X4
C
40

PUBL. TERENTII COMŒDIÆ VI.
cum notis Th: Farnabij & M.C.II: F.

Patauij Typ. Seminarij
M.DCCXII
apud Io. Manfrè
Superioru. Permissu,
ac Priuilegio

I. Baronus Incid. Vene.

MERICUS CASAUBONUS,

IS. FIL.

LECTORI.

QUod maximi Quintilianus olim Vir judicii de Cicerone, *Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit*, id tanto magis nos ad Terentium transferamus, quanto tum ex ipsius testimonio Ciceronis, tum vero magis ex ejus scriptis cuivis constare queat, ex omni scriptorum in quocunque genere numero, quem magis diligeret, quam fecit Terentium, & ad imitandum sibi proponeret Cicero, nullum fuisse. Sed non hoc nobis hic propositum est, ut Terentium laudemus. Huic autem tam classico, &, ut A. Gellii verbo utar, tam *assiduo* scriptori, an hactenus adeo prospectum sit, ut quam vulgo legitur ac teritur, tam bene intelligi possit, non sine caussa dubitemus. De quo fortasse alias plura. Optimo certe, ut mihi quidem videtur, consilio Thom. Farnabius, Vir doctus, & in hac palæstra diu cum laude versatus, perpetuis eum scholiis illustrandum susceperat. Atque in

eo tum maxime verſabatur; jamque ex ſex Comœdiis quatuor (exceptis duabus poſtremis Adelphorum ſcenis) abſolverat, cum filum ſcriptionis ſimul & vitæ ſuprema dies interrupit. Sollicitatus ego non ſemel a Bibliopola, ad quem Farnabiani laboris fructus præcipue ſpectabat, ut reliqua pertexerem, quanquam primo in re tam parva alieno labori quaſi ſuccenturiatum ſuccedere vehementer animus refugeret; poſtea tamen identidem mecum reputans, quando qua via maxime vellem, non liceret, quacunque potius, quam nulla, publico prodeſſe præſtare, a me ipſo tandem impetravi, ut hoc illi non negarem. Farnabianis Notis ultimam manum, & limam acceſſiſſe ut meum non eſt præſtare (neque enim fecerat ille me conſilii ſui participem) ita ex ipſo genere ſcripturæ cuivis in promptu colligere, non multum eum vel additurum, vel mutaturum fuiſſe, neque aliud eum exemplar prælo deſtinaſſe, quam hoc ipſum quod reliquit. Si quod tamen ejuſmodi in ejus Notis reperiatur, quod aliter melius, aut plenius eſſe debuerit, meminerit Lector poſthumum hoc opus eſſe, quod ab omni cenſuræ ſeveritate ſecu-

cu-

curum esse lex humanitatis jubet. Ad me quod attinet, qui meminissem iis potissimum hanc operam navari, qui sine cortice natare necdum possunt, sedulo dedi operam, ut nihil in quo vel minima obscuritatis esset suspicio (qualia non pauca aliis intacta reperi) prætermitterem. Vetere interprete Donato, vel alio, quicunque sit, qui cum Donato permixtus est, quoties suppetebat & satisfaciebat, libenter usus sum; apposito etiam (quod in rem Lectoris futurum credidi) Donati ad singula loca nomine, vel certe nominis initialibus aliquot literis, ubicunque verba ipsius exhibentur. Cæterum casu factum est, ut numeri notarum, sive scholiorum, quos solet Farnabius verbis in textu præponere, in nostris notis postponerentur. Res ipsa per se non tanti, fateor, sive præponas, sive postponas: sed ideo tanti fuit monere, ne consulto consilio factum putares, quod casu contigit. Hæc erant, Lector, quæ te monendum credidi. Vale.

VETERUM SCRIPTORUM
DE TERENTIO
JUDICIA.

ORATORUM.

Cicero lib. 7. Epist. 3. ad Atticum.

SEcutus ſum, non dico Cæcilium (malus enim autor Latinitatis eſt) ſed *Terentium*; cujus Fabellæ propter elegantiam ſermonis putabantur a Lælio ſcribi.

Idem in Lælio ex perſona Lælii.

Verum eſt quod in Andria familiaris meus *Terentius* dixit. *Et mox*: In obſequio, quoniam *Terentiano* verbo lubenter utimur, comitas adſit.

Tuſcul. quæſt. lib. 3.

Multa *Terentius* e Philoſophia ſumpſit.

Lib. 1. de Finibus.

An Synephebos ego potius Cæcilii, aut Andriam *Terentii*, quam utramque Menandri legam?

Lib. de optimo gen. Oratorum.

In re quod optimum eſt, quæritur: in homine dicitur, quod eſt. Ita licet dicere, & Ennium ſummum Epicum Poetam, ſi cui ita videtur, & Pacuvium Tragicum, & Cæcilium fortaſſe Comicum. Oratorem genere non divido: perfectum enim quæro. Unum eſt autem genus perfecti, a quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Attio *Terentius*, ſed in eodem non ſunt pares.

M. Terentius Varro apud Nonium.

In argumento Cæcilius poſcit palmam, in etheſin *Terentius*, in ſermonibus Plautus.

Pli-

TESTIMONIA.

Plinius Junior lib. I. Epist. 16.

Legit mihi nuper Pompeius Saturninus epistolas, quas uxoris esse dicebat. Plautum, vel *Terentium* metro solutum legi credidi.

Quintilian. lib. 10. Inst. Orat. cap. 21.

In comœdia (Latini) maxime claudicamus: licet Varro Musas, Ælii Stilonis sententia, Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui vellent. Licet Cæcilium veteres laudibus ferant, licet *Terentii* scripta ad Scipionem Africanum referantur.

HISTORICORUM, ET GRAMMATICORUM.

T. Livius lib. 30. ab U. C.

SEcutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito *P. Terentius* Culleo: omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis autorem coluit.

Vellejus Paterc. histor. lib. I.

Nam nisi aspera ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Attio, circaque eum Rom. tragœdia est: dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, *Terentiumque*, & Afranium sub pari ætate nituerunt.

Corn. Nepos apud Donatum.

Æquales *Terentii* Scipio & Lęlius. Et: Autore certo comperi, C. Lælium quondam in Puteolano Kal. Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur; serius tandem egressum triclinio, dixisse non sæpe in scribendo magis successisse sibi; deinde rogatum, ut scripta illa pro-

ferret: pronunciasse versus qui sunt in Heautontimorumeno:

Satin' pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

Fenestella ibid.

In fine secundi belli Punici natum *Terentium*, & ante tertii initium mortuum. *Et Donatus*: Cum Scipione Africano, & C. Lælio familiariter vixisse *Terentium* negat Fenestella, contendens utroque majorem natu fuisse. Santra quoque *Terentium* existimat, si modo in scribendo auditoribus indiguerit, non tam Scipione & Lęlio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam Sulpitio Gallo, homine docto, & qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum; vel Q. Fabio Labeone & M. Pompilio, consulari utroque ac poeta. Ideo ipsum non juvenes designasse (*In prologo Adelphorum*) sed viros, qui se adjuvasse dicerentur; quorum operam & in bello, & in otio, & negotio populus sit expertus.

Euseb. Chron. interprete D. Hieronymo.

Ptolomæi VI., idest Philometoris, regno decessit P. Terentius: quo tempore Aristarchus Homericorum ille versuum censor floruit.

Agell. lib. 7. cap. 14.

Vera & propria hujusmodi formarum exempla in lingua Latina M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem lib. 17. cap. 21.

Neque magno intervallo postea Ennius, & juxta Cæcilius & Terentius, ac subinde Pacuvius, & Pacuvio jam sene Attius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Ser-

TESTIMONIA.

Servius Honoratus in I. Æneidos.

Sciendum est Terentium, propter solam proprietatem, omnibus Comicis esse præpositum.

POETARUM.

Afranius in Compitalibus.

Terentio similem non dices quempiam.

Porcius. Poeta.

Ipsus sublatis rebus ad summam inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit in Græciam, terram ultimam.
Mortuus est in Stymphalo Arcadiæ oppido. nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset quo referret obitum domini servulus.

Cicero in Limone.

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum,
In medio populi sedatis vocibus effers:
Quicquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

C. Cæsar.

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atq; utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte jaceres.

Unum hoc maceror & doleo tibi deesse Terenti.

Ausonius in Protreptico ad Ausonium nepotem. De studio puerili.

Tu quoque, qui Latium lecto sermone Terenti
Comis, & astricto percurris pulpita socco,
Ad nova vix memorem diverbia coge senectam.

Et Epistola ad Ursulum.

Protulit in scenam quot dramata fabellarum,
Arcadiæ medio qui jacet in gremio.

Ovidius in Ibin.

Comicus ut periit, liquidis dum nabat in undis.

Quod Domitius de *Terentio* accepit, vel Menandro. Bapt. Egnatius de Eupoli, de quo Suidas, & Aristophanis Scholiastes. Turnebus de Menandro lib. IX. Advers. c. XIX. Volcatius, & L. Consentius apud Donatum, redeuntem e Græcia periisse in mari *Terentium* dicunt, cum CVIII. Fabulis conversis e Menandro.

Horatius lib. 2. Epist. I.

Ambigitur quoties uter utro sit prior, aufert
Paccuvius docti famam senis, Attius alti:
Dicitur Afrani toga convenisse Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi;
Vincere Cæcilius gravitate, *Terentius* arte.
Hos ediscit, & hos arcto stipata theatro
Spectat Roma potens, habet hos numeratque poetas.

Quo loco Acron sic ait.

Vincere Cæcilius gravitate) Cæcilius libros vicit antiquiores, alta verba & sonora in suo carmine ponere solitus: *Terentius arte*, idest proprietate verborum & artis Grammaticæ. Unde principatum inter omnes Comicos habere dicitur.

Vol-

MENAND. LOCA.

Volcatius Sedigitus apud Agell. lib. XV. *c.* XXIV.

Cæcilio palmam ſtatuo de Comico:
Plautus ſecundus facile exſuperat cæteros:
Dein Nevius, qui ſervet pretium, tertiu'ſt:
At ſi quid quarto detur, dabitur id Licinio:
Poſt inſequi Licinium facio Atilium:
In ſexto ſequitur hoc loco Terentius.

LOCI MENANDRI,

Quos Terentius Latine eſt imitatus, collectore

ANDR. SCHOTTO.

Andria Act. I. Scena I.

FEci e ſervo ut eſſes libertus mihi. *Verſus Menandri, legitur etiam in Elenchis:* Ἐγώ σε δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.

Act. I. Scena II.

Nihil me fallis. *Menander apud Donatum,* Νῦν δ' οὐδὲν λέληθάς με ἄν.

Act. II. Scena II.

Olera & piſciculos. *Menandri verba e Perinthia huc pertinentia, quæ ab Athenæo lib.* VII. *Dipnoſophiſt. referuntur.*

Τὸ παιδίον δ' εἰσῆλθεν ἑψητοὺς φέρον.
Intrat puer minutos piſciculos ferens.

Act. III. Scena III.

Amantium iræ. *Explic. Victor. Var. lect.* IV. *l. c.* XIV.

Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον.
Amantium iræ exiguo durant tempore.

Act. V. Scena IV.

Sycophantas. *Menander* Γεωργῷ.

Καὶ συκοφάντης εὐθύς, ὁ τὸ τριβώνιον
Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ.

Cui vestis squalida, sycophanta dicitur
Statim, quamvis patiatur ipse injuriam.

EUNUCHO Act. I. Scena I.

Sed ipsa egreditur. *Menander in prologo fabulæ* Thais *inscriptæ, elegantissimis versibus ejus ἦθος expressit, quos*

Plutarchus in commentario de audiendis Poetis refert hoc modo:

Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην θεά,
Θρασεῖαν, ὡραίαν δέ, καὶ πιθανὴν ἅμα,
Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνά,
Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί.

Act. II. Scena II.

Is quæstus. *Menander*, πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων.

Cum adulatore agitur nunc omnium optime.

Nec sursum. *Menandro est* στρέφεσθαι ἄνω κάτω. *Sic enim:*

Ὤμην ἐγὼ τοὺς πλουσίους, ὦ Φανία,
Οἷς μὴ τὸ δανείζεσθαι πρόσεστιν, οὐ στένειν
Τὰς νύκτας, οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω,
Οἴμοι λέγειν.

Versus hi ita recte leguntur in Plutarchi libellis, non modo impressis, verum etiam M.S. duobus περὶ Εὐθυμίας. Nam apud Stobæum cap. XCV. *mendose legitur,* στρεφομένους ἂν νύκτα.

Act. IV. Scena VI.

Sed tu quod cavere possis. *Translata a Menandro sententia, cujus hi citantur a Stobæo senarii:*

Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλουμένη,
Τὸ νοεῖν μὲν ὅσα δεῖ, μὴ φυλάττεσθαι δ' ἃ δεῖ.

Act. V. Scena IX.

Quod vis donum præmium. *Menander:*

Εὖξαι τί βούλει, πάντα σοι γενήσεται.

Elige quod optes, optata feres omnia.

HEAU-

HEAUTONTIMOR. *Prologo.*

Hodie sum acturus. *Menander quoque* Ἑαυτὸν τιμωρούμενον *scripsit, teste Stobæo,* λόγῳ λθ. *Cicero Tusc.*3. Quid ille Terentianus se puniens? *idest,* ἑαυτὸν τιμωρούμενος. *Quod autem pœnæ genus sit* τιμωρία, *explicat Agell. lib.*VI. *Noct. Attic. cap.*XIV.

Act. I. Scena II.

Periculum ex aliis. *Huc pertinet illud Menandri:*
Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά.
Mala intuens aliorum, doctus ego fui.

Act. III. Scena I.

Aliena melius ut videat. *In hac sentent. Menand.*
Οὐδεὶς ἀφ' αὑτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε,
Σαφῶς, ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται.
Aperte sua mala nemo videt, o Pamphile,
Sed alterius peccata conspicabitur.

Act. IV. Scena I.

Nil tam difficile quin quærendo. *Menander apud Stobæum* λόγῳ κ.
Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα.
Omnia queunt laboribus & industria comprehendi.

Act. IV. Scena IV.

Jus summum summa injuria. *Cicero* I. *Off. Ex quo illud*, Summum jus summa injuria, *factum est jam tritum sermone proverbium. Muretus testatur etiam sic in suo MS. legi*, Summa injuria est. *Menander apud Stobæum sermone* μβ.
——— ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς συκοφάντης φαίνεται.
——— qui leges intuetur optimas
Nimis accurate, ille sycophanta prorsus est.

ADELPHIS. Act. IV. Scena V.

Erubuit, salva res est. *Menander:*
Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ.

Qui

Qui erubuit, esse mihi videtur vir bonus.

Act. V. Scena IV.

Duxi uxorem. *Huc spectat illud Menandri apud Stobæum:*

Τὸ γυναῖκ' ἔχειν, εἶναί τε παίδων, Παρμένων,
Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει.

Uxorem habere, & liberorum, Parmeno,
Patrem esse, curas multas in vitam invehit.

PHORMIONE. Act. I. Scena I.

Fortes fortuna adjuvat. *Menander apud Stobæum:*

Τόλμη δικαίᾳ καὶ Θεὸς συλλαμβάνει.

Audaciam justam vel adjuvat Deus.

Act. II. Scena I.

Injuriam audisti. *Menander Mysozyno:*

——— ὄμνυμί σοι τὸν ἥλιον
Ἠμὴν ποιήσειν σοὶ γραφὴν κακώσεως.

——— juro solem tibi,
Injuriarum me tibi scripturum dicam.

Ratione. Rationem, *quod est in Palatino codice, magis placet. Nam ita quoque citat Victorius l.* v. *c.*xx. *ubi inter alios versus Menandri hunc adducit.*

Τὸ γὰρ τρέφοι με, τοῦτ' ἐγὼ κρίνω Θεόν.

Nam quod me alit, id ego plane judico Deum.

HECYRA. Act. IV. Scena IV.

Amaræ mulieres sunt. *Hoc Menander apud Stobæum.*

Φύσει γυνὴ δυσήνιόν ἐστι, καὶ πικρόν.

Natura mala mulier atque effrænis est.

DA-

DANIELIS HEINSII
Ad Horatii de Plauto, & Terentio judicium
DISSERTATIO.

At nostri proavi Plautinos & numeros &
Laudavere sales; nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati: si modo ego, & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus, & aure.

DUrum equidem judicium, & quod non nemo hac ætate de leporum omnium parente, summo critico ac maximo poeta excidisse nollet: cujus tamen vernæ melius de Plauto judicabant, quam qui familiam in literis tueri hac ætate creduntur. Qui nec seculi quo vixit, & quo cum Poesis, tum Latina lingua ad supremum culmen ac fastigium evecta fuit, ignorare potuit judicium; vir tantus, & (quod rei caput arbitror) principibus, qui inter se quotidie de iis judicabant, intime familiaris ac amicus: Augusto autem, optimo ingeniorum judici, tam gratus atque acceptus, ut non raro lepidissimus homuncio ab eo diceretur; & quem, si antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epistolis optavit. Qui cum contra tanti Terentii fecerit fabellas, ut & integras ex iis ῥήσεις descripserit, & ubique accommodet, soli deniq; artem tribuat; hominis αὐθάδους potius, quam eruditi esset, ita dissentire a tanto viro, ut ne caussam quidem prius cognoscendam crederet. Quare videamus saltem, quid adferri pro utroque possit: ne vel Flacci judicium in posterum, ut solent, aut Teren-

rentium secure nimium damnare quidam pergant in Comœdia. Omnia autem pro Horatii judicio, qui Plautum sic amamus ut e manibus rarissime putemus deponendum, dicentur potius quam nostro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus. qua etiam in parte haud parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

Agnovit metrum, servatque Terentius *artem:*
Nam Prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quamquam certe Fabius non stetisse intra trimetros deplorat, de quo forte alias dicturi sumus. Ad alterum priusquam veniamus, quædam præmittenda erunt. Cum eædem Comœdiæ propemodum sint partes, ac Tragœdiæ, finis quoque ex parte idem, ex parte diversus, multa esse utrique communia necesse est. Delectare enim, ac docere est Comœdiæ. neque minus Comici διδάσκαλοι & κωμῳδιδάσκαλοι, quam Tragici a Græcis dicuntur. Nec movere risum sane constituit Comœdia, sed plebis aucupium est, & abusus. Nam ridiculum, ut recte Aristoteles, *vitium est, & fœditas doloris expers, quæ partem in homine aliquam corrumpit absque morbo:* Sicut fœda & detorta facies, si nullo cum dolore id fiat, risum movet. Unde ipsum quoque risum omnes fere antiquissimi Philosophi indignum sapiente judicarunt: adeo ut Plato tanquam sacrilegum traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit deos, quod in homine non τὸ κατὰ λόγον, verum τὸ κατὰ αἴσθησιν, quemadmodum Philosophi loquuntur, διαθέσεως sit signum; a quo longe abest Deus: αὐτὴ ἡ οὐσία λόγου, καὶ αὐτόνους. Unde Thespis.

Ὁρᾷς ὅτι Ζεὺς τῷδε πρατεύει θεῶν,

Οὐ

DISSERTATIO.

Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων Ἀσκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μῦθος οὐκ ἐπίσταται.

Quare divinitus ab Ariſtotele dictum eſt, partem turpitudinis eſſe, id quod eſt ridiculum. Diſerte enim ait, ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν. Ita quę vel in verbis Autorum vel ſenſibus, vel in ſermone hominum & factis, aut detorta ſunt aut depravata, animos plebejos vehementer movent,& hoc ipſo riſum ut plurimum excutiunt.Ideoque inuſitata dicta & obſcœna, optimorum cavillationes, ſingulorum contumelias, ſententias perverſas, ideoque inexpectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum,& in primis improborum)riſum maximè in Comœdia, quam veterem dicebant, expreſſiſſe conſtat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem.Cujus ſegetem largiſſimam vel unus Ariſtophanes ſuppeditat. Qui non modo Plautum, ſed quoſcunque hac in parte ſuperavit, omneſque τοῦ γηλοίου modos ac figuras lepidiſſime expreſſit. Denique ut acetum, niſi vinum ſit corruptum, bonum nunquam erit;ita quę ſincera ſunt & vera, riſum nunquam excitabunt. Appoſite Quintilianus, ubi de Ridiculo: *Et hercule omnis falſa dicendi ratio in eo eſt, ut aliter quam eſt rectum verumque dicatur.*Quare & compoſitus ad riſum ſermo ab oratione recta, quã πολιτικὴν magiſtri vocant,quam longiſſime abeat neceſſe eſt. cujus propriè virtutes ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀλήθεια, *perſpicuitas*, *æquitas*, *ſimplicitas*, *veritas* ponuntur. Qua in parte ſupra admirationem omnium Menander apud Grecos,Terentius Romanis fuerit neceſſe eſt. qui ut viris ſapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacunque ratione riſum extorquerent, duplici jucunditate utilitatem (imitatione ſc. vitæ hu-

humanæ, & inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicę potentię, licentia antiquę, ut observant Critici, defecit. Cujus locum occupavit nova. Cujus & formam nondum penitus vidisse absolutam, sed jam concepisse animo putatur Aristoteles. Ejus vero unicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quo & D. Hier. Epistola ad Furiam De viduitate servanda respicit, cum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est; cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit: Sine Cerere & Libero friget Venus.* Omnis autem imitatio, ut postea dicemus pluribus, natura placet & delectat. Hoc enim proprium est hominis, ut recte Aristoteles, qui & μιμητικώτατος τῶν ζώων merito ab eo dicitur. Joci vero, si petantur undique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si a vita sint aliena: Qui ut plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis enim viri ac sapientis animus laxari vult, non solvi. Illam autem constitutionem, καὶ τὴν, ut cum Stoicis hic loquar, ἐν τ' αὐτῷ τοῦ ἤθους μονήν, risus solvit. Quem præclare, τῆς περιχαρείας ὑπερέκχυσιν τῆς ψυχικῆς, antiqui vocant. Ideoque & Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod e Xenophonte & Platone etiam hoc tempore apparet, χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν solent. Ac ne ipsi quidem Siculi, ad festivitatem nati, & qui primi omnium comœdiæ putantur inventores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id est utilitatem posuerunt. De Epicharmo Theocritus:

Πολλὰ γὰρ ποτὶ τὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα.
Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id

Id quia ſecus in Comœdia Antiqua, ſtatim defecit. In qua omnia a veritate & conſuetudine aliena, hoc eſt vere γελοῖα, & ad riſum erant comparata. Quis non ridet, cum exemplum vitæ, pater omnium virtutum, ipſa innocentia, probitas ac virtus, Socrates ridetur? cum in corbe feſtiviſſime philoſophatur? cum quot pedes pulex ſaliat, ſubtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falſa de ſententiis opinionibuſq; veterum philoſophorum, & ad riſum facta aut excogitata ſunt, quæ præcipue hunc excitare ſolent. Ideo nec omnes Plauti tantam materiem ridendi, quantam una quævis ex Ariſtophanicis ſuppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Cæterum, ut modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi conſuetudine aut dicendi alienum eſt, riſum maxime movere ſolet. In ſententiis, qualis illa Comici Nebulis:

Καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

In verbis, ut cum furaciſſimus ſervus κλεπτίστατος a domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur:

Ἀλλ' οὔ σε κρύψω. τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipſum aliquanto caſtigatius Nero extulit; qui de tali ſervo, *Nulli apud ſe plus fidei haberi* dicebat: *nihil enim ei neque incluſum, neque ſignatum eſſe. Vox enim* κλεπτίστατος tantum abeſt ut ſermoni convenire poſſit, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τὴν διάλυσιν (dicerent ſubtiles harum rerũ judices) πολιτικὴν εἶναι: hoc eſt, ut ne quidẽ voce alia quæ eam exprimat, conſuetudini aut uſui accommodari poſſit. Itaque corrumpit vocem, plane ut faciem, qui ſic movere riſum cogitat. Qualia prope infinita Ariſtophanis. Exemplo ſint diminutiva,

quæ

quæ tam diligenter tertio Rhetoricorum in illius Babyloniis Rex Criticorum Aristoteles notavit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον. Quod & in sermone ejus passim, & in sensibus observes, quos non raro risus caussa effert corruptissimos. sæpe tamen cũ illudit aliis. Quare voces, phrases, sensus etiam structuram Novæ ut imitari cuivis tutum est; ita Antiquam si quis imitari velit, maximo delectu ac judicio est opus. quod si quisquam, recte Aristoteles notavit. Atque hæc caussa, cur ut multo perfectior utiliorque, ita minus ridicula sit Nova, in qua omnes, ut jam absoluta, acquiescunt: cum antiqui Comici, iis pariter quæ dicunt, & dicendi ratione, urbanitatem, quia nihil aliud spectarunt quam ridiculum, plerisque in locis imprudenter excedant; ideoque & vitium plerunque, quod βωμολοχίαν dixit Aristoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, ubi de urbanitate agit, quæ in primis locum in his habet, eosdem & urbanos & honestos vocari ait. εὐτραπέλους enim quasi εὐτρέπους dici. Sicut autem de corporibus ex motu: ita ex urbanitate judicari de animo; utrum nempe honestus sit an turpis. Qui de corporibus locus cum obscurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus scriptoribus, qui interpretati eum sunt, præsidii ad manum esset, ad Andronicum Rhodium, cujus Paraphrasin in illos libros plane admirandam primi & edidimus, & in Latinum convertimus sermonem, ut sæpe alias, confugimus. Qui hoc modo: Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν, οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον, βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ

μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τῶν ἀνθρώπου κινήσεων αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται, καὶ τὰ ἤθη. Quod eſt ex interpretatione noſtra: *Medium vero* εὐτραπελία, *id eſt urbanitas; quique in eo excellunt,* εὐτράπελοι, *quaſi* εὔτροποι, *hoc eſt bene morati, dicuntur. Etenim potiſſimum a moribus videntur eſſe hi motus. Hi autem ſunt, qui concinne, & quemadmodum, & cum oportet, jocantur. Sicut enim corpora diſtinguunt ſui motus; ut, exempli gratia, & ignem, & quicquid leve eſt, motus qui in altum fertur; grave contra, motus qui ad medium; eodemque modo in aliis: ita ex iis qui extra ſunt, & qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ & mores.* Quia autem riſus iis ut plurimum qui minus ſunt honeſti, quales homines plebeii ſunt, aut ſcurræ, gratus eſſe ſolet; hinc fit, inquit idem Ariſtoteles, ut qui ſcurriles ſint, urbani etiam dicantur. Addit autem, quod ſpectare huc propius videtur: *Diſcrimen vero ex Antiqua Comœdia apparet, & Nova. Nam in illa id quod obſcœnum, in hac autem quod ſuſpicionem tantum ejus movet, riſum quoque exprimit: quæ non parum differunt ad venuſtatem.* Idem de cavillis quoque addit, & conviciis. Quibus abſtinuiſſe Plautum conſtat, cum obſcœnitate nemini concedat. Hujus autem in utroque ex Ariſtotelis judicio diſcrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria.

Ego illam vidi virginem, forma bona
Memini videre, quo æquior ſum Pamphilo,
Si ſe illam in ſomnis quam illum amplecti maluit.

Vides in his non obſcuritatem, ſed ſuſpicionem rei parum verecundæ, καὶ ὑπόνοιαν, quæ tam eſt honeſta, ut a quavis virgine id urbanitate ſalva dici poſſit. Quid enim ſuavius, *quam in ſomnis am-*

amplecti? & quidem, si de viro & formosa conjuge dicatur? Non enim dicit βινεῖν, quod Aristophanes dixisset, nec quæ in re tali Plautus usurpare solet, qui nec honeste ea dicit, & obscœne circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

> OL. *Ubi locus sumptus porro est continuo stricto gladio. atat! papæ! papæ!* CL. *quid id papæ?*
> OL. *Flagitium ob erat maximum. gladium ne haberet metui: id quærere occœpi.*
> *Dum gladium ne habeat quæro, arripio capulum.*

Nam cætera in quibus plane loquitur, præsertim cum de Venere ἀῤῥήτῳ agit, ea vero ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam cum circumloquitur quæ parum sunt honesta, ne honeste quidem, & cum honestarum aurium fastidio id fieri. Vides ergo passim veteris imaginem. Etiam, de quo mox paullo post, dicacitate ac maledicentia. Quę Athenis partim leges, partim metus, partim ipsa emendavit ratio; cum tamen sola risum felicissime moverent. Novę autem rex princepsque Menander fuit: cujus expressa imago ac effigies Terentius. Quem cum uterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, ut nec omnes posset (quod & linguę diversitas, & Romanorum leges, & tempora, ac rerum publicarum ratio vetabat, sublata jam male dicendi libertate, quæ præcipua, quod nemo nescit, τοῦ γελοίου pars est) & quæcunque in Aristophane Plutarchus a communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam & κατὰ τὸ ληκτικὸν, ut Critici loquuntur, ἐστὶ τὸ τῆς διανοίας τρόπον θυμελικὸς est, & theatralis, non πολιτικὸς, neque τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδέᾳ διαπρέπει, neq; pauciora addidit, in quibus dum ridiculus

videri vult, frigidus ac odiosus sit. quod non nostrum, sed Horatii judicium est, & Donati: quos utrosque emunctæ naris, utrosque Criticorum primos suo tempore fuisse constat. Sed & in dicteriis, de quo jam dicebamus, ita Veterem Comœdiam amavit Plautus, ut ad eam sæpe flectat, & quod proprium in illa erat, ἐτεωνύμως, & expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem perstringat: ut in illo:

Etiam Epidicum, quam ego fabulam æque ac
meipsum amo;
Nullam æque invitus specto, si eam agit Pollio.

Sed & crudelissime infelicem Nævium milite excepit:

Nam os columnatum Poetæ inesse audivi barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videor audire κῴδιον Κρατίνου, & quæ reliqua in Veteri Comœdia occurrunt, ὅση κόνις. Nam ad Aristophanis τὸ εὔθικτον frustra sane aspiravit. Quis enim risu non emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Irene?

Τί δ' Κρατῖνος ὁ σοφὸς ἔστιν; Τρ. Ἀπέθανεν,
Οθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. τί παθών;
Τρ. Ο, τι;
Ωρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ιδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέον.

Id est,

P. *Sapiens autem Cratinus quid agit?* TR. *Obiit,*
Cum Lacones huc irruerent. P. *Quo morbo?*
TH. *Quo?*
Misere pallere cœpit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet; alter Nævii miseriam. Ridiculum autem a miseria pruden-

ter

ter Aristoteles sejungit. Risus enim cum atroci alicujus malo aut calamitate si conjunctus sit, immanis sit ac barbarus. Illa autem plane extra novæ legem Comœdiæ:

Qui perjurum convenire vult hominem, mitto in comitium:
Qui mendacem & gloriosum, apud Cloacinæ sacrum.

Et quæ deinde sequuntur. Quod profecto est a pulpito ad plaustrum redire. Legat cætera qui volet. Sed hæc ὡς ἐν προθεωρίας μέρει, obiter sint dicta. Nunc, ingenii exercendi caussa ac judicii, ad singula eamus;& utrumque paullo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comœdia Tragędiaque est dispositio. Neque dubitandum, quin cum Aristoteles de dispositione disputat Tragœdiæ, etiam Comœdiæ ex iis convenire pleraque existimaverit: Nisi quod ut Tragicus disponit,ita Comicus quoque invenit. Alter.n. accipit ab aliis: Alter ipse sibi dat quod disponendum est; nisi si ab alio desumat argumentum. Certe apud Græcos. Nam Latini fabulas Græcorum, dispositione aliquantulum plerumque immutata & personis,expresserunt: Ut cum e Menandri Eunucho, suam paucis immutatis Terentius expressit: ea ratione, ut Davus Parmeno, Chrysis Thais, Chęrestratus hic esset Phædria. Plautus in Tragico comico Amphitryone, more Tragicorum fabulam accepit & disposuit: sed & nomina retinuit ex parte, quod non solet in Comœdia: ex parte fecit. Unde raro invenisse argumentum Tragicus poeta dicitur. quod aut e relatione aliorum, aut e scriptis,ut plerique ex Homero, aut Cyclo Epico petebant. Contra autem Comici. Aristoteles, τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non ut quidam, hic accipio.

ctipio. Μῦθος enim, ut ubique fere Aristoteli, non drama est, sed ea actio, e qua drama constituitur, ἡ πρᾶξις, ἡ τῆς πραγματείας σύστασις. Quomodo & accipit, cum dixit, μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, οὐχ' ὥσπερ τινὲς οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipse πολυμύθους eos vocat, qui vel varias, vel quæ tempore eodem ab alio, non uno & eodem gestæ sunt, conjungunt. Ideoque fabulam eligere, & electam recte ac ordine disponere, ut prima virtus, ita primum maximumque opus est. In Amphitryone maneamus. Nam ut argumentum hoc accepit, ita ipse ex animi sententia disposuit. Quare potuit, ut voluit, ligare fabulam ac solvere. in ea igitur divina δέσις. mira enim ratione impeditur fabula, & intricatur actio. At transitio, quæ non est Tragica, sed Comica (μετάβασιν vocavit Aristoteles) pars quæ apponitur τῇ δέσει, (quam & λύσιν, seu solutionem vocant) ex sententia succedere non potuit. Quare impeditus & oblitus sui, ire cogitur ad Deum, hoc est ἀπὸ μηχανῆς finire. Quod est ultimum refugium Poetæ, cum τὴν δέσιν, hoc est nodum, quem ligavit ipse, solvere non potest, & rem parum provide tractavit. Nam cæteræ quæ ibi adhibentur machinæ, ad scenæ & choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, ut philosophus de iis loqui solet, referuntur: quale est brontium, & ceraunoscopium; quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum in Amphitryone opus fuit. Finem vero quæ a machina, lubentius in Tragico quam Comico excusat Aristoteles: quia argumento Tragicus adstringitur, quod accipit. Quamquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν: id est *Manifestum ergo est, etiam exi-*

tem fabulæ e fabula ipsa peti debere, non a machina, ut in Medea; aut quemadmodum in Iliade, in iis quæ circa reditum Græcorum fiunt. Medeam autem non Euripideam, sed alterius intelligit poetæ. Idem & Horatius, e Pariano credo Neoptolemo, e quo pleraque præcepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet.

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.

Ubi *nodus* est ἡ δέσις, quæ interdum ope humana solvi non potest. Qui quidem, nisi præter Poetæ voluntatem, aut ex argumenti evenïat necessitate, non a Deo, quod cujusvis etiam imperitissimi est hominis, verum a Poeta solvi debet. Rursus, sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absolvit: ita sapiens poeta actionem suam circumscribit. Primum, ut sit tota: hoc est ut principium, ut finem habeat, & medium; quæ in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus, in conspectu elephanti, visus vix colligitur. Quare Comœdiæ, Tragœdiæque magnitudo, & periodus, ut cum Philosopho hoc dicam, e natura utriusque & ratione peti debent. Et mutatione prima, hoc est cum felicitate ad felicitatem in Comœdia, contra autem in Tragœdia, mutari potest actio: ita ut ex argumento nihil, quod ad rem spectet, prætermitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus unius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles, Terentiusque. Plautus vero novem menses uno dramate complexus est: ut vix major ampliorque Homericæ Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit & parit; quod si fieret ubique, nullo episodio jam opus

esset:

esset: ideoque nec ars esset scribere Comœdiam. Præterquam quod sit monstri instar, & cum ratione ac natura pugnet, ut quæ simul & concipiat & pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Cæsar Scaliger notavit. Atque hæc vitaverant poetæ Græci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Græcorum quomodo vitanda essent ac cavenda, sæpe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit: ut in Captivis. Quam incuriam Poeta cum videret, continere se non potuit, quin & exclamaret:

——— *vos exemplaria Græca*
Nocturna versate manu, versate diurna:

cum negligentiam suorum, & incuriam gravissime taxaret. Quidni enim qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui ubique Euripidem, & nos in istis reprehendit. Nam de Comicis quæ scripsit, hodie non extant. Porro simul ac Poeta Actionem habet, locum quoque ut actioni det necesse est: quia sine loco fieri nil potest. Hic autem locus σκηνὴ δράματος a Criticis vocatur, cujus finem transilire nefas. Nemo enim tempore eodem, quod a Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest, nisi aliquid monstrosum fiat in Comœdia. Idem tamen, cum Curculionis scenam Epidauri posuisset, Romam transit in eadem; & in Romanorum mores, scenæ suæ jam oblitus, libere invehitur; & quidem ut antiqui Comici, tributim, ita ut singula describat loca. Act. IV. Scena *Ædepol.* Jam & ἄλογα in fabulis quam multa? Ita voco, quæ nihil verisimile habent. Tale est, Sosiclem Menæchmum, qui veniret e Sicilia, surreptum item qui in Illyria jam habitaret, habitu eodem tempore ita simili fuisse, ut dignosci a spectatoribus non possent;

cum nil ſimile haberent iſtæ gentes. Quod vitium ne a chorago quidem emendari poteſt. Nam Mercurius Amphitryone, & Jupiter Dii ſunt: quibus omnia concedi etiam hic ſolent. quare incurrere τὸ ἄλογον non poſſunt. Ubi enim Dii agunt, ceſſat ratio. Quidvis enim poſſe eos, nemo eſt qui non intelligat. In Terentio, cui ſoli artem Flaccus noſter aſſignavit, nihil tale. Omnia cum judicio, cum ratione, circumſpecte, ex arte, & cum cura. Nam & Fabulæ inſignẽ fere cum agnitione mutationẽ habent: qu s inter τὰς μὴ ἁπλᾶς, ſive πεπλεγμένας eſſe perfectiſſimas neceſſe eſt: qualis & in reliqua ubiq; diſpoſitione eſt. Quod ad dictionẽ autem, quis negabit quædam eſſe in Plauto, quæ nec locum extra ſcenam, neque uſum niſi inter hiſtriones habent: unde ſolo & exiguo theatri ambitu circumſcribuntur? Nam & ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, ſive uſitatum in ſcribendo characterem, longe excedunt: quo ubique Nova, & jam emendata reſpicit Comœdia. Quare Varro cum ſermonis laudem illi tribuit, idem quod ubique in ſcriptis, quanti faceret antiquitatẽ, profitetur: ut qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quæ in Plauto partim ævum quo hæc ſcripſit, partim quæ pleriſque placet, ipſa deſita antiquitas commendat. Unde & ipſe qui ſic judicavit, ut nimium antiquitatis in ſcribendo ſtudioſus, neque ſatis ævi ſui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum ſentiant ſic judicentque; nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Autor de cauſſis eloquentiæ corruptæ: *Neminem nominabo, genus hominum ſignaſſe contentus: ſed vobis utique verſantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia t ui Aufidii Baſſi, aut Servilii Noviani, ex compara-*

paratione Sisennæ aut Varronis, sordet. Quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris ejus Critici legerunt: cum non pauca alia ex scriptis ejus peti possint. Ideoque Cicero, qui de ætatis suæ & sermone & venustate maxima cum cura judicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronunciat. Sic enim ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium:* Mane ut ex portu in Piræeum: *malus enim Latinitatis autor est: sed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam sermonis putabantur a Lælio scribi:*

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræum.

Et Servius proprietate cæteris præpositum hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, judicari potest. omnes enim fere Plauti & θυμελικαὶ sunt, & ab usu alienæ, quales passim habet. In primis cum philosophatur, καὶ γνωμοτυπεῖ: Ut ecce:

Insanum est malum, in hospitium divorti ad Cupidinem.

Vere scenicum & illud:

Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc ut dico, facies,
Tute pone te latebis facile, ne inveniat te honor.

Et quis illud extra scenam usurpare ausit?

Bene facta bene factis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui hæc, & alia id genus ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim quod non vident, ut inviti risum moveant. quod non pauci hodie in scriptis maximo molimine a lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος, quod, ut docet Aristoteles, in oratione uniuscujusque institutum indicat & voluntatem. quod in singulis repræsentare, nisi viri aut prudentis aut Philosophi, nullius est. Nam quemadmodum e sin-

gulis experientia; ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime & optime, quid sit facere ut sit ἠθικὴ oratio. Philosophus ostendit. quod vel solum tanti est ut nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum suarum leges magnorum quoque & sublimium ingeniorũ orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipsius quoq; antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Caecilius poscit palmam, in ethesin Terentius*. Significat enim, Caecilium ἀρεπτικὸν, aut potius ἀοικονόμητον fuisse; quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam prae reliquis videtur Plautus, cui sermonis idem assignavit laudem. quod, si quicquam sapimus, Terentium est Plauto praeferre: ut cum eum qui excellit in majori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque caussa fuit alia, quare, quod observant veteres, idem Varro etiam Menandro in quibusdam praetulerit Terentium. Exempli caussa, Adelphorum initio: Neque immerito: Mirifice enim cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, cum Tragoediae, Comoediae, ac Satyrae effingat formas, quid de nostro judicet, diserte expressit. Ubertatem enim tribuit Tragoediae, quam dat Paccuvio; gracilitatem Satyrae, quam tribuit Lucilio; mediocritatem vero Comoediae, quam dat Terentio: Ut si quis uberrimo sermonis genere heroicum definiat poetam; & hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib. 7. cap. 13. *Vera autem & propria ejusmodi formarum exempla, in lingua Latina M. Varro esse dicit, ubertatis Paccuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium*: quae est de Comoediae, quemadmodum in scholis loquimur, essentia: cum Plautus saepe Tragico, nonnunquam quoque serio utatur. Quanquam ibi sane sermo, ut prio-

priore loco a Varrone accipitur. Sermo enim, & τὸ ἦθος differunt; ut homo prudentissimus, & fœmina quę pure loquitur: Qualis dicitur Gracchorum mater. Unumquemque enim recte exprimere, & humanam optime delineare vitam summus atque extremus viri atque autoris maximi conatus est. Recte grammatici ad Sophoclem: Ἔστι δὲ τὸ μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. *Est autem illud maximum in Poetice, exprimere ethos.* Debebat addidisse. *In Dramatica præsertim.* Et Horatius tam multis vitam Tragœdiæ τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragędia, post Actionem (quam fabulam plerunque vocat) quæ essentiæ pars prima, partem essentiæ secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis a nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Cæcilio concedit, principem Comędiæ haud dubio Cæcilium constituit. Quare? Pars Tragœdiæ præcipua est argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τῶν πραγμάτων σύνθεσιν vocare solet: qui & multis probat, eum qui hac parte excellit, etiamsi cæteris destituatur, Dramaticum Poetam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος: quod cum Terentio assignat Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, in primis autem Aristotelem, cum cura legit, ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest ut cum reliquis conferri possit, ut postremo loco, & post τὴν διάνοιαν ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Cæcilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren ævi nostri Justus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetravit. Τὸ ἦθος autem Plauto

Horatius abjudicat, cum inquit:

——— *aspice Plautus*

Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo: qui Mercatore τὸ μανικὸν, καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος, hoc est infamat, ut Mænechmus furit. Furere autem præ amore, Comœdiæ non ἦθος, sed Tragœdiæ est πάθος: ut ex Phædria aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane exspectatur, quod Tragœdiam constituit, ut μεμηνὼς conveniat furenti. Sed hæc triviales non intelligunt; qui summum virum Aristotelem tam facile contemnunt, quam nos & judicia illorum, & magistros merito contemnimus: Quibus persuasum est, omnem veram eruditionem ex hoc uno fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti ad frigiditatem usque calet, quam non potuit vitare: Qualia sunt ista, Scena *Divum atque hominum*:

——— *jam Cyprum veni, &c.*

Item,

Porro proficiscor quæsitum, nunc perveni Chalcidem,
Video ibi hospitem Zacyntho, dico quid eo advenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat si inaudiverit.
Hospes respondi, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, ut festivus esse quærat: At divinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phædriam & Chæream divinitus utrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum poetæ omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste Criticorum Rege ac Principe, aut similes, aut (quod non raro evenit, vel imperite

καὶ ἐξ ἀσθενείας, vel captandi risus caussa) nunc pejores quam sunt exprimant, nunc meliores; servos pejores Plautus plurimum, Terentius hos semper similes non meliores; meretrices vero partim similes, partim meliores aliquando introducit. Similes, ut Thaidem: meliores, ut Bacchidem. Parasito semper deteriores & voraciores Plautus, nunquam meliores. ut & Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτων Phormio Terentianus plane est admirandus; ut & Gnatho. Plautini quia risum quærunt, veritatem & sermone & sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine caussa ἠθικὸν dixerunt Græci, nos Moratum dicimus, Æquitatem nempe, Veritatem & Simplicitatem postulat; quæ τὸ ἐνδιάθετον, hoc est id quod unicuique est insitum, ob oculos proponit: cum ridiculum, ut violentum, quia a natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronunciat, corruptum sit, & a corruptis caussis, quod jam dixi, moveatur. Moratum quia simile est naturæ, leniter delectat: quod ætatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitæ simulacrum quoddam ac imaginem in scena repræsentat. Plane ut pictura, quæ a vero abit, & vel cubitalem nasum, vel distortum os facete repræsentat, risum movet: similis delectat. Atque hoc est quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Ut Hermogenes: παρὰ τῷ αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα, καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους καὶ παρθένους θρυπτομένας, καὶ πάντας ἄλλους ὅλως διὰ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ λόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα ἢ τά γε πλεῖστα αὐτῶν, ὑπόκειται τῇ ἀφελείᾳ δεῖ. Quemadmodum Hieronymus Menandrum & Terentium cum ma-

ximo judicio conjungit. Ad Paulinum enim: *Poetæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati Heaut. act. v. scena *Si unquam.*

——— non si ex capite sis meo.
Natus, itidem ut ajunt Minervam esse ex Jove, ea caussa magis (fieri.
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem

Et quæ sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus, si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta de meo.
Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. est, Dis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.

Et divina illa:

—— credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale, sed vereor ne indiligens nimium sies,
In qua civitate tandem arbitrare te vivere?

Et quæ sine motu animi & suavissima voluptate legi non possunt Hecyra:

—— odiosa hæc est ætas adolescentulis:
E medio æquum excedere est. postremo jam nos fabulæ
Sumus, Pamphile, senex atque anus.

Et cætera; pluscula sunt enim. Quis, cum illa Phormione legit, non uxorem honestam adulteri agnoscit?

—— an quidquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.

Hæ-

Hæcine erant itiones crebræ, & mansiones diutinæ
Lemni? hæccine erat quæ nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego æquo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque ætas jam magis expetenda est Demipho?
Quid mihi nunc adfers, quamobrem expectem, aut sperem porro non fore?

Et quandoquidem simplicitas maxima moratæ orationis virtus, si intendatur, suavitatem parit, nemo sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget:

—— *recte amasti, Pamphile,*
Uxorem tuam. nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est.

Ideoque fabulæ Terentianæ doctiorem histrionem, quam reliquorum desiderabant. Semper enim quæ morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quæ moribus affectibusque destituitur, teste Philosopho, est ἀνυπόκριτος. neque ulla fere apud eum syllaba extat, quæ non animi ut affectus alicujus sit index. Jam ut ad lepores, sales, gratias, & venustates veniamus, certum est, fere omnes eos tolli a ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus, in scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit; quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: *Dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, Terentiumque, & Afranium*

sub pari ætate floruerunt. Græci χαρίεντας & χαριεντισμοὺς vocant. Remissiores sunt enim, quam ut risum violenter moveant: circumspectiores quam ut frigeant. Absurdum enim sæpe caussa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui & usitatus & moratus, quique leniter decorum servat, sicut eo ipso fit venustus & delectat, ita quidam eminere joci possunt. Qui quidem in hoc Afro (nisi Lælio eos potius ac Scipioni tribuendos putes) & Menandro, si judicium Horatii & antiquorum sequimur, ex eodem sale, e quo nata Venus est, deprompti videntur. Ecce statim Andria, act. 5. scena *Mitte:*

—Davo istuc dedam jam negoti. S. non potest.
P. *Qui? S. Quia habet aliud magis ex sese & majus.*
P. *quidnam? S. vinctus est.*
P. *Pater, non recte vinctus est. S. haud ita jussi.*

Jam Gnathonem vide, qui cum putidos Thrasonis mores Phædriæ ac Chæreæ exposuisset, contra autem illi persuasisset, & jam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet,

——bene fecisti: gratiam habeo maximam,
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum;

respondet ad utrumque conversus,

Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam elegantiã?

Certe tota scena tertia tertii actus in Adelphis, in qua luditur a Syro Demea, divina est. Qualia enim illa?

—— mihi quidem non placent,
Et clamo sæpe. salsamenta hæc, Stephanio,
Fac macerentur pulcre.

Plane enim prçter exspectationem omnia. Jam cum vetus Comœdia nihil æque ac παρῳδίαν amet, quæ plerumque & acerba est, & extra

sce-

scenam quæritur, urbanissimus virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam, lepidam sane & venustam, peteret, invenit. Nam cum Demea dixisset,

——— fit sedulo,
Nihil prætermitto, consuefacio: denique
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito.

& quæ sequuntur: respondet Syrus,

Conservis ad eundem præcipio modum:
Hoc salsum 'st, hoc adustum 'st, hoc lautum 'st parum.
Illud recte, iterum sic memento: sedulo
Moneo, quæ possum, pro mea sapientia.
Postremo tanquã in speculum in patinas, Demea,
Inspicere jubeo: & moneo, quid facto usus sit.

Ita sane & Plato, & Xenophon, omnesque Socratici jocantur; nunquam frigide, nunquam obscœne, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus jam Plautina quædam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit,

Αγρία γὰρ ἡμᾶς, ὦ γυναῖκες, δρᾷ κακὰ,
Ατ' ὀν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamvis non in simili omnino genere, adjungas licet:

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si quæ est mala;
Domi habet hortum, & condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, sive theatrale vocarent. Ridiculum enim potius quam festivum est. &, ut sit festivum, nemo vere in his subactus dixerit venustum esse. Ab usu enim quam longissime remotum est. Jam vero, cum in verbis

bis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem jam vocamus, non magniloquentiæ vicinum illud vitium (quanquam illud quoque habere hic locum potest) quod discedere ab urbanitate dicitur. Quod, ut nonnihil a dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione: Ut cum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et cum victus *senties esitare*, & *scruposam viam commeare* dicitur, quæ sane frigent. Vel in minimis allusiunculis & longe petitis. Ut Pœnulo:

MI. *Assum apud te eccum.* AG. *At ego elixus sis volo.*

& quod illi placuit non semel;

—— *magis calleo quam aprugnũ callum callet.*

Item,

—— *callum aprugnum æque callere non sinam.*

Et,

Quanta sumini absumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

—— *facite ventum ut gaudeam.*
PH. *Maxime.* CU. *Quid facitis? quæso.*
PH. *ventum.* CU. *nolo equidem mihi*
Fieri ventulum. PH. *quid igitur vis?* CU. *esse, ut ventum gaudeam.*

Quas cum Grammatici Latini, qui citius cœlum digito, ut ita loquar, expugnassent, quam ut minimam Horatii Oden expressissent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, ut summo maximoque Poetæ, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque virum ipse D. Hieronymus ad Pammachium vocavit, idem non licuerit. Ejus sane generis sunt, quæ in Aristophane accusat,

quæ-

quæque trivialia potius, quam ut viris eruditis, etiam in ſcena placere aut debeant aut poſſint, accuratus cenſor Plutarchus judicavit. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται. ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχεραίνει. λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοιόπτωτα, καὶ παρονομασίας. τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν. ὁ δὲ πολλάκις καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς. Et adducit exemplum: ut cum τοὺς ταμίας, λαμίας vocat. Nam quæ ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri poſſunt, in quo nihil putidum eſt aut ineptum. Quanquam multa quæ notavit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius de quo ibi judicavit, vitia cenſenda ſunt. Princeps enim inter illos fuit, & ad leges eas plane ſe compoſuit. quod de Plauto nemo dicet. Eſt & frigidum, quod longe ab eo abeſt, quod aut eſſe aut poſſe fieri putatur. Quale eſt, *pugno frangere elephanto brachium, boriola in cœlum pervenire*. Eſt & frigidum, cum ita a familiari ſermone oratio recedit, ut ad uſum amplius transferri nequeat. Tale eſt illud ibidem:

Si ante lucem ire occipias a meo primo nomine,
Concubium ſit noctis, priuſquam ad poſtremum perveneris.

Creſcit tamen frigidum, cum addit alter:

Opus face eſt & viatico ad tuum nomen, ut tu prædicas.

Quæ ſi pedem unum extra ſcenam feras, protinus putiſcent: neque ad uſum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Lęlius, flos nobilitatis, vel in ſcena approbaſſent. Plutarchus certe extra liberalium theatra ac doctorum libere relegat. Ridiculi enim ac inepti ſunt, qui plebeiis tantum ſcribi Comœdiam exiſtimant; cum non minus eruditis ſcribatur. Quod &

Flac-

Flaccus scivit: qui non sine caussa,

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comœdia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus.

deinde autem Plauti & Dossenni utitur exemplo, quos securos de judiciis doctorum ait. Et hæc ad divinum, ut jam dixi, ac subactum in his Principem, cujus nec judicium nec cæterorum ignorare ea tempestate potuit, & cujus judicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Jam illa Epicharmi imitatio ut festivissima, ita si sit frequens, frigore non caret. quę fit, cum vel falsa opponuntur, aut subjectum idem est cum prædicato. Ut cum Epicharmus dixit:

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις·
Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit, quæ est fraus in verbis præter expectationem. Idem autem est cum prædicato subjectum: ut in illis Curcul. Act. 4. sc. 4.

Quoi homini dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

E malis multis, malum quod minimum est id minimum est malum.

Captivis:

Hos quos videtis stare captivos duos,
Hi stant, non sedent.

quę jam docti collegerunt. Unde & istam summi Critici censuram meruit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
— Dicitur.

quanquam sane alibi non invenuste iis usus est. Quæ Menander tamen, & imago ejus, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo conjuncta, serio fugerunt. Hęc pro viro maximo

mo Horatio: neq; adversus Plautum dicta sunt; quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur: verum ut judicium sic acuamus, simul ut acuti isti, quod videntur sibi ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent atq; ediscant (quod & recte & ordine ab iis fieri fatemur: neque enim satis commendari potest) ut nec plane & ubique veteribus probasse se meminerint; & quod hic precipue spectamus, de Horatio ejusque crisi minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amœnitatem, elegantiam, judicium ac venustatẽ intelligere paullatim discant. Cujus incredibiles lepores, ut Josephus Scaliger dicebat olim, vix centesimus eruditorum quisque vidit: Ne cum illo simul & Afranium, antiquum Comicum condemnent, cujus verissimum atque absolutum extat judicium,

Terentio non similem dices quempiam.

Nobis eruditi ignoscent, quod hæc fusius: si cogitent presertim, munus veri Critici esse ac Censoris, non literulam ejicere alibi, aut innocentem syllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, sed sincere de autoribus ac rebus judicare: quod & solidæ & absolutæ eruditionis est. Quo, ni fallor, omnes aspiramus. Neque ulla in re magis antiquitas prçivit nobis. De autoribus autem Comicis uter melius judicare potuerit, isne qui ætate illa vixit, qua ad summum culmen Poesis pervenit, qui Poeta summus, summus Criticus, familiariter cum Cæsare Augusto ac Mçcenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his judicia audivit; an qui hodie harum rerum plane imperiti judicant, ipsi viderint.

Idem Lib. De constitutione Tragœdiæ; ubi de morato agitur sermone.

L*Onge autem omnibus palmam hac in parte Terentius præripuit: cujus, sine summa voluptate, moratum nec legere nec recordari possumus sermonem. Sane pre reliquis scriptoribus decorum intellexit: ac pene solus quæ ab Aristotele Rhetoricorũ secundo de moribus præclare observata sunt, diviniius expressit; veræ Musarum deliciæ, & scenæ voluptas: A cujus elegantia, venustate, lepore, venere quo quis longius abest, eo minus cum urbanitate commercii habet. Quod ubique vir emunctæ naris Horatius inculcat: & quod optime hac ætate Scaliger noster, ante hunc Erasmus, ante utrunque Varro intellexit, qui,* In argumentis Cæcilius palmam poscit, in ethesin Terentius, in sermonibus Plautus. *Argumentum est Fabula. Hæc laus prima est. Secundum sunt Mores. Hæc secunda est. Postremum est sermo. Hæc postrema est. Quanquam cur sermonem preferret Plautinum Varro, alibi nobis dictum est: cum ut nimius sermonis prisci suo tempore amator ab antiquis notetur. Qui pro* argumentis, pathesi *legerunt, quia laus hæc a Charisixo peculiariter Cæcilio tribuitur, neque intellexerunt, quid esset argumentum, neque eundem in utroque simul posse laudari. Ecce mores mitis viri.*

(novi
—— credo hercule. nam ingenium tuum
Liberale. sed vereor, ne indiligens nimiũ sies.

Iracundi,

Hei mihi, quid faciam? quid agam, quid clamem, aut querar?
O cælum! o terra! o maria Neptuni!

Adolescentis, qui in prospera fortuna:

Jam-

Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Jupiter! (possum,
Nunc est profecto, interfici cum perpeti me
Ne hoc gaudium contaminet vita ęgritudine.

Senis, qui in adversa versatur,

Quid hoc (malum) infelicitatis, nequeo satis decernere,
Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miseriis. (muia:
Primus sentio mala nostra: primus rescisco o-
Primus porro obnuntio, ægre solus, si quid fiet, fero.

Fœminæ honestę, quæ adulteris maritum convincit:

—— an quidquam hodie est factum indignius? (senes.
Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt

Et quę sequuntur. Vides sermones, qui, quod elegāter sint morati, intimos sensus pertentant. Hoc interest, quod pro personarum ratione, quibus gravioribus Tragœdia utitur, isti quoque variant.

Idem in Epist. Dedic. edit. suæ Terentianæ.

Itaque qui pueris modo propter inimitabilem Latinæ linguæ puritatem Terentium commendant, bis mihi pueri videntur, hoc est senes stolidi, atque iis ipsis pueris ineptiores. Equidem, quanquam sæpe observassem, senem Scaligerum (at quem virum!) postquam omnium disciplinarum ac scientiarum prope perlustrasset adyta, semper in manibus gestasse hunc Comicum, neque illius lectione divinum illud pectus explere potuisse: quanquam scirem, ut de reliquis ne dicam, Desiderium Erasmum, postquam nihil ignoraret, nihil tamen magis quam lepores, & prope ineffabilem Terentiani genii indolem fuisse admiratum: tamen sero deperire eum cępi; hoc est postquam in dicendi arte, & in ea quæ de moribus est sapientia, sub præceptore Aristotele serio proficere cœpissem.

P. TE-

P. TERENTII VITA,

EX ÆLIO DONATO.

P. TERENTIUS *Afer, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano Senatori, a quo ob ingenium & formam non institutus modo liberaliter, sed & mature manumissus. Quidam captum esse existimant; quod fieri nullo modo potuisse Fenestella docet; cum in fine secundi belli Punici, & ante initium tertii natus sit & mortuus: nec si a Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum pervenire potuisset, nullo commercio inter Italicos & Afros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano, & cum Lælio: quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. quod ipsum Fenestella arguit, contendens utroque majorem natu fuisse: quamvis Cornelius Nepos æqualeis omneis fuisse tradat, & Porcius suspicionẽ de consuetudine per hæc faciat:*

Dum lasciviam nobilium, & fucosas laudes petit,
Dum Africani voci divinæ inhiat avidis auribus,
Dum ad Furium se cœnitare & Lælium pulcrum putat,
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem ætatis suæ; ad summam inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit in Græciam, terram ultimam.
Mortuus est Symphalo Arcadiæ oppido. nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lęlius, nil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.

Eo-

Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Scripsit comœdias sex: ex quibus primam Andriam cum Ædilibus daret, jussus ante Cæcilio recitare, ad cœnantem cum venisset, dictus est initium quidem fabulę, quod erat contemtiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens legisse: post paucos vero versus, invitatus ut accumberet, cœnasse una: deinde cætera percurrisse, non sine magna Cæcilii admiratione. Et hanc autem, & quinq; reliquas æqualiter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium ita scribit:

Sumetur Hecyra sexta ex iis fabula.

Eunuchus quidem bis acta est, meruitque pretium quantum nulla antea cujusquam comœdia, id est octo millia nummum. Propterea summa quoque titulo adscribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam præfert principio Menandri. Non obscura fama est, adjutum Terentium in scriptis a Lælio & Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit. Nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur: Ut in prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, assidueque una scribere,
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam; cum illis placet,
Qui vobis universis & populo placent;
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usu' est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Lælio & Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quæ tamen magis, & usque ad posteriora tempora valuit. Q. Memmius in oratione pro se ait: P. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus,

quæ

quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit. Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Lælium quondam in Puteolano Kalendis Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium, dixisse, non sæpe in scribendo magis successisse sibi: deinde rogatum ut scripta illa proferret, pronunciasse versus qui sunt in Heauton.

Sati' pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione & Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam Sulpicio Gallo, homine docto, & qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, & M. Popillio, consulari utroque ac poeta. ideo ipsum non juvenes designasse, qui se adjuvisse dicerentur, sed viros, quorum operam & in bello, & in otio, & in negotio populus sit expertus. Post editas comœdias nondum quintum atque trigesimum egressus annum, caussa evitandæ opinionis, quia videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Græcorum instituta moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus urbe est, neque amplius rediit. De morte ejus Volcatius tradit:

Sed ut Afer sex populo edidit comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit; navim cum semel
Conscendit, visus nunquã est: sic vita vacat.

Q. Consetius redeuntem e Græcia periisse in mari dicit cum centum & octo fabulis conversis à Menandro. Cæteri mortuum esse in Arcadiæ Stymphalo, sive Leucadia tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore consulibus, morbo implicitum, acri dolore ac tædio amissarum fabularum, quas in navi præmiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ E-

quiti Romano nupsit: Item hortulos xx *jugerum, via Appia, ad Martis villam. quo magis miror Portium scribere:*

— Nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset quo referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis præfert, scribens in Compitalibus:

Terentio non similem dices quempiam.

Volcatius autem non solum Nævio, & Plauto, & Cæcilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. Cæsar.

Tu quoque tu in summis o dimidiate Menander
Poneris; & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte jaceres.
Unum hoc maceror & doleo tibi deesse Terenti.

Hæc Svetonius Tranquillus. nam duos Terentios Poetas fuisse scribit Mettius: quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo: alter Libertinus

Te-

Terentius, Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actaeone ait:

Hæ quæ vocantur fabulæ, cujus sunt?
Non has, qui jura populis recensens dabat
Summo honore affectus, fecit fabulas?

Duæ ab Apollodoro translatæ esse dicuntur Comico; Phormio, & Hecyra; quatuor reliquæ a Menandro: ex quibus magno successu & pretio stetit Eunuchus: Hecyra sæpe exclusa, vix acta est.

NOI REFORMATORI

dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di Revisione, & approbatione del P. *F. Ambrosio Lisotti Inquisitore di Padoa* nel libro intitolato: *Publii Terentii Afri Comędiæ cum Notis Thomæ Farnabii* non v' esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Prencipi, & buoni costumi, concedemo Licenza a *Zuane Manfrè Stampatore*, che possi esser stampato, osservando gl' ordini in materia di Stampe, & presentando le solite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat. 17. Settemb. 1712.

(Girolamo Venier Kav. Proc. Ref.
(Marin Zorzi Ref.
(

Agostino Gadaldini Segr.

A N-

ANDRIA P. TERENTII

Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, M. FULVIO ET M. GLABRIONE ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII FILIUS, TIBIIS PARIBUS, DEXTRIS ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRÆCA. EDITA M. MARCELLO ET C. SULPITIO CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA ⅠↃLXXXVII. ANTE CHRISTUM NATUM CLXII.

FABULÆ

INTERLOCUTORES.

BYRRHIA *servus.*
CHARINUS *adolescens.*
CHREMES *senex.*
CRITO *hospes.*
DAVUS *servus.*
DROMO *lorarius.*
GLYCERIUM *meretrix.*
LESBIA *obstetrix.*
MYSIS *ancilla.*
PAMPHILUS *adolescens.*
SIMO *senex.*
SOSIA *Libertus.*

PERSONÆ MUTÆ.

ARCHILLIS *ancilla.*
CHRYSIS *meretrix.*
NICERATUS *adolescens.*
PHÆDRUS *adolescens.*
CLINIA *adolescens.*
PASIBULA *eadem quæ Glycerium.*

ERASMI

IDIOMATA PERSONARUM PRÆCIPUARUM.

Simo, *pius in filium, sed natura vehementior.*
Pamphilus, *pius in patrem, sed fideliter amans, & cordatus ut adolescens.*
Davus, *vafer, ac spei pertinacis.*
Charinus, *simplex, ac nullius consilii.*
Byrrhia, *Davo dissimillimus, desperandi autor.*
Crito, *pauper, sed ob probitatem impatiens contumeliæ.*
Chremes, *pius in filium; alioqui Simonis dissimillimus, ingenio sedato & placido componens omnia.*
Mysis, *callida, & heræ amans.*

RATIO NOMINUM.

Simo, ἀπὸ τοῦ σιμοῦ, *qui simo naso est, ita dictus a specie; simi enim fere sunt iracundi.*
Chremes, *a* χρέμπτεσθαι, *quod est enixe exspuere. senes enim tussi expurgant pectus.*
Pamphilus, *quasi* πᾶσι φίλος, *vel* πάντας φιλῶν, *i. e. omnibus charus, aut omnium amans.*
Charinus, ἀπὸ τῆς χάριτος, *a gratia, quasi dicas, gratiosus.*
Sosia, *a* σώζεσθαι, *servari, quod servatus in bello.*
Davus, *a patria, gentile nomen.*
Mysis, *item nomen gentile.*
Byrrhia, ἀπὸ τοῦ πυρὸς, *ab igne, quasi rubicundus, mutato* π *in* β.
Glycerium, ἀπὸ τῆς γλυκέρας, *a dulcedine, Latine Suavium.*

Les-

Lesbia, *gentile nomen, a Lesbo patria.*

Crito, ἀπὸ τῦ κρίτῦ, *quod controversiam dirimat ceu arbiter.*

Dromo, ἀπὸ τῦ δρόμυ, *a cursu fortasse κατ' ἀντίφρασιν.*

ANDRIÆ ARGUMENTUM,

C. SULPICIO APOLLINARI AUTORE.

Sororem falso creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus:
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc: nam aliam pater ei desponderat
Gnatam Chremetis: atque ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias, cupiens, suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus,
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat:
Mox filiam Glycerium insperato agnitam
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino conjugem.

ALIUD, M. ANT. MURETI.

Chremes, & Phania, fratres Athenienses fuerunt. Eorum Chremes profecturus in Asiam, Pasibulam filiolam, quam tum unicam habebat, fratris fidei credidit. Profecto eo, contingit, ut in Græcia magni bellorum mo-

tus excitarentur; quos fugiens Phania, cum, imposita secum in navim puella, ad fratrem iter cepisset, vi tempestatis fracta navi, apud Andrum insulam ejectus est. Ibi applicat se ad Andrium quendam, hominem haud magna in re, a quo tamen benigne humaniterque exceptus, non ita multo post moritur. Hospes Andrius relictæ apud se puellæ commutat nomen, & pro Pasibula Glycerium nominat: cumque per aliquot annos eam cum filia Chryside pari utramque studio educasset, decedit ipse quoque de vita. Chrysis, quæ se & orbam & inopem videret, abrepta secum Glycerio, Athenas navigat: ubi cum aliquandiu vitam lana telaque tolerasset, ad p.stremum adolescentum blanditiis & pollicitationibus victa, quæstum corpore facere incepit. Ventitabat ad eam inter cæteros Pamphilus, Simonis filius, probus & liberali preditus ingenio adolescens: qui non Chrysidis ille quidem, sed ipsius Glycerii mirifico quodam amore percussus, primus solusque cum ea rem habuit, fidemque jam gravidæ dedit, eam sibi uxorem fore. Susceperat & postea Chremes aliam filiam, Philumenam nomine; eamq; (jam .n. nubilis erat) Pamphilo, bona adolescentis impulsus fama, collocare cupiebat. Quid multa? ultro ad Simonem venit, cum eo negotium conficit. Inscio Pamphilo, de communi senum sententia faciundis nuptiis constituitur dies. Adhuc hæc erant: cum Chrysis moritur. Ibi primum Simo de filii amore cognovit. nam cum ambo una in funus prodiissent, accidit, ut posita in ignem Chryside, Glycerium se, præ doloris impatientia, eodem conjectura videretur. Accurrit Pamphilus, eamque mediam amplexus, ita consolari cœpit, ut plurimas minimeque dubias to-

tius

tius rei significationes daret. Itaque venit ad Simonem postridie Chremes, conditionem renunciat: comperisse se, Pamphilum peregrinam illam habere in uxoris loco; nescius, ex se natam esse eam, quam ita contumeliæ caussa peregrinam nominaret. Gaudere, ea re intellecta, Pamphilus: dolere contra ac ringi Simo. Advenit interea dies, qui nuptiis initio fuerat præstitutus. Simo veteratoria quadam calliditate, simulandas sibi, ad pertentandum filii animum, nuptias statuit, hoc cogitans, si abnueret filius, veram sibi objurgandi illius caussam fore, quæ ad eum diem nulla satis justa fuerat: sin annueret, facile se quod vellet a Chremete impetraturum; atque ita vero nuptias, Diis adjuvantibus, factum iri. Præteriens igitur apud forum, securo jam & nihil tale metuenti filio, Pamphile, inquit, abi domum, ac Deos comprecare: uxor tibi ducenda hodie est. Hoc dicto, velut improviso quodam jaculo sauciatus adolescens, quid ageret, aut quid consilii caperet nesciebat: cum ad eum Davus, vafro admodum ac versuto ingenio servus, animadversa senis astutia, accurrit. Erat tum una cum Pamphilo Charinus, qui adolescens miro quodam amore Philumenæ incensus, frustra sæpe tentatis illius nuptiis, ad postremum audito eam eo die nupturam Pamphilo, in summam desperationem adductus eum orabat, si se salvum vellet, ut vel eam ne duceret, vel saltem nuptiis dies aliquot produceret. Pamphilus eum sua quidem caussa bono esse animo, atque omnia ad impediendas nuptias moliri jubebat: se, quantum in se esset, effecturum, ea ut ne daretur sibi. Adveniens, ut dixi, Davus, Charinum jam spei plenum abire ad ambiendos senis amicos jubet:

deinde seorsum Pamphilo conjecturas suas aperit, persuadetque, ut patri dicat, se paratum esse uxorem ducere: nam eo pacto, inquit, & patri omnem jurgandi occasionem praecideris, & non erit tamen verendum, ne nuptiae fiant: numquam enim Chremes, tibi, semel repudiato, filiam suam iterum commissurus est. Haec ita de servi consilio acta, longe aliter cecidere ac putabantur. exorat enim Chremetem Simo. Ita res in verarum nuptiarum discrimen adducitur. Forte eo ipso die Glycerium, exactis temporibus, puerum peperit: eum puerum Davus, cum aliter nuptias disturbare non posset, prae foribus aedium Simonis ab ancilla collocandum curat. In eum cum incidisset Chremes, & e Pamphilo natum esse cognosset, rursum abducit animum a nuptiis. Turbae maximae concitantur: donec advenit Crito Andrius, qui, quod Chrysidi genere proximus fuisset, ad cernendam illius hereditatem Athenas venerat. ejus interventu Chremes, filiam agnoscit. Ita summa omnium laetitia, Charino Philumena, Glycerium Pamphilo nubit.

TE-

TERENTII ANDRIA

PROLOGUS.

POETA *cum primum animum ad scribendum appulit*,
Id sibi negoti credidit solum dari,
1 *Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.*
Verum aliter evenire multo intelligit:
2 *Nam in prologis scribundis* 3 *operam abutitur*,
Non 4 *qui argumentum narret, sed qui malevoli*
Veteris Poetæ maledictis respondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quæso, animum advortite.
Menander fecit 5 *Andriam &* 5 *Perinthiam:*
Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factæ ac stylo.
Quæ convenere, in Andriam ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro (suis.
Isti id vituperant factum, atque in eo 6 *disputant*,

1 Ut quas fecisset fabulas, eæ populo placerent.
2 Opera .n., quam in Prologo locatam oportuit argumentum narrare, necesse habet abuti, id est aliter quã instituerat impendere in calumniæ depulsione, ut diluat maledicta malevoli Poetæ Luscii Lavinii, Quem tamen non nominat. Cautum quippe erat, ne quis in theatro proscinderetur.
3 Archaice. Plaut. *Nos aurum abusos*, Bacchid. 2. Act. 3. scen. *Hoc argento alibi abutar*. Persa Act. 2. scen. 3. hoc est utendo consumam, inquit Turneb. l. 1. c. 8. & ab illo Pareus.
4 *Qui* valet *ut*: *ut* narret, *ut* respondeat.

5 Comœdias Græcas, ab Andro insula Maris Ægæi una Cycladum; & Perintho Metropoli amplissima in ora Propontidis inter Byzantium & Callipolim, Leunclavio Heraclea, hoc est *Pantiro*. 6 Dissentiunt, ex *dis* & *putant*.

1 *contaminari non decere fabulas.*
Faciunt næ intelligendo ut nihil intelligant:
Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium
Accusant, quos hic noster autores habet:
2 *Quorum æmulari exoptat negligentiam*
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porro, moneo, & desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.
3 *Favete, adeste æquo animo, & rem cognoscite,*
4 *Ut pernoscatis, ecquid spei sit relliquum,*
Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an 5 exigendæ sint vobis prius.

1 Mistas, & & inter se confusas fœdari. *Multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas*: Prolog. Heautont. *Ne hoc gaudium contaminetur vitæ ægritudine aliqua*. Eun. Sc. 5. Act. 3.
2 Cum quibus errare negligenter mavult, quam malevolorum ignobilem sectari curiositatem.
3 Rituale. *Favete linguis. Hoc verbum, non ut plerique existimant, a favore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente*. Sen. de Beata vita cap. 26. *Quod multo magis &c.* 4 Alii ex Ms. *Ut pernoscat is*, idest, Poeta. 5 Excludendæ, quia displicent. ex mente ipsius Terentii, qui suæ ipsius sententiæ promus condus opt. v. Hecyræ Prolog. *Novas qui exactas feci ut inveterascerent*; & mox, *Partim sum earum exactus; partim vix steti*: utut Pareo placet *examinandæ*, Censoribus scilicet, qui Athenis constituti de Comicis & Comœdiis judicandis.

ACTUS I.

SCENA I.

SIMO, SOSIA.

SI. 1 V*os 2 istæc intro auferte: abite. Sosia*

1 Servi.
2 Onera, merces credo, aulæa, tigna, aliumve apparatum ad simulandas nuptias. Neque enim placet quod uno ore omnes adferunt interpretes, de obsoniis, & re culinaria; cum Davo infra Act 2. Scen 2. suboluerit, Nuptias non cohærere, quia paullulum obsonii.

Adest-

Adesdum: paucis te volo. SO. dictum puta:
Nempe ut curentur recte hæc. SI. Imo aliud. SO. quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
SI. *Nihil istac opus est arte ad hanc rem quam paro,*
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide & taciturnitate. SO. *expecto, quid velis.*
SI. *Ego postquam te emi a parvulo, ut semper tibi*
Apud me justa & clemens fuerit servitus,
Scis. 1 *feci, e servo ut esses* 2 *libertus mihi,*
Propterea quod serviebas liberaliter.
Quod habui 3 *summum pretium, persolvi tibi.*
SO. 4 *In memoria habeo.* SI. 5 *haud muto factum.* SO. *gaudeo,*
Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo; &
Id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed mi hoc molestum est; 6 *nam istæc commemoratio*
Quasi exprobratio est immemoris benefici.
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.
SI. *Ita faciam, hoc primum in hac re prædico tibi;*
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
SO. *Cur simulas igitur?* SI. *rem omnem a principio audies:*

1 *Ἐγώ σ' ἔθηκα δοῦλον ὄντ' ἐλεύθερον.* Menander.

2 Libertus est, quem quis e servitute ad civitatem Rom. perduxit. Ulp.

3 *Ἀγαθῶν τοι δοκεῖ ἡ ἐλευθερία τὸ μέγιστον.* Arrian. Epist. 3. 26.

4 Gratus agnosco.

5 Non itaque facti me pœnitet. neque enim per gratitudinem tuam habeo, cur infectum velim. Liberti ingrati in servitutem revocabantur. Svet. Claud. Valer. Max. l. 2. c. 6. Alex. ab Alex. l. 3. c. 20.

6 *Τὸ γὰρ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκειν μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν.* Demosth. Ctesiph.

1 Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.
Nam is postquam 2 excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas, nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum ætas, metus, 3 magister prohibebant? SO. ita est.
SI. Quod 4 plerique omnes faciunt 5 adolescentuli,
Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos
Alere, aut 6 canes ad venandum, aut ad philosophos:
Horum ille nihil egregie præter cætera
Studebat, & tamen omnia hæc mediocriter:
Gaudebam. SO. non injuria: nam id arbitror
Adprime in vita esse utile, ut 7 NE QUID NIMIS.
SI. Sic vita erat: facile omnes perferre ac pati:
cum quibus erat, cumque una, iis sese dedere,
Eorum obsequi studiis, advorsus nemini,
Nunquam præponens se aliis. ita facillime
Sine invidia invenias laudem, & amicos pares.

1 Partitur apud Terentium breviter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum vult: *Eo pacto & 1 gnati vitam, & 2 consilium meum cognosces, & 3 quid facere in hac re te velim.* Vide 2. de Oratore.

2 Ἐξελθὼν ἐξ ἐφήβων. Xenoph. l. α. Ephebus autem est, qui ad pubertatis annos pervenit, quasi ἐπὶ ἥβης. quæ prima est pars adolescentiæ, extrema pueritiæ.

3 Pædagogus, custos, *Cum primum pavido custos mihi purpura cessit* &c. Pers. 5. Sat.

4 Πάντελλοι πλείονες, οἱ πάντες. Locutio Attica.

5 *Imberbis juvenis tandem custode remoto Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.* Horat. ad Pisones.

6 Canes venaticos, ut *Leones ad frena*, i. frenatos: *servum ad limina*, i. atriensem: *ad manum ad pedes* &c. Venatus autē τῆς πολεμικῆς μόριόν ἐστι. μᾶλλον δὲ εἰκόν. Austid.

7 Τὸ μηδὲν γὰρ ἄγαν, ἄγαν με τέρπει. Anthol. l. c. 12.

SO.

SO. *Sapienter vitam instituit, namque* 1 *hoc tempore*
OBSEQUIUM AMICOS, *veritas odium parit.*
SI. *Interea mulier quædam abhinc triennium*
Ex Andro commigravit huc viciniæ,
Inopia, & 2 cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque 3 ætate integra.
SO. *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.*
SI. *Primum hæc pudice vitam, parce, ac duriter*
Agebat, lana ac tela victum quæritans:
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus, & item alter, ita ut INGENIUM *est omnium*
Hominum a labore proclive ad lubidinem,
Accepit conditionem: dein 4 quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc secum, ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: Certe 5 captus est:
6 *Habet. Observabam mane illorum servulos*
Venienteis, aut abeunteis: rogitabam, Heus puer,

1 Ut nunc sunt mores, scilicet corrupti: Excusatque proverbium, *Obsequium amicos, veritas odium parit*, examinat Cicero: *Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit: Obsequium amicos, &c.* Lælius Ciceronis.
2 Leges jubebant Atticæ, ex cognatis proximum & ditissimum inopem cognatam aut ducere, aut ipsi dotem dare.
3 In ipso ætatis flore.
4 *Quæstum indignum facit corpore.* Plaut. in Pœnulo 2. act. 3. sc.
5 Tenetur, irretitur. translatum a ferarum venatu, aut etiam arena, ubi Retiarius cum Mirmillone componitur.
6 An utique & hoc sumtum est ab arena? ubi gladiatori lethaliter vulnerato insultat adversarius, aut acclamat populus, *Hoc habet*: ita & hic lethali amoris vulnere percussus est. An sensu quo senex mox puerum rogat, *Quis heri Chrysidem habuit?* *habeo* inquit *Aristippus Laida, non habeor a Laide.*

Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit, nam Andriæ
Illi id erat nomen. SO. *teneo.* SI. *Phædrum, aut Cliniam*
Dicebant, aut Niceratum, nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? quid? 1 *symbolam*
Dedit; cœnavit. gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere. Enimvero spectatum satis
Putabam, & magnum exemplum continentiæ.
Nam qui cum ingeniis 2 *conflictatur ejusmodi,*
Neque commovetur animus in ea re, scias
Tum jam ipsum habere posse suæ vitæ modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
3 *Bona dicere, & laudare fortunas meas,*
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit: despondi. Hic nuptiis dictus est dies.
SO. *Quid obstat, cur non veræ fiant?* SI. *audies.*

1 Symbolæ erant pecuniæ, quas erogabant singuli ad cęnam collatitiam. ἔρανοι. unde & cœna *collatio* dicebatur. *Ego vero inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis.* Cic. de Oratore l. 2. a συμβάλλω.

2 Atteritur, sollicitatur, conversatur ejusmodi hominibus, neque corrumpitur interea. Usitatius adhibetur vox ista circa valetudinem. *Conflictari iniqua valetudine.* Plin. epist. *Conflictatus morbis.* Sveton. Claud. 2. c. legitur & *conflictat*, versus gratia; ut in Phormione, 5. act. 2. scen.

3 Ευφημεῖν. læta & fausta prædicare: unde Scoppa legit, omina, i. læta precabantur, gratulati mihi talem filium.

Fe-

Fere in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis vicina hæc moritur. SO. *o factum bene!*
Beasti: heu! metui a Chryside. SI. *ibi tum filius*
Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat frequens;
Parabat una 1 *funus. tristis interim,*
Nonnunquam conlacrymabat: Placuit tum id mihi.
Sic cogitabam: 2 *Hic parvæ consuetudinis*
Caussa mortem hujus tam fert familiariter:
Quid si ipse amasset? 3 *quid mihi hic faciet patri?*
Hæc ego putabam esse omnia humani ingeni,
Mansuetique animi officia. Quid multis moror?
Egomet quoque ejus caussa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. SO. *hem, quid est?* SI. *scies.*
4 *Effertur, imus, interea inter mulieres,*
Quæ ibi aderant, forte unam adspicio adolescentulam,
Forma. SO. *bona fortasse.* SI. *& voltu, Sosia,*
Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.
Quia tum mihi lamentari præter cæteras

1 Funebrem pompam, apparatum, ritus vide tit. *Funus*, Indice nostro Poetico. 2 Citantur hi versus a Ciceronis Antonio lib.2. de Oratore, exemplum argumentationis a Minori.
3 Atque hoc hemistichiū, *quid mihi hic faciet patri*: Epistol. Fam. 9.l.7.epist.
4 Narrationem hanc bene moratam, & ad persuadendum accommodatam laudat Cicero. *Nam is postquam excessit ex ephebis. quam longa est narratio? mores adolescentis, & servilis percontatio; mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis, reliqua pervarie & jucunde narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,* Effertur, imus, ad sepulcrum venimus, In ignem posita est, *in his fere decem versiculis totum conficere potuisset. Quanquam hoc ipsum,* Effertur, imus, *concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed venustati. Quod si nihil fuisset, nisi* In ignem posita est, *tamen res tota cognosci facile potuisset*, lib. de Oratore.

Vi-

Visa est, & quia erat forma præter cæteras
Honesta, & liberali, accedo ad pedissequas:
Quæ sit, rogo. sororem esse ajunt Chrysidis.
Percussit illico animum. at at hoc illud est,
Hinc illæ lacrumæ, hæc illa est misericordia.
SO. *Quam timeo, quorsum evadas.* SI. *Funus interim*
Procedit: sequimur: ad sepulcrum venimus.
1 *In ignem posita est. fletur. Interea hæc soror,*
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,
Satis cum periculo. ibi tum exanimatus Pamphilus,
Bene dissimulatum amorem & celatum indicat:
Accurrit: mediam mulierem complectitur.
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum flens quam familiariter.
SO. *Quid ais?* SI. *redeo inde iratus, atque ægre ferens.*
Nec satis ad objurgandum caussæ. diceret,
Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quæ sese voluit in ignem injicere, prohibui,
Ser-

1 Varios gentium mores in condendis humandisque corporibus defunctorum vide apud Cicer. 1. Tuscul. quæst. Alex. ab Alexandro lib. 2. c. 3. De Exequiis, funebri apparatu, pompa & ritu adi Indicem nostrum poeticum tit. *Funus*.

Servavi. honesta oratio est. SO. *recte putas:*
Nam si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit,
Quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?
SI. *Venit Chremes postridie ad me, clamitans,*
Indignum facinus, comperisse Pamphilum
Pro uxore habere hanc 1 *peregrinam. Ego illud sedulo*
Negare factum; ille instat factum: denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. SO. *Non tu ibi gnatum?* SI. *ne hæc quidem*
Satis vehemens caussa ad objurgandum. SO. *qui, cedo?*
SI. *Tute ipse his rebus finem præscripsti, pater.*
2 *Prope adest, cum alieno more vivendum est mihi:*
Sine, nunc meo me vivere interea modo.
SO. *Quis igitur relictus est objurgandi locus?*
SI. *Si propter amorem uxorem nolit ducere,*
Ea primum ab illo animadvertenda injuria est.
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera objurgandi caussa sit, si deneget:
Simul, sceleratus Davus si quid consili
Habet, ut 3 *consumat nunc, cum nihil obsint doli.*

1 Male audiebant peregrinæ, tanquam meretrices.

2 Dictus est dies nuptiis. prope est, cum amore & fide conjugali vivendum: liceat interea meo arbitratu, libero ac amatorio, vivere, atque hoc ex licentia morum Atticorum. scena sequenti, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum*, &c.

3 Incassum perdat, absque damno meo.

Quem

Quem ego credo 1 *manibus pedibusque obnixe omnia*
Facturum, magis id adeo, 2 *mihi ut incommodet,*
Quam ut obsequatur gnato. SO. *quapropter?* SI. *rogas?*
3 MALA MENS, MALUS ANIMUS. *quem quidem ego si sensero.*
Sed quid opus est verbis? sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nil sit moræ, restat Chremes,
Qui mihi exorandus est, & spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut adsimules nuptias:
Perterrefacias Davum, observes filii,
Quid agat, quid cum illo consilii captet. SO. *sat est:*
Curabo. eamus jam nunc intro. SI. *i præ, sequar.*

1 ὅσσον δύναται χερσίν τε ποσίν τε καὶ σθένει. Hom. 5. Il. πανσυδίῃ 2. Il.

2 Naturale est servis odisse dominos: Quos metuunt oderunt: Quot servos, tot habemus hostes, genus gratuito malum τοῖς δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν. Marcellin. in Hermogenem. vid. 47. Epist. Senecæ.

3 Ex malæ mentis fonte profluunt malæ imaginationes, mala voluntas, consilia prava, operationes malæ.

ACTUS I. SCENA II.

DAVUS, SIMO.

SI. N*On dubium est, quin uxorem nolit filius.*
Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit. sed ipse exit foras.
DA. *Mirabar, hoc si sic abiret, & heri* 1 *semper lenitas*

1 Per ὑφ' ἓν jungi volunt, ut sit continuata, & usque nunc simulata lenitas, in subsidio latens, opportunitatem erumpendi captans.

Ve-

Verebar quorsum evaderet.
Qui postquam audierat non datum iri filio uxorem suo,
Nunquam cuiquam nostrum verbum fecit, neque id ægre tulit.
SI. *At nunc faciet: neque, ut opinor, sine tuo magno malo.*
DA. *Id voluit, nos sic nec opinanteis duci* 1 *falso gaudio,*
Sperantes jam amoto metu, interea 2 *oscitanteis opprimi,*
Ut ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias:
Astute! SI. *carnifex quæ loquitur?* DA. *herus est, neque prævideram.*
SI. *Dave!* DA. *hem, quid est?* SI. *ehodum, ad me.* DA. *quid hic volt?* SI. *quid ais?* DA. *qua de re?* SI. *rogas?*
Meum gnatum rumor est amare. DA. 3 *id populus curat scilicet.*
SI. *Hoccine agis, an non?* DA. *ego vero istuc.* SI. *sed nunc* 4 *ea me exquirere*
Iniqui patris est. Nam quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.
5 *Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.*
Dehinc postulo, 6 *sive æquum est, te oro, Dave, ut redeat jam in viam.*
DA. *Hoc quid sit?* SI. *Omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt.*
DA. *Ita ajunt.* SI. *tum si quis magistrũ cepit ad eam rem* 7 *improbũ,*

1 Adi Senec. epist. 59. ubi *mala gaudia*, & *falsa gaudia* excutiuntur.
2 Al. *inter oscitantes*, h.e. securos ac negligentes. *Deliberatum est*, inquit Agellius, *de nota ejus, qui ad censores ab amico advocatus est, & in jure stans, clare nimis ac sonore oscitavit. Atq; mihi prope ut plecteretur fuit; tanquam illud indicium vagi animi foret, & hallucinantis, atque fluxæ & apertæ securitatis* &c. 4. l. 20. c.
3 Quasi verò id populo curæ sit, de filii tui amore rumigerare, vel rumiferare, ut loquitur Plautus Amphitr. 2. act. 2. sc.
4 Scena precedente: *Prope adest, cum alieno*, &c. & Sc. 1. act. 2. & 6. sc. act. 2.
5 Citat hunc vers. Cic. l. 12. 25. epist. fam. Ἄλλος βίος ἄλλη δίαιτα. Prov. apud Zenobium.
6 Epanorthosis amara.
7 Cujus opera & consilio improbo seducatur, ut Pamphilus tuo.

Ipsum

1 *Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem plerunque applicat.*

DA. *Non hercle intelligo.* SI. *non? hem.* DA. *non:*

2 DAVUS SUM, NON OEDIPUS.

SI. *Nempe ergo aperte vis, quæ restant, me loqui.* DA. *sane quidem.*

SI. 3 *Si sensero hodie, quidquam in his te nuptiis*

Fallaciæ conari, quo fiant minus,

Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus,

Verberibus cæsum te 4 in pistrinum, Dave, dedam usque ad necem;

Ea lege 5 atque omine, ut si te inde exemerim, ego pro te molam.

Quid? hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem? DA. *imo callide:*

Ita aperte ipsam rem modo locutus: 6 nihil circuitione usus es.

SI. *Ubi vis facilius passus sim, quam in hac re me deludier.*

DA. 7 *Bona verba quæso.* SI. *irrides? 8 nihil me fallis. Sed dico tibi,*

Ne temere facias, neque tu haud dicas tibi non prædictum: cave.

1 Stoici cupiditates & affectus animi morbos esse sentiunt. Cic. Tusc. quæst.
2 Servus sum barbarus, & simplex, non Oedipus, qui ænigmata & perplexa problemata possim solvere. vide quid nos ad Thebaida Senecæ 119. v. οὐ μάντις εἰμὶ τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς. Euripid. *Oedipo conjectore est opus.*
3 *Precibusque minas regaliter addit.* Ovid. 2. Metam. *Imperium, promissa, minas confundit in unum.*
4 Ad molam trusatilem, vide 3 act. 4 sc.
5 Leges ipsæ auspiciis ferebantur Neque Deorum solum voces observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina &c. Cic 1. de Divinat.
6 σκωπτικός. Nulla ambage verborum.
7 Ευφημισμός
8 Νῦν δ' οὐδὲν λέληθάς με ἄν. Menander.

ACTUS I. SCENA III.

DAVUS.

DA. **E**Nimvero, Dave, nihil loci est 1 segnitiæ, neq; socordiæ,

Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis.

1 Segnitiæ, inquiunt, ad agendum, socordiæ ad considerandum.

Quæ

Quæ si non astu providentur, me, aut 1 herum 2 pessundabunt.
Nec, quid agam, certum est, Pamphilumne adjutem, an auscultem seni.
Si illum relinquo, ejus vitę timeo: sin opitulor, hujus minas;
Cui verba dare difficile est. Primum jam de amore hoc comperit:
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam.
Si senserit, perii; aut, si libitum fuerit, caussam ceperit,
3 Qua jure, quaque injuria præcipitem me in 4 pistrinum dabit.
Ad hæc mala hoc mi accedit etiam: hæc Andria,
Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est:
Audireque eorum est operæ pretium audaciam:
Nam inceptio est 5 amentium, 5 haud amantium:
Quidquid peperisset, decreverant 6 tollere:
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Civem Atticam esse hanc. Fuit olim quidam senex
Mercator: navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chrysidis
Patrem recepisse orbam, parvam. Fabulæ.
Mihi quidem hercle non fit verisimile.

1 Herilem filium, Pamphilum.
2 Perdent, *pessum*, i. e ad pedes, ad imum præcipitabunt, καταβυθίσουσι. Mergent funditus. *Servum ego ratem esse amanti hero, æquum censeo ut toleret, ne pessum abeat.* Plaut. Aul. 4. 1. *Quasi in piscinam rete qui jaculum parat: Quando abiit rete pessum, tum adducit sinum.* Plaut. Trucul. 1. act. 1. scen.
3 Plaut. Rudent. 4. 4. *Quomodo habeat, jure, an injuria.* noster in Adelph. scen. ult. *justa, injusta.* Sic, *fas, nefas, fanda, nefanda: scis, nescis; velis, nolis.*
4 Infra 3 act. 4. scena.
5 Paronomasia.
6 Mas utiq; foret, aut fœmina, pro legitimo partu decreverunt suscipere, non exponere pro illegitimo. Neque .n. hic locum habet mos ille tollendi infantem de terra, aut ope Deorum *Opis* atque *Levanæ*. vide act. 4. scen. 5. infra: & Eunuch. act. 5. sc. 1.

At-

Atqui ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. At ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

ACTUS I. SCENA IV.

MYSIS, ARCHILLIS.

M. A*Udivi*, 1 *Archillis, jam dudum: Lesbiam adduci jubes.*
Sane pol illa temulenta est mulier, & temeraria,
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculæ:
Quia compotrix ejus est. 2 *Dii date facultatem, obsecro,*
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor, quid siet.
Opperiar, ut sciam, num quidnam hæc turba tristitiæ adferat.

1 Videtur hæc Archillis adstetrix fuisse, quam nos *nutricem siccam* vocamus, cujus officium erat, ut ex Hieronymi epistol. Select. 9. l. 2. discimus, *assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, &c.*

2 Dii Geniales, Nuptiales quinque, Jupiter adultus, Hymenæus, Juno adulta, Venus suadela, Diana Lucina: vide quæ nos ad Senecæ Medeam v. 1.

ACTUS I. SCENA V.

PAMPHILUS, MYSIS.

P. H*Occine est humanum factum aut inceptum? hoccine officium patris?*
MY. *Quid illud est?*
PA. *Pro deum atque hominum fidem! quid est, si non hæc cōtumelia est?*
Uxorem decrerat dare sese mihi hodie. Nonne oportuit

Præ-

Præscisse me ante? 1 nonne prius communicatum oportuit?

MY. *Miseram me! quod verbum audio?*
PA. *quid Chremes? qui denegarat*
2 Se commissurum mihi gnatam suam uxorem, id mutavit;
Quoniam me immutatum videt.
Itane obstinate operam dat, ut me a Glycerio miserum abstrahat?
Quod si fit, pereo funditus.
Adeon' hominē 3 invenustum esse, aut infelicem quenquam, ut ego sum?
Pro deum atque hominum fidem! nullon' ego
Chremetis pacto affinitatem effugere potero? Quot modis
Contemptus, spretus? facta, 4 transacta omnia. Hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est, quod suspicor:
ALIQUID 5 MONSTRI ALUNT. *ea quoniam nemini obtrudi potest,*
Itur ad me. MY. *oratio hæc me miseram exanimavit metu.*
PA. *Nam quid ego dicam de patre? ah!*
Tantamne rem tam negligenter agere? præteriens modo,
Mihi, apud forum, uxor tibi ducenda est, Pamphile hodie, inquit: para:

1 Nuptiarum quippe potestas non omnis in patre est, quarum sponsiones fiebant, vel inter ipsos qui nuptias contracturi erant, vel inter patrem puellę & adolescentem, vel inter utriusque parentes. Quo sanctum foret matrimoniū, consponsiones parentum sine liberorum adstipulatione nullius habebantur momenti. Quanquam non tam eorum consensus requireretur, quam ne justa de caussa possent contradicere, Hotom.

2 Nondum mutarat consilium Chremes. quod facit infra Act. 3. sc. 13. sed ex oratione patris Pamphilus colligit mutasse.

3 *Venustus* dicitur, cui Venus formæ lætos afflavit honores, cui dictionis aut gestus conciliavit gratiam; *invenustus* contra. Hic autem significat infortunatum. Venus n. in talorum jactu felicissima est. Quod fit, ubi canis, ternarius, quaternarius, & senio simul apparent, victoremque pronunciant. Cui frequens favet Venus, ἐπαφρόδιτος, id est *venustus*, cui non favet, *invenustus* dicitur, uti hic in amoribus, unde addit *infelicem*, ἀναφρόδιτος. Apollo apud Lucianum.

4 Formula a foro ducta, in pactis & contractibus.

5 Monstrum alitur, ubi quid occulti vitii latere significamus. haud scio an inde sumpta Metaph. quod monstra ob pudorem clanculum alantur. Erasm.

Abi

Abi domum. id mihi visus est dicere,
1 *Abi cito, & suspende te.*
Obstupui. censen' ullum me verbum potuisse proloqui,
Aut ullam caussam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui.
Quod si ego rescissem id prius, quid facerem, si quis nunc me roget,
Aliquid facerem, 2 *ut hoc ne facerem. Sed nunc quid primum exequar?*
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum diverso trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum sollicitatio,
Tum patris pudor, 3 *qui me tam leni passus est animo usque adhuc,*
Quæ meo cunque animo libitum est, facere: eine ego ut advorser? hei mihi!
Incertum est, quid agam. MY. *misera timeo, hoc incertum quorsum accidat.*
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa 4 *adversum hunc loqui.*
Dum IN DUBIO EST ANIMUS, 5 PAULLO MOMENTO HUC ILLUC IMPELLITUR.
PA. *Quis hic loquitur? Mysis, salve.* MY. *salve Pamphile.* PA. *Quid agit?* MY. *rogas?*
Laborat e dolore: atque ex hoc misera solicita est die,
Quia olim in hunc sunt 6 *constitutæ nuptiæ: tum autem hoc timet,*

Ne

1 Ex Plauti Pænulo, *Abi domum, & suspende te* 1. act. 2. sc.

2 Ne ducerem aliam uxorem quam Philumenam.

3 Scen. 1. Indultam filio ad tempus licentiam excusat pater. & Sc. 2. idem; *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.* & 2. act. 9. sc. *Dum licitum est, dumque ætas tulit.*

4 Apud hunc. ut 1. act. 1. sc. *Et id gratum fuisse adversum te habeo gratiam.*

5 Translatum a statera, cujus examinatio per linguam bilancis parvi ponderis momento huc vel illuc inclinat. Achilles Statius l. sc. τὴν ψυχὴν εἶχοις ἐπὶ τρυτάνης ἐλπίδος καὶ φόβου.

6 A patre tuo.

Ne deseras se. PA. *Hem! egone isthuc conari queam?*
Ego propter me illam decipi miseram sinam?
Quæ mihi suum animum, atque omnē vitam credidit,
Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim,
Bene & pudice ejus doctum atque eductum, sinam,
1 *Coactum egestate ingenium immutarier?*
Non faciam. MY. *haud vereor, si in te solo sit situm:*
Sed vim ut queas ferre. PA. *adeon' me ignavum putas?*
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut neque me 2 *consuetudo, neque amor, neque pudor*
3 *Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?*
MY. *Unum hoc scio, meritam esse ut memor esses sui.*
PA. *Memor essem? o Mysis, etiam nunc mihi*
4 *Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis*
De Glycerio. Jam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotæ: nos soli: incipit:
Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides:
Nec clam te est, 5 *quam illi utræque res inutiles*
Et ad pudicitiam, & ad tutandam rem sient.

1 *Inopia & cognatorum negligentia* coactum, ut de Chryside dictum sc. 1.

2 Antithetorum ἀπόδοσις. *Consuetudo* ad ferum, *Amor* ad inhumanum, *Pudor* ad ingratum.
3 Antonomasia.

4 Ἐγγέγραπται ταῖς φρεσί. Pindar. 10. Olymp.
5 Al. *quam illi nunc utræque inutiles & ad pudic. Lis est cum forma magna pudicitiæ:* & Juvenal. *Rara est adeo concordia formæ, atque pudicitiæ.* 10. Sat.

Quod

Quod ego te per hanc 1 *dextram oro, & ingenium tuum,*
Per tuam fidem, perque hujus solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:
Si te in 2 *germani fratris dilexi loco,*
Sive hæc te solum semper fecit maximi,
Seu tibi 3 *morigera fuit in rebus omnibus.*
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem:
4 *Bona nostra hæc* 5 *tibi committo, & tuæ mando fidei.*
Hanc mi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.
Accepi: acceptam servabo. MY. *ita spero quidem.*
PA. *Sed cur tu abis ab illa?* MY. *obstetricem accerso.* PA. *propera.*
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. MY. *teneo.*

1 Fœderis & fidei pignus. *Per ego te has lacrymas, dextramque tuam te.* Dido Virgiliana. *6.* Æn.

2 *Sororem esse ajunt Chrysidis,* Simo 1. sc.

3 *Ætas, & corpus tenerum, & morigeratio: Hæc sunt venena formosarum mulierum.* Afranius in Vopisco.

4 Peculium, supellectilem.

5 Tanquam justo atque legitimo heredi, fiduciario.

ACTUS II.

SCENA I.

CHARINUS, BYRRHIA, PAMPHILUS.

CH. 1 *QUid ais, Byrrhia? Daturne illa Pamphilo hodie nuptum?* BY. *sic est.* C. *qui scis, Byrrhia?*
BY. *Apud forum modo de Davo audivi.* CH. *væ misero mihi!*

1 Ne Philumena a Pamphilo repudiata, omnino spreta & deserta videretur, ad plenam Comœdiæ Catastrophen introducitur alter amator.

1 *Ut*

1 *Ut animus in spe, atque in timore usque antehac attentus fuit,*
Ita, postquam adempta spes est, lassus, cura confectus stupet.
BY. *Quæso ædepol Charine, 2 quoniam id fieri, quod vis, non potest,*
Velis id, quod possit. CH. 3 *nihil aliud, nisi Philumenam volo.*
BY. *Ah, quanto satius est, te id dare operam,*
Qui istum amorem ex animo amoveas, quam id loqui,
Quo magis libido frustra incendatur (tua.
CH. 4 FACILE OMNES, CUM VALEMUS, RECTA CONSILIA ÆGROTIS DAMUS.
Tu si 5 hic sis, aliter sentias. BY. *age, age, ut lubet.* CH. *sed Pāphilum*
Video. Omnia experiri certum est prius quam pereo. BY. *quid hic agit?*
CH. *Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.*
Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis 6 prodat dies.
Interea fiet aliquid, spero. BY. *id aliquid, nihil est.* CH. *Byrrhia!*
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? BY. *quid ni? si nihil impetres,*
Ut te arbitretur sibi paratum mœchum, si illam duxerit.
CH. *Abin' hinc in 7 malam rem cum suspicione istac, scelus.*

1 Hucusque animus sustinebatur æquus inter spem & timorem: jam vero spei nervo inciso labascit; consilii auxiliique inops torpet, tanquam arcus antehac intentus, nunc spe deplorata, laxus flaccescit.
2 Citat hunc Terentii locum Augustinus l. 14. de civitate Dei, c. 15. & 1. de vita beata. Crito infra act. 4. sc. 5. *Ut quimus, quando ut volumus, non licet.* οὐ δυνάμενος ὃ θέλεις? θέλης ὃ δύνασαι.
3 Apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine, Nihil volo aliud, &c. Augustin. l. 14. cap. 8.
4 Thales interrogatus, quid esset difficillimum, respondit, ἑαυτῷ γνῶναι: quid facillimum? ἄλλῳ ὑποτίθεσθαι. Laertius. ἅπαντές ἐσμεν εἰς τὸ νουθετεῖν σοφοί, αὐτοὶ δ' ἁμαρτάνοντες οὐ γινώσκομεν. Menander. ῥᾷον παραινεῖν ἢ παθόντα καρτερεῖν. Idem ὁ ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ. idem. 5 Δεικτικῶς seipsum indigitans, vel *hic* meo loco. 6 Protrahat, proferat. 7 Exitium, in crucem, supplicium te dignum, ad corvos.

PA. *Charinum video. salve.* CH. *o salve Pamphile:*
Ad te advenio, spem, salutem auxilium, consilium expetens.
PA. 1 *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.*
Sed isthuc quidnam est? CH. *hodie uxorem ducis?* PA. *ajunt.* CH. *Pamphile,*
Si id facis, hodie postremum me vides. PA. *quid ita?* CH. *hei mihi,*
2 *Vereor dicere: huic dic quæso, Byrrhia.* BY. *ego dicam.* PA. *quid est?*
BY. *Sponsam hic tuam amat.* PA. *næ iste haud mecum sentit. ehodum dic mihi,*
Nunquidnã amplius tibi cum illa fuit Charine? CH. *ah Pamphile,*
Nihil. PA. 3 *quam vellem!* CH. *nunc te per amicitiã & per amorẽ obsecro,*
Principio, ut ne ducas. PA. *dabo equidem operã.* CH. *sed si id non potes,*
Aut tibi si nuptię hę sunt cordi. PA. 4 *cordi?* CH. *saltem aliquot dies*
5 *Profer, dum proficiscor aliquo, ne videam.* PA. *audi nunc jam:*
Ego Charine 6 *neutiquam officium liberi esse hominis puto,*
Cum is nil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.
CH. *Reddidisti animum.* PA. *nunc si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,*
Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi:

Ego

1 Ab amante nullam consilii facultatem, a misero & inope nullam auxilii copiam expectes. *Magisque ei adeo consiliarius hic amicus est, quam auxiliarius,* Plautus in Truculento act. 2. sc. 1.
2 Eloqui me vetat verecundia.
3 Utinam esset! quo mihi illius recusandæ daretur caussa.
4 Repetitio interrogatoria cum indignatione.
5 Prolata, differ, protrahe. supra hac eadem scena 3. *Credo impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies, interea fiet aliquid spero.*
6 Neque ingenui hominis esse arbitror officii gratiam admittere, ubi nihil præstiterit, nihil promeritus fuerit. Ego nihil præsto; non enim tui caussa Philumenæ nuptias fugio, sed Glycerii, quam intime & constanter amo.

Ego id agam 1 *mihi qui ne detur.* CH. *sat habeo* . PA. *Davum optume Video* . *hujus consilio fretus sum.* CH. *at tu hercle haud quicquam mihi, Nisi ea quæ nihil opus sunt sciri . fugin' hinc ?* BY. *ego vero ac lubens* .

1 Qua ratione mihi non detur.

ACTUS II. SCENA II.

DAVUS. CHARINUS, PAMPHILUS.

D. 1 DI *boni ! boni quid porto ? sed ubi inveniam Pamphilũ,*
Ut metum, in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio ?
CH. *Lætus est, nescio quid* . PA. *nihil est. nondum hæc rescivit mala* .
DA. *Quem ego nunc credo, si jam audierit sibi paratas nuptias* 2
CH. *Audin' tu illum?* D. 2 *toto me oppido exanimatum quærere* .
Sed ubi quæram ? aut quo nunc primum intendam ? CH. *cessas alloqui ?*
D. *Abeo.* P. *Dave ades, resiste.* D. *quis homo est, qui me ? o Pamphile,*
Te ipsum quæro. euge o Charine ! ambo opportune: vos volo .
C. *Dave, perii.* D. *quin tu hoc audi.* C. *interii.* D. *quid timeas, scio* .
PA. *Mea quidem hercle certe in dubio vita est.* DA. *& quid tu scio* .
P. *Nuptiæ mihi* D. *& id scio.* P. *hodie.* D. 3 *obtundis, tametsi intelligo* .
Id paves, ne ducas tu illam: tu autem, ut ducas . CH. *rem tenes* .
PA. *Istuc ipsum.* DA. *atqui istuc ipsũ nil pericli est : 4 me vide* .

1 Accurate observata ἤθη. Davi subtile: cui ex tenui aut nullo apparatu suboluerat simulari nuptias. Pamphili sibi constantis honestum. Charini socordis leve & humile.

2 Interruptus sermo, alio interloquente.

3 Eadem sæpius repetendo mihi aures obtundis; metaphora a pugilibus qui crebris cestuum ictibus Antagonistarum aures obtundunt, vel etiam a fabris qui ferrum malleis tundunt hebetantque.

4 Me respice, a me salutem exspecta.

PA. *Obſecro te, quamprimum hoc me libera miſerum metu.* DA. *hem,*
Libero. uxorem tibi jam non dat Chremes. PA. *qui ſcis?* DA. *ſcio.*
Tuus pater modo me prebendit: ait, tibi uxorem dare ſeſe
Hodie, item alia multa, quæ nunc non eſt narrandi 1 *locus.*
Continuo ad te properans, percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.
Ubi te non invenio, ibi aſcendo in quendam excelſum locum.
Circumſpicio. nuſquã. forte ibi 2 *hujus video Byrrhiam:* (*gã, cogito.*
Rogo: negat vidiſſe: mihi moleſtũ: quid a-
Redeunti interea ex ipſa re mi incidit ſuſpicio. hem.
Paullulum 3 *opſoni. ipſus triſtis, de improviſo nuptiæ.*
Non cohærent. P. *quorſumnam iſtuc?* D. *ego me continuo ad Chremem.*
Cum illæc advenio, ſolitudo ante oſtiũ: jam id gaudeo.
PA. *Recte dicis, perge.* DA. *maneo. interea introire neminem*
Video, exire neminem, matronam nullam, in ædibus
4 *Nil ornati, nil* 5 *tumulti. acceſſi, introſpexi.* PA. *ſcio.*
Magnum ſignum. DA. *num videntur convenire hæc nuptiis?*
PA. *Non opinor, Dave.* DA. *opinor, narras? non recte accipis.*
Certa res eſt, etiam puerum inde abiens conveni Chremis,
Olera 6 & *piſciculos minutos ferre obolo in cœnam ſeni.*

CH.

1 Tempus, ſpatium.
2 Charini video ſervum.
3 Opſonium eſt pulmentum, aut quicquid ultra panem & vinum adjicitur in cibum. Perſæ ad panem nihil addebant, præter naſturtium. *Xen.* Socrates cum ad veſperum contentius ambulare, rogatus quid ita faceret, reſpondit, ſe opſonare ambulando famem. Cic. 5. Tuſc. quæſt. vide infra.
4 Nullum apparatũ, qui nuptiis cõveniat. adi act. 2. ſc. 6.
5 Archaiſmus, pro *ornatus tumultus.* quartæ inflexionis
6 Ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους λιβάνωτον ὀβολοῦ τοῖς θεοῖς. &c. ἡμῖν δὲ τοῖς θνητοῖς ἐπριάμην κωβιούς. Athe. 7. l. 17. c. Omnia opſonia ὄψα appellantur. ſolus tamen piſcis obtinuit tandẽ, ut ὄψον ſimpliciter cũ dicitur, piſcis intelligatur. Caſaub. in Athen. 7. l. c. 7.

CH. *Liberatus sum, Dave, hodie tua opera.* DA. *at nullus quidem.*

CH. *Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat.* D. *ridiculum caput.*

Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.

Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. CH. *bene mones.*

Ibo: etsi hercle sæpe jam me spes hæc frustrata est. vale.

ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS, DAVUS.

PA. 1 *Quid igitur sibi volt pater? cur simulat?* DA. *ego dicam tibi.*

Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,

Ipsus sibi esse injurius videatur, neque id injuria:

Prius, quam tuum animum ut sese habeat ad nuptias perspexerit.

Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet:

Tum illæ turbæ fient. P. 2 *quid vis patiar?* DA. 3 *pater est, Pamphile.*

Difficile est. tū hæc sola est mulier, 4 *dictum factum, invenerit*

Aliquam caussam, quamobrem ejiciat oppido. PA. *ejiciat?* D. *cito.*

PA. *Cedo igitur, quid faciam Dave?* D. 5 *dic te ducturum.* P. *hem!* DA. *quid est?*

P. *Egone dicam?* D. *cur non?* PA. *nunquam faciam.* DA. *ne nega.*

PA. *Suadere noli.* DA. *ex ea re quid fiat, vide.*

1 In Mss. quibusdam continuatur hęc scena cum præcedente.

2 Al. *quid vis? patiar?*

3 Patri adversari importunum est: vim neque parenti neque patriæ afferre oportet. ex Platone Cicero 1. l.9. Epist. Famil.

4 ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. actutum.

5 Consilium quidem callidum; sed quod Pamphilum inscientem in discrimen conjiciat.

1 In Philumenæ nuptias.

PA. *Ut ab illa excludar, 1 huc concludar.* DA. *non ita est.*
Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem. tu, Ducam, inquies.
Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quę nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periculo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes
Tibi non det gnatam: 2 nec tu ea caussa minueris
Hæc quæ facis, ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut cum velit tibi jure irasci, non queat.
Nam quod tu speras, 3 propulsabo facile: uxorem his moribus
Dabit nemo. inopem inveniet potius, quam te corrumpi sinat:
Sed si te æquo animo ferre accipiet, negligentem feceris.
Aliam otiosus quæret. interea aliquid acciderit boni.
PA. *Itan' credis?* DA. *haud dubium id quidem est.* PA. *vide, quo me inducas.* DA. *quin taces?*
PA. *Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, 4 cautio est:*
Nam pollicitus sum 5 suscepturum. DA. *o facinus audax!* PA. *hanc fidem*
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.

DA.

2 Tu interea, ne sententiam suam mutet Chremes, hæc quæ facis mutare noli, vive tuis moribus, amicam frequenta. Nannius legit *timueris* hoc sensu.

3 Quod enim ut speras tibique persuades non futurum, tu quisquam tibi ita morato filiam committat suam, facile refutabo; Indotatam potius tibi pater dabit quam te apud Glycerium corrumpi sinat. Plaut. *Neque illum, me vivo, corrumpi sinam.*

4 Cauto opus est. cavendum est.

5 Act. 1. sc. 3. supra. Et Eunuch. act. 4. sc. 6.

DA. *Curabitur. sed pater adest, cave, te esse tristem sentiat.*

ACTUS II. SCENA IV.

SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

SI. R*Eviso quid agant, aut quid captent consili.*

DA. *Hic nunc non dubitat quin te ducturum neges.*
Venit 1 *meditatus alicunde* 2 *ex solo loco:*
Orationem sperat invenisse se,
Qua 3 *differat te: proin tu face, apud te ut sies.*

PA. *Modo ut possim Dave.* DA. *crede hoc mihi inquam, Pamphile,*
Nunquam hodie tecum 4 *commutaturum patrem*
Unum esse verbum, si te dices ducere.

1 Εσκεμμένος δεξιῶς ἄγχιστα τὴν ἐρημίαν. 2 In secessu & silentio consilium. 3 Qua consilia disturbet tua, teque in diversum rapiat. Adelph. *differor doloribus*. act. 3. sc. 5. 4 Altercaturum, pro bonis dictis mala ingesturum. in Phormione act. 4. sc. 3. *ut est ille bonus vir, tria non commutabitis verba hodie inter vos.*

ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA, SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

BY. 1 H*Erus me, relictis rebus, jussit Pamphilum*
Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo præsto video cũ Davo; 2 *hoc agam.*

SI. *Utrumque adesse video.* DA. *hem,* 3 *serva.* SI. *Pamphile.*

DA. *Quasi de improviso respice ad eum.*
PA. *ehem pater.*

1 Adverte mirum poetæ artificium, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, omnes tamen rerum exitu inopinato ludificantur, & Simo & Davus, Charinus & Pamphilus, & ipse Byrrh. 2 Rituale a Sacrif. & augurlis sumptũ, in quibus sacerdos aut præco alta voce exclamabat: *Hoc age*: quę vox eos qui interessent monebat, ut ad rem, quę ageretur, to a mente vacarent. 3 Observa.

Tu quoque perparce nimium: non laudo. SI. *tace.*
DA. 1 *Commovi.* SI. *ego, istæc recte ut fiant, videro.*
2 *Quidnam hoc rei est? quidnam hic volt 3 veterator sibi?*
Nam si hic mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

1 Hoc tacite & apud se.
2 Atque hæc se ex mussat, a Davo aversus.
3 Vetus in astutia, qui omni in re callidus est: Mancipium veteranum & vafrum, technis & dolis diu ac probe exercitatum.

ACTUS III.

SCENA I.

MYSIS, SIMO, DAVUS, LESBIA, GLYCERIUM.

MY. 1 ITa pol quidem res est, ut dixti Lesbia: (virtu.
Fidelem haud ferme mulieri invenias
SI. *Ab Andria est ancilla hæc. quid narras?* DA. *ita est.*
MY. *Sed hic Pamphilus* SI. *quid dicit?* MY. *firmavit fidem.* SI. *hem.*
DA. *Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.*
MY. *Nam quod peperisset, jussit 2 tolli.* SI. *o Jupiter,*
Quid ego audio? actum est, si quidem hæc vera prædicat.
LE. *Bonum ingenium narras adolescentis.* MY. *optimum.*
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. LE. *sequor.*
DA. *Quod remedium nunc huic malo inveniam?* SI. *quid hoc?*
Adeon' est 3 demens? 4 ex peregrina? jam scio: ah!

Vix

1 Vide scenam quæ sequitur. *Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ: sed postquam egressa est, illis qui sunt intus, clamat de via.*

2 Educari a patre agnitum pro legitimo; non tanquam spurium exponi, supra act. 1. sc. 3.

3 Mentis sanitate deturbatus, emota mente. παράφρων.

4 Male audiebant peregrinæ, tanquam meretrices. act. 1. sc. 1.

Vix tandem sensi stolidus. DA. *quid hic sensisse ait?*

SI. *Hæc primum adfertur jam mihi ab* 1 *hoc fallacia.*

Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.

GL. 2 *Juno Lucina fer opem, serva me obsecro.*

SI. *Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium*

Me audivit stare, approperat. non sat commode

Divisa sunt temporibus tibi, Dave, hæc. DA. *mihin'?*

SI. *Num immemor es discipuli?* DA. *ego, quid narres, nescio.*

SI. *Hiccine si me imparatum in veris nuptiis*

Adortus esset, quos mihi ludos redderet?

Nunc hujus periclo fit: ego 3 *in portu navigo.*

1 Davo. 2 Præses puerperii, Diana, Ilithyia, Juno Lucina, dea Nixia, quam invocabant puerperæ ad opem ferendam. *Rite maturos aperire partus, Lenis Ilithyia, tuere matres.* Horat. in Carm. secul. Per prolepsin poeticam, Lucinæ nomen invocatum a Græca, fieri excusat Jul. Scal. 6. l. poet. c. 3. 3 *Nunc mihi parta quies, omnisque in limine portus.* Virg. 7. Æneid. 4. *In tranquillo, in vado, in tuto.* ut alibi noster.

ACTUS III. SCENA II.

LESBIA, ARCHILLIS, SIMO, DAVUS.

L. ADhuc, *Archillis, quæ adsolent, quæque* 1 *oportent*

Signa ad salutem esse, omnia huic esse video.

Nunc primum fac, 2 *istæc ut lavet: post deinde,*

3 *Quod jussi, ei date bibere, & quantum imperavi,*

1 Arch. sic Heautontim. 3. act. 2. sc. *hæc facta ab illo oportebant, Syre.* *Adsolent* consuetudinis est: *oportent* rationis. Al. leg. *oportet*: 2 Tum quæ ex puerperio sordebant: tum ipsam puerperam. sic enim Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα. *Postquam peperit pueros lavare jussit nos.* Plau. Amph. 2. act. 5. & Trucul. act. 1. sc. 2. vide Meursium de puerperio. 3 *Quod jussi ei date bibere* legunt alii citantque ex Lucilio, *date bibere summo*: & Charisius *jubebat bibere dari*.

Date: mox ego huc revertor.

1 *Per castor scitu' puer natu' est Pamphilo.*

2 *Deos quæso, ut sit superstes: quandoquidem ipse est ingenio bono,*

Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.

SI. *Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum?* DA. *quodnam id est?*

SI. *Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ.*

Sed postquam egressa est, illis, quæ sunt 3 intus, clamat de via:

O Dave, itan' contemnor abs te: aut itane tandem idoneus

Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?

4 *Saltem accurate, ut metui videar certe, si resciverim.*

D. 5 *Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.* SI. *edixin' tibi,*

Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid rettulit?

Credon' tibi hoc nunc, peperisse hanc e Pamphilo?

DA. *Teneo, quid erret: quid agam, habeo.* SI. *quid taces?*

DA. *Quid credas? quasi non tibi 6 renunciata sint hæc sic fore.*

SI. *Mihin' quisquam?* DA. *eho, an tute intellexti hoc adsimulari?* SI. *irrideor.*

1 M. Perecastor. i. e. per ædem Castoris jusjurandum fœmineum, *edepol* viro & fœminæ commune. Agell. 11. l. 9. c.

2 Recens natis bene precandi formula.

3 Ut ex Horatii precepto, epist. ad Pisones: *nec tamen intus digna geri, promes in scenam*, ad Glycerii invocationem, scena præcedenti, *Juno Lucina fer opem*, apponitur vox *intus* in M. plurimis apud Plautum *intus conficiunt negotium* sæpe, & noster in ult. hujus comœdiæ, *intus despondebitur*, *intus transigetur*: Ita & egredientibus moris erat, illos, qui erant intus alloqui, si quid opus dicto aut facto esset.

4 Saltem accurate fallacias te intendisse oportuit.

5 Aversus a sene ad spectatores hæc, & voce submissa, unde tacuisse videtur seni quærenti *quid taces?*

6 Nunciata. Ter, inquit Scal. in hac scena ponit Terentius *renunciare*, pro aperte significare vel nunciare. Proprie enim *renunciare* est referre, quid actum sit aut velit aliquis.

DA.

DA. *Renunciatum est: nam qui istæc tibi incidit suspicio?*

SI. *Qui? quia te noram.* DA. *quasi tu dicas, factum id consilio meo.*

SI. *Certe enim scio.* DA. *non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.*

SI. *Egone te?* DA. *sed, si quid narrare occœpi, continuo dari*

Tibi verba censes. SI. 1 *falso.* D. *itaq; hercle nihil jam mutire audeo.*

SI. *Hoc ego scio unum, 2 neminem peperisse hic.* DA. *intellextin'?*

Sed nihilo seciu' mox deferent puerum huc ante ostium.

Id ego jam nunc tibi renuncio, here, futurum, ut sis sciens:

Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.

Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SI. *Unde id scis?* D. *audivi, & credo. 3 multa concurrunt simul,*

Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc se e Pamphilo

Gravidam dixit esse. inventum est falsum. nunc, postquam videt

Nuptias domi apparari, missa est ancilla illico

Obstetricem accersitum ad eam, 4 puerum ut adferret simul.

Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, 5 nil moventur nuptiæ.

SI. *Quid ais? cum intellexeras*

Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

D. *Quis igitur eum ab illa abstraxit nisi ego? nam omnes nos quidem*

1 Ironice.

2 *Neminem* in fœminino hic usurpari vides.

3 Adverte quam serio & sobrie laboret Davus a se suspicionem omnem amovere, quam doctis dolis, technisque artificiose consutis seni os oblinat. Ex rebus ante Simoni notis, aut suspectis, (habuisse Pamph. pro uxore hanc peregrinam, gravidam ex eo dictam. Mysidem missam accersitum obstetricem, Glycerium peperisse) quæ omnia cum simulata & falsa esse insimulet, conjecturam etiam facit habere eos in animo puerum suppositititium deferre ante senis ostium ad disturbandas nuptias, quas apparari audierant.

4 Infra 4. act. 5. scen. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*

5 Non perturbari posse nuptias credunt.

Sci-

Scimus, quam misere hanc amarit: nunc sibi uxorem expetit.
Postremo 1 *id mihi da negoti: tu tamen idem has nuptias*
Perge facere ita, ut facis: 2 *& id spero adjuturos deos.*
SI. *Imo abi intro, ibi me opperire, &, quod parato opus est, para.*
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an, quæ dixit, sint vera omnia:
Sed parvi pendo: illud mihi multo maxumum est,
Quod mihi pollicitu' est ipsus gnatus: Nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: id si impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitu' est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in tempore eccum ipsum obviam 3 *Chremem.*

1 Ut filium tuum in officio & honesto nuptiarum proposito retineam, atque omnia harum consilia & machinas intervortam.

2 Quam ex Mss. quibusdam adducit lectionem Rivius *& id spero adjutores deos*, neque juvat, neque placet.

3 Optime constat numerus & sensus, absque foret ultimus hic pes *Chremem*, qui a Donato videtur additus: quam tamen vocem non agnoscunt plurimi Mss. & exemplaria.

ACTUS III. SCENA III.

SIMO, CHREMES.

S. 1 *JUbeo Chremetem.* 2 CH. *ob te ipsum quærebam.* S. *& ego te.* CH. *optato advenis.*
Aliquot me adiere, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam

1 Duorum senum congressu & consensu in id discrimen adigitur fabula, ut non videatur consilio aut arte vitari posse. Importunitate Simonis exoratur mitis Chremes, versutia Davi vacillat pene interitura.

2 Salvere.

Meam

Meam nubere tuo gnato: id viso, 1 *tu ne, an illi insaniant.*

SI. 2 *Ausculta pauca: &, quid ego te velim, & tu quod quæris, scies.*

CH. *Ausculto: loquere, quid velis.*

SI. 3 *Per te deos oro, & nostram amicitiam Chreme,*

Quæ incepta a parvis cum ætate accrevit simul,

Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,

Cujus tibi potestas summa servandi datur:

Ut me adjuves in hac re, atque ita, uti nuptiæ

Fuerant futuræ, fiant. CH. *ah,* 4 *ne me obsecra:*

Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.

Alium esse censes nunc me, atque olim, cum dabam?

Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.

Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi

Utrique; id oro te, in commune ut consulas:

Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.

SI. *Imo ita volo, itaque postulo ut fiat, Chreme:*

Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. *quid est?*

SI. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatũ.* CH. 5 *audio.*

SI. *Ita magnæ, ut sperem posse avelli.* CH. *fabulæ.*

1 Tu, si dixisti; illi, si non audita referunt.

2 Alii leg. *Ausculta paucis.*

3 Obtestatio valida, per divina atque humana, per ea quæ sunt charissima, amicitiam antiquam, liberos, eorumque salutem ex deplorata sartam tectam.

4 Vox plena charitatis & officii, verum sub hac conditione, si quod petitur justum sit, & ex æquo utile utrique

5 Negligenter dictum.

SI. *Profecto sic est*. CH. *sic hercle, ut dicam tibi:*

1 AMANTIUM IRÆ AMORIS INTEGRATIO EST.

SI. *Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,*
Dumque ejus lubido occlusa est contumeliis,
Prius quam harum scelera, & lacrumæ confictæ dolis
Reducunt animum ægrotum ad misericordiam.
Uxorem demus. spero consuetudine, &
Conjugio liberali devinctum, Chremes,
Dehinc facile ex illis emersurum malis.

CH. *Tibi ita hoc videtur. at ego non posse arbitror*
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.

SI. *Qui scis ergo istuc, nisi periclum feceris?*

CH. *At istuc periclũ in filia fieri, grave est.*

SI. *Nempe incommoditas denique huc omnis redit;*
Si eveniat, quod Di prohibeant, 2 discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio amico filium restitueris;
Tibi generum firmum & filiæ invenies virum.

CH. *Quid istic? si ita istuc animum induxti esse utile,*

1 Expressit Terentius illud Menandri, Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον. Atque hujusmodi dissidiola, quæ nonnunquam incidunt inter amicos, modo absit amaritudo, quasi renovant amicitiam, excusso diuturnę consuetudinis tędio. Quod eleganter indicat mimus ille, ni fallor, Publianus: *Discordia fit charior concordia*. Erasmus. Plaut. item in Amphitr. act. 3. sc. 2. *Iræ interveniunt, redeunt rursum in gratiam: verum iræ si quę eveniunt hujusmodi, inter eos rursum si reventum in gratiam est, bis tanto amici sunt inter se quam prius*. Agathonis res. de suis cum Pausania dissidiis lege apud Ælian. 2. var. hist. 2 Divortium. quod vel adulterii, vel veneficii caussa primum permittebatur apud Rom. mox etiam sterilitatis. A. V. IƆXXIII. Sp. Carvilius primus divortium cum uxore fecit. Repudii formula erat: *Conditione tua non utor*: Divortii: *Res tuas tibi habeto* vel *Res tuas tibi agito*, tandem levioribus de caussis factum est: unde a Simone *incommoditas tantum* & *discessio* dicitur.

1 No-

1 *Nolo tibi ullum commodum in me claudier.*

SI. *Merito te semper maxumum feci Chreme.*

CH. *Sed quid ais?* SI. *quid?* CH. *qui scis eos nunc discordare inter se?*

SI. *Ipsu' mihi Davus, qui intimu' est eorum consiliis, dixit:*

Et is mihi suadet, nuptias, quantum queam, ut maturem.

Num censes faceret, filiũ nisi sciret eadem hæc velle?

Tute adeo jam ejus audies verba. heus, evocate huc Davum:

Sed eccum, video ipsum foras exire.

1 Per me non stabit, quin commodo fruaris omni ex animi tui sententia, habes me ad omnia officia promptum & paratum.

ACTUS III. SCENA IV.

DAVUS, SIMO, CHREMES.

DA. 1 AD *te ibam.* SI. *quidnam est?*

DA. *Cur non accersitur? jam* 2 *advesperascit.* S. *audin' tu illum?*

Ego dudum non nil veritus sum Dave abs te, ne faceres idem,

Quod 3 *volgus servorum solet, dolis ut me deluderes,*

Propterea quod amat filius. D. *egon' istuc facerem?* SI. *credidi:*

Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. DA. *quid?* SI. *scies.*

Nam propemodũ habeo tibi jam fidem. DA. *tandem agnosti, qui siem.*

1 Rescifcit Davus consilia sua omnia in contrarium esse versa. unde apud senes licet bene dissimulet, sese tamen perditus atque desperabundus damnat.

2 Noctu uxor ducebatur domum.

3 Servi plerique omnes, astuti, versuti, ad fraudandum herum callidi, ad comminiscendas fraudes & fallacias ingeniosi. oderunt enim quos metuunt; neque enim amori bene convenit cum timore; unde proverbium illud citat Seneca Epist. 47. *Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus, &c.*

SI.

PA. *Obsecro te, quamprimum hoc me libera miserum metu.* DA. *hem,*

Libero. uxorem tibi jam non dat Chremes. PA. *qui scis?* DA. *scio.*

Tuus pater modo me prehendit: ait, tibi uxorem dare sese

Hodie, item alia multa, quæ nunc non est narrandi 1 *locus.*

Continuo ad te properans, percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.

Ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum.

Circumspicio. nusquā. forte ibi 2 *hujus video Byrrhiam:*

Rogo: negat vidisse: mihi molestū: quid agā, cogito.

Redeunti interea ex ipsa re mi incidit suspicio. hem.

Paullulum 3 *opsoni. ipsus tristis, de improviso nuptiæ.*

Non cohærent. P. *quorsumnam istuc?* D. *ego me continuo ad Chremem.*

Cum illuc advenio, solitudo ante ostiū: jam id gaudeo.

PA. *Recte dicis, perge.* DA. *maneo. interea introire neminem*

Video, exire neminem, matronam nullam, in ædibus

4 *Nil ornati, nil* 5 *tumulti. accessi, introspexi.* PA. *scio.*

Magnum signum. DA. *num videntur convenire hæc nuptiis?*

PA. *Non opinor, Dave.* DA. *opinor, narras? non recte accipis.*

Certa res est, etiam puerum inde abiens conveni Chremis,

Olera 6 *& pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni.*

CH.

1 Tempus, spatium.
2 Charini video servum.
3 Opsonium est pulmentum, aut quicquid ultra panem & vinum adjicitur in cibum. Persæ ad panem nihil addebant, præter nasturtium. *Xen.* Socrates cum ad vesperum contentius ambularet, rogatus quid ita faceret, respondit, se opsonare ambulando famem. Cic. 5. Tusc. quæst. vide infra.
4 Nullum apparatū, qui nuptiis cōveniat. adi act. 2. sc. 6.
5 Archaismus, pro *ornatus tumultus*, quartæ inflexionis
6 Ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους λιβανωτὸν ὀβολοῦ τοῖς θεοῖς. &c. ἡμῖν δὲ τοῖς θνητοῖς ἐπελάμην κωβιούς. Athe. 7. l. 17. c. Omnia opsonia ὄψα appellantur. solus tamen piscis obtinuit tandē, ut ὄψον simpliciter cū dicitur, piscis intelligatur. Casaub. in Athen. 7. l. c. 7.

CH. *Liberatus sum, Dave, hodie tua opera.* DA. *at nullus quidem.*
CH. *Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat.* D. *ridiculum caput.*
Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.
Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. CH. *bene mones.*
Ibo: etsi hercle sæpe jam me spes hæc frustrata est. vale.

ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS, DAVUS.

PA. 1 *Quid igitur sibi volt pater? cur simulat?* DA. *ego dicam tibi.*
Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipsus sibi esse injurius videatur, neque id injuria:
Prius, quam tuum animum ut sese habeat ad nuptias perspexerit.
Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet:
Tum illæ turbæ fient. P. 2 *quid vis patiar?* DA. 3 *pater est, Pamphile.*
Difficile est. tū hæc sola est mulier, 4 dictum factum, invenerit
Aliquam caussam, quamobrem ejiciat oppido. PA. *ejiciat?* D. *cito.*
PA. *Cedo igitur, quid faciam Dave?* D. 5 *dic te ducturum.* P. *hem!* DA. *quid est?*
P. *Egone dicam?* D. *cur non?* PA. *nunquam faciam.* DA. *ne nega.*
PA. *Suadere noli.* DA. *ex ea re quid fiat, vide.*

1 In Mss. quibusdam continuatur hęc scena cum præcedente.

2 Al. *quid vis? patiar?*

3 Patri adversari importunum est: vim neque parenti neque patriæ afferre oportet. ex Platone Cicero I. I.9. Epist. Famil.

4 ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. actutum.

5 Consilium quidem callidum; sed quod Pamphilum inscientem in discrimen conjiciat.

PA. *Ut ab illa excludar, 1 huc concludar.* DA. *non ita est.*

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:

Ducas volo hodie uxorem. tu, Ducam, inquies:

Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,

Quę nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,

Sine omni periculo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes

Tibi non det gnatam: 2 nec tu ea caussa minueris

Hæc quæ facis, ne is mutet suam sententiam.

Patri dic velle: ut cum velit tibi jure irasci, non queat.

Nam quod tu speras, 3 propulsabo facile: uxorem his moribus

Dabit nemo. inopem inveniet potius, quam te corrumpi sinat:

Sed si te æquo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

Aliam otiosus quæret. interea aliquid acciderit boni.

PA. *Itan' credis?* DA. *haud dubium id quidem est.* PA. *vide, quo me inducas.* DA. *quin taces?*

PA. *Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, 4 cautio est:*

Nam pollicitus sum 5 suscepturum. DA. *o facinus audax!* PA. *hanc fidem*

Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.

DA.

1 In Philumenæ nuptias.

2 Tu interea, ne sententiam suam mutet Chremes, hæc quæ facis mutare noli, vive tuis moribus, amicam frequenta. Nannius legit *timueris* hoc sensu.

3 Quod enim ut speras tibique persuades non futurum, tu quisquam tibi ita morato filiam committat suam, facile refutabo; Indotatam potius tibi pater dabit quam te apud Glycerium corrumpi sinat. Plaut. *Neque illum, me vivo, corrumpi sinam.*

4 Cauto opus est. cavendum est.

5 Act. 1. sc. 3. supra. Et Eunuch. act. 4. sc. 6.

DA. *Curabitur. sed pater adest, cave, te esse tristem sentiat.*

ACTUS II. SCENA IV.

SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

SI. R*Eviso quid agant, aut quid captent consili.*

DA. *Hic nunc non dubitat quin te ducturum neges.*

Venit 1 *meditatus alicunde* 2 *ex solo loco:*

Orationem sperat invenisse se,

Qua 3 *differat te: proin tu face, apud te ut sies.*

PA. *Modo ut possim Dave.* DA. *crede hoc mihi inquam, Pamphile,*

Nunquam hodie tecum 4 *commutaturum patrem*

Unum esse verbum, si te dices ducere.

1 Ἐσκεμμένος [illegible] τὴν ἐρημίαν. 2 In secessu & silentio consilium. 3 Qua consilia unturbet tua, teque in diversum rapiat. Adelph. *differor doloribus*. act. 3. sc. 5. 4 Altercaturum, pro bonis dictis mala ingesturum. in Phormione act. 4. sc. 3. *ut est ille bonus vir, tria non commutabitis verba hodie inter vos.*

ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA, SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

BY. 1 H*Erus me, relictis rebus, jussit Pamphilum*

Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,

Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.

Ipsum adeo præsto video cũ Davo; 2 hoc agam.

SI. *Utrumque adesse video.* DA. *hem, 3 serva.* SI. *Pamphile.*

DA. *Quasi de improviso respice ad eum.*

PA. *ehem pater.*

1 Adverte mirum poetæ artificium, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, omnes tamen rerum exitu inopinato ludificantur, & Simo & Davus, Charinus & Pamphilus, & ipse Byrrh. 2 Rituale a Sacrif. & augurlis sumptũ, in quibus sacerdos aut præco alta voce exclamabat: *Hoc age*: quę vox eos qui interessent monebat, ut ad rem, quę ageretur, to a mente vacarent. 3 Observa.

DA. *Probe.* SI. *hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.*
BY. *Nunc nostræ parti timeo, hic quid respondeat.*
PA. *Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora.* BY. *hem!*
DA. 1 *Obmutuit.* BY. *quid dixit?* SI. *facis, ut te decet,*
Cum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DA. 2 *Sum verus?* BY. *herus quantum audio, uxore* 3 *excidit.*
SI. *I jam nunc intro, ne in mora, cum opus sit, sies.*
PA. *Eo.* BY. *nullane in re esse homini cuiquam fidem!*
Verum illud verbum est vulgo quod dici solet,
OMNES SIBI MALLE 4 MELIUS ESSE QUAM ALTERI.
Ego illam vidi virginem: forma bona
Memini videre: quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renunciabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

1 Simo.

2 Hoc Davus submissa voce, conversus ad Pamphilum.

3 Ἐξέπεσε ἀπέτυχε. ut *caussa cadere* dicimus.

4 Πᾶς τις ἑαυτὸν μᾶλλον τοῦ πέλας φιλεῖ. Eurip. Medea. Φιλεῖ ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα. Menander.

ACTUS II. SCENA VI.

DAVUS, SIMO.

DA. H*Ic nunc me credit aliquam sibi fallaciam*
Portare, & ea me hic restitisse gratia.
SI. *Quid Davus narrat?* DA. *æque quidquam nunc quidem.*
SI. *Nihil ne? hem.* DA. *nihil prorsus.* SI. *atqui expectabam quidem.*

DA-

DA. 1 *Præter spem evenit : sentio : hoc male habet virum .*
SI. *Potin' es mihi verum dicere ?* DA. 2 *Nihil facilius .*
SI. *Num illi molestæ quidpiam hæ sunt nuptiæ*
Propter hospitæ hujusce consuetudinẽ ?
DA. *Nihil hercle : aut si adeo* 3 *bidui est , aut tridui*
Hæc sollicitudo : nostin' ? deinde desinet :
Etenim eam secum rem recta reputavit via .
SI. *Laudo .* DA. 4 *dum licitum est illi , dumque ætas tulit ,*
Amavit : 5 *tum id clam . cavit , ne unquam infamiæ*
Ea res sibi esset , ut virum fortem decet .
Nunc uxore opus est , animum ad uxorem appulit .
SI. *Subtristis visus est esse aliquantulum mihi .*
DA. *Nihil propter hanc rem : sed est ,* 6 *quod succenset tibi .*
SI. *Quidnam est ?* DA. *puerile est .* SI. *quid est ?* DA. *nihil .* SI. *quin dic quid est ?*
DA. *Ait nimium parce facere sumptũ .* SI. *mene ?* DA. *te .*
Vix , inquit , drachmis opsonatus est decem :
7 *Num filio videtur uxorem dare ?*
Quem , inquit , vocabo ad cœnam meorum æqualium
Potissimum nunc ? & quod dicendum hic siet ,

1 Hoc Davu aversus a sene

2 Ἀεὶ κρατιστὸν ἐστι τ' ἀληθῆ λέγειν. Menander.

3 *Intrat amor mentes usu , dediscitur usu .* Ovid. de Remedio.

4 Ex mente, & verbis ipsius senis, supra 2. scen.

5 Caute , & non caste .

6 Al. *quod succenseat tibi .* sed vetat lex Pedia.

7 Leges Sumptuariæ nuptiis aliquid de rigore remiserunt, convivia & saltationes indulserunt . vide in Plutarchi Symposiacis caput , in quo tractatur , διὰ τί πλεῖστους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν.

Tu quoque perparce nimium. non laudo. SI. *tace.*

DA. 1 *Commovi.* SI. *ego, istæc recte ut fiant, videro.*

2 *Quidnam hoc rei est? quidnam hic volt* 3 *veterator sibi?*

Nam si hic mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

1 Hoc tacite & apud se.
2 Atque hæc se ex mussat, a Davo aversus.
3 Vetus in astutia, qui omni in re callidus est: Mancipium veteranum & vafrum, technis & dolis diu ac probe exercitatum.

ACTUS III.

SCENA I.

MYSIS, SIMO, DAVUS, LESBIA, GLYCERIUM.

MY. 1 I*Ta pol quidem res est, ut dixti Lesbia:* (*virit.*

Fidelem haud ferme mulieri invenias

SI. *Ab Andria est ancilla hæc. quid narras?* DA. *ita est.*

MY. *Sed hic Pamphilus* SI. *quid dicit?* MY. *firmavit fidem.* SI. *hem.*

DA. *Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.*

MY. *Nam quod peperisset, jussit* 2 *tolli.* SI. *o Jupiter,*

Quid ego audio? actum est, si quidem hæc vera prædicat.

LE. *Bonum ingenium narras adolescentis.* MY. *optimum.*

Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. LE. *sequor.*

DA. *Quod remedium nunc huic malo inveniam?* SI. *quid hoc?*

Adeon' est 3 *demens?* 4 *ex peregrina? jam scio: ah!*

1 Vide scenam quæ sequitur. *Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ: sed postquam egressa est, illis qui sunt intus, clamat de via.*

2 Educari a patre agnitum pro legitimo; non tanquam spurium exponi, supra act. 1. sc. 3.

3 Mentis sanitate deturbatus, emota mente. παράφρων.

4 Male audiebant peregrinæ, tanquam meretrices. act. 1. sc. 1.

Vix

Vix tandem sensi stolidus. DA. *quid hic sensisse ait?*
SI. *Hæc primum adfertur jam mihi ab* 1 *hoc fallacia.*
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
GL. 2 *Juno Lucina fer opem, serva me obsecro.*
SI. *Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium*
Me audivit stare, approperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi, Dave, hæc. DA. *mihin'?*
SI. *Num immemor es discipuli?* DA. *ego, quid narres, nescio.*
SI. *Hiccine si me imparatum in veris nuptiis*
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc hujus periclo fit: ego 3 *in portu navigo.*

1 Davo. 2 Præses puerperii, Diana, Ilithyia, Juno Lucina, dea Nixia, quam invocabant puerperæ ad opem ferendam. *Rite maturos aperire partus, Lenis Ilithyia, tuere matres.* Horat. in Carm. sec. l. Per prolepsin poeticam, Lucinæ nomen invocatum a Græca, fieri excusat Jul. Scal. 6. l. poet. c. 3. 3 *Nunc mihi parta quies, omnisque in limine portus.* Virg. Æneid. 4. *In tranquillo, in vado, in tuto.* ut alibi noster.

ACTUS III. SCENA II.

LESBIA, ARCHILLIS, SIMO, DAVUS.

L. ADhuc, *Archillis, quæ adsolent, quæque* 1 *oportent*
Signa ad salutem esse, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, 2 *istæc ut lavet: post deinde,*
3 *Quod jussi, ei date bibere, & quantum imperavi,*

1 Arch. sic Heautontim. 3. act. 2. sc. *hæc facta ab illo oportebant, Syre.* *Adsolent* consuetudinis est: *oportent* rationis. Al. leg. *oportet:* 2 Tum quæ ex puerperio sordebant; tum ipsam puerperam. sic enim Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα. *Postquam peperit pueros lavare jussit nos.* Plau. Amph. 2. act. 5. & Trucul. act. 1. sc. 2. vide Meursium de puerperio. 3 *Quod jussi ei dare bibere* legunt alii citantque ex Lucilio, *date bibere summo:* & Charisius *jubebat bibere dari.*

Date: mox ego huc revertor.
1 *Per castor scitu' puer natu' est Pamphilo.*
2 *Deos quæso, ut sit superstes: quandoquidem ipse est ingenio bono,*
Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
SI. *Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum?* DA. *quodnam id est?*
SI. *Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ.*
Sed postquam egressa est, illis, quæ sunt 3 *intus, clamat de via:*
O Dave, itan' contemnor abs te: aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?
4 *Saltem accurate, ut metui videar certe, si resciverim.*
D. 5 *Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.* SI. *edixin' tibi,*
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid rettulit?
Credon' tibi hoc nunc, peperisse hanc e Pamphilo?
DA. *Teneo, quid erret: quid agam, habeo.* SI. *quid taces?*
DA. *Quid credas? quasi non tibi* 6 *renunciata sint hæc sic fore.*
SI. *Mihin' quisquam?* DA. *eho, an tute intellexti hoc adsimulari?* SI. *irrideor.*

1 M. Perecastor. i. e. per ædem Castoris jusjurandum fœmineum, *edepol* viro & fœminæ commune. Agell. 11. l. 9. c.
2 Recens natis bene precandi formula.
3 Ut ex Horatii precepto, epist. ad Pisones: *nec tamen intus digna geri, promes in scenam*, ad Glycerii invocationem, scena præcedenti, *Juno Lucina fer opem*, apponitur vox *intus* in M. plurimis apud Plautum *intus conficiunt negotium* sæpe, & noster in ult. hujus comœdiæ, *intus despondebitur*, *intus transigetur*: Ita & egredientibus moris erat, illos, qui erant intus alloqui, si quid opus dicto aut facto esset.
4 Saltem accurate fallacias te intendisse oportuit.
5 Aversus a sene ad spectatores hæc, & voce submissa, unde tacuisse videtur seni quærenti *quid taces?*
6 Nunciata. Ter, inquit Scal. in hac scena ponit Terentius *renunciare*, pro aperte significare vel nunciare. Proprie enim *renunciare* est referre, quid actum sit aut velit aliquis.

DA.

DA. *Renunciatum est: nam qui istæc tibi incidit suspicio?*

SI. *Qui? quia te noram.* DA. *quasi tu dicas, factum id consilio meo.*

SI. *Certe enim scio.* DA. *non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.*

SI. *Egone te?* DA. *sed, si quid narrare occœpi, continuo dari*
Tibi verba censes. SI. 1 *falso.* D. *itaq; hercle nihil jam mutire audeo.*

SI. *Hoc ego scio unum, 2 neminem peperisse hic.* DA. *intellextin'?*
Sed nihilo seciu' mox deferent puerum huc ante ostium.
Id ego jam nunc tibi renuncio, here, futurum, ut sis sciens:
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.
Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SI. *Unde id scis?* D. *audivi, & credo.* 3 *multa concurrunt simul,*
Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc se e Pamphilo
Gravidam dixit esse. inventum est falsum. nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa est ancilla illico
Obstetricem accersitum ad eam; 4 puerum ut adferret simul.
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, 5 nil moventur nuptiæ.

SI. *Quid ais? cum intellexeras*
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

D. *Quis igitur eum ab illa abstraxit nisi ego? nam omnes nos quidem*

Sti-

1 Ironice.
2 *Neminem* in fœminino hic usurpari vides.
3 Adverte quam serio & sobrie laboret Davus a se suspicionem omnem amovere, quam doctis dolis, technisque artificiose consutis seni os oblinat. Ex rebus ante Simoni notis, aut suspectis (habuisse Pamph. pro uxore hanc peregrinam, gravidam ex eo dictam. Mysidem missam accersitum obstetricem, Glycerin peperisse) quæ omnia cum simulata & falsa esse insimulet, conjecturam etiam facit habere eos in animo puerum supposititium deferre ante senis ostium ad disturbandas nuptias, quas apparari audierant.
4 Infra 4. act. 5. scen. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*
5 Non perturbari posse nuptias credunt.

Scimus, quam misere hanc amarit: nunc sibi uxorem expetit.
Postremo 1 *id mihi da negoti: tu tamen idem has nuptias*
Perge facere ita, ut facis: 2 *& id spero adjuturos deos.*
SI. *Imo abi intro, ibi me opperire, &, quod parato opus est, para.*
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an, quæ dixit, sint vera omnia:
Sed parvi pendo: illud mihi multo maxumum est,
Quod mihi pollicitu' est ipsus gnatus: Nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: id si impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitu' est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in tempore eccum ipsum obviam 3 *Chremem.*

1 Ut filium tuum in officio & honesto nuptiarum proposito retineam, atque omnia harum consilia & machinas intervortam.
2 Quam ex Mss. quibusdam adducit lectionem Rivius *& id spero adjutores deos*, neque juvat, neque placet.
3 Optime constat numerus & sensus, absque foret ultimus hic pes *Chremem*, qui a Donato videtur additus: quam tamen vocem non agnoscunt plurimi Mss. & exemplaria.

ACTUS III. SCENA III.

SIMO, CHREMES.

S. 1 *Jubeo Chremetem.* 2 CH. *ob te ipsum quærebam.* S. *& ego te.* CH. *optato advenis.*
Aliquot me adiere, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam

1 Duorum senum congressu & consensu in id discrimen adigitur fabula, ut non videatur consilio aut arte vitari posse. Importunitate Simonis exoratur mitis Chremes, versutia Davi vacillat pene interitura.
2 Salvere.

Meam

Meam nubere tuo gnato: id viso, 1 tune, an illi insaniant.

SI. 2 *Ausculta pauca: &, quid ego te velim, & tu quod quæris, scies.*

CH. *Ausculto: loquere, quid velis.*

SI. 3 *Per te deos oro, & nostram amicitiam Chreme,*

Quæ incepta a parvis cum ætate accrevit simul,

Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,

Cujus tibi potestas summa servandi datur:

Ut me adjuves in hac re, atque ita, uti nuptiæ

Fuerant futuræ, fiant. CH. *ah,* 4 *ne me obsecra:*

Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.

Alium esse censes nunc me, atque olim, cum dabam?

Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.

Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi

Utrique; id oro te, in commune ut consulas:

Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.

SI. *Imo ita volo, itaque postulo ut fiat, Chreme:*

Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. *quid est?*

SI. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatū.* CH. 5 *audio.*

SI. *Ita magnæ, ut sperem posse avelli.* CH. *fabulæ.*

1 Tu, si dixisti; illi, si non audita referunt.

2 Alii leg. *Ausculta paucis.*

3 Obtestatio valida, per divina atque humana, per ea quæ sunt charissima, amicitiam antiquam, liberos, eorumque salutem ex deplorata sartam tectam.

4 Vox plena charitatis & officii, verum sub hac conditione, si quod petitur justum sit, & ex æquo utile utrique

5 Negligenter dictum.

SI.

SI. *Profecto sic est*. CH. *sic hercle, ut dicam tibi:*

1 AMANTIUM IRÆ AMORIS INTEGRATIO EST.

SI. *Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,*
Dumque ejus lubido occlusa est contumeliis,
Prius quam harum scelera, & lacrumæ confictæ dolis
Reducunt animum ægrotum ad misericordiam.
Uxorem demus. spero consuetudine, &
Conjugio liberali devinctum, Chremes,
Dehinc facile ex illis emersurum malis.

CH. *Tibi ita hoc videtur. at ego non posse arbitror*
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.

SI. *Qui scis ergo istuc, nisi periclum feceris?*

CH. *At istuc periclũ in filia fieri, grave est.*

SI. *Nempe incommoditas denique huc omnis redit;*
Si eveniat, quod Di prohibeant, 2 discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio amico filium restitueris:
Tibi generum firmum & filiæ invenies virum.

CH. *Quid istic? si ita istuc animum induxti esse utile,*

1 Expressit Terentius illud Menandri, Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον. Atque hujusmodi dissidiola, quæ nonnunquam incidunt inter amicos, modo absit amaritudo, quasi renovant amicitiam, excusso diuturnę consuetudinis tędio. Quod eleganter indicat mimus ille, ni fallor, Publianus: *Discordia fit charior concordia*. Erasmus. Plaut. item in Amphitr. act. 3. sc. 2. *Iræ interveniunt, redeunt rursum in gratiam: verum iræ si quę eveniunt hujusmodi, inter eos rursum si reventum in gratiam est, bis tanto amici sunt inter se quam prius*. Agathonis res. de suis cum Pausania dissidiis lege apud Ælian. 2. var. hist. 2 Divortium. quod vel adulterii, vel veneficii caussa primum permittebatur apud Rom. mox etiam sterilitatis. A. V. ICXXIII. Sp. Carvilius primus divortium cum uxore fecit. Repudii formula erat: *Conditione tua non utor*: Divortii: *Res tuas tibi habeto* vel *Res tuas tibi agito*, tandem levioribus de caussis factum est: unde a Simone *incommoditas tantum* & *discessio* dicitur.

1 No-

1 *Nolo tibi ullum commodum in me claudier.*

SI. *Merito te semper maxumum feci Chreme.*

CH. *Sed quid ais?* SI. *quid?* CH. *qui scis eos nunc discordare inter se?*

SI. *Ipsu' mihi Davus, qui intimu' est eorum consiliis, dixit:*

Et is mihi suadet, nuptias, quantum queam, ut maturem.

Num censes faceret, filiū nisi sciret eadem hæc velle?

Tute adeo jam ejus audies verba. heus, evocate huc Davum:

Sed eccum, video ipsum foras exire.

1 Per me non stabit, quin commodo fruaris omni ex animi tui sententia, habes me ad omnia officia promptum & paratum.

ACTUS III. SCENA IV.

DAVUS, SIMO, CHREMES.

DA. 1 *AD te ibam.* SI. *quidnam est?*

DA. *Cur non accersitur? jam* 2 *advesperascit.* S. *audin' tu illum?*

Ego dudum non nil veritus sum Dave abs te, ne faceres idem,

Quod 3 *volgus servorum solet, dolis ut me deluderes,*

Propterea quod amat filius. D. *egon' istuc facerem?* SI. *credidi:*

Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. DA. *quid?* SI. *scies.*

Nam propemodū habeo tibi jam fidem. DA. *tandem agnosti, qui siem.*

1 Rescifcit Davus consilia sua omnia in contrarium esse versa. unde apud senes licet bene dissimulet, sese tamen perditus atque desperabundus damnat.

2 Noctu uxor ducebatur domum.

3 Servi plerique omnes, astuti, versuti, ad fraudandum herum callidi, ad comminiscendas fraudes & fallacias ingeniosi. oderunt enim quos metuunt; neque enim amori bene convenit cum timore; unde proverbium illud citat Seneca Epist. 47. *Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus, &c.*

SI.

SI. *Non fuerant nuptiæ futuræ.* D. *quid? non?* S. *sed ea gratia*
Simulavi, vos ut pertentarem. D. *quid ais?* SI. *sic res est.* DA. *vide.*
Nunquam quivi ego istuc intelligere. vah consilium 1 *callidum.*
SI. *Hoc audi. ut hinc te jussi introire, opportune hic fit mihi obviam.*
DA. *Hem, numnam periimus?* SI. *narro huic quæ tu dudum narrasti mihi.*
D. 2 *quidnam audio?* SI. *gnatam ut det oro, vixque id exoro.* D. *occidi.*
SI. *Hem, quid dixti?* DA. 3 *optume inquam factum.* SI. *nunc per hunc nulla est mora.*
CH. *Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuncio.*
SI. *Nunc te oro Dave, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.*
DA. *Ego vero solus.* SI. *corrigere mihi gnatum porro enitere.*
DA. *Faciam hercle sedulo.* SI. *potes nunc, dum animus irritatus est.*
DA. *Quiescas.* SI. *age igitur: ubi nunc est ipsus?* D. *mirum, ni domi est.*
SI. *Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam itidem illi.* DA. 4 *nullus sum.*
Quid caussæ est, quin hinc in 5 *pistrinum recta proficiscar via?*
Nihil est 6 *preci loci relictum: jam perturbavi omnia:*
Herum fefelli: in nuptias conjeci herilem filium:
Feci hodie, ut fierent, insperante 7 *hoc, atque invito Pamphilo.*

1 *Versutos appello, quorum celeriter mens versatur: callidos autem, quorum tanquam manus opere, sic animus usu calluit.* Cic. 3. de natura deorum.
2 Hæc aversus & apud se.
3 Παρόμοιον, *occidi optime*, ut similitudine soni falleret audientes.
4 De me actum est, perii, penitus interii. Δοῦλοι δ' εἰσὶν οὐδὲν οὐδαμοῦ, Eurip. ex Iphigenia in Tauris. Τὸν οὐκ ὄντα μᾶλλον ἢ μηδένα. Sophocles in Antigone.
5 Ubi molis jumentorum servorumque opera circumactis fruges comminuebantur, in pistrina servi ad pœnas detrusi solebant.
6 Dativo hoc utitur etiam in Phormione 3. act. 3. sc.
7 Simone.

1 *Hem astutia! quod si quiessem, nihil evenisset mali.*
Sed eccum: ipsum video: occidi:
Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.

ACTUS III. SCENA V.

PAMPHILUS, DAVUS.

PA. U*Bi illic* 1 *scelus est, qui me perdidit?* DA. *perii.* PA. *atque hoc confiteor,*
Jure obtigisse: quandoquidem tam iners, tam 2 *nulli consilii*
Sum. servon' fortunas meas me commisisse 3 *futili?*
Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum id nunquam a me auferet.
DA. *Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si evito hoc malum.*
PA. *Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo*
Qui sum pollicitus ducere? qua fiducia id audeam facere?
Nec, quid 4 *me nunc faciam, scio.* DA. *nec de me equidem, atque id ago sedulo.*
Dicam aliquid jam inventurum: ut huic malo aliquam producam moram. PA. *oh.*
DA. *Visus sum.* PA. *ehodum bone vir, quid ais? viden' me consiliis tuis*

1 Hem, quonam mea evasit astutia. Al. *astutias*.

1 Scelestus. abstractum pro concreto. cum respectu ad sensum, qui sanus, genere licet videatur peccatum. vide syllepsin in Grammatica nostra.
2 Archaice, pro *nullius*. qua super voce, ut & aliis ejusdem generis, consule eandem Grammat.
3 Levi & vano, qui, quicquid in buccam venerit, effutit, plenus rimarum. Metaphora ducta a vase futili, quo utebantur in sacrificiis Vestæ, ore patulo, fundo acuminato, quod stare non posset, quin aqua statim effunderetur: piaculum autem erat si aqua ad sacra hausta, in terra poneretur. 4 De me.

Mi-

Miserum 1 *impeditum esse?* DA. *at jam expediam*. PA. *expedies?* DA. *certe Pamphile*.
PA. *Nempe ut modo.* DA. *imo melius spero*. PA. *oh, tibi ego ut credam* 2 *furcifer?*
Tu rem impeditam & perditam restituas? hem, quo fretu' sum,
Qui me hodie ex tranquillissima re conjecisti in nuptias ...
An non dixi hoc esse futurum? D. *dixti*. P. 3 *quid meritus?* D. *crucē.*
Sed paullulum sine ad me ut redeam: jam aliquid dispiciam. P. *hei mihi,*
Cum non habeo spatium, ut de te sumam supplicium, uti volo:
Namque hocce tempus, præcavere mihi me, haud te ulcisci, sinit.

1 Implicitum, intricatum, pedibus quasi illigatum, ut progredi non valeam.
2 Adi Eunuch. act.5. sc.2.
3 Scenæ Atticę accommodatum. Athenis enim convicti capitalis facinoris & condemnati nullo expresso supplicio, interrogabantur quid se meritos putarent, illi ad misericordiam movendam in majus suam pœnam æstimabant. Quod quia non fecit Socrates, sed pœnę loco, ut ex publico in Prytaneo aleretur, respondit, ad cicutam damnatus periit, sed a gloria propter scientiam & virtutem non periit. *Carcerem*, inquit Seneca, *intravit, ignominiam ipso loco detracturus, neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat*. *Consol.* ad Helviam. *Quem intrando purgavit, omnique honestiorem curia reddidit*. Sen. 2. l. de Benefic. 27.

ACTUS IV.

SCENA I.

CHARINUS, PAMPHILUS, DAVUS.

CH. *Hoccine credibile est aut memorabile,*
Tanta vecordia innata cuiquã ut siet,
Ut malis gaudeat alienis, atque ex incommodis
Alterius sua ut cõparet commoda? ah,
Idne est 1 *verum? imo id genus est hominum pessumum,*

1 Ἀληθινὸν non verum tantum, sed justum & probum significat. Priscian. l. 17.

1 *In*

1 *In denegando modo queis pudor est paullulum:*
Post ubi jam tempus est promissa perfici,
Tum coacti necessario se aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare. ibi
Tum impudentissima eorum oratio est:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus,
2 *Proximus sum egomet mihi. attamen* 3 *ubi fides,*
Si roges, nihil pudet. hic, ubi opus est,
4 *Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.*
Sed quid agam? adeamne ad eum, & cum eo injuriam hanc expostulem?
Mala ingeram multa: atque aliquis dicat, nihil promoveris.
Multum; molestus certe ei fuero, atque animo morem gessero.
PA. *Charine, & me & te imprudens, nisi quid dii respiciunt, perdidi.*
CH. *Itane imprudens? tandem* 5 *inventa est caussa:* 6 *solvisti fidem.*
PA. *Qui tandem?* CH. *etiam nunc me* 7 *ducere istis dictis postulas?*
PA. *quid istuc est?* CH. *postquam me amare dixi, complacita est tibi.*

1 Modo, cum peteretur quid ab iis, promittebant, puduit quippe negare: jam ubi beneficium verbis initum re comprobandi tempus adest, produnt animi sui malignitatem & vecordiam. *hominem alterius incommodo suum commodum augere, magis est contra naturam, quam mors.* Cic. Offic. Sed adi Plutarchum lib. περὶ δυσωπίας.
2 Supra act. 2. sc. 5. *Omnes sibi malle melius esse quam alteri.* φίλος αὐτῷ πᾶς ἄνθρωπος φύσει ἐστί. Plato de legib. Tunica pallio propior est & γόνυ κνήμης ἔγγυον. Arist. Mor. 9. Amicitia & charitas a se ipso incipiunt.
3 O Jupiter ubi est fides? Phor. *Sero. haec est fides?* Nero cum sibi manus intulisset, irrumpente quasi in auxilium Tribuno. *Suet.* 4 Non verecundantur; antea, ubi opus non erat, nempe in promittendo, vitioso quodam pudore, non audebant polliceri quod postea non erant praestituri. *Plerique sunt, quos cum nihil refert, pudet; ubi pudendum est, ibi deserit pudor.* Plaut. Epidic. act. 2. sc. 1. 5 Orator negare factum non potuit neque defendere, recte factum esse: confugit itaque ad purgationem, quae excusat factum esse non voluntate, sed imprudentia. 6 Ironice. 7 Blandis dictis delinitum ὑπάγειν ἄγουσα καὶ φέρειν τῆς ῥινός: φασὶν ἕλκων. Lucian. dial. Jovis & Junonis.

Heu

Heu me miserum, quum tuum animum ex animo spectavi meo.

PA. 1 *Falsu' es*. CH. *non tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,*

Nisi me 2 *lactasses amantem, & falsa spe produceres?*

3 *Habeas*. PA. *habeam? ah nescis quantis in malis verser miser,*

Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines

Meus carnifex. CH. *quid istud tam mirum, si de te exemplum capit?*

PA. *Haud istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.*

CH. *Scio: cum patre altercasti dudum, & is nunc propterea tibi*

Succenset, nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.

PA. *Imo etiam, quo tu minus scis ærumnas meas,*

Hæ nuptiæ non apparabantur mihi,

Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.

CH. *Scio: tu* 4 *coactus tua voluntate es*. PA. *mane,*

Nondum etiam scis. CH. *scio equidem illam ducturum esse te.*

PA. *Cur me enecas? hoc audi: nunquam destitit*

Instare, ut dicerem esse ducturum patri,

Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.

CH. *Quis homo istuc?* PA. *Davos*. C. *Davos?* P. *Davos* 5 *omnia*.

CH. *Quamobrem?* PA. *nescio*. 6 *nisi mihi deos satis*

1 Falleris, qui sic de ingenio meo judices.

2 Metaph. a matribus. infra 5. act. 4. sc. *sollicitando & pollicitando eorum animos lactas*.

3 Permissio cum indignatione.

4 ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ. Ho. Il. 4.

5 Aposiopesis. Illud *interturbat* irrepserat ex annotationibus.

6 Diis invitis aut iratis nihil prospere evenire, nihil feliciter geri semper fuit hominum opinio. *Memini relinqui me, Deo irato meo*. in Phorm. act. 1. sc. 1. *Iratis natus paries Diis* Hor. sat. 3. lib. 2. *Diis iratis, genioque sinistro* Pers. sat. 4. *Diis iratissimis*. Plaut. Pœn. act. 2.

Scio fuisse iratos, qui auscultaverim.

CH. *Factum hoc est Dave?* DA. *factum est.* C. *hem quid ais scelus?*

At tibi dii dignum factis exitium duint.

Eho, dic mihi, si omnes hunc conjectum in nuptias

Inimici vellent, quod, ni hoc, consilium darent?

DA. 1 *Deceptus sum, at non defatigatus.* CH. *scio.*

DA. *Hac non successit, alia aggrediemur via:*

Nisi id putas, quia primo processit parum,

Non posse jam ad salutem converti hoc malum.

PA. *Imo etiam: nam sati' credo, si advigilaveris,*

Ex unis geminas mihi conficies nuptias.

DA. *Ego Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,*

Conari 2 *manibus, pedibus nocteisque & dies*

Capitis periculum adire, dum prosim tibi.

Tuum'st, si quid præter spem evenit, mi ignoscere:

Parum succedit quod ago, at facio sedulo.

Vel melius tu aliud reperi, me missum face.

PA. *Cupio.* 3 *restitue in quem me accepisti locum.*

DA. *Faciam.* PA. *at jam hoc opus est.* DA. *hem, st mane,* 4 *crepuit a Glycerio ostium.*

1 Πάλιν οὖν ἀμεινόνων ἐξ ἀρχῆς δευτέρων ἐπαναπολήσαιμι, ea quæ prima experientia parum successerant, secunda nonnunquam commodius eveniunt, δευτέρων ἀμεινόνων. Ael. Arist. a sacris videtur ortum, in quibus si prima victima non esset litatum, iterabant sacrum succidaneam immolantes.

2 Extremo conatu atque discrimine, assidua & indefatigata diligentia.

3 Omnia mihi integra & salva redde, restitue me in statum quo prius, ut loquuntur vulgo.

4 Vide Adelph. 2. act. 3. scen.

PA. *Nihil ad te.* DA. *quero.* PA. *hem, nuncine demum?* DA. *at jam hoc tibi inventum dabo.*

ACTUS IV. SCENA II.

MYSIS, PAMPHILUS, CHARINUS, DAVUS.

MY. 1. J*Am, 2 ubi ubi erit, inventum tibi curabo, & mecum adductum*
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
PA. *Mysis.* MY. *quid est? hem Pamphile, optume mihi te offers.* PA. *quid est?*
MY. *Orare jussit, si se ames, hera, jam ut ad sese venias:*
Videre ait te cupere. PA. *vah, perii. hoc malum integrascit.*
Siccine me, atque illam opera tua nunc miseros sollicitarier?
Nam idcirco accersor, nuptias quod mi apparari sensit.
CH. *Quibu' quidem quam facile poterat quiesci, si hic quiesset.*
DA. *Age. si hic non insanit satis sua sponte, 3 instiga.* MY. *atque ædepol,*
Ea res est, propterea que nunc misera in mœrore est. PA. *Mysis,*
Per omneis tibi adjuro deos, nunquam eam me deserturum,
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.
Hanc mihi expetivi, contigit: conveniunt mores: 4 valeant,

1 Mysis ad Pamphilum adducendum missa, accensas in animo adolescentis flammas amoris oratione sua ventilat. Davus novum init consilium. ἦθος Pamphili facile, mansuetum, simplex: Davi audacissimum & promptum; Charini amore cæcum.
2 In egressu conversa alloquitur Glycerium intus.

3 Igni fomenta, flammæ oleum, *oleum adde camino*. Hor. 2. l. 3. Sat. commotum irrita.
4 Abeant, facessant. Renunciationis est non execrationis, ne male optet etiam patri.

Qui

Qui inter nos dissidium volunt: hanc nisi mors, mi adimet nemo.

MY. 1 *Resipisco.* PA. 2 *non Apollinis magi' verum, atque hoc, responsum est.*

Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,

Quominus hæ fierent nuptiæ; volo. sed si id non poterit;

Id faciam, 3 in proclivi quod est, per me stetisse ut credat.

Quis videor? CH. *miser æque atque ego.* D. *consilium quæro.* CH. *fortis es,*

Scio, quid conere. DA. *hoc ego tibi profecto effectum reddam.*

PA. *Jam hoc opus est.* DA. *quin jam habeo.* CH. *quid est?* DA. *huic, non tibi, habeo; ne erres.*

C. *Sat habeo.* P. *quid facies? cedo.* D. *dies hic mi ut sit sati', vereor,*

Ad agendum: ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.

4 *Proinde hinc vos amolimini: nam mi impedimento estis.*

PA. *Ego hanc visam.* DA. *quid tu? 5 quo hinc te agis?* CH. *verum vis dicam?* DA. *imo etiam*

Narrationis incipit mihi initium. CH. *quid me fiet?*

DA. *Eho impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,*

Quantum huic 6 promoveo nuptias? C. *Dave attamen.* D. *quid ergo?*

CH. *Ut ducam 7.* DA. *ridiculum.* CH. *huc face ad me venias, si quid poteris.*

1 Ut supra act. 1. sc. 5. *Reddidisti animum.*

2 *Hæc ex Oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta; nihil potest esse verius.* Cic. ad Brutum epistol. 2.

3 Quod factu facile est, pronum, declive, præceps.

4 Consiliis meis & expeditioni gravis ac molesta est hæc vestra apud me mora, quin amovete vos, si fieri potest.

5 Admonitio obliqua ad hærentem non sine tædio Charinum, ut discedat stupidus: aguntur enim bruta.

6 Protraho, differo.

7 Philumenam.

DA. *Quid veniam? nihil habeo.* CH. *attamen si quid.* DA. *age, veniam.* CH. *si quid,*
Domi ero. DA. *Tu Mysis, dum exeo* 1, *parumper opperire hic.*
MY. *Quapropter?* DA. *ita facto est opus.* MY. *matura.* DA. *jam inquam hic adero.*

1 A Glycerio.

ACTUS IV. SCENA III.

MYSIS.

MY. NIlne esse 1 *proprium cuiquam? Dii vostram fidem.*
Summum bonum esse heræ putabam hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum, in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Dolorem? 2 *facile hic plus mali est, quam illic boni.*
Sed Davus exit. mi homo, quid istuc obsecro est?
3 *Quo portas puerum?* 4

1 Peculiare, perpetuum, sincerum. ut infra act. 5. sc. 5. *Cum sciam, nihil esse in vita proprium mortali datum.* Lucil. apud Non. 27. l. Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ τελεῖν. *Menander.*

2 Certe plus doloris exoritur a metu amittendi, quam fuit gaudium in voluptate & spe potiundi.

3 Glycerii infantem involutum profert in scena Davus, traditque ancillæ, quasi puerum mater ante Simonis fores exponendum curasset.

4 In plurimis continuantur hæ duæ, ut unam conficiant scenam.

ACTUS IV. SCENA IV.

DAVUS, MYSIS.

DA. 4 MYsis, *nunc opus est tua Mihi ad hanc rem* 5 *exprompta memoria atque astutia.*
MY. *Quidnam incepturus?* DA. *accipe a me hunc ocyus,*
Atque ante nostram januam appone. MY. *obsecro,*

5 Ut videantur non ex composito & studio præmeditati dolum hunc dolare, sed ex tempore omnia facere ac dicere, ut mox. sc. 6. *Paullum interesse censes,* &c.

Hu-

Humine? DA. *ex* 1 *ara hinc sume* 2 *verbenas tibi,*
Atque eas substerne. MY. *quamobrem id tute non facis?*
DA. *Quia, si forte opus ad herum jusjurandum mihi*
Non apposuisse, ut 3 *liquido possim.* MY. *intelligo.*
4 *Nova nunc religio in te istæc incessit, cedo?*
DA. *Move ocyus te, ut, quid agam, porro intelligas.*
Pro Jupiter! MY. *quid?* DA. *sponsæ pater intervenit.*
Repudio consilium, quod primum intenderam.
MY. *Nescio quid narres.* DA. *ego quoque hinc ab dextera*
Venire me adsimulabo. tu, ut subservias
Orationi, utcumque opu' sit, verbis, vide.
MY. *Ego, quid agas, nihil intelligo: sed, si quid est,*
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,
Manebo, ne quid vostrum remorer commodum.

1 In scena inquit Jul. Scal. 1. Poet. cap. 21. duæ fuerunt aræ; Dextra *Baccho* in tragœdia, *Apollini* in Comœdia: Sinistra, ei cui fiebant ludi. in iis aris verbenæ imponebantur *Apollini*, ut est in Andria Terentiana. *Baccho* hederæ.
2 Verbena est ἱεροβοτάνη. *sagmina* prisci vocabant. Hae de loco sacro Capitolii sumpta coronabantur feciales & Pater patratus fœdera facturi aut bellum indicturi. hoc nomine & omnes sacræ frondes appellantur.
3 Sincere, pure, sine exceptione, aut conscientiæ scrupulo.
4 Hunc versum citat Augustin. 1. I.c. de ordine.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES, MYSIS, DAVUS.

CH. 1 REvertor, postquam, quæ opus fuere ad nuptias
Gnatę, paravi, ut jubeam accersi. sed quid hoc?

1 Summo artificio Chremetem circumvenit Davus, quo illum a nuptiis deterreat.

Puer hercle est. Mulier, tun' apposuisti hunc? MY. *ubi*
Illic est? CH. *non mihi respondes?* MY. *hem, nusquam est, væ miseræ mihi,*
Reliquit me 1 homo, atque abiit. DA. *di vostram fidem!*
Quid turbæ est apud forum? quid illic hominum litigant?
Tum annona cara est. quid dicam aliud, nescio.
MY. *Cur tu obsecro hic me solam 2?* DA. *Hem, quæ hæc est fabula?*
Eho Mysis; puer hic unde est, quisve huc attulit?
MY. *Satin' sanus es, qui me id rogites?* DA. *quem ego igitur rogem,*
3 *Qui hic neminem alium video?* CH. *miror, unde sit.*
DA. *Dicturan' quod rogo?* MY. 4 *au.* DA. *concede ad 5 dexteram.*
M. *Deliras. non tute ipse?* D. 6 *verbum si mihi*
Unum, præterquam quod te rogo, faxis, cave.
M. *Male dicis.* D. *unde est? dic clare.* M. *a nobis.* D. *ha, ha, hæ.*
Mirum vero, impudenter mulier si facit.
CH. *Ab Andria est ancilla hæc quantum intelligo.*
DA. *Adeon' videmur vobis esse idonei,*
In quibus sic illudatis? CH. *veni in tempore.*
DA. *Propera adeo puerum tollere hinc ab janua,*

1 Davus, qui recesserat, ut de foro venisse videatur; namque hoc agit, ut ipse videatur simplex & ignarus, atque ut Pamphili amor prodatur Chremeti.
2 Aposiopesis obstruente illi os Davo, & multa simul interrogante.
3 Dissimulat sibi visum Chremetem.
4 Interjectio consternatæ mulieris.
5 A sinistra enim stabat Chremes, quem omnia audire nondum vult. alia quippe clare, alia dici jubet suppresse.
6 Hoc ipse voce submissa.

Ma-

Mane: 1 cave quoquam ex istoc 2 excessis loco.

MY. *Dii te eradicent, ita me miseram territas.*

DA. *Tibi ego dico, an non?* MY. *quid vis?* DA. *At etiam rogas?*

Cedo, cujum puerum hic apposuisti? dic mihi. *(rogo.*

MY. *Tu nescis?* DA. *mitte id, quod*

MY. *Vestri.* DA. *cujus vestri?* MY. *Pamphili.* DA. *hem. quid 3 Pamphili?*

MY. *Eho, an non est?* CH. *recte ego semper fugi has nuptias.*

DA. *O facinus animadvertendum?* MY. *quid clamitas?*

DA. *4 Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*

MY. *O hominem audacem!* DA. *verum vidi 5 Cantharam*

Subfarcinatam. MY. *Diis pol habeo gratias,*

Cum in pariundo aliquot adfuerunt 6 liberæ.

DA. *Ne illa illum haud novit, cujus caussa hæc incipit.*

Chremes, si positum puerum ante ædes viderit,

Suam gnatam non dabit. tanto hercle magis dabit.

CH. *Non hercle faciet.* DA. *nunc adeo, ut tu sis sciens,*

Ni puerum tollis, jamjam ego hunc mediam in viam

7 Provolvam, teque ibidem pervolvam in luto.

1 Submisse & hoc.
2 Excesseris, excedas.
3 Repetit nomen Pamphili quasi cum indignatione: verum ut id diserte audiat Chremes.
4 Suppositium innuit infantem adlatum.
5 Anum crassam & suffarcinatam, ut quæ puerum una attulerit, quem Pamphili filium esse prætenderent. vide Adelph. act. 2. sc. 1. Pet. vero Nannius, ut & Fr. Lindebrogius *cantharum* legi volunt, ex recepto Athenis more exponendi quicquid natum nollent in fictilibus vasis, corbibus aut sportulis χύτροις, vel λείκνοις. Arist. 7. l. Polit. c. 16. Aristoph. in Ranis de Oedipode exposito. Callimachus Hym. in Jovem.
6 Quæ testimonium super vero partu perhiberent, natum sc. ex Glycerio, non allatum.
7 Nannius legit *proluam*, tanquam scropham in volutabro.

MY. *Tu pol homo non es sobrius.* DA. *fallacia*
Alia aliam trudit. jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. CH. *hem.* DA. *coactus* 1 *legibus*
Eam uxorem ducet. MY. *an, obsecro, an non civis est?*
CH. *Jocularium in malum insciens pene incidi.*
DA. *Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis:*
Ausculta. CH. *audivi jam omnia.* DA. *anne tu omnia?*
CH. *Audivi inquam a principio.* DA. *audistin' obsecro? hem*
Scelera: hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
2 *Hic ille est: non te credas Davum ludere.*
MY. *Me miseram: nihil pol falsi dixi, mi senex.*
CH. *Novi rem omnem, sed est Simo intus?* DA. *intus est.*
MY. *Ne me* 3 *attigas sceleste. si pol Glycerio non omnia hæc.*
DA. *Eho inepta, nescis quid sit actum.* MY. *qui sciam?*
DA. *Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,*
Ut sciret hæc, quæ volumus. MY. *hem, prædiceres.*
DA. *Paullum interesse censes ex animo omnia,*
Ut fert natura, facias an de industria?

1 Lex erat: Ἡ βιαθεῖσα ἢ γάμον, ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασομένου.

2 Chremes κατ' ἐξοχήν.

3 Ab *attigo* pro attingo. post Chremetis egressum Davus gestiens præ lætitia ludos facit Mysidi & blanditias.

ACTUS IV. SCENA VI.

CRITO, MYSIS, DAVUS.

CR. 1 *In hac habitasse platea dictum est Chrysidem,*
2 Quæ se inhoneste optavit parare divitias
Potius, quam in patria honeste paupera (vivere.
Ejus morte ea ad me lege redierunt 3 bona.
Sed quos perconter, video: salvete. MY. *obsecro,*
Quem video? estne hic Crito, sobrinus Chrysidis?
Is est. CR. *o Mysis salve.* MY. *salvos sis Crito.*
CR. *Itan' Chrysis? hem.* MY. *nos quidem pol miseras perdidit.*
CR. *Quid vos? 4 quo pacto hic? sati' ne recte?* MY. *nosne? 5 sic*
Ut quimus, ajunt; quando ut volumus, non licet.
CR. *Quid Glycerium? jam hic suos parentes repperit?*
MY. *Utinam.* CR. *an nondum etiam? haud auspicato huc me appuli:*
Nam pol, si id scissem, nunquam huc 6 tetulissem pedem:
Semper enim dicta est ejus hæc atque habita est soror:
Quæ illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
7 Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent, simul arbitrer,

1 Παρασκευὴ ad Catastrophen fabulæ, ex interventu Critonis.

2 Quæ patriam, paupertatem, pudicitiam fugit.

3 Redire dicitur hereditas, quæ tum primum defertur. in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento.

4 Agitis?

5 Ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. *vivas ut possis, quando non quis ut velis.* Cæcilius in Plotio.

6 *Qui huc in hanc urbem pedem nunquam intro tetuli.* Menæch. 2. act. 3. sc.

7 Super Chrysidis bonis, quæ possidet Glycerium repetendis.

Jam esse aliquem amicum, & defensorem ei: nam fere
Grandiuscula jam profecta est illinc. clamitent,
Me 1 sycophantam hereditatē persequi,
Mendicū. tum ipsā despoliare non libet.
MY. *O optume hospes pol, Crito, antiquum obtines.*
CR. *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.* MY. *maxime.*
DA. *Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat senex.*

1 Calumniator vitilitigator. Καὶ συκοφάντης δ᾽ ἰθὺς ὁ τὸ τελβώνιον ἔχων, καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος, τύχῃ. Menander γεωργῷ, sed vide act. 5. sc. 4. infra.

ACTUS V.

SCENA I.

CHREMES, SIMO.

C. 1 *SAti' jam sati' Simo spectata erga te amicitia est mea:*
Sati' pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum studeo 2 obsequi tibi, pene illusi vitam filiæ.
SI. *Imo enim quam maxume abs te postulo atque oro Chreme,*
Ut beneficium, verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. *Vide, quam iniquus sis præ 3 studio. dum efficias id quod cupis,*
Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas:
Nam si cogites, remittas jam me onerare injuriis.
SI. *Quibus?* CH. *ah rogitas? 4 perpulisti me, ut homini adolescentulo,*

1 Acris expostulatio Chremetis cum Simone: Et plana nuptiarum renunciatio. *Spectatum satis & donatum rude.* Hor. 1. epist. 1. l.
2 Consequimur, inquiunt, studio, obsequimur officio, persequimur injuria, prosequimur ordine, assequimur voto.
3 *Quasi vero hoc te a me impetrare oporteat.* Ah! *ne me obsecra.* sup. act. 3. sc. 3.
4 Ut ut periculum in filia fieri grave sit, tuo tamen ut obsequerer studio, precibus tuis exoratus, pene illusi vitam filiæ; quam prope conjeceram in nuptias incertas & divortium. supra act. 3. sc. 3.

In

In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Ejus labore atque ejus dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti: incepi, dum res tetulit: nunc non fert: 1 feras.
Illam hinc civem esse ajunt: puer est natus: nos missos face.
SI. *Per ego te deos oro, ut ne illis animum inducas credere,*
Quibus id maxume utile est illum esse quam deterrimum.
2 *Nuptiarum gratia hæc sunt ficta atque incepta omnia.*
Ubi ea caussa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his, desinent.
CH. *Errat.* 3 *cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam.* SI. *scio.* CH. *at*
Vero voltu; cum ibi me adesse neuter dum persenserat.
SI. *Credo; & id facturas,* 4 *Davus dudum prædixit mihi:*
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie ac volui dicere.

1 Εἰ τὸ φέρον σε φέρει, φέρε & φέρου, &c. Pallada Anthologia l. I.

2 Cum tua filia cavendarum & cum Glycerio conficiendarum.

3 Modo 4. scen. hujus actus.

4 Supra 3. act. 2. sc.

ACTUS V. SCENA II.

DAVUS, CHREMES, SIMO, DROMO.

DA. 1 *Animo jam nunc 2 otioso esse impero.* C. *hem Davom tibi.*
SI. *Unde egreditur?* DA. *meo præsidio, 3 atque hospitis.* SI. *quid illud mali est?*

1 Insolentem & triumphantem gaudio Davum jubet Simo iratus vinciri atque in pistrinum abripi.

2 Securo & tranquillo, ut Eun. 5. act. 3. f.

3 Mea hoc factum opera, atque Critonis adventu.

D. *Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.* S. *scelus!* 1 *Quemnam hic laudat?* DA. *omnis res est jam* 2 *in vado.* SI. *cesso alloqui?*

DA. *Herus est: quid agam?* SI. *o salve* 3 *bone vir.* DA. *hem Simo, o noster Chremes,*

Omnia apparata jam sunt intus. CH. 3 *curasti probe.*

DA. *Ubi voles, accerse.* SI. *bene sane.* 4 *is enim vero hinc nunc abest.*

Etiam tu hoc respondes, quid 5 *istic tibi negotii est?* DA. *mihin'?* SI. *ita.*

DA. *Mihine?* SI. *tibi ergo.* DA. 6 *modo introii.* SI. *Quasi ego, quam dudum id rogem.*

D. 6 *Cum tuo gnato una.* S. *anne est intus Pamphilus? crucior miser.*

Eho, non 7 *tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?*

DA. *Sunt.* SI. *cur igitur hic est?* CH. *quid illum censes?* 8 *cum illa litigat.*

DA. 9 *Imo vero indignum, Chreme, jam facinus faxo ex me audias.*

Nescio qui senex modo venit: ellum, confidens, 10 *catus:*

Cum faciem videas, videtur esse quantivis preti:

Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.

S. *quidnam adportas?* D. *nil equidem, nisi quod illum audivi dicere.*

S. *Quid ait tandem?* D. *Glycerium se scire civem esse hanc* 11 *Atticã.*

SI.

1 Scelestus supra 3. act. 5. Scen.

2 In tuto citra discrimen, a natantibus vel navigantibus sumptum.

3 Ironia.

4 Pamphilus.

5 Apud Glycerium.

6 Consternatus Davus & non in promptu habens quid respondeat, eadem repetendo, aliud quam interrogabatur, respondendo, vacillat. denique ut se excuset, Pamphilum accusat.

7 Supra 3. act. 2. sc.

8 Amara Ironia.

9 Caussam reddit, cur Pamphilus intus sit.

10 Prudens, cordatus.

11 Viros, Ἀθηναίους: mulieres, Ἀττικὰς appellari autor est Eustathius.

SI. *Hem Dromo, Dromo.* DR. *quid est?* SI. *Dromo.* D. *audi.* S. *verbum si addideris. Dromo.*

DA. *Audi obsecro.* DR. *quid vis?* SI. 1 *sublimem hunc intro rape, quantum potes.*

DR. *Quem?* SI. *Davum.* D. *quamobrem?* SI. 2 *quia lubet, rape inquam.* DA. *quid feci?* SI. *rape.*

DA. *Si quidquam mentitum invenies, occidito.* SI. *nihil audio.*

Ego jam te commotum reddam. D. *tamen etsi hoc verum est.* S. *tamen,*

Cura adservandum vinctum: atque audin'? 3 *quadrupedem constringito.*

Age, nunc jam ego pol hodie, si vivo, tibi

Ostendam, herum quid sit pericli fallere, &

Illi patrem. CH. *ah ne saevi tantopere.* SI. *Chreme,*

4 *Pietatem gnati, nonne te miseret mei?*

Tantum laborem capere ob talem filium?

Age Pamphile: exi Pamphile: ecquid te pudet?

1 Sublatum, ut terram non tangat.

2 *Stat pro ratione voluntas.* Juven. 6. Sat. ubi servum cruci affigendum jubet mulier imperiosa.

3 Manibus ac pedibus colligatis: erat etiam Κυφωνισμὸς apud Athenienses supplicii genus, quo colla cippis incurvarentur pessum, ut non possent caput erigere, quadrupedum instar inclinati.

4 *Ellipsis.* videsne, quaenam sit pietas gnati. Iron. quantum distet a pietate.

ACTUS V. SCENA III.

PAMPHILUS, SIMO, CHREMES.

PA. *Quis me volt? perii, pater est.* SI. *quid ais* 1 *omnium?* CH. *ah,*

1 Pessime, sceleratissime. Aposiopesis ex ira.

Rem potius ipsam dic; ac mitte 1 *male loqui.*

SI. *Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.*

Ain' tandem, civis Glycerium est? PA. *ita prædicant.*

SI. *Ita prædicant? ingentem confidentiam!*

Num cogitat, quid dicat? num facti piget?

2 *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*

Adeon' 3 *impotenti esse animo, ut præter civium*

Morem, atque 4 *legem, & sui voluntatem patris,*

Tamen hanc habere cupiat cum summo probro?

PA. *Me miserum!* SI. *modone id demum sensti Pamphile?*

Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,

Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi,

Eodem die istuc verbum vere in te accidit.

Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?

Cur meam senectam hujus 5 *sollicito amentia? an*

Pro hujus ago ut peccatis supplicium sufferam?

6 *Imo habeat, valeat, vivat cum illa.* PA. *mi pater.*

SI. *Quid mi pater? quasi tu hujus indigeas patris.*

Domus, uxor, liberi inventi invito patre:

1 Convitiari.

2 Numnam erubuit? ecquis illi pudoris color, atque virtutis tinctura in facie apparet?

3 Sui moderamen non habenti.

4 A Pericle latam, qua cautum, nothos eos esse qui non ex duobus Atheniensibus nati essent, prolemque illam honorum, magistratuum & civilium commoditatum adeoque conjugii minime capacem videri. Plutarch. in Pericle.

5 Sollicitam reddo, contristo.

6 Epitrope, quasi renunciantis.

Ad-

Adducti, qui illam civem hinc dicant. 1 *viceris.*

PA. *Pater, licetne pauca?* SI. *quid dices mihi?*

CH. *Tamen Simo audi.* SI. *ego audiam? quid audiam*

Chremes? CH. *attamen dicat sine.* SI. *age dicat, sino.*

PA. *Ego me amare hanc fateor; si id peccare est,* 2 *fateor id quoque.*

Tibi pater me dedo, quidvis oneris impone: impera.

Vis me uxorem ducere? hanc amittere? ut potero feram.

Hoc modo te obsecro, ut ne credas a me 3 *allegatum hunc senem.*

Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. SI. *adducas?* PA. *sine pater.*

CH. *Æquum postulat: da veniam.* PA. *sine te hoc exorem.* SI. *sino.*

Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.

CH. *Pro peccato magno paullum supplicii satis est patri.*

1 Te penes sit victoria, sed Cadmea.

2 *Vitia sua confiteri sanitatis indicium est.* Seneca 53. Epist. *Numen confessis aliquod patet.* Ovid. 11. Metam.

3 Subornatum.

ACTUS V. SCENA IV.

CRITO, CRHEMES, SIMO, PAMPHILUS.

1 CR. 2 *Mitte orare, una harum quævis caussa me, ut faciam, monet.*

Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.

CH. 3 *Andrium ego Critonem video? & certe is est. salvos sis Crito.*

1 Post errores, iras, altercationes Catastrophe prospera.

2 Pamphilum in via alloquitur.

3 Agnoscit Chremes veterem amicum & hospitem Critonem.

Quid

Quid tu Athenas 1 *insolens?* CR. *evenit: sed hiccine est Simo?*
CH. *Hic est.* SI. *mene quæris? eho, tu Glycerium hinc civem esse ais?*
CR. *Tu negas?* SI. *Itane huc paratus advenis?* CR. *quare?* SI. *rogas?*
Tu ne impune hæc facias? tu ne hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando, & pollicitando eorum animos 2 *lactas?* CR. *sanun' es?*
SI. *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*
PA. *Perii: metuo,* 3 *ut substet hospes.* CH. *si Simo hunc noris satis,*
Non ita arbitrere: bonus hic est vir. SI. *hic vir sit bonus?*
Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum Chreme.
PA. *Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probe.*
SI. 4 *Sycophanta.* CR. *hem.* CH. 5 *sic Crito est hic: mitte.* CR. *videat, qui siet.*
6 *Si mihi pergit, quæ volt dicere, ea quæ non volt, audiet.*
Ego istæc moveo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres?
Nam, ego quæ dico, vera, an falsa audieris jam sciri potest:
Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum ejectus est,

1 Insolitus, insuetus.

2 Demulces. supra act. 4. scen. 1. *lactasses amantem, & falsa spe produceres.*

3 Ne non subsistat hospes.

4 Vetitum caricas in Attica nascentes exportare, cum vero multi furtim avehere deprehenderentur, delatores qui illos apud judices accusarent, vocatos principio Sycophantas. *Athenæus* Deipnosoph. c. 2. Cum e ficuum mercatura, vini, olei tributa colligerentur ac portoria, & mulctarentur qui ea non solvissent, coactores appellatos fuisse Sycophantas. Ibidem. Alia originis nomina habes apud *Plutarch.* in Solone & interpret. *Aristoph.* in Philo.

5 Sic homo est. Eunu. act. 1 sc. 3. iracundus, sc. οὕτως αὐτός ἐστιν *Menand.*

6 Ὁπποῖον δ' εἴπησθα ἔπος τοῖον κ' ἐπακούσεις *Hom.* Il. υ. plura super hoc adagio vide apud *Erasm.* Chiliad.

Es

Et istæc una parva virgo: tum ille egens forte applicat
Primum ad Chrysidis patrem se. SI. *fabulam inceptat.* CH. *sine.*
CR. *Itane vero obturbat?* CH. *perge.* CR. *tum is mihi cognatus fuit,*
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. CH. *ejus nomen?* CR. *nomen tam cito tibi?*
Phania. CH. *hem, perii.* CR. *verum hercle opinor fuisse Phaniam,*
Hoc certo scio, 1 Rhamnusium se ajebat esse. CH. *o Jupiter.*
CR. *Eadem hæc Chreme multi alii in Andro tum audivere.* CH. *utinam id fiet,*
Quod spero. eho dic mihi, quid is eam tum, Crito,
Suamne ajebat esse? CR. *non.* CH. *cujam igitur?* C. *fratris filiam.*
CH. *Certe mea est.* CR. *quid ais?* SI. *quid tu? quid ais?* PA. *arrige aures Pamphile.*
SI. *Qui credis?* CH. *Phania ille, frater meus fuit.* SI. *noram & scio.*
CH. *Is hinc bellum fugiens, meque in Asiam persequens proficiscitur.*
Tum illam hic relinquere est veritus. post illa nunc primum audio,
Quid illo sit factum. PA. *vix sum apud me: ita animus commotus est metu,*
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
SI. *Næ istam 2 multimodis tuam inveniri gaudeo.* PA. *credo pater.*

1 Rhamnus erat pagus in agro Attico. Strabo. 9. l.

2 Multis modis.

CH.

1 Dubium quoddam non ita magnum superest. Scrupulus dim. a scrupo, lapillus qui offendit pedes. hinc pro re molesta, difficili, anxia capitur *Donato*. sed *Nannius* a scriptulo seu scrupulo vigesima quarta unciæ parte sumptam vult Metaphoram. *Chremeti* in filia examinanda satisfieri pleno pondere, nisi quod unus scrupulus desit, nomen se non convenire.
2 Tam sollicita disquisitione, superstitione.
3 Scirpi sunt junci leves & enodes, ut scribit *Alciatus*. nodum in scirpo quærit, qui in re minime dubia dubitandi occasionem quærit. *Plautus* in Menæchm. act. 2. sc. 1. idem habet proverbium: *Nodum in scirpo insane facere vulgus*. Lucilius.
4 Jusserat enim quadrupedum vinciri modo scen. 2. hujus act. ludit in ambiguitate *recte*.

CH. *At mihi unus* 1 *scrupulus etiam restat, qui me male habet*. PA. *dignus es*
Cum tua 2 *religione odio. nodum in* 3 *scirpo quæris*. CR. *quid istud est?*
CH. *Nomen non convenit*. CR. *fuit hercle aliud huic parvæ*. CH. *quod Crito?*
Nunquid meministi? CR. *id quæro*. PA. *egone hujus memoriam patiar meæ*
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus Chreme: quod quæris, Pasibula. CR. *ipsa est*. CH. *ea est?*
PA. *Ex ipsa millies audivi*. SI. *omneis nos gaudere hoc Chreme,*
Te credo credere. CH. *ita me dii ament, credo*. PA. *quid restat pater?*
SI. *Jam dudum res reduxit me ipsa in gratiam*. PA. *o lepidum patrem!*
De uxore ita, ut possedi, nihil mutat Chremes. CH. *caussa optuma est:*
Nisi quid pater aliud ait. PA. *nempe*. SI. *scilicet*. CH. *dos Pamphile, est*
Decem talenta. P. *accipio*. CH. *propero ad filiam. eho mecum Crito:*
Nam illam me haud nosse credo. SI. *cur non illam huc transferri jubes?*
PA. 4 *Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negoti*. SI. *non potest*.
PA. *Qui?* SI. *quia habet aliud magis ex sese, & majus*. PA. *quidnam?* SI. *vinctus est*.
P. *Pater, non recte vinctus est*. SI. *haud ita jussi*. PA. *jube solvi, obsecro*.

SI.

SI. *Age fiat*. PA. *at matura*. SI. *eo intro*. PA. *o faustum, & felicem hunc diem!*

ACTUS V. SCENA V.

CHARINUS, PAMPHILUS.

CH. P*Roviso quid agat Pamphilus: atque eccum*. PA. *aliquis forsan me putet*
Non putare hoc verum. at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
1 *Ego vitam deorum propterea sempiternam esse arbitror,*
Quod voluptates eorum 2 *propriæ sunt. nam mihi immortalitas*
Parta est, si huic nulla ægritudo gaudio intercesserit.
Sed quem ego potissimum exoptem nunc mihi, cui hæc narrem, dari?
CH. *Quid illud gaudii est?* PA. *Davom video, nemo est, quem mallem, omnium:*
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

1 τῦτο τὸ ζῆν ἐστὶ τὸ κεκλόμμενον Θεῶν ἀληθῶς βίον. *Apollodorus. Deorum vitam adepti simus*. Heautont. act. 4. sc. 3. *Immortalis ero, si altera talis erit*. *Namque Deos didici securum agere ævum* &c. ex schola Epicuri. Horat. 6. S. 1. l.
2 Peculiares & perpetuæ. *propria hæc si dona fuissent*. Virg. Æn. 6. de Marcello, cui diuturna vitæ usura negata. *Sempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines,

ACTUS V. SCENA VI.

DAVUS, PAMPHILUS, CHARINUS.

DA. 1 P*Amphilus ubinam hic est?* PA. *Dave*. DA. *quis homo est?* PA. *ego sum*. DA. *o Pamphile*.
PA. *Nescis, quid mihi obtigerit*. DA. *certe: sed quid mihi obtigerit scio*.

1 Davus e quadrupede redditus bipes, i. e. vinculis exutus, gratulatur Pamphilo prosperas nuptias. Charino ne quis læto destituatur exitu, spes bona ducendi Philumenam facta *feliciter*.

PA. 1 *Et quidem ego*. DA. *more hominum evenit*, 2 *ego ut quod sim nactus mali*,
Prius resciſceres tu, quam ego, tibi quod evenit boni.
PA. *Mea Glycerium, ſuos parentes reperit*. DA. *o factum bene*!
CH. *Hem*. PA. *pater amicus ſummus nobis*. DA. *quis*? PA. *Chremes*. DA. *narras probe*.
PA. *Nec mora ulla eſt, quin eam uxorem ducam*. CH. 3 *num ille ſomniat*
Ea, quæ vigilans voluit? PA. *tum de puero Dave*? DA. *ab deſine*:
Solus eſt, quem diligunt dii. CH. *ſalvus ſum, ſi hæc vera ſunt*.
Colloquar. PA. *quis homo eſt*? *Charine, in tempore ipſo mi advenis*.
CH. *Bene factum*. PA. *hem, audiſti*? CH. *omnia*. *age, me in tuis ſecundis reſpice*.
Tuus eſt nunc Chremes. *facturum, quę voles, ſcio eſſe omnia*.
PA. *Memini*; *atque adeo longum eſt nos illum expectare, dum exeat*.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. *tu Dave abi domum*,
Propere accerſe, hinc 4 *qui auferant eam*: *quid ſtas*? *quid ceſſas*? D. *eo*.
Ne exſpectetis, dum exeant huc: *intus deſpondebitur*:
Intus tranſigetur, ſi quid eſt quod reſtet. *plaudite*.

1 Retulerat Simo ſupra ſc. 4. *vinct..s eſt*.
2 Velocior ficti pravique eſt fama, quam nuncia veri ac boni.
3 *Credimus? an qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt?* Virg.
4 Rite namque virgo nuptui data ſimulabatur ex gremio matris, aut ea ſi deeſſet, ex proxima neceſſitudine rapi cum ad virum transferebatur; quod ea res feliciter Romulo ſuiſque ceſſit Sabinas rapientibus.

EU-

EUNUCHUS P. TERENTII Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. POSTHUMIO ALBINO, ET L. CORNELIO MERULA ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII FILIUS, TIBIIS DUABUS DEXTRIS. GRÆCA EST MENANDRU. ACTA II. EDITA M. VALERIO ET MESSALA ET CN. FANNIO STRABONE CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DXCIII. ANTE CHRISTUM NATUM CLIX.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ANTIPHO *adolescens.*
CHÆREA *adolescens.*
CHREMES *adolescens rusticus.*
DORYAS *ancilla.*
DORUS *eunuchus.*
GNATO *parasitus.*
LACHES *senex.*
PARMENO *servus.*
PHÆDRIA *adolescens.*
PYTHIAS *ancilla.*
SANGA *lixa.*
SOPHRONA *nutrix.*
THAIS *meretrix.*
THRASO *miles.*

PERSONÆ MUTÆ.

STRATO *militaris.*
PAMPHILA *amabilis.*
SYRISCUS *a Siro.*
SANNIO *ab hasta.*
DONAX *fistula sive arundo piscatoria.*

ERAS-

MY. *Tu pol homo non es sobrius.* DA. *fallacia*
Alia aliam trudit. jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. CH. *hem.* DA. *coactus* 1 *legibus*
Eam uxorem ducet. MY. *au, obsecro, an non civis est?*
CH. *Jocularium in malum insciens pene incidi.*
DA. *Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis:*
Ausculta. CH. *audivi jam omnia.* DA. *anne tu omnia?*
CH. *Audivi inquam a principio.* DA. *audistin' obsecro? hem*
Scelera: hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
2 *Hic ille est: non te credas Davum ludere.*
MY. *Me miseram: nihil pol falsi dixi, mi senex.*
CH. *Novi rem omnem, sed est Simo intus?* DA. *intus est.*
MY. *Ne me* 3 *attigas sceleste. si pol Glycerio non omnia hæc.*
DA. *Eho inepta, nescis quid sit actum.* MY. *qui sciam?*
DA. *Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,*
Ut sciret hæc, quæ volumus. MY. *hem, prædiceres.*
DA. *Paullum interesse censes ex animo omnia,*
Ut fert natura, facias an de industria?

1 Lex erat: Ἡ βιασθεῖσα ἢ γάμον, ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασαμένου.

2 Chremes κατ' ἐξοχήν.

3 Ab *attigo* pro attingo. post Chremetis egressum Davus gestiens præ lætitia ludos facit Mysidi & blanditias.

A-

ACTUS IV. SCENA VI.

CRITO, MYSIS, DAVUS.

CR. 1 *In hac habitasse platea dictum est Chrysidem,*
2 Quæ se inhoneste optavit parare divitias
Potius, quam in patria honeste pauper a vivere.
Ejus morte ea ad me lege redierunt 3 bona.
Sed quos perconter, video: salvete. MY. *obsecro,*
Quem video? estne hic Crito, sobrinus Chrysidis?
Is est. CR. *o Mysis salve.* MY. *salvos sis Crito.*
CR. *Itan' Chrysis? hem.* MY. *nos quidem pol miseras perdidit.*
CR. *Quid vos? 4 quo pacto hic? sati' ne recte?* MY. *nosne? 5 sic*
Ut quimus, ajunt; quando ut volumus, non licet.
CR. *Quid Glycerium? jam hic suos parentes repperit?*
MY. *Utinam.* CR. *an nondum etiam? haud auspicato huc me appuli:*
Nam pol, si id scissem, nunquam huc 6 tetulissem pedem:
Semper enim dicta est ejus hæc atque habita est soror:
Quæ illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
7 Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,

1 Παρασκευὴ ad Catastrophen fabulæ, ex interventu Critonis.

2 Quæ patriam, paupertatem, pudicitiam fugit.

3 Redire dicitur hereditas, quæ tum primum defertur. in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento.

4 Agitis?

5 Ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. *vivas ut possis, quando non quis ut velis.* Cæcilius in Plotio.

6 *Qui huc in hanc urbem pedem nunquam intro tetuli.* Menæch. 2. act. 3. sc.

7 Super Chrysidis bonis, quæ possidet Glycerium repetendis.

Jam esse aliquem amicum, & defensorem ei: nam fere
Grandiuscula jam profecta est illinc. clamitent,
Me 1 sycophantam hereditatē persequi,
Mendicū. tum ipsā despoliare non libet.
MY. *O optume hospes pol, Crito, antiquum obtines.*
CR. *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.* MY. *maxime.*
DA. *Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat senex.*

1 Calumniator vitilitigator. Καὶ συκοφάντης δίκαιος ὁ τὸ τελωνεῖον ἔχων, καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος, τύχῃ. Menander γεωργῷ, sed vide act. 5. sc. 4. infra.

ACTUS V.

SCENA I.

CHREMES, SIMO.

C. 1 *SAti' jam sati' Simo spectata erga te amicitia est mea:*
Sati' pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum studeo 2 obsequi tibi, pene illusi vitam filiæ.
SI. *Imo enim quam maxume abs te postulo atque oro Chreme,*
Ut beneficium, verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. *Vide, quam iniquus sis præ 3 studio. dum efficias id quod cupis,*
Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas:
Nam si cogites, remittas jam me onerare injuriis.
SI. *Quibus?* CH. *ah rogitas? 4 perpulisti me, ut homini adolescentulo,*

1 Acris expostulatio Chremetis cum Simone: Et plana nuptiarum renunciatio. *Spectatum satis & donatum rude.* Hor. 1. epist. 1. l.
2 Consequimur, inquiunt, studio, obsequimur officio, persequimur injuria, prosequimur ordine, assequimur voto.
3 *Quasi vero hoc te a me impetrare oporteat. Ah! ne me obsecra.* sup. act. 3. sc. 3.
4 Ut ut periculum in filia fieri grave sit, tuo tamen ut obsequerer studio, precibus tuis exoratus, pene illusi vitam filiæ; quam prope conjecetam in nuptias incertas & divortium. supra act. 3. sc. 3.

In

In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Ejus labore atque ejus dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti: incepi, dum res tetulit: nunc non fert: 1 feras.
Illam hinc civem esse ajunt: puer est natus: nos missos face.
SI. *Per ego te deos oro, ut ne illis animum inducas credere,*
Quibus id maxume utile est illum esse quam deterrimum.
2 Nuptiarum gratia hæc sunt ficta atque incepta omnia.
Ubi ea caussa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his, desinent.
CH. *Erras. 3 cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam.* SI. *scio.* CH. *at*
Vero voltu; cum ibi me adesse neuter dum persenserat.
SI. *Credo; & id facturas, 4 Davus dudum prędixit mihi:*
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie ac volui dicere.

ACTUS V. SCENA II.

DAVUS, CHREMES, SIMO, DROMO.

DA. 1 *Animo jam nunc 2 otioso esse impero.* C. *hem Davom tibi.*
SI. *Unde egreditur?* DA. *meo præsidio, 3 atque hospitis.* SI. *quid illud mali est?*

1 Εἰ τὸ φέρον σε φέρει, φέρε & φέρου, &c. Pallada Anthologia. l. I.

2 Cum tua filia cavendarum & cum Glycerio conficiendarum.

3 Modo 4. scen. hujus actus.

4 Supra 32 act. 2. sc.

1 Insolentem & triumphantem gaudio Davum jubet Simo iratus vinciri atque in pistrinum abripi.

2 Securo & tranquillo, ut Eun. 5. act. 3. f.

3 Mea hoc factum opera, atque Critonis adventu.

D. *Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.* S. *scelus!* 1
Quemnam hic laudat? DA. *omnis res est jam* 2 *in vado.* SI. *cesso alloqui?*
DA. *Herus est: quid agam?* SI. *o salve* 3 *bone vir.* DA. *hem Simo, o noster Chremes,*
Omnia apparata jam sunt intus. CH. 3 *curasti probe.*
DA. *Ubi voles, accerse.* SI. *bene sane.* 4 *is enim vero hinc nunc abest.*
Etiam tu hoc respondes, quid 5 *istic tibi negotii est?* DA. *mihin'?* SI. *ita.*
DA. *Mihine?* SI. *tibi ergo.* DA. 6 *modo introii.* SI. *Quasi ego, quam dudum id rogem.*
D. 6 *Cum tuo gnato una.* S. *anne est intus Pamphilus? crucior miser.*
Eho, non 7 *tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?*
DA. *Sunt.* SI. *cur igitur hic est?* CH. *quid illum censes?* 8 *cum illa litigat.*
DA. 9 *Imo vero indignum, Chreme, jam facinus faxo ex me audias.*
Nescio qui senex modo venit: ellum, confidens, 10 *catus:*
Cum faciem videas, videtur esse quantivis preti:
Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.
S. *quidnam adportas?* D. *nil equidem, nisi quod illum audivi dicere.*
S. *Quid ait tandem?* D. *Glycerium se scire civem esse hanc* 11 *Atticã.*

SI.

1 Scelestus supra 3. act. 5. Scen.

2 In tuto citra discrimen, a natantibus vel navigantibus sumptum.

3 Ironia.

4 Pamphilus.

5 Apud Glycerium.

6 Consternatus Davus & non in promptu habens quid respondeat, eadem repetendo, aliud quam interrogabatur, respondendo, vacillat. denique ut se excuset, Pamphilum accusat.

7 Supra 3. act. 2. sc.

8 Amara Ironia.

9 Caussam reddit, cur Pamphilus intus sit.

10 Prudens, cordatus.

11 Viros, Ἀ'θηναίυς: mulieres, Ἀ'ττικὰς appellari autor est Eustathius.

SI. *Hem Dromo, Dromo.* DR. *quid est?* SI. *Dromo.* D. *audi.* S. *verbum si addideris. Dromo.*

DA. *Audi obsecro.* DR. *quid vis?* SI. 1 *sublimem hunc intro rape, quantum potes.*

DR. *Quem?* SI. *Davum.* D. *quamobrem?* SI. 2 *quia lubet, rape inquam.* DA. *quid feci?* SI. *rape.*

DA. *Si quidquam mentitum invenies, occidito.* SI. *nihil audio.*

Ego jam te commotum reddam. D. *tamen etsi hoc verum est.* S. *tamen,*

Cura adservandum vinctum: atque audin'? 3 quadrupedem constringito.

Age, nunc jam ego pol hodie, si vivo, tibi

Ostendam, herum quid sit pericli fallere, &

Illi patrem. CH. *ah ne sævi tantopere.* SI. *Chreme,*

4 *Pietatem gnati, nonne te miseret mei?*

Tantum laborem capere ob talem filium?

Age Pamphile: exi Pamphile: ecquid te pudet?

1 Sublatum, ut terram non tangat.

2 *Stat pro ratione voluntas.* Juven. 6. Sat. ubi servum cruci affigendum jubet mulier imperiosa.

3 Manibus ac pedibus colligatis: erat etiam Κυφωνισμὸς apud Athenienses supplicii genus, quo colla cippis incurvarentur pessum, ut non possent caput erigere, quadrupedum instar inclinati.

4 *Ellipsis.* videsne, quænam sit pietas gnati. Iron. quantum distet a pietate.

ACTUS V. SCENA III.

PAMPHILUS, SIMO, CHREMES.

PA. Quis me volt? perii, pater est. SI. *quid ais* 1 *omnium?* CH. *ah,*

1 Pessime, sceleratissime. Aposiopesis ex ira.

Rem potius ipsam dic; ac mitte 1 *male loqui.*

SI. *Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.*

Ain' tandem, civis Glycerium est? PA. *ita prædicant.*

SI. *Ita prædicant? ingentem confidentiam!*

Num cogitat, quid dicat? num facti piget?

2 *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*

Adeon' 3 *impotenti esse animo, ut præter civium*

Morem, atque 4 *legem, & sui voluntatem patris,*

Tamen hanc habere cupiat cum summo probro?

PA. *Me miserum!* SI. *modone id demum sensti Pamphile?*

Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,

Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi,

Eodem die istuc verbum vere in te accidit.

Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?

Cur meam senectam hujus 5 *sollicito amentia? an*

Pro hujus ago ut peccatis supplicium sufferam?

6 *Imo habeat, valeat, vivat cum illa.* PA. *mi pater.*

SI. *Quid mi pater? quasi tu hujus indigeas patris.*

Domus, uxor, liberi inventi invito patre:

Ad-

1 Convitiari.

2 Numnam erubuit? ecquis illi pudoris color, atque virtutis tinctura in facie apparet?

3 Sui moderamen non habenti.

4 A Pericle latam, qua cautum, nothos eos esse qui non ex duobus Atheniensibus nati essent, prolemque illam honorum, magistratuum & civilium commoditatum adeoque conjugii minime capacem videri. Plutarch. in Pericle.

5 Sollicitam reddo, contristo.

6 Epitrope, quasi renunciantis.

Adducti, qui illam civem hinc dicant. 1 *viceris.*

PA. *Pater, licetne pauca?* SI. *quid dices mihi?*

CH. *Tamen Simo audi.* SI. *ego audiam? quid audiam*

Chremes? CH. *attamen dicat sine.* SI. *age dicat, sino.*

PA. *Ego me amare hanc fateor; si id peccare est,* 2 *fateor id quoque.*

Tibi pater me dedo, quidvis oneris impone: impera.

Vis me uxorem ducere? hanc amittere? ut potero feram.

Hoc modo te obsecro, ut ne credas a me 3 *allegatum hunc senem.*

Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. SI. *adducas?* PA. *sine pater.*

CH. *Æquum postulat: da veniam.* PA. *sine te hoc exorem.* SI. *sino.*

Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.

CH. *Pro peccato magno paullum supplicii satis est patri.*

1 Te penes sit victoria, sed Cadmea.

2 *Vitia sua confiteri sanitatis indicium est.* Seneca 53. Epist. *Numen confessis aliquod patet.* Ovid. 11. Metam.

3 Subornatum.

ACTUS V. SCENA IV.

CRITO, CRHEMES, SIMO, PAMPHILUS.

1 CR. 2 *Mitte orare, una harum quævis caussa me, ut faciam, monet.*

Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.

CH. 3 *Andrium ego Critonem video? & certe is est. salvos sis Crito.*

1 Post errores, iras, altercationes Catastrophe prospera.

2 Pamphilum in via alloquitur.

3 Agnoscit Chremes veterem amicum & hospitem Critonem.

Quid

Quid tu Athenas 1 *insolens?* CR. *evenit: sed hiccine est Simo?*

CH. *Hic est.* SI. *mene quæris? eho, tu Glycerium hinc civem esse ais?*

CR. *Tu negas?* SI. *Itane huc paratus advenis?* CR. *quare?* SI. *rogas?*

Tu ne impune hæc facias? tu ne hic homines adolescentulos,

Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?

Sollicitando, & pollicitando eorum animos 2 *lactas?* CR. *sanun' es?*

SI. *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*

PA. *Perii: metuo,* 3 *ut substet hospes.* CH. *si Simo hunc noris satis,*

Non ita arbitrere: bonus hic est vir. SI. *hic vir sit bonus?*

Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,

Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum Chreme.

PA. *Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probe.*

SI. 4 *Sycophanta.* CR. *hem.* CH. 5 *sic Crito est hic: mitte.* CR. *videat, qui siet.*

6 *Si mihi pergit, quæ volt dicere, ea quæ non volt, audiet.*

Ego istæc moveo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres?

Nam, ego quæ dico, vera, an falsa audieris jam sciri potest:

Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum ejectus est,

1 Insolitus, insuetus.

2 Demulces. supra act. 4. scen. 1. *lactasses amantem, & falsa spe producere.*

3 Ne non subsistat hospes.

4 Vetitum caricas in Attica nascentes exportare, cum vero multi furtim avehere deprehenderentur, delatores qui illos apud judices accusarent, vocatos principio Sycophantas. *Athenæus* Deipnosoph. c.2. Cum e ficuum mercatura, vini, olei tributa colligerentur ac portoria, & mulctarentur qui ea non solvissent, coactores appellatos fuisse Sycophantas. Ibidem. Alia originis nomina habes apud *Plutarch.* in Solone & interpret. *Aristoph.* in Philo.

5 Sic homo est. Eunu. act. 1. sc. 3. iracundus, sc. οὕτως αὐτός ἐστιν *Menand.*

6 Ὁπποῖον δ' εἴπησθα ἔπος, τοῖον κ' ἐπακούσεις *Hom.* Il. υ. plura super hoc adagio vide apud *Erasm.* Chiliad.

Et

Et istæc una parva virgo: tum ille egens forte applicat
Primum ad Chrysidis patrem se. SI. *fabulam inceptat.* CH. *sine.*
CR. *Itane vero obturbat?* CH. *perge.* CR. *tum is mihi cognatus fuit,*
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. CH. *ejus nomen?* CR. *nomen tam cito tibi?*
Phania. CH. *hem, perii.* CR. *verum hercle opinor fuisse Phaniam,*
Hoc certo scio, 1 Rhamnusium se ajebat esse. CH. *o Jupiter.*
CR. *Eadem hæc Chreme multi alii in Andro tum audivere.* CH. *utinam id fiet,*
Quod spero. eho dic mihi, quid is eam tum, Crito,
Suamne ajebat esse? CR. *non.* CH. *cujam igitur?* C. *fratris filiam.*
CH. *Certe mea est.* CR. *quid ais?* SI. *quid tu? quid ais?* PA. *arrige aures Pamphile.*
SI. *Qui credis?* CH. *Phania ille, frater meus fuit.* SI. *noram & scio.*
CH. *Is hinc bellum fugiens, meque in Asiam persequens proficiscitur.*
Tum illam hic relinquere est veritus. post illa nunc primum audio,
Quid illo sit factum. PA. *vix sum apud me: ita animus commotus est metu,*
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
SI. *Næ istam 2 multimodis tuam inveniri gaudeo.* PA. *credo pater.*

1 Rhamnus erat pagus in agro Attico. Strabo. 9. l.

2 Multis modis.

CH.

CH. *At mihi unus* 1 *scrupulus etiam restat, qui me male habet.* PA. *dignus es*
Cum tua 2 *religione odio. nodum in* 3 *scirpo quæris.* CR. *quid istud est?*
CH. *Nomen non convenit.* CR. *fuit hercle aliud huic parvæ.* CH. *quod Crito?*
Numquid meministi? CR. *id quæro.* PA. *egon' hujus memoriam patiar meæ*
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus Chreme: quod quæris, Pasibula. CR. *ipsa est.* CH. *ea est?*
PA. *Ex ipsa millies audivi.* SI. *omneis nos gaudere hoc Chreme,*
Te credo credere. CH. *ita me dii ament, credo.* PA. *quid restat pater?*
SI. *Jam dudum res reduxit me ipsa in gratiam.* PA. *o lepidum patrem!*
De uxore ita, ut possedi, nihil mutat Chremes. CH. *caussa optuma est:*
Nisi quid pater aliud ait. PA. *nempe.* SI. *scilicet.* CH. *dos Pamphile, est*
Decem talenta. P. *accipio.* CH. *propero ad filiam. eho mecum Crito:*
Nam illam me haud nosse credo. SI. *cur non illam huc transferri jubes?*
PA. 4 *Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negoti.* SI. *non potest.*
PA. *Qui?* SI. *quia habet aliud magis ex sese, & majus.* PA. *quidnam?* SI. *vinctus est.*
P. *Pater, non recte vinctus est.* SI. *haud ita jussi.* PA. *jube solvi, obsecro.*

SI.

1 Dubium quoddam non ita magnum superest. Scrupulus dim. a scrupo, lapillus qui offendit pedes. hinc pro re molesta, difficili, anxia capitur *Donato.* sed *Nannius* a scriptulo seu scrupulo vigesima quarta unciæ parte sumptam vult Metaphoram. *Chremeti* in filia examinanda satisfieri pleno pondere, nisi quod unus scrupulus desit: nomen se non convenire.

2 Tam sollicita disquisitione, superstitione.

3 Scirpi sunt junci leves & enodes, ut scribit *Alciatus.* nodum in scirpo quærit, qui in re minime dubia dubitandi occasionem quærit. *Plautus* in Menæchm. act. 2. sc. 1. idem habet proverbium: *Nodum in scirpo insane facere vulgus.* Lucilius.

4 Jusserat enim quadrupedum vinciri modo scen. 2. hujus act. ludit in ambiguitate *recte.*

SI. *Age fiat*. PA. *at matura*. SI. *eo intro*. PA. *o faustum, & felicem hunc diem!*

ACTUS V. SCENA V.

CHARINUS, PAMPHILUS.

CH. *PRoviso quid agat Pamphilus: atque eccum*. PA. *aliquis forsan me putet*
Non putare hoc verum. at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
1 *Ego vitam deorum propterea sempiternam esse arbitror,*
Quod voluptates eorum 2 *propriæ sunt. nam mihi immortalitas*
Parta est, si huic nulla ægritudo gaudio intercesserit.
Sed quem ego potissimum exoptem nunc mihi, cui hæc narrem, dari?
CH. *Quid illud gaudii est?* PA. *Davom video, nemo est, quem mallem, omnium:*
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

1 τοῦτο τὸ ζῆν ἐστὶ τὸ κεκλήρωμενον Θεῶν ἀληθῶς βίον. *Apollodorus. Deorum vitam adepti sumus*. Heautont. act. 4. sc. 3. *Immortalis ero, si altera talis erit*. Namque *Deos didici securum agere ævum* &c. ex schola Epicuri. Horat. 6. S. 1. l.
2 Peculiares & perpetuæ. *propria hæc si dona fuissent*. Virg. Æn. 6. de Marcello, cui diuturna vitæ usura negata. *Sempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines.

ACTUS V. SCENA VI.

DAVUS, PAMPHILUS, CHARINUS.

DA. 1 *PAmphilus ubinam hic est?* PA. *Dave*. DA. *quis homo est?* PA. *ego sum*. DA. *o Pamphile*.
PA. *Nescis, quid mihi obtigerit*. DA. *certe: sed quid mihi obtigerit scio*.

1 Davus e quadrupede redditus bipes, i. e. vinculis exutus, gratulatur Pamphilo prosperas nuptias. Charino ne quis læto destituatur exitu, spes bona ducendi Philumenam facta *feliciter*.

PA.

PA. 1 *Et quidem ego*. DA. *more hominum evenit*, 2 *ego ut quod sim nactus mali*,
Prius resciſceres tu, quam ego, tibi quod evenit boni.
PA. *Mea Glycerium, ſuos parentes reperit*. DA. *o factum bene!*
CH. *Hem*. PA. *pater amicus ſummus nobis*. DA. *quis?* PA. *Chremes*. DA. *narras probe*.
PA. *Nec mora ulla eſt, quin eam uxorem ducam*. CH. 3 *num ille ſomniat*
Ea, quæ vigilans voluit? PA. *tum de puero Dave?* DA. *ab deſine*:
Solus eſt, quem diligunt dii. CH. *ſalvus ſum, ſi hæc vera ſunt*.
Colloquar. PA. *quis homo eſt? Charine, in tempore ipſo mi advenis*.
CH. *Bene factum*. PA. *hem, audiſti?* CH. *omnia. age, me in tuis ſecundis reſpice*.
Tuus eſt nunc Chremes. facturum, quę voles, ſcio eſſe omnia.
PA. *Memini; atque adeo longum eſt nos illum expectare, dum exeat*.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu Dave abi domum,
Propere accerſe, hinc 4 *qui auferant eam: quid ſtas? quid ceſſas?* D. *eo*.
Ne exſpectetis, dum exeant huc: intus deſpondebitur:
Intus tranſigetur, ſi quid eſt quod reſtet. plaudite.

1 Retulerat Simo ſupra ſc. 4. *vinct. s eſt*.

2 Velocior ficti pravique eſt fama, quam nuncia veri ac boni.

3 *Credimus? an qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt?* Virg.

4 Rite namque virgo nuptui data ſimulabatur ex gremio matris, aut ea ſi deeſſet, ex proxima neceſſitudine rapi cum ad virum transferebatur; quod ea res feliciter Romulo fuiſque ceſſit Sabinas rapientibus.

E U-

EUNUCHUS P. TERENTII

Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. POSTHUMIO ALBINO, ET L. CORNELIO MERULA ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII FILIUS, TIBIIS DUABUS DEXTRIS. GRÆCA EST MENANDRU. ACTA II. EDITA M. VALERIO ET MESSALA ET CN. FANNIO STRABONE CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DXCIII. ANTE CHRISTUM NATUM CLIX.

FABULÆ

INTERLOCUTORES.

ANTIPHO *adolescens.*
CHÆREA *adolescens.*
CHREMES *adolescens rusticus.*
DORYAS *ancilla.*
DORUS *eunuchus.*
GNATO *parasitus.*
LACHES *senex.*
PARMENO *servus.*
PHÆDRIA *adolescens.*
PYTHIAS *ancilla.*
SANGA *lixa.*
SOPHRONA *nutrix.*
THAIS *meretrix.*
THRASO *miles.*

PERSONÆ MUTÆ.

STRATO *militaris.*
PAMPHILA *amabilis.*
SYRISCUS *a Siro.*
SANNIO *ab hasta.*
DONAX *fistula sive arundo piscatoria.*

ERAS-

ERASMI
IDIOMATA PERSONARUM.

Chærea, *ephebus ad quidvis audax, incogitans & impotenter amans.*

Chremes, *adolescens ruri educatus, eoque civilium blanditiarum insolens, & artium imperitus.*

Gnatho, *fingitur assentator & callidus.*

Laches, *pius in filios, & vehementi ingenio.*

Parmeno, *callidus, & osor meretricum.*

Phædria, *cordatus adolescens, & cum morbo suo pugnans.*

Sanga, *fingitur liber ac domini contemptor, quales fere coqui.*

Thais, *inducitur cordata & civilis, & inter meretrices probis moribus.*

Thraso, *fingitur stolidus & arrogans.*

RATIO NOMINUM.

Antipho, ἀπὸ τοῦ ἀντὶ καὶ φῶς, *quasi dicas, lumen contra adferens, aut adversa lux, quod obvius appareat.*

Chærea, *a* χαίρων, *lætus, gaudens: quasi dicas,* Gaudentius.

Chremes, *vid. Andriam.*

Doryas, *a* δόρυ, *hasta. quod bello rapta sit.*

Dorus, *a* δῶρον, *donum, munus quod dono mittatur Thaidi.*

Gnatho, *a* γνάθος, *maxilla, bucca. quod edax.*

Laches, *ab* ἔλαχον, *verbi* λαγχάνω, *sortior, sorte vel hereditate obtineo.*

Parmeno, *quasi* παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, *apud dominum manens, quod sedulo adsit* Domino *suo.*

Phæ-

Pdædria, *a φαιδρὸς, hilaris, alacer: quasi dicas* Hilarius.

Pythias, *quasi πυθομένη, sciscitatrix. quod omnia percontetur. a πυνθάνομαι, sciscitor, audio, intelligo.*

Sanga, *a flumine Phrygiæ. vel a σάττω, onero, tanquam a componendis sarcinis.*

Sophrona, *a σώφρων honestus, castus: quasi dicas*, Pudica.

Thais, *a θεατὸς, spectabilis, a θεάομαι, specto: quasi dicas*, speciosa.

Thraso, *a θράσος, audacia.*

EUNUCHI ARGUMENTUM,

C. SULPICIO APOLLINARI AUTORE.

SOrorem falso dictitatam Thaidis,
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique donat. erat hæc civis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaidis amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cum deperiret dono missam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur; suadet Parmeno.
Introit: vitiat virginem. sed Atticus
Civis repertus frater ejus, conlocat
Vitiatam ephebo: Phædriam exorat Thraso.

ALIUD, M. ANT. MURETI.

CIvis quidam Atheniensis filiam cui Pamphilæ, & filium cui Chremeti nomen erat, habuit; ex iis Pamphilam adhuc infantulam prædones rapuere e Sunio, & mercatori cuidam Rhodio vendidere: qui, Rhodum advectam, meretrici, quam amabat, dono dedit. Hæc acceptam puellam pari cura ac studio, cum Thaide filia cœpit educere: nemo ut esset, qui non utramque ex ipsa genitam esse arbitraretur. Thais quę grandiuscula erat, cum ad eam ętatem pervenisset, ut viris placere posset; maternam, ut fit, vivendi rationem insecuta, cum hospite quodam Athenas venit, qui eam postea moriens heredem reliquit. Interea miles, Thraso nomine, ad eam adjecit animum: cumque cum ea per aliquod tempus consuevisset, in Cariam profectus est. Thaidis mater per eos dies vitam morte commutaverat, fraterq; ipsius Pamphilam venalem proposuerat, sperans eam, quod & formosa esset,& fidibus sciret, pręclare a se venditum iri. Forte accidit, ut eo ipso tempore Thaidis amator miles esset Rhodi: qui, harum omnium rerum inscius, Pamphilam emit: ut esset, quod amicæ, Athenas reversus dono daret. Thais profecto milite, aliam conditionem quæsierat, adjunxeratq; sibi Phædriam, adolescentem Atheniensem, Lachetis filium. Inaudiverat interim etiam aliquid de Pamphila; jamque cum fratre ipsius Chremete aliquoties collocuta, eo pervenerat, ut non dubiis indiciis intelligeret, sororem illius esse, quæ secum in maternis ædibus educata foret. Summopere cupiebat igitur occasionem sibi aliquam dari, qua Pamphilam

suis

ſuis reſtitueret, eodemque facto & puellam ſummo afficeret beneficio, & propinquorum illius amicitia fortunas conſtabiliret ſuas. Redit miles: ſed, cum cognoſſet de amore Phædriæ, puellam ſe, niſi eo repulſo, daturum negat. Thais, quid ageret, neſcire: nam & Phędr iam amabat ex animo, & Pamphilæ recipiendæ gratia quidvis ſibi faciundum putabat. tandem, cum ſperaret, ſe poſtea facile conſilium ſuum ei ipſi cujus animum offenderet, probaturam; Phædriam, ut militi gratificaretur, excludit. poſtridie accerſito ei, atque ægre ferenti, tandem ſe purgat, multiſque precibus ab eo impetrat, ut, per biduum, priores partes habere Thraſonem ſineret: ubi primum eripuiſſet puellam, nihil ſibi cum illo amplius fore. Phædria, ut hujus bidui moleſtiam æquiore animo ferret, rus ſibi abeundum eſſe ſtatuit: itaque abiens, mandat Parmenoni, ut Eunuchum & Æthiopiſſam ad Thaidem, cui eos emerat, duceret. Pamphilam, cum ex ædibus Thraſonis ad Thaidem deduceretur, conſpicatus in via Phædriæ frater natu minor Chærea, ita ejus amore flagrare cœpit, nihil ut penſi haberet, dum ea potiretur: neque prius conquievit, quam, ejus rei cauſſa, ad Thaidem pro Eunucho deductus eſt. Quid plura? Thaide ad cœnam cum milite profecta, virgini a Chærea per vim vitium offertur. turbæ undique mirabiles, donec tota re patefacta Thais a Lachete in fidem & clientelam recipitur, Chærea agnitam Pamphilam ducit uxorem. Thraſo diu illuſus, tandem in amoris meretricii partem, Gnathonis paraſiti opera, admittitur.

TE-

TERENTII EUNUCHI PROLOGUS.

SI quisquam est, 1 qui placere se studeat bonis
Quam 2 plurimis, & minime multos lædere,
In his poeta hic 3 nomen profitetur suum.
Tum 4 si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet,
Responsum, non dictum esse, quia læsit prior,
5 Qui bene vertendo, & easdem describendo male, ex
Græcis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri 5 Phasma nunc nuper dedit,
Atque in 7 Thesauro scripsit, caussam dicere (suum,
Prius unde petitur, aurum quare sit
Quam illic, qui petit, unde is sit thesaurus sibi,
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc ne frustretur ipse se, aut sic cogitet;

1 Qui placere studeat bonis potius quam malis; & subauditur *potius*. sic Plautus: *Certum est mori, quam hunc pati lenonem in me grassari*. Rudens 3. act. 3. s. Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι, Hom. 2. Il. Θέλω προνοίας σταλαγμὸν ἢ τύχης πιθόν.

2 *In dissensione civili, cum boni plus, quam multi valent*. Cic. de Rep. 6. l.

3 Translatio a militibus, qui nomina in militiam dant.

4 Lavinium innuit, cujus calumniis respondit in prologo Andriæ.

5 Bene ad verbum transferendo sed disponendo male. *Se mirari non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus a quo essent illa dimensa atque descripta*. Lysander de Cyro, apud Cic. de senect.

6 Comœdiam, cujus argumentum satis longum refert Donat.

7 Alia Menandri fabula, in qua præpostere inducit reum agentem ante petitorem, qui poscebat thesaurum patris sui in monimento conditum, & a reo ablatum.

1 De-

1 *Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.*
2 *Is ne erret, moneo, & desinat lacessere:*
Habeo alia multa, quæ nunc 3 *condonabitur;*
Quæ proferentur post, si perget lædere
Ita, ut facere instituit. nunc quam acturi sumus
Menandri Eunuchum, postquam 4 *ædiles* 5 *emerunt,*
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.
Magistratus cum ibi adesset, occepta est agi.
Exclamat, furem, non poetam fabulam
Dedisse, 6 *& nil dedisse verborum tamen:*
7 *Colacem esse Nævi, & Plauti veterem fabulam;*
Parasiti personam inde ablatam, & militis.
Si id est peccatum, peccatum 8 *imprudentia est*
Poetæ, non qui furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos jam judicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et miles gloriosus: eas se non negat
Personas transtulisse in 9 *Eunuchum suam*

1 Μιμοῦντος defendentis se Lavinii. Jamdudum emeritus sum, defunctus labore & discrimine tum scenæ, tum populi: nihil est quod mihi objiciat Terentius.
2 Respondet Poeta noster.
3 Quæ in præsenti condono illi. Phorm. 5. act. 8. scen. *Argentum quod habes condonamus te*, Plaut. frequens. Sed phrasin hanc explodit Jul. Scal. Poetices lib. 7. c. 2. partis 2. imputatque Erasmo. acriter interim tuetur lectionem, *condonabuntur*. Scazontas se interseri quandoque, probat multis adductis exemplis Plauti: Idque fieri varietatis gratia & excitandi spectatores.
4 Ædilibus curę erant urbis ædes, annona, ludi solennes & stati publico, interdum suo sumptu ludos edebant.
5 Penultimam defendit Turnebus 18. l. 2. c.
6 Et nihil de suo stylo dedisse tamen.
7 A κόλαξ cibus dictum refert Athenæus lib. 6. Deipnosoph. 18. cap. *parasitus* itidem a σῖτος.
8 Ut, sexto ab hoc versu respexit, aut comœdiam; Synthesis.
9 *Fabulam*

Ex Græca: sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, 1 id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis non licet:
Qui magis licet 2 currentes servos scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,
Puerum supponi, falli per servum senem,
Amare, odisse, suspicari? denique
3 Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.
Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, & cum silentio animadvortite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

1 Annis tamen prope XL ante hanc fab. editam obierant Nævius & Plautus.

2 Subjecta hæc personæ & ἤθη Comœdiarum. *Terentius meretrices malas, avaros lenones, tristes senes, edaces parasitos commemoravit.* Victorinus in Cic. Rhet. 1. 1. *Dum servus fallax, durus pater, improba lena, & meretrix fuerit blanda, Menander erit.* Ovid. 1. Amor. 15. eleg.

3 *Præceptor meus Donatus,* inquit Hieronymus in 1. cap. Ecclesiastici, *cum ipsum hunc versiculum exponeret: Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.*

ACTUS I.

SCENA I.

PHÆDRIA, PARMENO.

PH. 1 Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,

1 Adi Horatium qui hunc locum transtulit. *Amator Exclusus qui distat, agit ubi secum, eat an non. Quo rediturus erat non arcessitus & hæret Invisis foribus, nec nunc cum me vocet ultro Accedam? An potius mediter finire dolores? Exclusit, revocat, redeam? non si obsecret.* &c. 3. Sat. 2. lib. Adi & Persii Sat. 5.

Cum

Cum accersor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit, revocat. redeam? non, si me obsecret.
PA. *Siquidem hercle possis, nil 1 prius, neque fortius:*
Verum si incipies, neque perficies naviter:
Atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, & ferre non posse: actum est, ilicet,
Peristi: eludet, ubi te victum senserit.
Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita,
2 *Here. quæ res in se neque consilium neque 3 modum*
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
4 IN AMORE *hæc omnia insunt vitia: injuriæ,*
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas:
5 *Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? sine modo:*
Mori me malim; sentiet qui vir siem.

1 Melius, præstantius. Τὸ βέλτιον καὶ τὸ τιμιώτερον, πρότερον τῇ φύσει δοκεῖ, Aristot. in Categor.

2 Servus non paullo sapientior. *O here quæ res*, Horat. sat. dicta.

3 Amor ex iis affectibus est, quorum virtus regula esse non potest: mediocritas autem & modus affectionum a virtute dependet &c. Arist. 2.l. Ethic. Nicom. 6.c.

4 *Amorem hæc cuncta vitia sectari solent, Cura, ægritudo*, &c. vide prologum Mercatoris Plautini. *In amore, & ira jurgia, preces, exprobratio, satisfactio*, &c. Tacit. An. 13.

5 Egone illam adeam? quæ illum mihi prætulit? quæ me sprevit? quæ me heri non admisit?

Hæc verba mehercule 1 una falsa lacrumula,
Quam, oculos terendo misere, vix vi expresserit,
Restinguet: & te ultro accusabis, & 2 ei dabis
Ultro supplicium. PH. o indignum facinus! nunc ego &
Illam scelestam esse, & me miserum sentio;
Et tædet: & amore ardeo: & prudens, sciens,
3 Vivus, vidensque pereo: nec, quid agam, scio.
PA. Quid agas? nisi ut te redimas captum quam queas
Minimo. si nequeas paullulo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. itane suades? PA. si sapis:
Neque, præterquam quas ipse amor molestias
Habet, addas: & illas quas habet, recte feras.
Sed ecca ipsa egreditur nostri fundi 4 calamitas:
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

1 Docta oculos vexare humore coacto. Juvenal. Sat. 13.

2 Vide act. 5. scen. 8.

3 Mortua cui vita est prope jam vivo atque videnti. Lucret. 3.

4 Grandinis tempestas quę calamos, i. e. culmos frangit, & segetem sternit, a rusticis vocatur *calamitas*. Illa vero non intercipit, sed plane disperdit. Meretrici propius convenit χαλαμαία, id est, locusta, quod nomen indidit Theocritus puellæ quæ depascebatur, messemque agricolis destinatam intercepit. Idyll. 10.

ACTUS I. SCENA II.

THAIS, PHÆDRIA, PARMENO.

TH. Miseram me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromissus non est. PH. totus, Parmeno,

1 Tre-

1 *Tremo horreoque, postquam aspexi hanc.* PA. *bono animo es:*
Accede ad 2 *ignem hunc, jam calesces plus satis.*
TH. *Quis hic loquitur? hem, tun' eras mi Phædria?*
Quid hic stabas? cur non recta introibas? PA. *cæterum*
De exclusione verbum nullum. TH. *quid taces?*
PH. 3 *Sane quia vero hæ mihi patent semper fores,*
Aut quia sum apud te primus. TH. *missa isthæc face.*
PH. *Quid missa? o Thais, Thais,* 4 *utinam esset mihi*
Pars æqua amoris tecum; ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem ut mihi dolet:
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
TH. *Ne crucia te obsecro* 5 *anime mi, mi Phædria.*
Non pol quo quemquam plus amem, aut plus diligam
Eo feci; sed ita erat res: faciundum fuit.
PA. *Credo, ut fit, misera præ amore* 6 *exclusisti hunc foras.*
TH. *Siccine ais Parmeno? age. sed huc qua gratia*
Te accersi jussi, ausculta. PH. *fiat.* TH. *dic mihi*
Hoc primum, potin' est hic tacere? PA. *egone? optume.*
Verum heus tu, lege hac tibi meam astringo fidem:

1 Sanguine ad cor refugiente, *extremos tremor occupat artus.*
2 Aram, inquiunt, Apollinis in scena (vide 4. act. 4. sc. Andriæ) vel aram Veneris in atrio meretricis, imo ipsam Thaidem, *Nam si te vel modice meus igniculus afflaverit, ureris intime.* Photis 2. l. Apul. asin.
3 Ironice.
4 Εἴθ' ὁμαλοὶ πνεύσειαν, ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔρωτες Νῶϊν. Theocrit. Idyl. 12.
5 Vox blanda & nequam digitos habet, ait Juvenalis 6. Sat. Ζωὴ καὶ ψυχή. *mon ame, mon petit cœur.* Gal. *mi vida, mi alma, mis entranas.* Hisp.
6 Menander in prologo fabulæ, *Thais* inscriptæ, ἦθος ejus expressit. Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην θεὰ Θρασεῖαν, ὡραίαν δέ, καὶ πιθανὴν ἅμα, Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνά. Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί citat Plutarchus de audiend. Poetis.

Quæ vera audivi, taceo, & contineo optume:
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.
1 *Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.*
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
TH. 2 *Samia mihi mater fuit: ea habitabat* 3 *Rhodi.*
PA. *potest taceri hoc.* TH. *ibi tum matri parvolam*
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex 4 *Attica hinc abreptam.* PH. *civemne?* TH. *arbitror:*
Certũ non scimus: matris nomen & patris
Dicebat ipsa: patriam & signa cætera
Neque scibat, neque per ætatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, a prædonibus,
Unde emerat, se audisse, abreptam e 5 *Sunio.*
Mater ubi accepit, cœpit studiose omnia
Docere, educare, ita uti si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quocum tum uno rem habebam, hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.
PA. *Utrumque hoc falsum est: effluet.* TH. *qui istuc?* PA. *quia* 6 *neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:*

1 Κλειθρειώδης. *Sum cui rimosa male deponuntur in aure arcana*, Sumptum a vasis fractis & futilibus.
2 Ex Samo insula Icarii maris, Jonio adjacenti.
3 Inf. maris Carpathii.
4 Regione litorali ἀκτὴ olim vocata, h. *Ducato de Sethimes*, In qua urbs Athenæ.
5 Promontorio Atticæ. hoc *Capo delle Colonne*. inter Piræeum portum Athenarum, & Leonum promont. Eubœæ. citat hunc locum Plinius: *Mercator hoc addebat captam e Sunio: quod si δήμους oppida volumus esse, tam est oppidum Sunium, quam Piræus.* 7.l.3.Epi. 6 Admisisti namq; militem, dein herum meum. *Ocyus illud extorquebis, ut hæc oculo contenta sit uno.* Juvenal. 6.Sat.

Nam

Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.

TH. *Ita est. sed sine me pervenire, quo volo.*

Interea miles, qui me amare occeperat,

In 1 Cariā est profectus. te interea loci

Cognovi. tute scis; post illa quam intumum

Habeam te, & mea consilia ut tibi credam omnia.

PH. *Neque 2 hoc tacebit Parmeno.* PA. *oh, dubium ne id est?*

TH. 3 *Hoc agite amabo. mater mea illic mortua est*

Nuper. ejus frater aliquantum ad rem est avidior.

Is ubi hancce forma videt honesta virginem,

Et fidibus scire, pretium sperans, illico

4 *Producit, vendit. forte fortuna adfuit*

5 *Hic meus amicus; emit eam dono mihi,*

Imprudens harum rerum ignarusque omnium.

Is 6 venit: postquam sensit me tecum quoque

Rem habere, fingit caussas, ne det, sedulo:

Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi

Apud me, ac non id metuat, ne, ubi eam acceperim,

Sese relinquā, velle se illam mihi dare;

Verum id vereri. sed ego quantum suspicor,

7 *Ad virginem animum adjecit.* PH. *etiamne amplius?*

1 Provinciam minoris Asiæ, inter Joniam ad Bor. & Lyciam ad Ort. mare Carpathium ad Occid. Rhodium ad Austrum. h. *Aidmelli* & *Menteßelli*.

2 Utpote fallum.

3 Imperatæ attentionis formula in Sacris usitata.

4 Venalem exponit venditque.

5 Miles, Thraso.

6 Ex Rhodo Athenas,

7 *Sed præcauto est opus: Ne ad illam me animum adjecisse aliqua sentiat.* Plaut. Mercat. 2. scena 2.

1 Optime cavit poeta, ut virgo integra & casta servaretur; quam liberalibus nuptiis destinarat.
2 A milite.

3 Quos in honore, gratia aut amore habent homines, hos προτέρους παρ' αὐτοῖς εἶναι dixerunt. Arist. Categ.
4 Læsa patientia excitavit dolorem, dolor iram.
5 Mimesis cum odiosa repetitione & gestu deformi.

TH. *Nil: nam quæsivi.* 1 *nunc ego eam, mi Phędria,*
Multæ sunt caussæ, quam ob rem cupio 2 *abducere.*
Primum quod soror est dicta: præterea, ut suis
Restituam ac reddam. sola sum: habeo hic neminem,
Neque amicum, neq; cognatum. quamobrem Phædria
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo:
Id amabo adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum 3 *priores parteis hosce aliquot dies*
Apud me habere: nihil respondes? PH. 4 *pessuma,*
Ego quidquam cum istis factis tibi respondeam?
PA. *Eu noster, laudo. tandem perdoluit: vir es.*
PH. *Haud ego nesciebam, quorsum tu ires.* 5 *parvola*
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt denique:
Excludor ego, ille recipitur. qua gratia?
Nisi illum plus amas, quam me, & istam nunc times,
Quæ abducta est, ne illum talem præripiat tibi?
TH. *Egon' id timeo?* PH. *quid te ergo sollicitat cedo?*
Num solus ille dona dat? nuncubi meā

Be-

Benignitatem sensisti in te 1 *claudier?*
Nonne, ubi mihi dixti cupere te 2 *ex Æthiopia*
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæsivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solæ utuntur his Reginę. repperi:
Heri minas viginti pro ambobus dedi:
Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria:
Ob hæc facta abs te spernor. TH. *quid istuc Phædria?*
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxume: veruntamen,
Potius quam te inimicum habeam, 3 *faciam, ut jusseris.*
PH. *Utinam istuc verbum ex animo ac vere diceres,*
Potius quam te inimicum habeam. si istuc crederem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.
PA. 4 *Labascit victus uno verbo, quam cito?*
TH. *Ego non ex animo misera dico? quam joco*
Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum. PH. *siquidem biduum.*
Verum ne fiant isti viginti dies.

1 Qui lectionem afferunt *calvier* verbo obsoleto significante *frustror, frustratui habeo*, frustra sunt, ut & qui *claudier* pro *claudicare*. nec minus qui *interclaudier*. Namque Ciceronis autoritate nitendum, cui eadem est Metaphora, loquenti de benignitate, 2. l. de Officiis. *Nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: neu ita referanda, ut pateat omnibus.* libri vulgati habent *referenda*, sed perperam.

2 Æthiopissarum ministerio utebantur matronæ nobiles & divites, ut & Eunuchorum, ad lectorum custodiam, unde iis nomen ex εὐνὴ & ἔχω,

3 Cedendo vincit, remittendo impetrat.

4 Metaph. sumpta ab ædificio tenui tibicine fulto, aut ab arbore multis ferri ictibus succisa, adeoq; ruinam minitante. *Non ita Carpathiæ variant Aquilonibus undæ; Nec dubio nubes vertitur atra Noto: Quam facile irati verbo mutantur amantes.* Propert.

TH. *Profecto non plus biduum, aut.* PH. *aut? nihil moror.*

TH. *Non fiet. hoc modo sine te exorem.* PH. *scilicet.*

Faciundum est, quod vis. TH. *merito amo te.* 1 *bene facis.*

PH. *Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:*

Ita facere certum est: mos gerundu' est Thaidi.

Tu huc Parmeno fac 2 *illi adducantur.* PA. *maxume.*

PH. *In hoc biduum Thais vale.* TH. *mi Phædria,*

Et tu. nunquid vis aliud? PH. *egone quid velim?*

Cũ milite isto 3 *præsens, absens ut sies:*

Dies, noctesque me ames: me desideres:

Me somnies: me expectes: de me cogites:

Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:

Meus fac sis postremo 4 *animus, quando ego sum tuus.*

TH. *Me miseram. forsitan hic mihi parum habeat fidem,*

Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.

Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certo scio,

Neque me finxisse falsi quidquam, neque meo

Cordi esse quenquam cariorem hoc Phædria:

Et quidquid 5 *hujus feci, caussa virginis*

Feci: nam me ejus spero fratrem propemodum

Jam

1 Non judicantis aut approbantis, sed gratias agentis pro oblato officio formula. sic *Benigne.* Epist. 7. l. 1. Hor. *Pyris vesci Calaber jubet hospes: vescere sodes:* Resp. *Jam satis est.* Hospes: *at tu quantum vis tolle.* Resp. *benigne.*

2 Eunuchus & Æthiopissa.

3 *Illum absens absentem auditque videtque.* Dido Virgiliana Æneid. 4.

4 *Anima est amica amanti: si abest, nullus est: si adest, res nulla est: ipsus est nequam & miser.* Plaut. Bacchid. 2. act. 2. sc.

5 Quod heri non intromisi Phædriam.

Jam reperisse, adolescentem adeo nobilem: &
Is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque expectabo, dum venit.

ACTUS II.

SCENA I.

PHÆDRIA, PARMENO.

PH. F*Ac ita, ut jussi.* 1 *deducantur isti.* PA. *faciam.* PH. *at diligenter.*
PA. *Fiet.* PH. *at mature.* PA. *fiet.* PH. *satin' hoc mandatū est tibi?*
PA. *Ah* 2 *rogitare? quasi difficile siet. utinam*
Tam aliquid facile invenire possis Phædria,
3 *Hoc quam peribit.* PH. *ego quoque una pereo,* 4 *quod mi est carius.*
Ne istuc tam iniquo patiare animo. PA. *minime: quin*
Effectum dabo. Sed nunquid aliud imperas?
PH. *Munus nostrum ornato verbis, quod poteris: &*
Istum æmulum, quod poteris, ab ea pellito.
PA. *Memini, tametsi nullus moneas.* PH. *ego rus ibo, atque ibi manebo.*
PA. *Censeo.* P. *sed heus tu.* P. *quid vis?* PH. *censen' posse me obfirmare, &*
Perpeti, ne redeam interea? PA. *te ne? non hercle arbitror:*

1 Eunuchus & Æthiopissa deducantur ad Thaidem.

2 Pergin' id rogitare?

3 Damnum in proclivi & præcipiti est, Nec ingrato tantum, sed quod meretrici datur, perit. *Meretricem ego idem esse reor, mare ut est; quod des devorat, nec unquam abundat &c. huic des quantum vis, nusquam apparet, neque datori neque acceptrici.* Plaut. Trucu. 2. act. 7. scen.

4 Quod damnum mihi gravius est, & carius. *alii,* qui mihi sum charior.

Nam aut jam revertere, aut mox 1 *no-*
ctu te adigent horsum insomnia.

PH. *Opus faciam,* 2 *ut defatiger us-*
que, 3 *ingratiis ut dormiam.*

PA. *Vigilabis lassus: hoc plus facies.*
PH. *ah, nil dicis Parmeno.*

Ejiciunda hercle hæc mollities animi.
nimis 4 *me indulgeo.*

Tandem ego non illa caream, si sit o-
pus, vel totum triduum? PA. *hui,*

Universum triduum? vide, quid agas.
PH. *stat sententia.*

PA. *Dii boni. quid hoc* 5 *morbi est? a-*
deon' homines immutarier

Ex amore, ut non cognoscas eundem
esse? Hoc nemo fuit

Minus ineptus, magis severus quis-
quam, nec magis continens.

Sed quis hic est, qui huc pergit? at at,
hic quidem est parasitus Gnatho

Militis. ducit secum una virginem huic
dono: papæ,

Facie honesta. Mirum, ni ego 6 *me*
turpiter hodie hic dabo

Cum meo 7 *decrepito hoc eunucho. hæc*
superat ipsam Thaidem.

1 Quum in solicitudine cogitatio versatur, fit ingens animi perturbatio, nec tamen adeo valida, ut etiam somnum convellat. unde & dormientibus quandoque contingit ut per somnum ambulent.
2 Labor diffundit in nobis quædam quę vice incocti alimenti præbent: atque eadem ratione qua cibus, vapores in sublime efferunt, qui a cerebro refrigerati distillant, sensoria ad tempus obstipant, somnumque conciliant.
3 Ἀκουσίως, ἀέκητι, Gal. *malgré.* Plaut. Casin. 2. act. 5. sc. *Vobis invitis atque amborum ingratiis.* 4 Archaice, pro, *mihi.* 5 Hoc ex Stoicorum schola; quibus animi perturbationes appellantur morbi νοσήματα, & ἀῤῥωστήματα. 6 *Shall shame and disgrace my self.*
7 In senium vergente; stante quasi in crepera, ancipiti, & extrema ætatis regula atque ipso vitæ crepusculo.

ACTUS II. SCENA II.

GNATHO, PARMENO.

G. Dii immortales, homini homo
quid præstat! stulto intelligens
Quid interest! Hoc adeo ex hac re ve-
nit in mentem mihi:

1 Con-

1 *Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis,*
Hominem haud impurum, 2 itidem patria qui abligurierat bona.
Video 3 sentum, 4 squalidum, ægrum, 5 pannis annisque obsitum.
Quid istuc, inquam, 6 ornati est? Quoniam miser, quod habui, perdidi,
Hem quo redactus sum. omnes noti me atque amici deserunt.
Hic ego illum contempsi præ me: quid homo, inquam, ignavissime?
Itane parasti te, 7 ut spes nulla reliqua in te siet tibi?
8 *Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?*
Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis?
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nil cum est, nil defit tamen.
9 *At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati*
Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quæstus apud seclum prius.
10 *Hoc novum est aucupium: ego adeo hanc primus inveni viam.*

1 Parasitus, qui luxum pro summo bono posuit, collaudat hominem suorum natalium & fortunarum, qui in cupediis liguriendo absumpserat patrimonium.
2 Eodem quo ego ipse modo.
3 Asperum, quasi sentibus horrentem.
4 Sordidum, incultum.
5 Lacero vestitu, pannosum, *senectute*, ut habet Plautus Menechm. 5. act. 2. sc. *consitum*. Metaph. ab agris.
6 Genitivus antiquus, originem testatus, tanquam secundæ formæ declinandi.
7 Ut nulla tibi tui supersit fiducia. An utique effugit spes, *ima quæ sola in pixide mansit?* Ἔνδον ἔμιμνε πίθȣ ὑπὸ χείλεσιν Hesiod. 1 l. ἔργ. 8 *An sensus cum re consiliumque fugit?* Ovid. 4. de Ponto, Eleg. 12. 9 Neque sum ego ex numero parasitorum qui ridiculis dicteriis cibum alienum captant, γελωτοποιοὺς: neque ex iis, qui *colaphos perpeti possunt, frangique ollas in caput*. Plaut. captivi. πληγὰς ὑπομένοντες κονδύλων καὶ τρυβλίων. Athenæus quem vide l. 6. c. 6. 8. 9. &c. quos Plauti Ergasilus in captivis appellat plagipatidas & Lacones.
10 Tertium adulatorum genus est, novum & inventum meum, συγκαταπυνδοσφάγων, qui manducones ad nutum, laudicœnæ, σοφοκλῆς, Oti, umbræ.

Est

Est genus hominum, 1 qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt. hos consector: hisce ego non paro me ut rideant,
Sed eis ultro arrideo, & eorum ingenia admiror simul:
2 Quicquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque:
Negat quis, nego: ait, ajo: postremo imperavi egomet mihi,
Omnia assentari. is quæstus nunc est multo uberrimus.
PA. *Scitum hercle hominem: hic homines prorsũ ex stultis insanos facit.*
GN. *Dum hæc loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus,*
Concurrunt læti mi obviam 3 cupedinarii omnes,
4 Cetarii, lanii, coqui, 5 fartores, piscatores, aucupes,
Quibus & 6 re salva & perdita profueram & prosum sæpe:
Salutant: ad cœnam vocant: adventum gratulantur.
Ille ubi miser, famelicus, videt me esse 7 in tantum honorem,
Et tam facile victum quærere: ibi homo cœpit me obsecrare,
Ut sibi liceret discere id de me: sectari jussi:
Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinæ ex ipsis
8 Vocabula, parasiti itidem ut 9 Gnathonici vocentur.

1 Gloriosi, φίλαυτοι, φιλοπρωτεύοντες. 2 Citat hæc Cic. in Lelio, vide Juvenal. 3. Sat. *rides? majore cachinno concutitur. flet, si &c.* 3 Lautiorum epularum caupones. *Ægrotationi subjecta sunt avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia.* Cic. 4. Tusc. quæst. .i. deliciarum cupiditas. λιχνεία, 4 Citat hæc Cic 1. de Officiis. *Artes ministræ voluptatum cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores.* Hor. 2. Sat. 2. lib. *piscator uti, pomarius, auceps, Cum scurris fartor, cum velabro omne macellum.* 5 Donatus, de iis qui farcimina & insitia faciunt, exponit. Plaut. Truculent. *de nostro sæpe edunt, quod fartores faciunt.* Sanius, qui de iis qui alunt saginantq; aves, ex vet. Inscriptione *Antigonus Drusi Cæs. avium fartor.* 6 Re salva, de meo; re perdita, de alieno. 7 Archaice, sed adi Agell. 1. l. 7. c. 8 Ut vocentur Pythagoræi, Platonici, Epicurei. 9 Gnathoni nomen a Gnathone parasito Siculo. Turneb. 28. l. 5. c.

PA.

PA. *Viden'* 1 *otium, & cibu' quid facit alienus.* GN. *sed ego cesso*
Ad Thaidem hanc deducere, & rogitare ad cœnam ut veniat.
Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video,
Rivalis servum. salva est res: nimirum hic homines frigent.
Nebulonem hunc certum est ludere. P. *hice hoc munere arbitrantur*
Suam Thaidem esse. GN. *Plurima salute Parmenonem*
Summum 2 *suum impertit Gnatho. quid agitur?* PA. *statur.* GN. *Video:*
Nunquidnam hic, quod nolis, vides? P. *te.* G. *credo. at nunquid aliud?*
PA. *Qui dum?* GN. *quia tristi' es.* PA. *nihil equidem.* GN. *ne sis. sed quid videtur*
Hoc tibi mancipium? PA. *non malum hercle.* GN. 3 *uro hominem.* PA. *ut falsus animi est.*
GN. *Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse?* PA. *hoc nunc dicis,*
Ejectos hinc nos. OMNIUM RERUM *heus* VICISSITUDO EST.
GN. *Sex ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam,*
4 *Ne sursum, deorsum cursites; neve usque ad lucem vigiles.*
Ecquid beo te? PA. *men'? papæ.* GN. *sic soleo amicos.* PA. *laudo.*
GN. *Detineo te fortasse; tu profecturus alio fueras?*

1 Al. *ossuum*, sunt enim *ossua* eadem quæ *ossa*.

2 Scoppa l. 2. collectan. c. 7. interpretatur *porcorum*, nimis, ut credo scoptice, & longe petitum.

3 *I gall the fellovv*, ut *calceus urit*. Horat. 10. epist. l. 1. hoc aversus loquitur, ut, quod sequitur, Parmeno.

4 Οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω. Menander, citante Plutarcho in lib. περὶ εὐθυμίας.

PA.

PA. *Nusquam.* GN. *tum tu igitur paullulum da mihi operæ: fac ut admittar*
Ad illam. PA. *age modo, nunc tibi patent fores hæ, quia istam ducis.*
GN. *Num quem evocari hinc vis foras?* PA. *sine, biduum hoc prætereat.*
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Ne tu istam faxo calcibus sepe insultabis frustra.
GN. *Etiam nunc hic stas Parmeno? eho numnā tu hic relictus custos,*
Ne quis forte internuncius clam a milite ad istam cursitet?
PA. *Facete dictum.* 1 *mira vero, militi quæ placeant.* (*venire.*
Sed video berilē filium minorē huc ad-
Miror, qui ex Piræo abierit: nam 2 *ibi custos publice est nunc.*
Non temere est; & properans venit: nescio quid circonspectat.

1 Ironicè,
2 Athenienses postquam ex ephebis excesserant, qui decimus octavus iis ætatis annus, militiæ daturi nomina, publice custodes erant in urbe per bienniun, deinde in suburbana mittebantur castella, e quibus unum erat Piræum, portus 40 ab urbe stadiis, excubituri adversus prædonum incursus.

ACTUS II. SCENA III.

CHÆREA, PARMENO.

CH. O*ccidi.*
Neque virgo est usquam, neque ego, qui illam e conspectu amisi meo.
Ubi quæram? ubi investigem? quem percontor? quam insistam viam?
Incertus sum: una hæc spes est: ubi ubi est, diu celari non potest.
O faciem pulcram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres:
Tædet quotidianarum harum formarum. PA. *ecce autem alterum,*

De

De amore nescio quid loquitur. o 1 infortunatum senem!
Hic vero est, qui si amare occeperit, ludum jocumque dices
Fuisse illum 2 alterum, praut hujus rabies quæ dabit.
CH. *Ut illum 3 di deæque senium perdant, qui me hodie remoratus est,*
Meque adeo, qui restiterim: tum autem qui illum 4 flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem. salve. P. *quid tu es tristis? quidve alacris?*
Unde is? CH. *egone? nescio hercle, neque unde eam, neq; quorsum eam:*
Ita prorsus oblitus sum mei.
PA. *Qui quæso?* CH. *amo.* PA. *ehem.* CH. *nunc Parmeno te ostendes, qui vir sies.*
Scis te mihi sæpe pollicitum esse: Chærea, aliquid inveni
Modo, quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:
Cum in 5 cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
PA. *Age inepte.* CH. *hoc hercle factum est. fac sis nunc promissa appareant,*
Sive adeo digna res est, ubi tu nervos (intendas tuos.
Haud similis virgo est virginum nostrarum: quas matres student
6 *Dimissis humeris esse, 7 vincto pectore, ut graciles sient.*

1 Lachetem, cui tales contigere filii. 2 Phędriam. 3 Cum respectu ad intellectum, *illum senem qui* ut habent nonnulli codices. 4 Floccus, inquit Rivius in castigationibus, particula est lanæ quæ inutilis a vellere divulsa evolat. res nullius pretii aut momenti. qui itaque *flocci facit*, is plane parvi aut nihili pendit. male itaque legi a nonnullis, *non flocci facit*. 5 Nec promptuariam hoc in loco, nec penuariam, ut volunt interpretes, sed in qua dormiebant servi. Exstruebant divites famulis, servis & amicis minorum gentium excipiendis cellas. *In quibus indignor si tibi cella fuit*, Martial. l.9.Ep.74. *Conchiliatis peristromatis servorū in cellis lectos stratos videres*. Cic. ad Attic.l.14.Epist.22. *Cellis servilibus extracta corpora & exercitui suo adjecit*. Val. Max.7 l. 6.c. Cic. Philippica 2. 6 Thoracis parietes a nutricibus plerumque depravantur, dum ipsos educatione prima nimium arcte extrinsecus vinciunt. &c. Cęl. Rhodig.4.l.4. c. ex Galeno. 7 Strophio, fascia, zona filiarum sororiantes mamillas cohibebant matres ut graciles essent, Marcellus. cogebant & rore vesci tanquam cicad. vide Plut. in αἰτίαις φυσικαῖς.

Si qua est 1 *habitior paullo, pugilem esse ajunt: deducunt cibum:*
Tametsi bona est natura, reddunt curatura 2 *junceas:*
Itaque ergo amantur. PA. *quid tua istæc?* C. *nova figura oris.* P. *papæ.*
CH. *Color verus,* 3 *corpus solidum, & succi plenum.* PA. *anni?* CH. *sedecim.*
PA. *Flos ipse.* CH. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario*
Fac tradas: mea nil refert, dum potiar modo.
PA. *Quid, virgo cuja est?* CH. *nescio hercle.* PA. *unde est?* CH. *tantundem.* PA. *ubi habitat?*
CH. *Ne id quidem.* PA. *ubi vidisti?* CH. *in via.* PA. *qua ratione amisisti?*
CH. *Id equidem adveniens mecum stomachabar modo:*
Neque quemquam hominem esse ego arbitror, cui magis bonæ
Felicitates omnes adversæ sient.
Quid hoc est sceleris? perii. PA. *quid factum est?* CH. *rogas?*
Patris cognatum atque 4 *æqualem Archidemidem*
Nostin'? PA. *quid ni?* CH. *is, dum sequor hanc, fit mihi obviam.*
PA. *Incommode hercle.* CH. *imo enim vero infeliciter:*
Nam incommoda alia sunt dicenda Parmeno.
Illum 5 *liquet mihi dejerare, bis mensibus*
Sex, septem prorsum non vidisse proxumis,

1 *Corpulentior*. Plaut. Epidic. 1, act. 1. sc. Gnatho sup. 2. sc. hujus act. *quæ habitudo est corporis*.

2 Tenues, graciles, teretes, leves admodum ad formam junci.

3 *Hic corpus solidum invenies, hic stare papillas Pectore marmoreo*, Lucilii 9. citantur a Nonio.

4 Æquævum, ætate parem.

5 Liquido jurare possim.

Nisi nunc, cum minime vellem minimeque opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile est? quid ais? PA. *maxume.*
C. *Continuo accurrit ad me, 1 quam longe quidem,*
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens:
2 *Heus, heus, tibi dico Chaerea, inquit: restiti.*
2 *Scin', quid ego te volebam? dic. cras est mihi*
3 *Judicium. quid tum? ut diligenter nuncies*
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora. rogo 4 numquid velit.
5 *Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,*
Illa sese interea commodum huc advorterat
In hanc nostram plateam. PA. *mirum, ni hanc dicit, modo*
6 *Huic quae data est dono.* CH. *huc cum advenio, nulla erat.*
P. *Comites secuti scilicet sunt virginem?*
CH. *Verum, parasitus cum ancilla.* PA. *ipsa est, i 7 licet.*
Desine. jam 8 conclamatum est. CH. *alias res agis.*
PA. *Istuc ago quidem.* CH. *nostin' quae sit? dic mihi: aut*
Vidistin'? PA. *vidi, novi: scio, quo abducta sit.*
CH. *Eho Parmeno mi, nostin'?* PA. *novi.* CH. *& scis ubi siet?*

1 A longe: τηλόθεν.

2 Adverte taedium senis Chaeream festinantem remorantis.

3 Caussa forensis dicenda.

4 Formula abire cupientis.

5 Tantum est.

6 Thaidi.

7 Finitae rei & cognitionis plene vox post sententiam a judice latam dimisso consilio per vocem praeconis *Ilicet*, i. e. *ire licet*, in sacris item & funeribus usitatum.

8 Exploratum, manifestum. *Rituale*, a familia expirantem ac certo jam defunctum conclamante, *cum corpora nondum conclamata jacent*. Lucan. 2. l. vel a funebri officio, quo absoluto, funus comitati conclamabant, & nomine ter vocatum jubebant aeternum valere.

PA.

PA. *Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.*

CH. *Quis is est tam potens cum tanto munere hoc?* PA. *miles Thraso,*

Phædriæ rivalis. CH. *duras fratris partes prædicas.*

PA. *Imo enim, si scias quod donum huic dono contra comparet,*

Tum magis dicas. CH. *quodnam quæso hercle?* PA. *Eunuchum.* CH. *illumne obsecro*

1 *Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, 2 mulierem?*

PA. *Istunc ipsum.* CH. *homo quatietur certe cum dono foras:*

Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam. PA. 3 *haud diu est.*

CH. *Perii.* 4 *nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi,*

Estne, ut fertur, forma? PA. *sane.* CH. *at nihil ad nostram hanc.* PA. *alia res est.*

CH. *Obsecro te hercle Parmeno, fac ut potiar.* PA. *faciam sedulo, ac*

Dabo operam, adjuvabo. nunquid me aliud vis? CH. *quo nunc is?* PA. *domum,*

Ut mancipia hæc, ita ut jussit frater, deducam ad Thaidem.

CH. *O fortunatum istum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domũ.*

PA. *Quid ita?* CH. *rogitas? summa forma semper conservam domi*

5 *Videbit, conloquetur, aderit una in unis ædibus,*

1 Fœdum, ut act. 4. sc. 4. *Nunc tibi videtur fœdus.*

2 Mollem, glabrum, quia eviratum.

3 Parmenonis confessio, Thaidem haud diu fuisse vicinam; Chæreæ itidem, se nunquam vidisse, ut qui plurimum in Piræeo commoratus fuerit, fidem faciunt ignotum omnino fuisse Thaidi & familiæ Chæream, ut Pythias infra 4. act. 4. sc. *hunc oculis suis Nostrarum nunquam quisquis vidit.* & infra hac eadem sc.

4 ἄλλος γάρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις. Odyss. 6. & suum cuique pulcrum.

5 Σὺ δὲ βλέπεις ἀεὶ, καὶ ἀκούεις ἀεὶ, καὶ συνδειπνεῖς, καὶ συμπίνεις. Achil. Tatius Amor. l. 1. amoris lineæ, gradus & incentiva. Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε. τρὶς ὄλβιος ὅστις ἀκούει. Ἡμίθεος ὁ φιλῶν· Ἀθάνατος δ' ὁ συνών. Anthol.

Ci-

Cibum nonnunquam capiet cum ea, interdum propter dormiet.

PA. *Quid, si nunc tute fortunatus fias?* CH. *qua re Parmeno?*

Responde. PA. *capias tu illiu' vestem.* CH. *vestem? quid tum postea?*

PA. *Pro illo te deducam.* CH. *audio.* P. *te esse illũ dicam.* C. *intelligo.*

PA. *Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:*

Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias:

Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies.

Præterea forma, ætas ipsa est, facile ut te pro Eunucho 1 *probes.*

CH. *Dixisti pulcre: nunquam vidi melius consilium dari.*

Age eamus intro: nunc jam orna me, abduc, duc, quantum potest.

PA. *Quid agis? jocabar equidem.* CH. *garris.* PA. *perii, quid ego egi miser?*

Quo trudis? 2 *perculeris jam tu me? tibi equidem dico, mane.*

CH. *Eamus.* PA. *pergin?* CH. *certum est.* PA. *vide, ne nimium* 3 *calidum hoc sit modo.*

C. *Non est profecto. sine.* P. 4 *at enim istæc in me cudetur faba. ab*

Flagitium, facinus. CH. *an id flagitium est, si in domũ meretriciã*

Deducar, & illis 5 *crucibus, quæ nos, nostramque adolescentiam*

1 Pulcer enim & Ephebus.

2 Prope me evertisti. Ductum ab iis qui onusta plaustra percellebant, h. e. evertebant. Festus Plaut. Epidic. 4. act. sc. 2. *plaustrum perculi*, & Perf. 5. act. 2. sc. *Vehiculum argenti miser ejeci, neque quamobrem ejeci habeo.*

3 Nimium præceps, subitum, periculosum. *Reperias multos quibus periculosa & calida consilia,* Cic. 2. l. de officiis. *Cedo calidum consilium cito.* Plaut. Mil. act. 2. sc. 2. Epidic. θερμὸν ἔργον, χαλεπὸν κ̓ παράνομον. Aristoph.

4 At enim mihi imputabitur hæc culpa. luam ego pœnas, quasi fuerim area in qua cuditur, i. e. batuitur fustibus faba. vel, ut crudeles domini fabam durinsculam seu male coctam supra caput coqui saxo comminuunt: ita in caput meum tanquam immaturi consilii autoris recidet hoc malum.

5 Meretricibus.

Ha-

Habent despicatam, & quae nos semper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam, atque eas itidē fallā, ut ab illis fallimur?
1 *An potius haec patri aequom est fieri, ut a me ludatur dolis?*
Quod qui rescierint, culpent: illud merito factum omnes putent.
PA. *Quid istuc? si certum est facere, facias. verum ne post conferas*
Culpam in me. CH. *ne faciam.* PA. *jubes ne?* CH. *jubeo, cogo, atque impero.*
2 *Nunquam defugiam autoritatem.* PA. *sequere.* C. *dii vortant bene.*

1 An potius aequum est haec a me fieri adversus patrem, quem dolis eludam, pecunias ab eo per fallacias auferendo quas in meretrices insumam, cum liceat ipsas meretrices ulcisci sine omni dispendio & culpa, imo cum omnium approbatione. Vulgo legitur *Pati*.

2 Non inficiabor hoc factum me autore, neque culpam in te conferam. Cic. pro Sylla: *Attende jam Torquate, quam ego non defugiam autoritatem consulatus mei.* quam non inficier, quae a me Consule gesta sunt, ea omnia me autore gesta esse. vide & Plaut. Poenul. 1. act. 1. sc.

ACTUS III.

SCENA I.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

TH. *Magnas vero agere gratias Thais mihi?*
GN. 1 *Ingentes.* TH. *ain' tu, laeta est?* GN. *non tam ipso quidem*
Dono, quam abs te datum esse: id vero serio
Triumphat. PA. *huc proviso, ut, ubi tempus siet,*
Deducam: sed eccum militem. TH. *est istuc datum*
Profecto mihi, ut sint grata quae facio omnia.

1 Cic. in Lelio: *Satis erat respondere*, magnas: Ingentes, *inquit, semper auget assentatio id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.*

GN.

GN. *Advorti hercle animum*. TH. *vel rex semper maxumas*
Mihi agebat quidquid feceram, aliis non item.
GN. 1 *Labore alieno magno partam gloriam*
Verbis sæpe in se transmovet, 2 *qui habet salem*,
3 *Qui in te est*. TH. *habes*. GN. *rex te ergo in oculis*. TH. *scilicet*.
GN. 4 *Gestare*. TH. *verum credere omnem exercitum*,
Consilia. GN. *mirum*. TH. *tum sicubi eum satietas*
Hominum, aut negoti si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat, 5 *quasi*: *nostin'?* GN. *scio*.
Quasi ubi illam exspueret miseriam ex animo. TH. *tenes*.
Tum me convivam solum adducebat sibi. GN. *hui*,
Regem elegantem narras. TH. *imo sic homo*
Est 6 *perpaucorum hominum*. GN. 7 *imo nullorum arbitror*,
Si tecum vivit. TH. *invidere omnes mihi*,
Mordere clanculum: *ego flocci pendere*:
Illi invidere misere, verũ unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.
Is ubi molestus magis est, quæso, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?

1 Hæc Gnatho, aversus: ne miles audiat.
2 Hæc conversus, & coram ut audiat.
3 Urbanitatem, leporem, facetum ingenium. Legitur &, *Quod in te est*, cum respectu ad *sale* antiquitus Neutrius generis. adi Grammaticam nostram.
4 *Ferre* vel *gestare in oculis* est, valde diligere, male ergo legitur, *gestire*. Muretus 9. l. Var. 18. c.
5 Venuste notatur infantia militis, qui intelligi vult ab aliis, quod ipse exprimere non valet.
6 Paucos habet sui similes, vel qui paucos habet intimæ admissionis amicos. Horat. de Mecœnate 9. Sat. 1. lib. *Paucorum hominum, & mentis bene sanæ*, mox eoque *Difficiles aditus primos habet*.
7 Hæc submissa voce, & aversus.

GN. *Pulcre mehercle dictum & sapienter. papæ,*
Jugularas hominem. quid ille? TH. *mutus illico.*
GN. *Quid ni esset?* PA. *dii vostram fidem, hominem perditum,*
Miserumque, & illum sacrilegum. TH. *quid illud Gnatho,*
Quo pacto Rhodium 1 tetigerim in convivio,
Nunquid tibi dixi? GN. *nunquam: sed narra obsecro.*
2 Plus millies jam audivi. TH. *una in convivio*
Erat hic, quem dico, 2 Rhodius adolescentulus,
Forte habui scortum; cœpit ad id alludere,
Et me irridere. quid agis inquam, homo impudens?
3 LEPUS TUTE ES, ET PULPAMENTUM QUÆRIS. 4 GN. *ha, ha, ha.*
TH. *Quid est?* GN. *facete, lepide, laute, nihil supra.*
Tuumne obsecro te hoc dictum erat? vetu' credidi.
TH. *Audieras?* GN. *sæpe; & fertur in primis.* TH. *meum est.*
GN. *Dolet dictum imprudenti adolescenti, & libero.*
PA. *At te dii perdant.* GN. *quid ille quæso?* TH. *perditus.*
Risu omnes, qui aderant, emoriri. denique
Metuebant omnes jam me. GN. *non injuria.*

TH.

1 Salse & acriter taxaverim, sic ἅπτεσθαι a Grecis etiam usurpatur.
2 Ex Rhodo. Ms.
3 Dictum, ut habet G. Fabricius verbis tectum, re impudens, & hunc locum tanquam Sirenis scopulum transeundum censet. in Erasmi adagiis hoc ipsum vide. & δασύπους κρεῶν ἐπιθυμεῖ. quod in te habes, quæris in altero.
4 Flav. Vopiscus in Numeriano Imp. scribit. Ipsi Comici plerumque milites inducunt vetera usurpantes dicta, nam *Lepus tute es & pulpamentum quæris,* Livii Andronici dictum est.

TH. *Sed heus tu. purgon' ego me de istac Thaidi*,
Quod eam me amare suspicata est? GN. *nihil minus*,
Imo magis auge suspicionem. TH. *cur?* GN. *rogas?*
Scin'? si quando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut si laudat, te ut male 1 *urat.* TH. *sentio.*
GN. *Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio.*
2 *Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam* (*am*
continuo. si quando illa dicet, Phædri-
Commessatum intromittamus: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit hæc
Illius formam; tu hujus contra. deniq;
Tu PAR PARI REFERTO, *quod eam remordeat.*
TH. *Si quidem me amaret, tum istuc prodesset Gnatho.*
GN. *Quando illud, quod tu das, exspectat, atque amat;*
Jam dudum amat te: jam dudum illi facile fit,
Quod doleat, metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu alio conferas.
TH. *Bene dixti, at mihi istuc non in mentem venerat.*
GN. *Ridiculum:* 3 *non enim cogitaras. ceterum,*
Idem hoc tute melius quanto invenisses Thraso?

1 Cruciet, *κνίζῃ, κεροτομῇ.* supra 2. act. 2. sc.

2 Citat hos septem versus Cicero, 9. Epist. fam. 1. Epist. *Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in Judicio cum illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunucho parasitus suaderet militi.* Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam Continuo, &c.

3 Adulatorie.

ACTUS III. SCENA II.

THAIS, THRASO, PARMENO, GNATHO, PYTHIAS.

TH. *Audire vocem visa sum modo militis:*
Atque eccum. salve mi Thraso. THR. *o Thais mea,*
Meum 1 *suavium, quid agitur?* 2 *etquid nos amas*
De fidicina istac? PA. *quam venuste.* 3 *quod dedit*
Principium adveniens. TH. *plurimum merito tuo.*
GN. *Eamus ergo ad cœnam: quid stas?* PA. *hem alterum.*
Ex homine hunc natum dicas. TH. *ubi vis, non moror.*
PA. *Adibo, atque adsimulabo, quasi nunc exeam.*
Ituran' Thais quopiam es? TH. *ehem Parmeno,*
Bene pol fecisti: hodie itura. PA. *quo?* TH. *ecquid hunc vides?*
PA. *Video, & me tędet. ubi vis, dona adsunt tibi*
A Phædria. THR. 4 *quid stamus? cur non imus hinc?*
PA. *Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,*
Dare huic quæ volumus, convenire & colloqui.
THR. *Perpulcra credo dona, haud nostris similia.*
PA. *Res indicabit. heus jubete istos foras*

1 Putant quidam *suavium* hic non accipi pro *osculo*, sed *suavitate*, ut Plauto Stich. 5. act. 5. scen. *Age mulsa mea, suavitudo, salta.*
2 Ironia. Invenusta sc atque inepta salutatio. nam in beneficiis debet oblivisci qui dedit, meminisse qui accepit.
3 Thraso exprobrans beneficium Thaidi, grates sibi & amorem reddi postulat, Gnatho cœnam, supra act. 2. sc. 2.
4 Rivalis servum conspicere non sustinet.

Exire, quos jussi ocyus. procede tu huc.
1 *Ex Æthiophia est* 2 *usque hæc.*
THR. *hic sunt tres minæ.*
GN. *Vix.* PA. *ubi tu es Dore? accede huc. hem Eunuchum tibi.*
Quam liberali facie, quā ætate integra!
THR. *Ita me di ament, honestus est.*
PA. *quid tu ais Gnatho?*
Nunquid habes, quod contemnas? quid tu autem Thraso?
3 *Tacent: satis laudant. fac periclum in* 4 *literis,*
Fac in palæstra, in musicis. quæ liberū
Scire æquom est adolescentem, solertem dabo.
THR. 5 *Ego illum eunuchum, si sit opus, vel sobrius.*
PA. 6 *Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat*
Te vivere, & sua caussa excludi ceteros: (*suas*
Neque pugnas narrat, neque cicatrices
Ostentat, neque tibi obstat: quod quidam facit.
Verum ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, sat habet, si tum recipitur.
THR. *Apparet servom hunc esse domini pauperis,*
Miserique. GN. *nam hercle nemo posset, sat scio,*
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.

1 Supra 1. act. 2. sc. *ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam.*
2 Usque extendit e longin quo raritatem muneris.
3 Κἂν ὅλως μηδὲν λαλεῖ, διὰ τῆς σιωπῆς, πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει. Menander. Tacendo loqui, non inficiando confiteri videris. Cic. pro Sestio.
4 Ex Laconica, apud Xenophontem, institutione. Εὐθὺς δὲ πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν, καὶ τὰ παλαιστρικά. Servi utique Grammaticam & alias artes docebantur, quo carius venderentur. Videatur Aristoteles 7. l. Polit. ubi addit & γραφικήν: nec non Lucianus in Amoribus, & Horatius 2. l. 2. epist.
5 Ἔλλειψις honesta in re inhonesta.
6 Ex obliquo invidiam facit militi. dumq; domini sui modestiam prætendit, odium importunitatis conflat militi.

PA. *Tace tu, quem ego esse* 1 *infra infimos omnis puto*
Homines: nam, qui huic animum assentari induxeris,
2 E FLAMMA PETERE TE CIBUM *posse arbitror*.
THR. *Jamne imus?* THA. *hos prius introducam, &, quæ volo,*
Simul imperabo. post continuo exeo.
THR. *Ego hinc abeo: tu istam opperire.* PA. *haud convenit,*
3 *Una cum amica ire imperatorem in viam.*
THR. *Quid tibi ego multa dicam?* 4 *domini similis es.*
GN. *Ha, ha, hæ.* THR. *quid rides?* GN. *istuc, quod dixti modo,*
Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit.
Sed Thaïs exit. THR. *abi, præcurre ut sint domi*
Parata. GN. *fiat.* THA. *diligenter Pytbias*
Fac cures; si Chremes huc forte advenerit,
Ut ores, primum ut maneat: si id non commodum est,
Ut redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. *Ita faciam.* THA. *quid? quid aliud volui dicere?*
Hem curate istam diligenter virginem.
Domi adsitis, facite. THR. *eamus.* TH. 5 *vos me sequimini.*

1 *Non adeo cecidi, quamvis abjectus sz ut infra Te quoque sim, inferius quo nihil esse potest.* Ovid. 5. Trist. 8. eleg.

2 Epulas pro inferiis in rogum conjicere moris erat; extremæ autem mendicitatis & impudentiæ habebatur inde cibum petere. Lucilius apud Nonium in Marcel. *Mordicus petere aurum ex flamma expediat, e cœno cibum.* & Catullus: *Uxor Meneni, sæpe quam in sepulcretis Vidistis ipso rapere de rogo cœnam* &c. hoc factitasse scurras, meminit Plutarchus, βωμολοχὖν ἐκ πλημμύρων[t] χύσες.

3 Scoptice, meretricem *amicam*, militem *Imperatorem* agnominat.

4 Redit ad illud quod modo dixerat. *Apparet servum hunc esse domini pauperis miserique.*

5 Puellæ pedissequæ, quas δυλάς voca

t Lucianus in Lexiphane.

A-

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES, PYTHIAS.

CH. 1 *PRofecto quanto magis magisque cogito,*
Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum;
Ita me video ab ea astute labefactarier.
Jam tum cum primum jussit me ad se accersier,
(Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem)
Ubi veni, caussam, ut ibi manerem repperit:
Ait 2 *rem divinam fecisse, & rem seriam*
Velle agere mecum. jam tum erat suspicio,
3 *Dolo malo hæc fieri omnia. ipsa accumbere*
Mecum, mihi sese dare, sermonem quærere.
4 *Ubi friget, huc evasit, quam pridem pater*
Mihi & mater mortui essent. dico, jam diu.
Rus 5 *Sunii ecquod habeam, & quam longe a mari.*
Credo ei placere hoc: sperat se a me avellere.
Postremo, ecqua inde parva periisset soror;
Ecquis cum ea una: quid habuisset, cum perit;
Ecquis eam posset noscere. hæc cur quæritet?

1 Ἦθος rustici, severi, frugi, suspiciosi, & blanditias aversantis.

2 Veteres nihil aggrediebantur serium, quin Diis prius sacra fecissent.

3 Dolus malus est, cum aliud agitur aliud simulatur. Cic. Offic. 3. & Topic. Erat etiam *dolus bonus* adversus hostem sc. vel latronem.

4 Ubi re aut verbis destituta, quasi cum nihil haberet quod diceret.

5 Promontorii Atticæ. supra 2. sc. 1. act.

Nisi si illa forte, quæ olim periit parvola
Soror, hanc se intendit esse, ut est audacia.
Verum ea si vivit, annos nata est sedecim,
Non major: Thais ego quam sum, majuscula est.
Misit porro orare, ut venirem, serio.
Aut dicat quid volt, aut molesta ne siet.
Non hercle veniam tertio. heus, heus. PY. *hic quis est?*
CH. *Ego sum Chremes.* PY. *o capitulum lepidissimum.*
CH. 1 *Dico ego mi insidias fieri?* PY. *Thais maxumo*
Te orabat opere, ut cras redires. CH. *rus eo.*
PY. *Fac amabo.* CH. *non possum, inquam.* PY. *at apud nos hic mane,*
Dum redeat ipsa. CH. *nihil minus.* PY. *cur mi Chremes?*
CH. *Malam rem. abis hinc?* PY. *si istuc ita certum est tibi,*
Amabo, ut illuc transeas, ubi illa est. CH. *eo.*
PY. *Abi Dorias, cito hunc deduce ad militem.*

1 Blandimenta rusticus insidias sibi structas suspicatur. Menander τότε τὰς γυναῖκας δεδιέναι μάλιστα δεῖ ὅταν περιπλάττωσι τοῖς χρηστοῖς λόγοις.

ACTUS III. SCENA IV.

ANTIPHO.

Heri aliquot adolescentuli 1 *coiimus in Piræo,*

1 Cicero ad Atticum l. 7. epist. 3. legit, *coiimus in Piræum*, seque defendit quod scripserat *ad Piræa*, non *Piræum*, & quod Præpositionem addidisset. *non enim hoc*, inquit, *ut oppido præposui, sed ut loco*. Erat autem Piræeum portus & oppidum 40. ab urbe stadiis.

In

In hunc diem ut de 1 symbolis 2 essemus. Chæream 3 ei rei
Præfecimus: 4 dati annuli. 5 locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est: neque scio, quid dicam, aut quid conjectem.
Nunc mihi hoc negoti cæteri dedere, ut illum quæram:
Idque adeo visam, si domi est. quisnam hinc a Thaide exit?
Is est, an non est? ipsus est. quid hoc hominis? qui hic ornatus est?
Quid illud mali est? nequeo satis mirari, neque conjicere.
Nisi quidquid est, procul hinc libet priu', quid sit, sciscitari.

ACTUS III. SCENA V.

CHÆREA, ANTIPHO.

CH. *Num quis hic est? nemo est. numquis hinc me sequitur? nemo 1 homo est.*
Jamne 2 erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Jupiter!
Nunc tempu' profecto est, cum perpeti me possum interfici;
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminemne curiosum intervenire nunc mihi,
Qui me sequatur, quoquo eam, rogitando obtundat, enecet,

1 Vide Andriam, 1. act. 1. sc. *Symbolam dedit*.
2 Commessarentur, ἀπὸ συμβολῆς δειπνεῖν. Eustat.
3 Ut esset ἐρανιστής, συμποσίαρχος, βασιλεύς, ὀφθαλμός, θαλίαρχος, convivii curator, arbiter.
4 Σύμβολον τὸν δακτύλιον δέδωκας. Lucianus, arrhæ loco.
5 Convivium constat ex rebus quatuor. si belli homunculi collecti sunt, si lectus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus &c. Varro apud Agellium lib. 13. c. 11. & Horat. 8. epist. 1. lib.

1 Pleonasmus. Cicero. *Nemo homo*. 2. de Natur. Deor. *Nemo nec homo, nec Deus*. 1. l. de Nat. Deor.
2. Cic. *Ne in me stomachum erumpant, cum tibi sint irati*. 3. epist. 16. l. ad Attic.

Quid 1 *gestiam, aut quid lætus sim, quo pergam, unde emergam, ubi siē*
Vestitum hunc nactus, quid mihi quęram, sanus sim anne insaniam?
AN. *Adibo, atque* 2 *ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo:*
Chærea, quid est quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quærit?
Quid est, quod lætus sis? quid tibi vis? satisne sanus? quid me
Aspectas? quid taces? CH. 3 *o festus dies hominis! amice*
Salve: nemo est omnium, quem ego magi' nunc cuperem quam te.
A. *Narra istuc quæso quid siet.* C. *imo ego te obsecro hercle, ut audias.*
Nostin' hanc, quam frater amat? A. *novi, nempe opinor Thaidem.*
CH. *Istam ipsam.* AN. *sic commemineram.* CH. *quędam hodie est ei dono data*
Virgo. quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem aut laudem Antipho,
Cum ipsum me noris, quam elegans 4 *formarum spectator siem?*
In hac commotus sum. A. *ain tu?* C. 5 *primam dices, scio, si videris.*
Quid multa verba? amare cœpi. forte fortuna domi
Erat quidam eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:
Neque is deductus etiam tum ad eam. summonuit me Parmeno
Ibi servus, quod ego arripui. A. *quid id est?* C. *tace sis, citius audies.*
Ut vestem cum illo mutem, & pro illo jubeam me illuc ducier.

AN.

1 Gestire est animi affectum gestu corporis indicare.

2 Gratiam hanc ejus demerebor.

3 O homo fauste, mihi optatissime, tanquam sis mihi festus dies. Plaut. in Casina. 1. act. 1. scen. *Sine, amabo, te amari, meus festus dies.* apud quem feriari mihi licet.

4 Formarum explorator, probator, δοκιμαστής. sumptum volunt a triumviris monetalibus, ad quos nummi spectandi deferebantur.

5 Nulli secundam, præ qua reliquæ merae sunt *pithecia & spinturnicia.* Plau. Mil. 4. act. 1. sc.

AN. *Pro eunuchon'?* CH. *sic est.* AN. *quid tandem ex ea re ut caperes commodi?*

C. *Rogas?* 1 *viderem, audirem, essem una, quacum cupiebam, Antipho.*

Num parva caussa, aut parva ratio est? traditus sum mulieri.

Illa illico ubi me accepit, læta vero ad se abducit domum,

Commendat virginem. A. *cui? tibine?* C. *mihi.* AN. 2 *satis tuto tamen.*

CH. *Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat, & mihi, ne abscedam, imperat,*

In interiore parte ut maneam solus cum sola, annuo,

3 *Terram intuens modeste.* AN. *miser.* CH. *ego, inquit, ad cœnam hinc eo,*

Abducit secum ancillas: paucæ, quæ circum illam essent, manent

Novitiæ puellæ. continuo 4 *hæc, adornant, ut lavet.*

Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in conclavi sedet,

Suspectans 5 *tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura hæc: Jovem*

Quo pacto Danaæ 6 *misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.*

Egomet quoque id spectare cœpi. & quia consimilem 7 *luserat*

Jam olim ille ludum, impendio magis animu' gaudebat mihi,

Deum sese 8 *in hominem convertisse, atque per alienas tegulas*

1 Supra act. 3. sc. 3.

2 Æque ac, *ovem lupo.* infra 5. act. 1. sc.

3 Pudoris signum & verecundiæ.

4 Antiquis moris erat, ut singulis diebus lavarent; hinc tot balnea publica & privata. alii *hæ.* al. *adornant ut hæc lavet.*

5 Aptam domo meretricis tabulam: In qua Jovis amores, puellæ aurea dona. Lege Propert. l. 2. eleg. 6.

6 Fabricius ait, in codice Ms. invenisse se *ninxisse.* hinc autumat *ninxisse* scribendum. dictum autem ex imitatione Pindari in Isthmiis χρυσῷ μεσονύκτιον Νίφοντα δεξαμέναν τὸν φέρτατον θεῶν.

7 Nequiore sensu, ut Græce παίζειν.

8 In humanos sensus, in imbrem enim se aureum convertit, non in hominis formam.

1 *Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.*
At quem Deum? qui 2 templa cœli summa sonitu concutit:
Ego homuncio hoc non facerem? ego vero illud feci, ac lubens.
Hæc dum mecum reputo, accersitur lavatum interea virgo.
It, lavit, redit: deinde illam 3 in lecto illæ conlocarunt.
Sto expectans, si quid mihi imperent. venit una, Heus, tu, inquit, Dore
Cape hoc 4 flabellum, ventulum huic sic facito, dum lavamus.
Ubi nos laverimus, si voles, lavato. accipio tristis.
AN. *Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem,*
Qui esset status, flabellulum tenere te asinum tantum.
CH. *Vix elocuta est hoc, foras simul omnes 5 proruunt se:*
Abeunt lavatum, perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit. ego 6 limis specto
Sic per flabellum clanculum, & simul alia circumspecto.
Satin' explorata sint, video esse: pessulum ostio obdo.
AN. *Quid tum?* CH. *quid? quid tum? fatue.* AN. *fateor.* CH. *egon' occasionem*

1 Ut faceret fucum virgini. est autem fucus herbæ genus, tingendis lanis utile, unde pro artificioso ac adulterino colore usurpatur. Sunt qui *furtum* legunt, amoris sc. illicitum gaudium.

2 Παρῳδία ex Ennio. Lucr. 6. 1. *Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa.* Idem. 2. lib. *Cœlique serena Concutiant sonitu.*

3 A balneis in lectum se recipere moris erat, ut se reficerent a lassitudine & sudore.

4 Cujus usus erat, ut astans aliquis ventulum faceret; simul refrigerandi caussa & abigendorum culicum & muscarum. Παρὰ βόστρυχον αὔραν Ἐλένας ἀπαγεῖ κύκλῳ πτερίνῳ παρὰ παρηΐδος ἀΐσσων. Eurip. Orest.

5 Sic Adelph. 3. act.

2. sc. *ceteros ruerem.* Active.

6 Ex obliquo, transversa tuentibus oculis, & limis.

Mihi ostentatam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam
Amitterem? tum pol ego is essem vere, 1 *qui simulabar.*

AN. *Sane, hercle, ut dicis. sed interim de symbolis quid actum est?*

CH. *Paratum est.* AN. *frugi es. ubi? domin'?* CH. *imo apud libertum Discum.*

AN. *Perlonge est.* CH. *sed tanto ocyus properemus.* A. *muta vestem.*

CH. *Ubi mutem? perii: nam domo exulo nunc. metuo fratrem,*
Ne intus sit: porro autem, pater ne rure redierit jam.

AN. *Eamus ad me; ibi proximum est ubi mutes.* CH. *recte dicis.*
Eamus: & de istac simul, quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere una tecum. AN. *fiat.*

1 Idest Eunuchus.

ACTUS IV.

SCENA I.

DORIAS.

ITa me dii bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo
Misera, ne quam 1 *ille hodie insanu' turbam faciat, aut vim Thaidi.*
Nam postquam iste advenit Chremes adolescens frater virginis,
Militem rogat, illum admitti ut jubeat: ille continuo irasci, neque
Negare audere. Thais porro instare, ut hominem invitet. id

1 Thraso, importunus, insuavis, furiosus, propter Chremetem, quem sibi rivalem adductum credebat. *Possem rivalem non ego ferre Jovem.* Tibullus.

Faciebat retinendi illius caussa: quia, illa quæ cupiebat
De sorore ejus indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat tristis. mansit ibi. illa cum illo sermonem occipit.
Miles vero sibi putare adductum ante oculos æmulum:
Voluit facere contra huic ægre; Heus heus, inquit, puer, huc Pamphilam
Accerse, ut delectet hic nos. illa exclamat, Minime gentium.
1 Tun' in convivium illam? miles tendere: inde ad jurgium.
Interea 2 aurum sibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc est signi, ubi primum poterit, sese illinc subducet, scio.

1 Cic. accusatione in Verrem. *Quæso, inquit Rubrius, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? tum ille negavit moris esse Græcorum ut in convivio virorum accumberent mulieres*: Demosth. idem in oratione de Pyrrhi cujusdam hereditate. Item Varro apud Nonium, v. *Acerbum Virgo de convivio abdicatur ideo, quod majores nostri virginis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.* 2 Aurea ornamenta, quibus in convivio & domi utebatur, non tamen ausa in publicū prodire auro ornata. lege quippe Athenis cautum: Εταίρα χρυσία εἰ φοροίη, δημοσία ἔστω.

ACTUS IV. SCENA II.

PHÆDRIA.

Dum rus eo, cepi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ
Aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in
Pejorem partem. quid opu' est verbis? dum hæc puto,
Præterii imprudens villam. longe jam abieram.
Cum sensi, redeo rursum, male vero me habens.
Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti:
Occepi mecum cogitare, Hem biduū hic

Ma-

Manendum est soli sine illa? quid tum postea?
Nil est? quid nihil? si non tangendi copia est,
Eho, ne videndi quidem erit? si illud non licet,
Saltē hoc licebit. certe 1 *extrema linea*
Amare, haud nihil est. villam prætereo sciens.
Sed quid hoc quod timida subito egreditur Pythias?

1 Post 16 interpretes ariolos qui hic laborant, & a recta linea discedunt, Christianus Becmannus cap. 12. Manuductionis ad Ling. Lat. concludit: Loquitur Phędria de initio amoris, processu, & fine. Initium est *visus* extrema sc. linea, & terminus a quo; Propert. l. 2. Eleg. 15. *oculi sunt in amore duces*. Virg. 1. Æneid. *ardescitque tuendo*. Achilles Tatius l. 1. ὀφθαλμὸς γὰρ ὁδὸς ἐρωτικῷ τραύματι. Eurip. Hippolyt. ἔρως ἔρως, κατ᾽ ὀμμάτων στάζεις πόθον. Sophocl. ἔρωτος ἀστραπὴν τὴν ὀμμάτων ἔχει. Extrema itaque linea prima illa Visus. processus. 2. Alloquium. 3. Tactus. 4. Osculum. 5. Συνουσιασμὸς, qui finis & potissimus, si ita loqui liceat, ut qui potiundi est, & τέλος σκοπιμώτατον. Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε. Τρὶς ὄλβιος, ὅστις ἀκούει. Ἡμίθεος δ᾽ ὁ φιλῶν, ἀθάνατος δ᾽ ὁ συνών. Antholog. ζ. Interpres hujus loci Ovidius 3. lib. Metam. *liceat, quod tangere non est, Adspicere, & misero præbere alimenta furori.*

ACTUS IV. SCENA III.

PYTHIAS, PHÆDRIA, DORIAS.

PY. *Ubi illum ego scelerosum misera, atque impium inveniam? aut ubi*
Quæram? hoccine tam audax facinus facere esse ausum? PH. *perii. hoc quid sit vereor.*
PY. *Quin insuper etiam scelus, postquam* 1 *ludificatu' est virginem,*
2 *Vestem omnem miseræ discidit: tum ipsam capillo conscidit.*
PH. *Hem.* PY. *qui nunc si detur mihi,*

1 Contumelia affecit, vitiavit namque ὑβρίζειν, καταπαίζειν sequiori sensu accipi solent. Svetonius in Tiberio. Tacit. 13. an.
2 Cum virgo reluctaretur, aut potius ipsa devirginata præ dolore sibi vestem & comas discidit & laniavit.

Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!

PH. *Profecto nescio quid 1 absente nobis turbatum est domi.*

Adibo. quid istuc? quid festinas? aut quem quaeris Pythias?

PY. *Hem Phaedria, egon' quem quaeram? abi hinc quo dignu' es cum donis tuis*

Tam lepidis. PH. *quid istuc est rei?*

PY. *Rogas me? 2 eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit?*

Virginem, quam herae dederat dono miles, vitiavit. PH. *quid ais?*

PY. *Perii.* PH. *3 temulenta es.* PY. *4 utinam sic sient, mihi qui male volunt.*

DO. *Au obsecro mea Pythias, quid istucnam monstri fuit?*

PH. *Insanis: qui istuc facere eunuchus potuit?* PY. *ego illum nescio*

Qui fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.

Virgo ipsa lacrumat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere:

Ille autem bonus vir nusquam apparet. etiam hoc misera suspicor,

Aliquid domo abeuntem abstulisse. PH. *nequeo mirari satis,*

Quo abire 5 ignavos ille possit longius, nisi domum

Forte ad nos rediit. PY. *vise amabo, num sit.* PH. *jam faxo scies.*

D. *Perii, obsecro. tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.*

PY. *At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maxumos,*

1 Archaismus. vide Grammaticam nostram, in Synthesi

2 Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit ille? in eadem Gram. vide Ellipsin Relativi.

3 Ebria, temetum, vinum est merum. Τὸ μεθυ οἶνος ἄκρατος.

4 *Istuc inimicis siet*, Heauton. act.5. sc. 3. *Eveniat nostris hostibus ille pudor.* Ovid. lib.3.eleg.

5 Al. *ignarus* hospes sc. viae sum ignarus.

1 *Sed*

1 *Sed nihil potesse: verum miseræ non in mentem venerat:*
Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

1 Jul. C. Scalig. exerc. 275. coeunt, inquit, sed nihil emittunt. Juven. Sat. 6. *Sunt quas Eunuchi imbelles, &c.* Martial. 6. l. 39. epig. & 62. Aphrodisæus l. 1. Problem. Philostrat. l. 1. c. 23. Hieron. Epist. ad Lætam.

ACTUS IV. SCENA IV.

PHÆDRIA, DORUS, PYTHIAS, DORIAS.

PH. *Exi foras sceleste: at etiam restitas*
Fugitive? prodi, 1 *male conciliate.* DO. *obsecro.* PH. *oh,*
Illud vide, os ut sibi distorsit carnufex.
2 *Quid huc reditio est? quid vestis mutatio est?* (*Pythia,*
Quid narras? paullulum si cessassem
Domi non offendissem: ita jam 3 *ornabat fugam.*
PY. *Habesne hominem amabo?* PH. *quid ni?* PY. *o factum bene!*
DOR. *Istuc pol vero bene.* PY. *ubi est?* PH. *rogitas? non vides?*
PY. *Videam obsecro, quem?* PH. *hunc scilicet.* PY. *quis hic est homo?*
PH. *Qui ad vos deductus hodie est.* PY. *hunc oculis suis*
4 *Nostrarum nunquam quisquam vidit Phædria.*
PH. *Non vidit?* PY. *an tu hunc credidisti esse, obsecro,*
Ad nos deductum? PH. *namque alium habui neminem.* PY. *au,*
Nec comparandus hic quidem ad illum est. ille erat (*visus est*
5 *Honesta facie, & liberali.* PH. *ita*

1 Maximo meo dispendio empte. Omnis conventio conciliatio est.
2 Quid sibi vult tua huc reditio? Periphrasis per Verbalia Comicis usitata. *Quid tibi accessio est ad has ædes prope aut Pultatio.* Plaut. Trucul. act. 2. sc. 2. & alibi frequens.
3 Parabat, ut, *ornare nuptias, convivium, exercitum.* & supra act. 3. sc. 5. *adornant ut lavet.*
4 Nostræ familiæ nulla. *Quisquam* in fœmineo usurpata, archaice. Plaut. Rud. 4 act. 4. & Cistel. 2. 3. Pers. 4. 3.
5 Miles sup. act. 3. sc. 2. *Ita me dii ament, honestus est.*

Du-

Dudum, quia 1 *varia veste exornatus fuit:*
Nunc tibi videtur fœdus quia illam non habet.
PY. *Tace obsecro: quasi vero paullum intersiet.*
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,
Quem tu videre vero velles Phædria.
Hic est vetus, 2 *vietus,* 3 *veternosus, senex,*
Colore 4 *mustellino.* PH. *hem, quæ hæc est fabula?*
Eo redigis me, ut, quid egerim, egomet nesciam.
Eho tu, emin' ego te? DO. *emisti.* PY. *jube mihi denuo*
Respondeat. PH. *roga.* PY. *venistin' hodie ad nos? negat.*
At ille alter venit 5 *annos natus sedecim:*
Quem secum adduxit Parmeno. PH. *agedum, hoc mihi expedi:*
Primum unde habes istam, quam habes, vestem? taces?
6 *Monstrum hominis, non dicturus?* DO. *venit Chærea.*
PH. *Fraterne?* DO. *ita est.* PH. *quando?* DO. *hodie.* PH. *quam dudum?* DO. *modo.*
PH. *Quicum?* DO. *cum Parmenone.* PH. *norasne eum prius?*
DO. *Non: nec, qui esset, unquam audieram dicier.*
PH. *Unde igitur, meum fratrem esse sciebas?* DO. *Parmeno*
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc. PH. *occidi.*

DO.

1 Variegata, coloribus aut liciis versicolori: cujusmodi veste ornabantur Eunuchi, ut multis coloribus texta fulgerent.

2 Incurvus a *vieo.*

3 Veterno laborans, somnolentus, piger.

4 Menander; ὗτ⊕· ἐςὶ γαλεώτης γέρων. Cui facies lentigine maculosa, ut stellionicorium. Defendit Turnebus Terentium reprehensum, quod *mustellinum* colorem pro *stellionato* vertisset, lib. 12. c. 10.

5 Errare potuit Pythias, vel etiam, per μείωσιν, voluit. neque enim Chærea potuit esse publice custos in Piræo ante annum decimum nonum vel decimum octavum, minimum, ut dictum supra ad act. 2. sc. 2.

6 Bene de Eunucho; qui neque mas, neque fœmina.

DO. *Meam ipse induit: post una ambo abierunt foras.*

PY. *Jam sati' credis 1 sobriam esse me, & nil mentitam tibi?*
Jam sati' certum est virginem vitiatam esse? PH. *age nunc bellua,*
Credis huic quod dicat? PY. *quid isti credam? res ipsa indicat.*

PH. *Concede istuc paullulum. audin'? etiam paullulum. sat est.*
Dic dum hoc rursum, Chærean' tuam vestem detraxit tibi?

DO. *Factum.* PH. *& ea est indutus?*

DO. *Factum.* PH. *& pro te huc deductu' est?* DO. *ita.*

PH. *Jupiter magne, 2 o scelestum, atque audacem hominem!* PY. *væ mihi!*
Etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?

PH. *Mirum ni tu credis quod iste dicat. quid agam, nescio,*
3 (*Heus tu negato rursum.*) *possumne ego hodie ex te exculpere*
Verum? vidistin' fratrem Chæream? DO. *non.* PH. *non potest sine*
4 *Malo fateri. video. sequere me hac. modo ait, modo negat.*
(*Ora me.*) DO. *obsecro te vero Phædria.* PH. *in' intro nunc jam?* DO. *hoi, hei.*

PH. *Alio pacto 5 honeste quo modo hinc nunc abeam nescio.*
Actum est 6 si quidem, 7 tu me hinc etiam nebulo ludificabere?

PY. *Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivere.*

1 Supra dixerat Phædria, *temulenta es.*

2 Pronunciatum hoc de Chærea, voluit a Pythia intelligi quasi dictum de Doro.

3 Hoc voce submissa, ne exaudiat Pythias.

4 Tormentis, *Omnes imperio metu, vi, malo adactæ.* Cic. 4. Verrina.

5 Salvo honore meo, & fratris.

6 Aposiopesis, si quidem hæc ita sint.

7 Conversus ad Dorum hæc, quem introire quasi ad supplicium & tormenta jussum sequitur Phædria.

DOR.

DOR. *Sic est.* PY. *inveniam pol hodie parem ubi referam gratiam.*
Sed nunc, quid faciendum censes, Dorias? DOR. *de istac me rogas*
Virgine? PY. *ita; utrum taceamne, an prædicem?* DOR. *tu pol, si sapis,*
1 *Quod scis nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis.*
Hac re & te omni turba evolvis, & illi gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum. PY. *ita faciam.* DOR. *sed video Chremem?*
Thais jam aderit. PY. *quid ita?* DOR. *quia, cum inde abeo, jam tunc cœperat*
2 *Turba inter eos.* PY. *tu aufer* 3 *aurum hoc: ego scibo ex* 4 *hoc quid siet.*

1 Nescieris. dissimula te scire. Heauton. act. 4. sc. 4. *Tu nescis id quod scis.* Plaut. Mil. 1. act. 6. sc. *Linguam comprimes. Posthac etiam illud quod scies, nesciveris. Ne videris, quod videris.*

2 Jurgium, rixa.
3 Aurea ornamenta Thaidis. supra sc. 1. hujus act.
4 Chremete.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES, PYTHIAS.

C. AT at, *data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi.*
Ac dum accubabam, quam videbar mihi esse pulcre sobrius:
Postquam surrexi, neque 1 *pes, neque* 2 *mens satis suum officium facit.*
PY. *Chreme.* CH. *quis est? ehem Pythia, vah* 3 *quanto nunc formosior*
Videre, quam dudum? PY. *certe quidem tu pol multo alacrior.*

1 *Magnum hoc vitium vino est, pedes capiat primum, luctator dolosus est.* Plaut. Pseud. act. 5. sc. 1.
2 οἶνος ἔχει φρένας. Hom. Odyss. 6.
3 Ebriis τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται. quod de amatoribus pronunciavit Theocriti Daphnis. Idyl. 6. *Heus puer, vinum funde meracius, ut illam formosam reddam,* Anacharsis, cum ex convivis quidam dixisset, uxorem ipsum duxisse deformem.

CH.

CH. *Verbum hercle* 1 *verum hoc est:*
2 SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS.
Sed Thais multo ante venit? PY. *an abiit jam a milite?*
CH. *Jamdudum, ætatem. lites factæ sunt inter eos maxumæ.*
PY. *Nil dixit tum, ut sequerere sese?* CH. *nihil. nisi abiens mihi innuit.*
PY. *Eho, nonne id sat erat?* CH. *at nesciebam id dicere illam, nisi quia*
Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras.
Sed eccam ipsam video: miror, ubi huic ego antevorterim.

1 Atque ἐν οἴνῳ ἀλήθεια.
2 Νεκρὸν Ἀφροδίτη Διονύσου δίχα καὶ Δήμητρος. Eurip. Ἐν πλησμονοῦντι Κύπρις: vide Senecæ Hippolytum v. 203. Aristophanem citat Athenæus. Ἡδύς τε πίνειν οἶνος Ἀφροδίτης γάλα. lib. 10. cap. 12. additque: Οὐ πολὺν σπῶντες ἔνιοι τῶν ἀγενῶν ἀφροδισίων ὄρεξιν λαμβάνουσι.

ACTUS IV. SCENA VI.

THAIS, CHREMES. PYTHIAS.

TH. *Credo equidem illum jam affuturum esse, illam ut eripiat: sine*
Veniat: atque si illam digito attigerit uno, 1 *oculi illico*
Effodientur, usque adeo ego illius ferre possum ineptias,
Et magnifica verba, verba dum sint. verum enim si ad rem
Conferentur, vapulabit.
CH. *Thais, ego jamdudum hic adsum.* TH. *o mi Chreme, te ipsum exspectabam:*

1 Minæ Amazoniæ, apud Comicos. Plaut. Aul. 1. act. 1. sc. & 2. 2. sc. Trin. 2. 4. sc.

Scin'

Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? & adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? CH. *ad me? qui?* 1 *quasi istuc.* TH. *quia dum tibi sororem studeo*
Reddere, & restituere, hæc atque hujusmodi sum multa passa.
CH. *Ubi ea est?* TH. *domi apud me.* CH. 2 *ehem.* TH. *quid est?*
Educta ita, uti teque illaq; dignum est. CH. *quid ais?* T. *id quod res est.*
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa abs te quidquam pretii.
CH. *Et habetur, & referetur a me Thais tibi, ita ut merita es,*
Gratia. T. *at enim cave, ne prius, quā hanc a me accipias, amittas*
Chreme: nam hæc ea est, quam miles a me vi nunc venit ereptum.
Abi tu, 3 *cistellam Pythias domo affer cum monumentis.*
CH. 4 *Viden' tu illum Thais?* PY. *ubi sita est?* TH. *in* 5 *risco. odiosa cessas?*
CH. *Militem secum ad te quantas copias adducere?*
At at. TH. *num formidolosus obsecro es mi homo?* CH. *apage sis.*
Egon' formidolosus? nemo est hominum, qui vivat, minus.
TH. *atque ita opu' est.* CH. *ah, metuo, qualem tu me esse hominem existumes.*
TH. *Imo hoc cogitato: quicum res tibi est, peregrinus est,*
Minu' potens quam tu, minu' notus, amicorum hic habens minus.

CH.

1 Aposiopesis, quasi ego istuc commoverim.
2 Indignantis est; ubi sororem suam in domo meretricis esse audiit.
3 Infantibus, cum fortunæ aut misericordiæ alienę exponebantur, uti adnotatum ad act. 4. sc. 5. Andriæ, apponebantur simul ἐπίσημα, quibus tempore futuro & meliore possent agnosci. hæc Græci λείψανα, σπάργανα & γνωρίσματα, Latini monumenta, vel crepundia vocabunt. Pamphilæ, licet exposita non erat, verum a prædonibus abrepta, supererant procul dubio crepundia quædam & σπάργανα quibus agnosci posset.
4 Trepidare incipit rusticus, viso Thrasone cum comitatu.
5 Cista pelle contecta.

CH. *Scio istuc: sed tu* 1 QUOD CAVERE POSSIS, STULTUM ADMITTERE EST.

Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta injuria.

Abi tu atque ostium obsera intus, ego dum hinc transcurro 2 *ad forum:*

Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba hac. TH. *mane.*

CH. *Melius est.* TH. *mane.* CH. *omitte. jam adero.* TH. *nil opus est* 3 *istis Chreme:*

Hoc dic modo, sororem illam tuam esse, & te parvam virginem

Amisisse, nunc cognosse: signa ostende. PY. *adsunt.* TH. *cape.*

Si vim faciet, in jus ducito hominem: intellextin'? CH. *probe.*

TH. *Fac animo hæc præsenti dicas.* CH. *faciam.* TH. *attolle* 4 *pallium.*

Perii, huic ipsi opus patrono est, quem defensorem paro.

1 Pol cavere quam pœnitere præstat. Σωφρονέστερον ἐστὶ εἰ μὴ παθεῖν ἐγκαλεῖν, τὸ πεῖν παθεῖν φιλάξασθαι τὸ μὴ παθεῖν. *Stobæus.*

2 In foro obambulabant causidici. Forum autem intelligo, *Piazzant* quam vocant. ab una parte locus est a fronte apertus, in quo exercentur judicia. ibi tribunal & subsellia. nobis, *the Sessions hous.* in area ipsa tabernæ ubi habentur res venales, *the Market place* inibi spatiantur mercatores, fœneratores, & quos recenset Choragus in Plauti Curculione act. 4. sc. 1. *the Exchange.* 3 Advocatis. 4 Humeris delapsum, vel per negligentiam madidi & ebriosi, vel ex concertatione tendentis in forum, & abeundi occasionem captantis.

ACTUS IV. SCENA VII.

THRASO, GNATHO, SANGA, CHREMES, THAIS.

THR. *Anccine ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam Gnatho?*

Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.

Pri-

Primum ædeis expugnabo. GN. 1 *recte*. THR. *virginem eripiam*. GN. 1 *probe*.
THR. *Male mulctabo ipsam*. GN. 1 *pulcre*. THR. *in medium huc agmen cum vecti, Donax,*
Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.
Cedo alios: ubi centurio est Sanga, & 2 manipulus 3 furum? SA. *eccum adest.*
THR. *Quid ignave? peniculon' pugnare, qui istum huc portes, cogitas?*
SA. *Egone? imperatoris virtutem noveram, & vim militum;*
Sine sanguine hoc fieri non posse: qui abstergerem vulnera.
THR. *Ubi alii?* SA. *qui, malum, alii? solus Sannio 4 servat domi.*
THR. *Tu hosce instrue, hic ego ero 5 post principia: inde omnibus signum dabo.*
GN. *Illuc est sapere: ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.*
THR. *Idem hocce 6 Pyrrhus factitavit.* CH. *viden' tu Thais, quam hic rem agit?*
Nimirum consilium illud rectum est de occludendis ædibus.

1 Ex decoro personæ & instituto parasiti, qui sibi imperaverat omnia assentari; *recte*, *probe*, *pulcre*. 2 Manus militum sub eodem papilione degentium, sub eodem signo pugnantium. Veget. l. 2. Plutarchus in Romulo scribit Romulum duxisse magnas quasdam manus militum in centurias distributas, in quibus singulis unus vehebat manipulum fœni aut herbæ in conto vel hasta, hinc mansisse nomen manipulis. Ovid 3. Fast. *Pertica suspensos portabat longa maniplos*. In legione centuriæ erant 60. manipuli 13. cohortes decẽ. Agel. l. 16. 4. c. 3 Servorum culinariorum sub Archimagiro Sanga. Coquos autem pro furibus celebrat Plautus in Aulul. Pseudol. alibi. 4 Custodit res quæ sunt domi. Plaut. *Nemo in ædibus servat. Quia nos eramus peregre, tutatus est domi*, Plaut. Amphit. 1. act. 1. scen. legitur & *domum*. 5 In prima acie stabant Hastati: in secunda Principes: post hos Triarii, inter quos sibi cavit Thraso. & milites ipsi *principes* dicti sunt *Principia*, ut servi, servitia. 6 Epirotarum rex, quem Antigonus ducem optimum pronunciavit, siquidem consenuit superstes variis bellis. Annibal vero primas Alexandro dedit, quia &c. Pyrrho secundas, quia castra metari primus docuisset, stratagematum in urbibus capiendis & præsidiis ponendis esset peritissimus, artem conciliandi homines optime calluisset. sibi denique tertias &c. Liv. dec. 4. l. 5.

TH.

TH. *Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est:*
Ne metuas. THR. *quid videtur?* GN. *fundam tibi nunc nimis vellem dari,*
Ut tu illos 1 *procul hinc ex occulto caderes: facerent fugam.*
THR. *Sed eccam Thaidem ipsam video.* GN. *quam mox irruimus?* THR. *mane.*

OMNIA PRIUS EXPERIRI VERBIS, QUAM ARMIS, SAPIENTEM DECET.

Qui scis, an, quæ jubeam, sine vi faciat? GN. *Dii vostram fidem!*
Quanti est sapere! nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior.
THR. *Thais, primum hoc mihi responde: cū tibi do istam virginem,*
Dixtin' hos mihi dies soli dare te? TH. 2 *quid tum postea?* THR. *rogitas,*
Quæ mi ante oculos coram amatorem adduxisti tuum?
T. 2 *Quid cum illo ut agas?* THR. *& cum eo clam subduxisti te mihi?*
TH. 2 *Libuit.* THR. *Pamphilam ergo huc redde, nisi si mavis eripi.*
CH. *Tibi illam reddat? aut tu eam tangas?* 3 *omnium.* GN. *ah, quid agis? tace.*
THR. *Quid tu tibi vis? ego non tangam meam?* CH. *tuam autem* 4 *furcifer?*
GN. *Cave sis; nescis, cui maledicas nunc viro.* CH. 5 *non tu hinc abis?*

1 Ut Paris Homericus, Ἐκ λόγου ἐμπήδησε.

2 Insolenter, & ut meretricem sapit.

3 Aposiopesis, *pessime* aut tale quippiam.

4 Vide quæ ad Scen. 5. act. 3. *tibi ut ego credam, furcifer?*

5 Hoc Parasito dictum.

1 *Scin' tu ut tibi res se habeat? si quidquam hodie hic turbæ cœperis,*
Faciam, hujus loci, 2 diique, meique semper memineris.
GN. *Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.*
CH. 3 *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.* GN. *ain' vero* 4 *canis?*
Siccine agis? THR. *Quis* 5 *tu es homo? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?*
CH. *Scibis. principio eam esse dico liberam.* THR. *hem.* CH. *civem Atticam.* THR. *hui.*
C. *Meam sororem.* THR. 5 *os durũ.* CH. *miles, nunc adeo edico tibi,*
Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego ad Sophronam eo
Nutricem, ut eam adducam, & signa ostendam hæc. THR. *tun' me probibeas,*
Meam ne tangam? CH. *probibeo inquam.* GN. *audin' tu? bic* 6 *furti se alligat.*
Satin' boc est tibi? THR. *boc idem tu ais?* TH. *quære, qui respondeat.*
THR. *Quid nunc agimus?* GN. *quin redeamus: jam hæc tibi aderit supplicans*
Ultro. THR. *credin'?* GN. *imo certe, novi ingenium mulierum,*
NOLUNT, UBI VELIS: UBI NOLIS, CUPIUNT ULTRO. THR. *bene putas.*

1 Hoc militi.
2 Dieique. vide Grammat. nostram & Agellium l.9.24.c.
3 Capitis diminutio erat prioris status mutatio.
1. Cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittebat.
2. Cum civitas amittebatur, libertas retinebatur.
3. Cum Civitas retinebatur & libertas, sed status hominis commutabatur. Caput diminuere ait Nonnius l.9. Misc. c.10. est caput perdere. Hinc illa truculenta Chremetis apud Terentium in Eunucho comminatio, quum mortem denunciaret. *Diminuam ego tibi caput.*
4 Κυνῶπα, Κυνὸς ὄμματ' ἔχων. Iliad. α. Hom. i.e. impudens.
5 Perfrictæ frontis homo, vel durioris.
6 Reum se, quasi apud prætorem, furti astringit, professus se dolo malo rem a proprio domino auferre & detinere, Rei ligantur, innocentes absolvuntur.

GN.

GN. 1 *Jam dimitto exercitum.* THR. *ubi vis.* GN. *Sanga, ita uti fortes decet*

Milites, 2 domi focique fac vicissim ut memineris.

SA. *Jam dudum animus est in patinis.* GN. *frugi es.* THR. *vos me hac sequimini.*

1 Κακὸς θαῤῥεῖ μάλ' αὐτόθεν, ἔπειτα δὲ φεύγει. inquit Epicharmus, qui antea minas vociferabatur. *Sequimini, primum ædes expugnabo. Virginem eripiam. Male multabo ipsam.* Jam *ubi ad rem ventum est, cavet sibi post principia, manere* jubet & *rem consilio experiri.* Quod quærit a parasito. *Quid nunc agimus?* denique receptui canit turpiter, & *exercitum* i. e. *manipulum furum dimittit.* 2 Contestatur parasitus principiis suis, quæ cum mediis tendunt ad finem, gulæ & ingluviei.

ACTUS V.

SCENA I.

THAIS, PYTHIAS.

TH. *Pergin' scelesta mecum* 1 *perplexe loqui?*

Scio, nescio: abiit: audivi: ego non affui.

Non tu istuc mihi dictura aperte es, quidquid est?

Virgo conscissa veste lacrumans obticet,

Eunuchus abiit. quamobrem? quid factum est? taces?

PY. *Quid tibi ego dicam misera? illum Eunuchum negant*

Fuisse. TH. *quis fuit igitur?* PY. *iste Chærea.*

TH. *Qui Chærea?* PY. *iste ephebus frater Phædriæ.*

TH. *Quid ais venefica?* PY. *atqui certo comperi.*

TH. *Quid is obsecro ad nos? quamobrem adductu' est?* PY. *nescio,*

1 Περιπλέγδην. Intricato. tortiloquio.

Nisi amasse credo Pamphilam, TH. *hem misera occidi*,
Infelix, si quidem tu istac vera praedicas.
Num id lacrumat virgo? PY. *id opinor*. TH. *quid ais sacrilega*?
Istuccine interminata sum hinc 1 *abiens tibi*?
PY. *Quid facerem? ita ut tu justi*, 2 *soli credita est*.
TH. *Scelesta*, 3 OVEM LUPO COMMISTI. *dispudet*,
Sic mihi data esse verba. quid illuc hominis est?
PY. *Hera mea tace obsecro, salva sumus: hominem*
Habemus ipsum. TH. *ubi is est*? PY. *hem ad sinistram, non vides*?
En. TH. *video*. PY. *comprehendi jube quantum potest*.
TH. *Quid illo facias stulta*? PY. *quid faciam rogas*?
Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens
Videtur. TH. *non*. PY. *tum, quae ejus confidentia est*.

1 Supra, act. 3. scen. 2. *Quid aliud volui dicere? Hem curate istam diligenter virginem*.

2 Act. 3. sc. 5. Antiphoni narrat Chaerea sibi commodatam a Thaide virginem: *Edicit*, inquiens, *ne vir quisquam ad eam adeat, & mihi ne abscedam, imperat. In interiore parte ut maneam solus cum sola*.

3 *Ut mavelis lupos apud oves relinquere, quam hos domi custodes*. Plaut. Pseudol. act. 1. sc. 2. Antonius in concione dixerat, futurum se custodem urbis, usque ad Calendas Majas. *O praeclarum*, inquit Cicero, *custodem ovium, ut ajunt, lupum*. 3. Philippi. *Sed quis custodiet ipsos custodes*? Juvenal. 6. Sat.

ACTUS V. SCENA II.

CHÆREA, THAIS, PYTHIAS.

CH. *Apud Antiphonem uterque*, 1 *mater, & pater*,
Quasi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin viderent me: interim
Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obviam

1 Antiphonis parentes.

Ve-

Venit. ubi vidi, ego me 1 *in pedes, quantum queo,*
In angiportum quoddam desertum, inde item
In aliud, inde in aliud. ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne hæc Thais, quam video? ipsa est, hareo.
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. *Adeamus. bone vir Dore, salve: dic mihi,*
Aufugistin'? CH. *hera, factum.* TH. *satin' id tibi placet?*
CH. *Non.* TH. *credin' te impune abiturum?* CH. 2 *unam hanc noxiam*
Mitte: si aliam unquam admisero ullam, occidito.
TH. *Num meam sævitiam veritus es?* 3 CH. *non.* TH. *quid igitur?*
CH. 4 *Hanc metui, ne me criminaretur tibi.*
TH. *Quid feceras?* CH. *paullulum quiddam.* PY. *eho, paullulum impudens?*
An paullulum esse hoc tibi videtur, virginem
Vitiare civem? CH. *conservam esse credidi.*
PY. *Conservam? vix me contineo, quin involem in*
Capillum. monstrum! etiam ultro derisum advenit.
TH. *abin' hinc insana?* PY. *quid ita vero? debeam,*

1 Ellipsis. conjeci sc. aut dedi, idest. fugi.

2 Cic. pro Ligario. *Ignoscite judices, lapsus est, non putavit. Si unquam posthac, &c.*

3 Quod aufugisti.

4 Pythiam.

Credo, isti quidquam 1 *furcifero, si id fecerim;*
Præsertim cum se servom fateatur tuum.
TH. *Missa hæc faciamus. non te dignum Chærea*
Fecisti: nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque ædepol, quid nunc consilii capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam non possim suis,
Ita ut æquom fuerat, atque ut studui, tradere, ut
2 *Solidum parerem hoc mihi beneficium Chærea.*
CH. *At nunc dehinc spero æternam inter nos gratiam*
Fore Thais. 3 *sæpe ex hujusmodi re quapiam, &*
Malo ex principio magna familiaritas
Conflata est. Quid si hoc 4 *quispiam voluit Deus?*
TH. *Equidem pol in eam partem accipioque & volo.*
CH. *Imo ita quæso. unum hoc scito, contumeliæ*
Non me fecisse caussa, sed amoris. TH. *scio,*
Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
5 *Non adeo inhumano ingenio sum Chærea,*

Ne-

1 Servi ob leve aliquod furtum, fugam, aut aliud delictum, furcam gravem e ligno in collo ferre cogebantur. subligatis ad collum manibus, & per forum aut viciniam ignominiæ caussa traducebantur, prædicantes peccatum suum. exinde a vicinis pro furibus, fugitivis aut infidis noti agnominabantur furciferi.

2 Integram & intaminatam fratri suo restituere.

3 Idem facinus, raptum sc. Sabinarum eadem sententia excusat Romulus apud Livium: *Sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam.*

4 *Deus mihi impulsor fuit, is me ad illam illexit*, Plaut. 4 act. 10. sc. Ἐβιάσθη γὰρ ὑπὸ τῦ θεῦ, καὶ πρὸς τὸν Ἔρωτα δυνατεῖν ἀνταίρειν οὐκ εὔπορον. Libanius progymnaſ. contra homicid.

5 *Non obtusa adeo gestamus pectora* &c. Vir. Æn. *Non ignara mali* & ibid.

Neque tam imperita, ut, quid amor valeat nesciam.

CH. *Te quoque jam Thais, ita me dii bene ament, amo.*

PY. *Tum pol ab istoc, tibi, hera, cavendum intelligo.*

CH. *Non ausim.* PY. *nihil tibi quidquam credo.* TH. *desinas.*

CH. *Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix sies:*

Ego me tuæ commendo & committo fidei.

Te mihi 1 *patronam cupio Thais: te obsecro:*

2 *Emoriar, si non hanc uxorem duxero.*

TH. *Tamen si pater.* 3 CH. *quid? ah volet, certo scio,*

Civis modo hæc sit. TH. *paullulum opperirier*

Si vis, jam frater ipse hic aderit virginis:

4 *Nutricem accersitum iit, quæ illam aluit parvolam:*

In cognoscendo tute ipse hic aderis Chærea.

CH. *Ego vero maneo.* TH. *vis ne interea, dum is venit,*

Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?

CH. *Imo percupio.* PY. *quam tu rem actura obsecro es?*

TH. *Nam quid ita?* PY. *rogitas? hunc tu in ædes cogitas*

Recipere posthac? TH. *cur non?* PY. *crede hoc meæ fidei,*

5 *Dabit hic aliquam pugnam denuo.*

TH. *au, tace obsecro.*

1 Tanquam e servo tuo jam libertus.

2 Ne vivam.

3 Aposiopesis, assenserit.

4 Supra act. 4. sc. 7. *Ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam adducam, & signa ostendam hac.*

5 Inducet aliquod stuprum, ludificabitur, illudet nobis, ut antea.

PY. *Parum perspexisse ejus videre audaciam.*
CH. *Non faciam Pythia.* PY. *non pol credo, Chærea,*
Nisi si commissum non erit. CH. *quin Pythias*
Tu me servato. PY. *neque pol servandum tibi*
Quidquam dare ausim, neq; te servare. apage te.
TH. *Optime adest ipse frater.* CH. *perii hercle, obsecro*
Abeamus intro Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. TH. *quamobrem tandem? an quia pudet?*
CH. *Id ipsum.* PY. *id ipsum?* 1 *virgo vero.* TH. *i præ, sequor.*
Tu istic mane, ut Chremem introducas Pythias.

1 Virginem vero vitiare, vestes discindere, capillum ejus laniare, id tibi pudori non erat. ibi nulla pudicitiæ nec verecundiæ ratio.

ACTUS V. SCENA III.

PYTHIAS, CHREMES, SOPHRONA.

PY. QUid? quid venire in mentem nunc possit mihi?
Quidnam? qui 1 *referam sacrilego illi gratiam,*
Qui hunc supposuit nobis? CH. 2 *move vero ocyus*
Te nutrix. SO. *moveo.* CH. *video,* 3 *sed nil promoves.*
PY. *Jamne ostendisti signa nutrici?* CH. *omnia.*
PY. *Amabo, quid ait? cognoscitne?* CH. *ac memoriter.*

1 Meditatur vindictam Pythias: quo pacto ulciscatur Parmenonem. *quippe minuti semper & infirmi est animi exiguique voluptas ultio. Continuo sic collige, quod vindicta nemo magis gaudet quam fœmina.* Juven. Sat. 13.
2 Nutricis gradum sequentem increpat Chremes.

3 *Illa gradum studio celerabat anili.* Virg. 4. l. Æn.

PY.

PY. *Bene ædepol narras: nam illi faveo virgini.*
Ite intro: jamdudum hera vos expectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video: viden' ut otiosus it, si diis placet?
Spero me habere, qui hunc 1 *meo excruciem modo.*
Ibo intro, 2 *de cognitione ut certum sciam:*
Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

1 Meo arbitratu.

2 De agnitione Pamphilæ.

ACTUS V. SCENA IV.

PARMENO. PYTHIAS.

PA. *REviso, quidnam Chærea hic rerum gerat.*
Quod si astu rem tractavit, di vostram fidem!
Quantam & quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, &
Carissimum ab meretrice avara: virginem
Quam amabat, eam confeci sine molestia,
Sine sumptu, sine dispendio. tum hoc alterum,
Id vero est, quod ego mihi puto 1 *palmarium,*
Me reperisse, quo modo adolescentulus
Meretricum ingenia & mores posset noscere:

1 Insigne facinus, palma & triumpho dignum, ἀξιόνικον. propterea (inquit Plutarchus Sympos. 8.) in certaminibus palmam signum esse placuit victoriæ; quoniam ingenium ejusmodi ligni est, ut urgentibus opprimentibusque ponderibus non cedat. Aristot. 7. Problematum. Agell. 3. l. 6.c.

Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit.
1 *Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius,*
Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans:
Quę, cum amatore suo cum cęnant, 2 liguriunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam,
Quam inhonestæ solæ sint domi, atque avidæ cibi,
Quo pacto ex jure hesterno 3 panem atrum vorent.
Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.
PY. *Ego pol te pro istis dictis & factis, scelus,*
Ulciscar; ut ne impune in nos illuseris.

1 Elegantiæ meretricum, foris cum amatoribus quando cœnant, in victu vestitu, ornatu, opponit ingluviem, sordes, inopiam, domi ubi sunt.
2 Delicate, cum delectu & fastidio suaviora quæque delibant, *tangentes male singula dente superbo.* Horat. sat.6.l.2.
3 Τοὺς δὲ ῥυπαροὺς ἄρτους φαιοὺς ὠνόμασεν Ἄλεξις. Athenæus.l.3.c.29.

ACTUS V. SCENA V.

PYTHIAS, PARMENO.

PY. *Pro deum fidem, facinus fœdum! o infelicem adolescentulum!*
O scelestum Parmenonem, qui istum huc adduxit! PA. *quid est?*
PY. *Miseret me: itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.*
Quæ futura 1 exempla dicunt in eum indigna? PA. *o Jupiter,*
Quæ illæc turba est? numnam ego perii? adibo. quid istuc Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? PY. *rogitas audacissime?*

1 Tria pœnarum genera statuit Plato in Gorgia; κόλασιν, τιμωρίαν, παράδειγμα. Tertia hæc vindicandi ratio est, cum punitio propter exemplum est necessaria, ut cęteri similibus a peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Vide Agell. lib. 6. cap. 14.

Per-

Perdidisti istum, quem adduxti pro Eunucho, adolescentulum,
Dum studes dare verba nobis. PA. *quid ita? aut quid factum est? cedo.*
PY. *Dicam. virginem istam, Thaidi hodie quæ dono data est,*
Scin' eam hinc civem esse? & ejus 1 *fratrem adprime nobilem?*
PA. *Nescio.* PY. *atqui sic inventa est. eam iste vitiavit miser.*
Ille ubi rescivit factum frater 1 *violentissimus,*
PA. *Quidnam fecit?* PY. *colligavit* 1 *primum eum miseris modis.*
PA. *Colligavit? hem.* PY. *atque equidem* 1 *orante, ut ne id faceret, Thaide.*
PA. *Quid ais?* PY. *nunc minitatur porro sese id* 2 *quod mæchis solet.*
Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. PA. *qua audacia*
Tantum facinus audet? PY. *quid ita tantum?* PA. *an non hoc maxumum est?*
Quis homo 3 *pro mœcho unquam vidit in domo meretricia*
Deprehendi quenquam? PY. *nescio.* PA. *at ne hoc nesciatis Pythias,*
Dico, edico vobis, nostrum esse illam herilem filiam. PY. *hem,*
Obsecro quis est? PA. *ne quam in illum Thais vim fieri sinat.*
Atque adeo autem cur non egomet introeo? PY. *vide Parmeno*
Quid agas. ne neque illi prosis, & tu pereas. nam hoc putant,

1 Hæc ad terrorem omnia.

2 Atheniensibus, lege Draconis, capitale erat in adulterio deprehendi. usitatissima pœna κωλοκοπή, παρατιλμός, ῥαφανίδωσις. Aristophanis interpres in Pluto & Nubibus. Lucian. de Peregr. Cap. ep. 15. Horat. 1. lib. 2. Sat. *ut cuidam testes caudamque salacem Demeterent ferro.* Juvenal. 10. Sat. *necat hic ferro, secat ille cruentis Verberibus quosdam mœchos, & mugilis intrat.*

3 Lege item Solonis cautum, *Ne quis pro mœcho prehenditor in ea quæ vel in lupanari, vel publice prostat.* Per lupanaria namque & ancillulas libido permittitur. Hieronymus in vita Fabiolæ. Augustin. de Civitate Dei l. 14. c. 16. Lactant. l. 16. Divin. instit. c. 23.

Quidquid factum est, ex te esse ortum. PA. *quid igitur faciam miser?*
Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem senem.
Dicam huic, an non? dicam hercle; etsi mihi magnum malum
Scio paratum: sed necesse est, huic ut subveniat. PY. *sapis:*
Ego abeo intro: tu isti narrato omnem rem ordine, ut factum siet.

ACTUS V. SCENA VI.

LACHES, PARMENO.

LA. E*x meo propinquo rure hoc capio commodi:*
Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? & certe ipsus est.
1 *Quem præstolare Parmeno hic ante ostium?*
2 PA. *Quis homo est? hem, salvum te advenire here gaudeo.*
LA. *Quem prestolare?* PA. *perii: lingua hæret metu.* LA. *hem.*
Quid est? quid trepidas? 3 *sati' ne salvæ? dic mihi.*
PA. *Here,* 4 *primum te arbitrari id, quod res est, velim:*
Quidquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
LA. *Quid?* PA. *recte sane interrogasti, oportuit*
Rem prenarrasse me. emit quendam Phædria

1 Cic. tamen cum Dativo: *Qui tibi ad forum Aurelianum prestolarentur.* 2. invectiva.

2 Quasi de improviso respicit ad herum, quem ante viderat.

3 Satisne salvæ sunt res nostræ? Legitur & *salve*, adverbialiter. quam lectionem astruit Brissonius l. 8. autoritate Livii, Sallustii, Plauti, Ausonii, Apuleji &c.

4 Præmunitio & excusatio præpostera male conscii animi se purgantis antequam accusetur.

Eunuchum, quem dono huic daret. LA. *cui?* PA. *Thaidi.*

LA. *Emit? perii hercle, quanti?* PA. *viginti minis.*

LA. *Actum est.* PA. *tum quandam fidicinam amat 1 hic Cherea.*

LA. *Hem! quid? amat? an scit jam ille quid meretrix siet?*

An 2 in astu venit? aliud ex alio malum.

PA. *Here, ne me spectes: me impulsore hæc non facit.*

LA. *Omitte de te dicere. ego te furcifer,*

Si vivo. sed istuc, quidquid est primum expedi.

PA. *Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus est.*

LA. *Pro Eunuchon'?* PA. *sic est. hunc pro mœcho postea*

Comprehendere intus & constrinxere. LA. *occidi.*

PA. *Audaciam meretricum specta.* LA. *nunquid est*

Aliud mali damnive, quod non dixeris,

Reliquom? PA. *3 tantum est.* LA. *cesson' huc introrumpere?*

PA. *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum,*

Nisi 4 quia necesse fuit hoc facere; id gaudeo,

Propter me hisce aliquid esse eventurum mali:

Nam 5 jam diu aliquam caussam quærebat senex,

Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc reperit.

1 Adverb. in hac urbe, vel, in ædibus Thaidis.

2 In urbem ex Piræeo. ὡς ἄστυ αἱ Ἀθῆναι, ἀστοὶ καὶ ἀστικοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς (καὶ ἐπὶ Ῥώμης λέγε). Stephan. de Urbibus. & Cic. l. 2. de legib. Vestri Attici, priusquam eos Theseus demigrare ex agris, & in Astu, quod appellabatur, omnes se conferre jussit. *Latomus* proverbium esse ait, dicique de callidis ex usu peritis. Sed nullo fultus tibicine; Adagiographi non agnoscunt.

3 Nihil præterea.

4 Ut filio suo Chereæ succurreret.

5 Infestus meretrici propter corruptum ab ea Phædriam.

ACTUS V. SCENA VII.

PYTHIAS, PARMENO.

PY. *Nunquam ædepol quidquam jam diu, quod magis vellem evenire,*
Mi evenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans.
Mihi 1 *solæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, sciebam.*
PA. *Quid hoc autem est?* PY. *nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.*
Sed ubi obsecro est? PA. *me quærit hæc?* PY. *atque eccum video, adibo.*
PA. *Quid est inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin?* PY. *perii.*
Defessa jam sum misera te ridendo. PA. *quid ita?* PY. *rogitas?*
Nunquam pol hominem stultiorem vidi, nec videbo. ah,
2 *Non pote satis narrari, quos ludos præbueris intus:*
At etiam primo 3 *callidum & disertum credidi hominem.*
PA. *Quid?* PY. *illicone credere ea, quæ dixi, oportuit te?*
An pœnitebat flagitii, te autore quod fecisset
Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid? jam scis te periisse?

PA.

1 Archaice, pro *soli*. ut *alteræ istæ*, &c. adi Grammat. nostram

2 Al. *Non satis potest narrari*. Al. *Non pote satis narrari*, idest possibile.

3 Video autem te stolidum esse, qui temere credideris; & futilem, qui falsa pro veris narraveris.

PA. *Ehem, quid dixti pessuma? an mentita es? etiam rides?*
Itan' lepidum tibi visum est 1 *scelus, nos irridere?* PY. *nimium.*
PA. *Siquidem istuc impune habueris.* PY. *verum.* PA. *reddam hercle.* PY. *credo:*
Sed 2 *in diem istuc Parmeno est fortasse, quod minitare:*
Tu jam 3 *pendebis, qui stultum adolescentulum nobilitas*
Flagitiis, 4 *& eundem indicas: uterque in te* 5 *exempla edet.*
PA. *Nullus sum.* PY. *hic pro illo munere tibi honos est habitus. abeo.*
PA. *Egomet meo indicio miser,* 6 *quasi sorex, hodie perii.*

1 Scelesta. vide Andr. act.3.sc.5.
2 In longam dilationem.
3 E trabe pendens vapulabis.
4 Notum (notorium dicerent Jurisconsulti) facis. *Nobilito* autem in utramque partem accipitur, ut, *Testis est Phalaris, cujus præter cæteros nobilitata est crudelitas.* Cic. 2 l. de offic.
5 Supra sc. 5. hujus act.
6 Sorices strepitu aut stridore vocis vel arrosionis se produnt, unde etiam noctu & per tenebras, ab iis qui attendunt, transfiguntur, *tacite pasci si posset corvus, haberet plus dapis, & rixæ multo minus invidiæque.* Horat.17. epist.l.1.

ACTUS V. SCENA VIII.

GNATHO, THRASO.

GN. *Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas Thraso?*
TH. *Egone? ut Thaidi me dedam, & faciam quod jubeat.* GN. *quid est?*
TH. *Qui minus huic, quam Hercules servivit* 1 *Omphalæ?* GN. *exemplum placet.*
Utinam tibi commitigari videam 1 *sandalio caput.*

1 Lydiæ reginę, cui servivit Hercules, clava, & leonis pelle exutus, muliebri ornatu purpuraque indutus colum tractavit, eique supplicium sui dedit, παιδίμενος τῷ σανδάλῳ Lucianus lib. de scribenda historia. *solea puer objurgabere rubra.* Pers. Sat, & quæ nos ibi.

Sed

Sed quid? fores crepuere ab ea: quid autem hoc est mali?

1 Chæream. 1 *Hunc ego nunquam videram etiam. quidnam properans hinc prosilit?*

ACTUS V. SCENA IX.

CHÆREA, PARMENO, PHÆDRIA, GNATHO, THRASO.

1 Cives.

2 Confluxerint, simul depulerint.

3 Gratulationis formula.

4 Securum. *omnis res jam in vado.* Andr. 4.act.2.sc. *Ego in portu navigo.* Andr. 3.act.1.sc.

5 Ex jure applicationis, cujus meminit Cicero 1. de Oratore. peregrini se opulento alicui in clientelam dabant. quod Athenienses νέμειν προστάτην appellabant. ἀπροστασίου δίκη is contra eum qui sibi nullum patronum adoptasset.

CH. O 1 *Populares, ecquis me vivit hodie fortunatior?*
Nemo hercle quisquam: nam in me plane dii potestatem suam
Omnem ostendere, cui tam subito tot 2 *congruerint commoda.*
PA. *Quid hic lætus est?* CH. *o Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium*
Inventor, inceptor, perfector, scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam civem? PA. *audivi.* CH. *scis sponsam mihi?*
PA. 3 *Bene, ita me di ament, factum.* GN. *audin' tu illum, quid ait?* CH. *tum autem Phædriæ,*
Meo fratri, gaudeo amorem esse omnem 4 *in tranquillo: una est domus:*
Thais patri se commendavit 5 *in clientelam & fidem:*
Nobis dedit se. PA. *fratris igitur Thais tota est.* CH. *scilicet.*
PA. *Jam hoc aliud est quod gaudeamus; miles pellitur foras.*
CH. *Tum tu frater, ubi ubi est, fac quam primum hæc audiat.* PA. *visam domi.*

TH. *Nunquid Gnatho dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?* GN. *sine*
Dubio opinor. CH. *quid commemorem primum, aut quem laudem maxume?*
Illumne qui mihi dedit consilium ut facerem, an me, qui id ausu' sim
Incipere? an 1 *fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit,*
Quæ tot res, tantas, tam opportune in unum conclusit diem? an
Mei patris festivitatem & facilitatem? o Jupiter
Serva obsecro hæc nobis bona. PH. *Dii vostram fidem: incredibilia*
Parmeno modo quę narravit! sed ubi est frater? CH. *præsto est.* PH. *gaudeo.*
CH. *Satis credo. nihil est Thaide hac frater tua dignius,*
Quod ametur: ita nostræ est omni fautrix familiæ. PH. *hui, mihi*
Illam laudas? TH. *perii,* 2 *quanto spei est minu', tanto magis amo.*
Obsecro Gnatho, in te spes est. GN. *quid vis faciam?* TH. *perfice hoc*
Precibus, pretio, ut hæream aliqua in parte tamen apud Thaidem.
GN. *Difficile est.* TH. *si quid collibuit, novi te. hoc si effeceris,*
3 *Quodvis donum & præmium a me optato, id optatum feres.*
GN. *Itane?* TH *sic erit.* GN. *hoc si efficio,* 4 *postulo ut tua mihi domus*

1 *Quæ rerum humanarum domina*, &c. Cic. pro Marcello. Quæ in vita humana utramque facit paginam, rerum acceptarum, & expensarum. Plin.

2 Insani militis amor insanissimus. Amor spe intenditur, metu crescit & flagrat.

3 Εὖξαι τί βούλῃ, πάντα σοι γενήσεται. Menander.

4 Stat sibi, & principiis suis parasitus, ut ventri sit bene, cavet.

Te præsente, absente, pateat, 1 invocato ut sit locus
Semper. TH. *do fidem ita futurum.* GN. *accingar.* PH. *quem hic ego audio?*
O Thraso! TH. *salvete.* PH. *tu fortasse quæ facta hic sient*
Nescis. TH. *scio.* PH. *cur te ergo 2 in his ego conspicor regionibus?*
TH. *Vobis fretus.* PH. *scis quam fretus? miles, edico tibi,*
Si in platea hac te offendero post unquam, quod dicas mihi,
Alium quærebam, iter hac habui: periisti. GN. *eja haud sic decet.*
PH. *Dictum est.* GN. *non cognosco 3 vostrum tam superbum.* PH. *sic erit.*
GN. *Prius audite paucis: quod cum dixero, si placuerit,*
Facitote. PH. *audiamus.* GN. *tu concede paullum istuc Thraso.*
4 *Principio ego vos ambos credere hoc mihi vehementer velim.*
Me, hujus quidquid faciam, id facere maxume caussa mea:
Verum idem si vobis prodest, vos non facere inscitia est.
PH. *Quid id est?* GN. *militem ego rivalem recipiendum censeo.* PH. *hem*
Recipiendum? GN. *cogita modo. tu hercle cum illa, Phædria,*
Et libenter vivis: 5 etenim bene libenter victitas,
Et quod des paullum, 6 & necesse est multum accipere Thaidem:

Ut

1 Crobylus apud Athenæum l.2. c.8. parasitum αὐτόσιτον vocat. quod ipse ultro ad cibum veniat, & non invitatus. Dalechamp. Αὐτόματος quod sponte venit. Hom.

2 In hac parte urbis. dividebantur urbes in regiones, ut Roma in 14. regiones. Athenis hic scena. vide Meursium.

3 Ingenium, animum, morem.

4 Advertenda subit assentatorum fides, qui sibi, suo commodo & gratiæ, in negotiis sibi delegatis, velificantur, imo prævaricantur; & destituta, quam in mandatis habuere, caussa, adversam juvant. Ulpian.

5 Usque laute & opipare frequens epulari vis.

6 *Meretricem idem esse reor, mare ut est* &c. supra ad Scen. 1. act.2.

Ut tuo amori 1 *suppeditare possit sine sumptu tuo; ad*
Omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo est. principio & habet quod det, & dat nemo largius.
2 *Fatuus est, insulsus*, 3 *tardus, stertit noctesque, & dies.*
Neque tu istum metuas ne amet mulier: pellas facile ubi velis.
PH. *Quid agimus?* GN. *præterea hoc etiam, quod ego vel primum puto.*
4 *Accipit homo nemo melius prorsus, neque prolixius.*
PH. *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est.* CH. *idem arbitror.*
GN. *Recte facitis. unum etiam hoc vos oro ut me in vostrum gregem*
Recipiatis. 5 *satis diu hoc jam* SAXUM VOLVO. PH. *recipimus.*
CH. *Ac libenter.* GN. *at ego pro istoc Phædria, & tu Chærea,*
Hunc comedendum & deridendum vobis 6 *præbeo.* CH. *placet.*
PH. *dignus est.* GN. *Thraso, ubi vis, accede.* TH. *obsecro te quid agimus?*
GN. *Quid? isti te ignorabant. postquam eis mores ostendi tuos,*
Et collaudavi secundum facta & virtutes tuas,

1 Sc. sumptus. *al. pro suppetere.*
2 Insipidus, a sapore ciborum sumptum. Martial. *ut sapiant fatuæ fabrorũ prandia betæ.* 13. l. 13. ep.
3 Ingenio & sensu hebes. *Elephanti corio circumtectus*, i.e. stupidus. Plaut. mil. 2. act. 2. sc.
4 Invitat & excipit nemo liberalius ac benignius. *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* Virg. Æn. 3.
5 Jamdiu hoc ago ut militem ac me in vestram admittatis societatem. a saxo, quod volvit Sisyphus, tractum. Ovid. Met. 3.
6 Sic Mss. plurimi. Sunt tamen, qui habent *propino* eodem sensu, quo usurpatur ab iis qui se invicem ad pocula invitãt. προπεπωκότες: inquit Suidas, ἀντὶ τοῦ προδεδωκότες &c. ab antiquorum consuetudine regum, qui phialas argenteas aut aureas compotoribus propinabant, quas illi secum auferrent. προπίνειν ἀντὶ τῆς χαρίζεσθαι. Philostratus in vita Apollonii. προπίνω σοι ἄνδρα Ἕλληνα. *venenatam partem fratri edendam propinans*, Spartian. in Antonino.

Im-

Impetravi. TH. *bene fecisti, gratiam habeo maxumam.*
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.
GN. *Dixin' ego vobis, in hoc esse* 1 *Atticam elegantiam?*
PH. *Nil præter promissum est. ite hac. vos valete, & plaudite.*

1 Genuinam & germanam, puram putam. Ironice, ut & quæ præcedebant.

HEAU-

HEAUTONTIMORUMENOS P. TERENTII

Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS L. CORNELIO LENTULO ET L. VALERIO FLACCO ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI. GRÆCA EST MENANDRU. ACTA PRIMUM TIBIIS IMPARIBUS. DEINDE DUABUS DEXTRIS. ACTA ETIAM III. M. JUVENTIO ET TI. SEMPRONIO CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DXCI. ANTE CHRISTUM NATUM CLXI.

FABULÆ

INTERLOCUTORES.

ANTIPHILA *meretrix*.
BACCHIS *meretrix*.
CHREMES *senex*.
CLINIA *adolescens*.
CLITIPHO *adolescens*.
DROMO *servus*.
MENEDEMUS *senex*.
NUTRIX.
PHRYGIA *ancilla*.
SOSTRATA *matrona*.
SYRUS *servus*.

PERSONÆ MUTÆ.

ARCHONIDES *senex*.
CRITO *senex*.
PHANIA *senex*.
PHANOCRATES *senex*.
PHILTERA *anus*.
SIMUS *senex*.

ERAS-

ERASMI
IDIOMATA PERSONARUM PRÆCIPUARUM.

Menedemus, *non magni judicii, ac parvi animi in regunda familia, vehemens in quam inclinat partem, in filium primum durior, mox benignior.*
Chremes, *judicio & consilio major, in aliorum rebus prudentior quam suis, commissa tamen per imprudentiam potest restituere.*
Clinia, *patrem timens, & in amore fidelis.*
Clitipho, *ardentissimus, & sui in amando impotens.*
Bacchis, *artium meretriciarum perdocta & superba.*
Syrus, *vafer servus, callidus & audax in struendis dolis.*
Sostrata, *mariti reverens, sed benignior in liberos.*
Dromo, *tardus ac lentus.*

RATIO NOMINUM.

Antiphila, *ab* ἀντὶ & φιλέω *q. d. redamans.*
Bacchis, *a* βάκχος, *quod significat vel furore percitum, vel Liberum Patrem, quasi dicas, vel furibundam, vel temulentam.*
Chremes, *vide Andriam.*
Clinia, *a* κλίνω, *vel quod fugiendo declinaret morositatem patris, vel quod parentem fecit in se inclinare.*
Clitipho, *a* κλειτὸς, *inclytus, ex* κλείω, *celebro, &* φῶς, *lux. q. d. inclytum lumen.*
Dromo, *vide Andriam.*

Me-

Menedemus, *a μένος, animus, vel robur, & δῆμος, populus, q.d. robur populi, quod potens famulorum turbam aleret.*

Phrygia, *gentile nomen.*

Sostrata, *a σώζειν servare. quia servavit filiam, ex mariti consilio interficiendam.*

Syrus, *gentile nomen.*

HEAUTONTIMORUMENI

ARGUMENTUM,

C. SULPITIO APOLLINARI AUTORE.

IN militiam proficisci gnatum Cliniam,
Amantem Antiphilam, compulit durus pater:
Animique sese angebat, facti pœnitens.
Mox ut revorsu' est, clam patrem divortitur
Ad Clitiphonem. is amabat scortum Bacchidem.
Cum accerseret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut ejus Bacchis venit amica, ac servolæ
Habitum gerens Antiphila; factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho. his technis Syri
Decem minas meretriculæ aufert a sene:
Antiphila Clitiphonis reperitur soror:
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

ALIUD,

ALIUD, M. ANT. MURETI.

CHremes Sostratæ uxori gravidæ imperat, si puellam pareret, ut eam statim interficeret. Fuit hæc immanitas in veterum moribus, ut, cum fera nulla sit, quæ fœtus suos non diligat, ipsi quos alere nollent liberos, eos recens natos aut interficere, aut exponere fas putarent. Sostrata puellam enixa (ut est maternus semper animus clementior) vitam ei adimere non sustinuit, sed pauperculæ cuidam anui Corinthiæ Philteræ nomine, exponendam dedit: etiamque muliebri quadam superstitione, annulum de digito detractum suo, jussit, ut una cum puella exponeret. Id, quod tum stulte factum videri poterat, postea puellæ saluti fuit: ejus enim annuli ope tandem agnita est a suis. Anus acceptam puellam, Antiphilam nominat, educatque ut suam. Eam, cum adolevisset, anusque illius filia putaretur, Menedemi Filius Clinia perdite amare cępit, prope jam ut pro uxore haberet. quod ubi rescivit pater, ita violenter tulit, ut filium, assiduitate jurgandi, clam militatum in Asiam abire coegerit. tum vero qui filii amorem iniquo animo tulerat, multo iniquiore ejusdem absentiam ferre cœpit. Itaque ut de se supplicium absenti filio daret, qui eum sævitia sua exegisset ex ædibus, ædes, supellectilem, familiam vendit, præter, qui servi ad opus ruri faciundum utiles erant; ingentemque sibi agrum comparat, ubi a prima luce ad noctem non servos modo exerceret, verum etiam homo sexagenarius, senectutem miseris modis excruciaret suam. Profecto Clinia, Philtera, quæ, ut dixi, Antiphilæ puta-

bat-

batur mater, extremum vitæ diem morte confecit. Clinia, cum jam menſes tres abfuiſſet, amicæ deſiderio reverſus, non auſus eſt patri ſe in conſpectum dare, antiquam illius aſperitatem veritus, ſed ad Clitiphonem, Chremetis filium divertit, quicum magna ipſi a puero familiaritas interceſſerat. Clitipho, ſodalis reditu lætus, Syrum & Dromonem ſervos (jam autem adveſperaſcebat) in urbem, ad accerſendam Antiphilam, mittit. Expoſuerat eo ipſo die Menedemus Chremeti, quanto ſibi deſiderio eſſet filius: parum ut abfuerit, quin Chremes, cum primum de reditu Cliniæ accepit, mitteret qui ei nunciaret. continuit tamen ſe in diem poſterum; quod ita magis e re illius fore cenſeret Syrus, ſumma ſervus & audacia, & aſtutia: qui cum Antiphilam tantum accerſere juſſus eſſet, etiam Bacchidem adduxit. Erat hęc meretrix, procax, potens, ſumptuoſa, nobilis, cujus ſe amore haud ita pridem irretierat Clitipho. quo autem res Chremetem lateret, hoc conſilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniæ, Antiphilam vero unam de illius ancillis eſſe ſimularent. poſtridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiſcitur, & rediiſſe Cliniam nunciat. Ille gaudio amens filium jamjam videre, jamjam amplecti, jamjam ei ſe ſuaque omnia permittere cupiebat. At Chremes, cave, inquit, faxis: iſtoc enim modo & te, & eum, & rem una perdideris tuam, ſimul ei oſtendit, quot incommoda capturus ſit, ſi tam molli eſſe ſe, tamque infracto animo oſtenderit. Cliniæ amicam (eam enim Bacchidem exiſtimabat) non jam pauperculam eſſe, aut parvo contentam, ut antea; ſed ſumptuoſam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numeroſiſſima. Una,

in-

inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit, nedum tu te censeas oneri ferundo fore, si te illi perpetuo sumptibus suppeditare oporteat. Quin tu ita potius agito. Humane quidem & comiter excipito filium: istud tamen tam impotens illius desiderium occultum habeto: tum si ille, quod amicæ det, ut habeat, machinam adversum te aliquam struet, falli te sinito. ita & eum commodius retinebis apud te, & sumptuum facies minus. Hæc Chremes, nescius (ut sunt humana) oculatum foris esse se, cœcum domi. Interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi a Chremete ipso conficeret. jamque inibi erat, cum eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturque, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. Injecit in sermone Syrus mendacium a se pro tempore confictum: anum Corinthiam, Antiphilæ (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarum mutuo accepisse a Bacchide: ea mortua, puellam pro pecunia illa arrhaboni relictam. Dum hæc aguntur, annulum suum agnovit Sostrata, ejusque indicio, Antiphilam filiam suam esse cognovit. Gaudio exsiliens, omnem rem defert ad virum, qui, ea leviter objurgata, ob repertam tamen filiam ipse quoque gavisus est. Jam omnia in tranquillo erant; absque Bacchide fuisset. Sed & illi quoquo modo decem excudendæ erant argenti minæ, & periculum erat, ne aliqua eam Chremes filii amicam esse resciscceret. Ibi Syrus audax consilium init, quomodo & utrique seni rem, ut erat, patefaceret, & commode se e tam impedito negotio expediret. Primum igitur Chremeti, Reperi, inquit, quomodo argentum a Menedemo eripiam. Di-

ec-

cemus ei, Bacchidem hanc tui Clitiphonis amicam esse: orabimusque, ut eam domi suæ dies aliquot esse patiatur; teque id celatum velit. Porro Clinia filiæ tuæ, quæ modo reperta est, formam sibi complacitam esse dicet; eamque petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet a patre suo, qui novæ nuptæ ornamenta coemat: eam pecuniam numeraturus est Bacchidi. Jam autem ad Menedemum, Syri hortatu, transierat Bacchis, & eo pompam omnem suam transduxerat. Chremes primo non satis consilium illud probare, at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua filia tua opposita erat pignori, quin dissolvas, facere honeste non potes. Ego vero, inquit Chremes, & libenter quidem. Imo vero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat, ita enim facilius credet Menedemus, eam illius esse. Sit ita sane. Numeratur a patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. Interea tota res detegitur, indignari Chremes, & fremere, & minitari se omnia atrocissima exempla editurum. Tandem, cum prius Antiphilam Cliniæ collocasset, partim Menedemi, partim uxoris precibus delinitus, ignoscit. Clitipho se, relictis meretricis amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Cum autem cæterarum fabularum argumentum uno die contineri soleat, hujus non nisi biduo explicari potest.

TERENTII HEAUTONTIMORUMENI

PROLOGUS.

Ne cui sit vostrum mirum, 1 cur parteis seni
Poeta dederit, quæ sunt adolescentium:
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Græca 2 integram comœdiam
Hodie sum acturus Heautontimorumenon:
3 *Duplex quæ ex argumento facta est simplici.*
Novam esse ostendi, & quæ esset. nunc qui scripserit,
Et cuja Græca sit, ni partem maxumam
Existimarem scire vostrum, id dicerem.
Nunc, quam ob rem has parteis didicerim, paucis dabo.
Oratorem voluit esse me, non PROLOGUM:
Vestrum judicium fecit: me actorem dedit.

1 Cur mihi seni poeta dederit partes prologi.
2 Integri dramatis, unius autoris, e Menandri Græca versam, non mistam e duabus fab. uti Andriam calumniabatur Luscius ex Andria & Perinthia contaminatam. vide Prologum Andr.
3 Dimidium fabulæ actum vesperi: noctem transactam ludis: alterum dimidium (ab illo Chremetis *Luciscit*, 3. act. 1. sc.) sub lucem unam igitur quasi duas, ait Jul. Scal. 6. Poetices c. 3. Ego, quod tanti viri pace dixerim, duplicem ex simplici dictam puto quod in Menandri Heautontimorum. cum unus fuerit senex, filius unicus, una amica, servus unus, in hac sua *Terentius* omnes conduplicaverit, atque mira arte Comœdiam ediderit πολυπροσωπότερον, adeoque venustiorem.

1 *Sed hic actor tantum poterit a facundia,*
Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc scripsit, quam dicturu' sum.
2 *Nam quod rumores* 3 *distulerunt malevoli,* (*facit*
Multas contaminasse Graecas, dum
Paucas Latinas: factum hic esse id non negat,
Neque se id pigere, & deinde facturum autumat.
Habet 4 *bonorum exemplum; quo exemplo sibi*
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod 5 *malevolus vetus poeta dictitat,*
Repente ad studium hunc se applicasse 6 *musicum,*
7 *Amicum ingenio fretum, haud natura sua:*
Arbitrium vostrum, vostra existimatio
Valebit. Quam ob rem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquum possit quam aequum oratio.
Facite, aequi sitis. 8 *date crescendi copiam,*
Novarum qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis: 9 *ne ille pro se dictum existumet,*
Qui nuper fecit servo currenti in via

2 Atque utinam hic actor (δεικτικῶς ego) tantum valeret eloquio, quantum inventione poeta.
2 Vide Prologos Andriae & Hecyrae.
3 Sparserunt, divulgarunt.
4 Naevii, Plauti, Ennii.
5 Luscius Levinius. Prolog. Andr.
6 Poeticum, ut daret operam Comoediis scribendis: sic prologo Hecyrae atque Phormionis.
7 Laelii, Scipionis nobilium, quorum familiaritate usus est. prolog. Adelph. & vita Terentii.
8 Date crescendi (in gratia apud vos) copiam iis poetis, qui faciunt vobis copiam spectandi novarum fabularum, earumque quae vitiis carent. vide Prol. Hecyrae. καινὰ δράματα.
9 Neque enim haec in suam defensionem dicta putet L. Levinius, qui scurriles servorum discursiones, & insanas turbas nuper populo ostendit in fabula motoria.

Decesse populum: cur insano serviat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, nisi finem maledictis facit.
Adeste æquo animo: date potestatem mihi,
1 *Statariam agere ut liceat per silentium:*
Ne semper servos currens, iratus senex,
Edax 2 *parasitus*, 3 *sycophanta autem impudens,*
Avarus leno, assidue agendi sint mihi
Clamore summo, cum labore maxumo.
4 *Mea caussa, caussam hanc justam esse, animum inducite,*
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui scribunt, nihil parcunt seni:
5 *Si qua laboriosa est, ad me curritur:*
Sin levis est, ad alium mox defertur 6 *gregem.*
7 *In hac est pura oratio. experimini,*
In utramque partem ingenium quid possit meum:
Si nunquam avare pretium statui arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vostris commodis;
Exemplum statuite in me, ut 8 *adolescentuli*
Vobis placere studeant potius, quam sibi.

1 Comœdiam, in qua non ita discurritur; ubi τὰ ἤθη seria, sedatiora & graviora, tanquam statarii milites, qui servant ordinem singuli.
2 Prolog. Eunuch.
3 Andr. Act. 5. sc. 4.
4 Qui senio confectus sum, cui parcendum erat.
5 Si qua fabula gravis sit argumenti, aut quæ laboris multum desideret, ad me itur.
6 Scenicorum, ad alios actores.
7 In hac fab. præter τὴν οἰκονομίαν, τὰ ἤθη, & venustatem, pura erit dictio.
8 Poetæ, actores, histriones.

ACTUS

ACTUS I.

SCENA I.

CHREMES, MENEDEMUS *Senes.*

CH. *QUamquam hæc inter nos nupera notitia admodum est,*
Inde adeo quod agrum in proxumo hic mercatus es,
Nec rei fere sane amplius quidquam fuit;
Tamen vel virtus tua me, vel 1 *vicinitas,*
Quod ego in propinqua parte amicitiæ puto,
Facit, ut te audacter moneam, & familiariter,
Quod mihi videre 2 *præter ætatem tuam*
Facere, & præter quam res te adhortatur tua.
Nam pro deum atque hominum fidem! quid vis tibi?
Quid queris? annos sexaginta natus es,
Aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris nemo habet:
Servos complures. Proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum 3 *officia fungere.*
4 *Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi*
Domum revortor, quin te in fundo conspicer

1 Ἐλκύσι-κόντι ad notitiam atque amicitiam arctiorem.

2 Ἔργα νέων, βȣλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

3 Archaismus.

4 *Terentianus Chremes non inhumanus, novum vicinum non vult fodere aut arare, aut aliquid ferre denique, non ut illum ab industria, sed ab illiberali labore deterreat.* Cic. 1. l. de Finibus.

Fodere aut arare, aut aliquid ferre: denique
Nullum remittis tempus, neque te respicis.
Hæc non voluptati tibi esse, satis certo scio.
1 *At enim me quantum hic operis fiat, pœnitet.*
2 *Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ,*
Si sumas in illis exercendis, plus agas.
ME. *Chreme,* 3 *tantumne ab re tua est otii tibi,*
Aliena ut cures, eaque, nihil quæ ad te attinent?
CH. 4 HOMO SUM: HUMANI NIHIL A ME ALIENUM PUTO.
Vel me monere hoc, vel percontari puta:
Rectum est, ego ut faciam: non ut deterream.
ME. *Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.*
CH. *An cuiquam est usus homini, se ut cruciet?* ME. *Mihi.*
CH. *Si quid laboris est, nollem: sed istud quid mali est*
Quæso, quid de te tantum meruisti? ME. *heu, hoi.*
CH. *Ne lacryma, atque istuc, quicquid est, fac me ut sciam.*
Ne retice, ne verere, crede, inquam, mibi:
5 *Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.*
ME. *Scire hoc vis?* CH. *hac caussa equidem, qua dixi tibi.*

ME.

1 At enim (dices) piget me videre quantulum hic promoveant opus meum servi pigri & cessatores.
2 Respondet sibi.
3 *Tantumne ab re tua est otii tibi, ut &c.* Cic. ad Attic. l. 12. 7. Epist.
4 *Est enim difficilis curæ rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil a se alienum putet.* Cic. 1. l. de offic. *Isti versus in pectore & ore sint: Homo sum, nihil humani a me alienum puto.* Senec. Epist.
5 *Quare omnibus de rebus fac ut quamprimum sciam. aut consolando, aut consilio, aut re juvero.* Cic. fam. Epist. 7. l. 10. Epist.

ME. *Dicetur*. CH. *at istos* 1 *rastros interea tamen*
Depone, ne labora. ME. *minime*. CH. *quam rem agis?*
ME. *Sine me, vacivom tempus ne quod duim mihi*
Laboris. CH. *non sinam inquam*. ME. *ah, non æquom facis*.
CH. *Hui, tam graveis hos, quæso?* ME. *Sic meritum est meum*.
CH. *Nunc loquere*. ME. *Filium unicum adolescentulum*
Habeo. *ah! quid dixi habere me? imo* 2 *habui Chreme*:
Nunc habeam, nec ne, incertum est. CH. *Quid ita istuc?* ME. *scies*.
Est e 3 *Corintho hic advena anus paupercula*,
Ejus filiam ille amare cœpit perdite,
Prope jam ut pro 4 *uxore haberet, hæc clam me omnia*.
Ubi rem rescivi, cœpi non humanitus,
Neque ut ægrotum animum decuit adolescentuli,
Tractare, sed vi & via pervolgata 5 *patrum*.
Quotidie accusabam: Hem: tibine hæc diutius
Licere speras facere me vivo patre,
Amicam ut habeas prope jam in uxoris loco? (*Clinia*.
Erras, si id credis, & me ignoras,
Ego te meum esse dici tantisper volo,
Dum, quod te dignum est, facies: sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, invenero.

1 Mattocks or boughes.

2 Miserum istuc verbum & pessimum est, *hab iste*, *& nihil habere*, Plaut. Ruden. act. 5. sc. 2.

3 Peloponesi, ad Isthmum inter Ionium & Ægeum maria, urbe celeberrima, h. *Corintho* & *Coranthe*, Turcis *Gereme*.

4 Res odiosa matrimonium inire cum peregrinis mulieribus, quæ præter egestatem atque civium contemptum male audiebant, tanquam meretrices.

5 Qui plerunque, ut & patrui & senes sunt *laudatores temporis acti Se pueris*. Horat. Epist. ad Pisones. *Censores castigatoresque minorum*.

Nulla adeo ex re istuc fit, nisi 1 *ex nimio otio.*
Ego 2 *istuc ætatis non amori operam dabam,*
Sed in Asiam abii hinc propter pauperiem, atque ibi
Simul rem & gloriam armis belli repperi.
Postremo adeo res rediit: adolescentulus
Sæpe eadem, & graviter audiendo victus est:
Ætate me putavit & sapientia
Plus scire, & providere, quam se ipsum sibi.
In Asiam ad 3 *Regem militatum abiit, Chreme.*
CH. *Quid ais?* ME. *clam me profectus: menses treis abest.*
CH. *Ambo accusandi: etsi illud inceptum tamen*
Animi est prudentis signum, & non instrenui.
ME. *Ubi comperi ex iis, qui ei fuere conscii,*
Domum revortor mœstus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto præ ægritudine;
Adsido: accurrunt servi: soccos detrahunt:
Video alios festinare, 4 *lectos sternere,*
Cœnam apparare: pro se quisque sedulo
Faciebant, quo illam mihi lenirent miseriam.
Ubi video hæc, cœpi cogitare, Hem, tot mei

1 *Fac monitis fugias otia prima meis. Hæc ut ames faciunt, hæc, ut fecere, tuentur: hæc sunt caussa cibusque mali, &c.* Ovid. de Remedio Amoris. L. 1.

2 *Sese extemplo ex ephebis postquam excesserit, Non ut ego amori neque desidiæ in otio operam dedisse.* Plaut. Merc. Prolog.

3 Regem Persarum, quem Græci κατ' ἐξοχὴν βασιλέα, & μέγαν βασιλέα dixerunt.

4 De more discumbendi, de lectis, & tricliniis, &c. videndi Alexander ab Alexandro. 5. l. Genial. c. 21. Cœlius Rhodig. Stuckius, Lipsius, 3. antiq. lection. Pet. Ciacconius, Rosinus, Dempsterus, alii.

Se-

Solius 1 solliciti sunt caussa, ut me unum expleant?
Ancillę tot me vestiant? sumptus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea est,
Ego eum hinc ejeci miserum injustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam; nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas injurias,
Interea usque illi de me 2 supplicium dabo,
3 Laborans, quærens, parcens, illi serviens.
Ita facio prorsus, nihil relinquo in ædibus,
Nec vas, nec vestimentum: conrasi omnia.
Ancillas, servos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile victum 4 exercerent suum,
Omnes 5 produxi ac vendidi: 6 inscripsi illico
Ædeis: mercedem quasi talenta ad quindecim
Coegi: agrum hunc mercatus sum: hic me exerceo.

1 Menander: βίον ὡς οἰκτρὸν ἐξελαύνω ... τλῆστιν.
2 Ἑαυτοντιμωρούμενος.
3 *Conserva, quære, parce, fac quam plurimum illis relinquas.* Adelph. 5. act. 3. sc. imitatione Menandri, τὺ λέγε ... δείδεται in Leucasia.
4 Festus, Lambinus, & codex Coloniensis præferunt *exsercirent* a *sarcio*. Bembus, Muretus, aliique retinent *exercerent*. Turnebus item l. 3. c. 51. Idque autoritate Divi Ambr. 2. officiorum. *Sed direptione alicujus & amissione patrimonii in eam recedere injuriam ut sumptum exercere non queat.* V. βίον ἐργάζεσθαι, ἐργάζεσθαι τὰ ἐπιτήδεια ut, quod in ipsos insumitur, ipsi labore suo acquirant.
5 Venum exposui, quasi hasta posita.
6 Deserta domus (inquit Plinius 27. epist. l. 7.) proscribebatur tamen, seu quis emere illam aut conducere vellet.

1 Decrevi, tantisper me minus injuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser;
Nec mihi fas esse ulla me voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvos redierit meus particeps.
CH. Ingenio te esse in 2 liberos leni puto, &
Illum obsequentem, 3 si quis recte aut commode
Tractaret. Verum neque tu illum sati' noveras,
Nec te ille. hoc ibi fit, ubi non vere vivitur.
Tu illum, nunquam ostendisti, quanti penderes,
Nec tibi ille est credere ausus quæ est æquom patri.
Quod si esset factum, hæc nunquam evenissent tibi.
ME. Ita res est, fateor: peccatum a me maximum est.
CH. Menedeme, at porro recte spero: & illum tibi
Salvum affuturum esse hic confido propediem.
ME. Utinam ita dii faxint. CH. facient. nunc, si commodum est,
4 Dionysia hic sunt. hodie apud me sis volo.
ME. Non possum. CH. cur non? quæso tandem aliquantulum

1 *Quid ille Terentianus ipse se puniens: Decrevi, tantisper me minus &c. Hic decernit ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus &c. Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ malum.* Cic. Tusc. q. 3. idem l. 5. de finibus.

2 Liberos dixit multitudinis numero, cum Menedemus unicum tantum haberet filium.

3 Severitas parentum animos filiorum dejicit & prosternit, indulgentia corrumpit. *Inter utrumque* (monet Seneca) *regendus est animus institutione liberorum, ut modo frenis utamur, modo stimulis*, 2. l. de Ira 21. cap. sed & 20. præcedens, & quod sequitur 22. c. lectione sunt dignissima, nec non 23.

4 Liberi patris festa, Liberalia, Bacchanalia, ludi anni in honorem Bacchi victoriam ex India deportantis, *οἱ κατ' ἀγροὺς* ubi senes istos habitasse verissimile est, acti autem post æquinoctium autumnale. Athenæus, l. 14 c. 2.

Ti-

Tibi parce. idem absens facere te hoc volt filius.

ME. *Non convenit, qui illum ad laborem 1 impellerim,*

Nunc me ipsum fugere. CH. *siccine est sententia?*

ME. *Sic.* CH. *bene vale.* ME. *& tu.* CH. *lacrumas excussit mihi,*

Miseretque me ejus: sed, ut diei tempus est,

Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,

Ad cenam ut veniat. ibo, visam si domi est.

Nil opus fuit 2 monitore, jamdudum domi,

Præsto apud me esse 3 ajunt: egomet convivas moror.

Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores?

Hinc a me quisnam egreditur? huc concessero.

1 Præteritum antiquæ monetæ, novæ namque *impulerim*, quod nõ fert lex Pedia.

2 Vocatore, servo qui moneret convivas. Plin. l.35. c.10. Apul.l.3. videtur hi esse δειπνοκλήτορες Artemidori.

3 Videtur hoc rescivisse a quodam ex famulis.

ACTUS I. SCENA II.

CLITIPHO, CHREMES.

CL. 1 N*ihil adhuc est, quod vereare Clinia: haud quanquam etiam 2 cessant:*

Et illam simul cum nuncio tibi hic affuturam

Hodie, scio. proin tu sollicitudinem istam falsam, quæ te

Excruciat, mittas. CH. *quicum loquitur filius?* CL. *Pater adest,*

Quem volui. adibo. Pater opportune advenis.

1 Intus relictum Cliniam alloquitur Clitipho, in proscenium egrediens.

2 Syrus & Dromo servi in urbem missi ad accersendam Antiphilam. videtur hinc scena in suburbano constituta, quo accersenda ex urbe Antiphila.

CH. Quid id est? CL. hunc Menedemū nosti ne nostrū vicinum? C. probe.
CL. Huic filium scis esse? CH. audivi esse, in Asia. CL. non est, pater. apud
Nos est. CH. quid ais? CL. 1 *advenientem, e navi egredientem adduxi illico*
Ad cœnam: nam mihi magna cum eo jam inde usque a pueritia
Semper fuit familiaritas. CH. voluptatem magnam nuncias.
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum hodie esset amplius,
Ut hanc lætitiam 2 *nec opinanti primus objicerem domi!*
Atque etiam nunc tempus est. CL. cave faxis: non opus est pater.
CH. Quapropter? CL. quia enim incertum est etiam, quid se faciat: modo venit.
Timet omnia: patris iram, & animum amicæ se erga ut sit suæ.
Eam misere amat. propter eam hæc turba atque abitio evenit. CH. scio.
CL. Nunc servolum ad eam in urbem misit, & ego nostrum una Syrum.
CH. Quid narrat? CL. quid ille? se miserum esse. CH. miserum? quem minus credere est?
Quid reliqui est, quin habeat, 3 *quæ quidem in homine dicuntur bona,*

1 Adventoria cœna amicos peregre redeuntes excipere moris erat. Martial. Epist. l. 12. *Ut familiarissimas mihi aures tuas acciperem adventoria:* Et quæ nos ibi. de libro tanquam cœna adventoria locutus, quam vovebant, quam ex voto solvebant passim apud Horatium, Martialem, alios.

2 Non paucis ex repentino atque insperato aliquo casu in tantum ripis superans abundavit pectus lætitia, ut spiritus interclusi imaginatione, i. e. motu animæ, quem sensus in actu positus creat, subito exspirarint. vide Liv. 3. dec. 2. l. de fœminis quæ conspectis filiis ex prælio reversis, quos cæsos fuisse audierant, nimio gaudio exanimatæ &c. Val. max. l. 9. c. 12. & A-gell. l. 3. c. 15.

3 Ut vestes non adferunt calorem, ipsæ cum sint frigidæ; sed teporem qui a corpore provenit, stipant, & coercent: ita vita beata non est ab extra, non ab ædibus, possessionibus, amicis &c. sed ab ipso animo, qui si sit rectus & bene compositus, cætera juvando &c. Plutarch. de virtute & vitio. Bona quæ sunt, quæ dicuntur: Aristot. Ethic. Nicom. 1. l. cap. 4. 5. 6. &c. interpretes ipsius. Senec. Epist. 71. 74. 76. Boet. 1. 3. l. Apul. de Deo Socratis, &c.

Parenteis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias?
1 *Atque hæc perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet:*
Qui uti scit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.
CL. *Imo ille senex fuit* 2 *importunus semper: & nunc nihil magis*
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.
CH. *Illene?* 3 *sed reprimam me: nam, in metu esse hunc, illi est utile.*
CL. *Quid tute tecum?* CH. *dicam. ut ut erat, mansum tamen oportuit.*
Fortasse aliquanto iniquior erat præter ejus lubidinem.
Pateretur. nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Huncine erat æquom ex illius more, an illum ex hujus vivere? &
Quod illum insimulat 4 *durum, id non est: nam parentum injuriæ*
Unius modi sunt ferme, paullo qui est homo tolerabilis.
Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier:
Præbent 5 *exigue sumptum: & ea sunt tamen ad virtutem omnia.*
Verum ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,
Necesse est Clitipho consilia consequi consimilia. hoc
Scitum est, 6 *periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu fiet.*

1 Bona vel sunt ἁπλῶς bona, & tum semper per se sũt & dicũtur bona; vel respectu hominum, in quorum usum creata sunt. tum vero neque bona sunt, neque mala, nisi quatenus homines bene vel male iis utuntur. Arist. Eth. Nic. 5. l. 1. c. Rex noster est animus, hoc incolumi, cætera manent in officio &c. Sen. epist. 114.

2 Austerus, acerbus, quasi portu i.e. quiete carens, sibi & aliis molestus, inquietus.

3 Callide se reprimit senex, ne apud Clitiphonem aperiat luctum, & dolorem Menedemi super discessu filii: simul ut suum celet filium animi teneritudinem, defendit autoritatem patrum, exigitque filiorum officia.

4 Σκληρὸν πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νυθετεῖν. Menander. 5. Parce. 6 Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά. Menander. feliciter sapit, qui alieno periculo sapit. *felix quicunque dolore Alterius discit posse carere suo.* Tibullus 3. l. eleg. 6.

CL.

CL. *Ita credo*. CH. *ego ibo hinc intro, ut videam, nobis quid cœnæ fiet.*
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quo hinc abeas longius.

ACTUS II.

SCENA I.

CLITIPHO.

Quam iniqui sunt patres in omneis adolescenteis judices:
Qui æquom esse censent, nos jam a pueris illico nasci senes,
Neque illarum affines rerum esse, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderantur, nunc quæ est, non quæ olim fuit.
Mihi si unquam filius erit, næ ille facili me utetur patre.
Nam & 1 cognoscendi, & ignoscendi dabitur peccati locus:
Non ut meus, qui mihi 2 per alium ostendit suam sententiam.
Perii. is mihi, ubi adbibit 3 plus paullo, sua quæ narrat facinora?
4 *Nunc ait, Periculum ex aliis facito, tibi quod ex usu siet.*
Astutus! 5 næ ille haud scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.
Magis nunc me amicæ dicta stimulant; da mihi, atque affer mihi.
Cui quid respondeam, nil habeo: neque me quisquam est miserior.

1 Cic. pro Cœlio: *Leni vero & clementi patri, cujusmodi ille est; Fores effregit? restituentur. Discidit vestem? resarciatur: Cælii caussa est expeditissima.*
2 Sub Menedemi persona, cujus caussam modo egit, atque invehebatur in Cliniam, adeoque omnes me & in genere adolescentes.
3 Largius æquo.
4 Μίμησις, recitantis sententiam patris sui.
5 Quanti a liberis parentum fiant verba, docet pastor apud Theocritum Idyl. 9. quod τῷ δ' θέρευς φρύγοντος ἐγὼ τόσσον μελεδαίνω ὅσσον ἐρῶντι πατρὸς μύθων καὶ μητρὸς ἀκούειν. Neque enim *amentes* (ut habet Afranius) *quibus animi non sunt integri, surde audiunt*, sed & amantes. *amor surdis auribus esse solet*. Prop.

Nam

Nam Clinia hic, etsi is quoque suarum rerum satagit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciæ.
Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, 1 nobilis.
Tum, quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, 2 religio est dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiam dum scit pater.

1 Nota magis quam nobilis.

2 Dies *religiosi*, inquit Agellius, dicti, quos propter ominis diritatem, relinquimus: Ideirco Terentius in Heaut. *Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.* lib. 4. c. 3. h e. Tum quod dem ei obsequii tantum voces & blanditiæ, cujusmodi sunt, *Recte benigne*, Nam nihil esse mihi, nefas dicere, non licet, non ausim dicere.

ACTUS II. SCENA II.

CLINIA, CLITIPHO.

CL. SI mihi secundæ res de amore meo essent, jam dudum scio
Venissent: sed vereor, ne 1 mulier me absente hic corrupta sit.
2 Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeant;
3 Occasio, locus, ætas, mater, cujus sub imperio est, mala:
Cui nihil præter pretium jam dulce est. CLI. *Clinia.* CL. *hei misero mihi.*
CLI. *Etiam caves, ne videat forte hinc te a patre aliquis exiens.*
CL. *Faciam. sed nescio quid profecto mihi animu' præsagit mali.*
CLI. *Pergin' istuc prius dijudicare, quam scis, quid veri siet?*
CL. *Si nihil mali esset, jam hic adessent.* CLI. *jam aderunt.* CL. *quando istuc erit?*
CLI. *Non cogitas hinc longule esse? & nosti mores mulierum:*

1 Antiphila. Virginem viripotentem Ulpianus & Cajus mulierem vocant: sc. sequente, idem.

2 *In cogitando, mœrore exaugeor.* Plaut. Stich. 1 act. 1 sc. Alii leg. *exangeat*, voluntque veteres usurpasse, 2. Conjugationis, pro *ango*, verum neq; conjugatio, neq; compositio placet.

3 Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς. Menander.

1 Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. CL. *o Clitipho*,
Timeo. CLI. *respira: eccum Dromonem cum Syro. una adsunt tibi*.

ACTUS II. SCENA III.

SYRUS, DROMO, CLINIA, CLITIPHO.

SY. A*in' tu?* DR. *sic est*. SY. *verum interea dum* 1 *sermones cædimus*,
Illæ sunt relictæ. CLI. *mulier tibi adest, audin' Clinia?*
CL. *Ego vero audio nunc demum, & video, & valeo, Clitipho*.
DR. *Minime mirum: adeo impeditæ sunt*: 2 *ancillarum gregem*
Ducunt secum. CL. *perii, unde illi sunt ancillæ?* CLI. *men' rogas?*
SY. *Non oportuit relictas*: 3 *portant quid rerum?* CL. *hei mihi*.
SY. 4 *Aurum, vestem: & vesperascit, & non noverunt viam*.
Factum a nobis stulte est. abi dum tu Dromo illis obviam.
Propera. quid stas? CL. *væ misero mihi, quanta de spe decidi*.
CLI. *Quid istuc? quæ res te sollicitat autem?* CL. *rogitas quid siet?*
Viden' tu ancillas, aurum, vestem? quam ego cum una ancillula
Hic reliqui. unde esse censes? CLI. *vah, nunc demum intelligo*.

1 Dum surgunt, movent, promovent, apparant, ornant se.

1 Κόπτειν λόγυς & κόπτειν ῥήματα dici a Græcis monet Priscianus l. 18. quod interpretatur Nonius, *commiscere sermones*. qui *serere* legunt, non metiuntur versum; quanquam *serere sermones* habeatur apud Virgilium & Livium.
2 Indecorum nimirum olim visum matronis & inhonestum, sine comitatu ancillarum in publicum prodire. Præibant ex officio Anteambulatrices, subsequebantur Pedisequæ. Martianus Capella, l. 2. *Periergia vero aliis comitata pedisequis dotalibusque mancipiis curiose universa perscrutans atque interrogans sequebatur*. 3 Quam multas res & magnas portant secum? Nannius Miscel. l. 1. c. 21.
4 Aurea ornamenta, monilia, vide Eunuchi 4. act. 1. scena. infra. *sine auro tum ornatam*.

Dii

Dii boni, quid turbæ est? ædes nostræ vix capient, scio.
Quid comedent? quid ebibent? quid sene erit nostro miserius?
Sed video, eccos, quos volebam. CL. *o Jupiter, 1 ubinam est fides?*
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletasti te Antiphila, & me in his deseruisti malis,
Propter quam in summa infamia sum, & meo patri minus obsequens:
Cujus nunc pudet me, & miseret, qui harum mores 2 cantabat mihi,
Monuisse frustra: neque potuisse eum unquam me ab hac expellere.
Quod nunc faciam tamen: cum gratum mihi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me. SY. *hic de nostris verbis errat videlicet,*
Quæ hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis.
Nam & vita est eadem, & animus te erga idem ac fuit,
Quantum ex ipsa re conjecturam cepimus.
CL. *Quid est obsecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium est,*
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.
SY. *Hoc primum, ut ne quid hujus ignores: anus*
Quæ est dicta mater esse ei antehac, non fuit.
Ea obiit mortem: hæc ipsa in itinere 3 alteræ
Dum narrat, forte audivi. CLI. *quænam est altera?*

1 Quonam abiit fides mihi data ab Antiphila, fore se amori nostro constantem? Hæc sibi Clinia suspicatus amicam suam corruptam esse, ubi conspexisset tantum auri, gregem ancillarum, vestes suppetere illi quam pauperem abiens reliquisset.

2 Sæpe repetens monebat. *Hæc dies noctesque tibi canto ut caveas* Plaut. Trinum.

3 Alteri, ut *nullæ* Andr. 3. act. sc. 5. & *sc.* *le.* Eunuch. 5. act. 6. sc. Cic. l. 2. de Divin. *aliæ pecudis*. sed vide Grammat. nostram.

SY.

SY. *Mane, hoc, quod cœpi, primum enarrem, Clitipho:*
Post istuc veniam. CLI. *propera.* SY. *jam primum omnium,*
Ubi ventum ad 1 *ædes est, Dromo pultat fores:*
Anus quædam prodit. hæc ubi aperuit ostium,
Continuo hic se conjecit intro: ego consequor:
Anus foribus obdit pessulum, ad lanam redit.
Hic sciri potuit, aut nusquam alibi, Clinia,
Quo studio vitam suam te absente exegerit:
Ubi de improviso est interventum 2 *mulieri.*
Nam ea res dedit tum existimandi copiam
Quotidianæ vitæ consuetudinem;
Quæ, cujusque ingenium ut sit, declarat maxume.
3 *Texentem telam studiose ipsam offendimus,*
Mediocriter 4 *vestitam veste lugubri,*
Ejus 5 *anuis causa, opinor, quæ erat mortua,*
6 *Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur sibi;*
7 *Nulla mala re esse expolitam muliebri:*
Capillus passus, prolixus, circum caput

1 Servius in II. Æneid. Omne ædificium *ædes* dicuntur. Sed Varro locum quatuor angulis conclusum ædem vocari docet. revera *ædes* quæ ab omni parte tecta est, non sub dio, non oculo pervia, ἀειδὴς ἀΐδης.
2 Antiphilæ virgini nubili, ut sc. I. hujus act. & supra hac ead sc.
3 Ἐξ ἱστοῦ γὰρ ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ. Menander.
4 Antiphilam.
5 Veteres in quarta declin. retinuere gignendi casum in *is*. ut *anuis, fructuis, Senatuis*, testati hujus declinationis originem a tertia, ante contractionem: adi Grammatic. nostram.
6 Mundus nimius & cultus meretrici potius quam castæ convenit. *Ad mœchum veniet lota cute, quando videri Vult formosa domi? &c.* Juven. 6. sat. vide Phorm. Act. I. sc. 2.
7 Non cerussa, stibio, purpurisso, aliisve offuciis & pigmentis fucatam. Nonnulli codd. habent *malam*, alii *malas*.

Re-

Rejectus negligenter. 1 *pax.* CL. *Syre mi? obsecro*
Ne me in lætitiam frustra conjicias. SY. *anus*
Subtemen nebat: 2 *præterea una ancillula*
Erat: ea texebat una 3 *pannis obsita,*
Neglecta, immunda illuvie. CLI. *si hæc sunt Clinia*
Vera, ita ut credo, quis te est fortunatior?
Scin' tu hanc, quam dicit 4 *sordidatam & sordidam?*
Magnum hoc quoque signum est dominam esse extra noxiam,
Cum ejus tam negliguntur 5 *internuncii:*
Nam disciplina est eisdem, 6 *munerarier*
Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
CL. *Perge obsecro te, & cave ne falsam gratiam*
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?
SY. *Ubi dicimus rediisse te, & rogare uti*
Veniret ad te, mulier telam desinit
Continuo, & lacrumis opplet os totum sibi, ut
Facile scires desiderio id fieri tuo.
CL. *Præ gaudio (ita me dii ament) ubi sim nescio.*
Ita timui. CLI. *at ego nihil esse sciebam Clinia.*
Agedum vicissim, Syre, dic quæ illa est altera.
SY. *Addducimus tuam Bacchidem.* CLI. *hem, quid Bacchidem?*

1 Interjectio Silentii, vel approbationis Plauto frequens. Pseud. 5. act. 1. sc. Mil. 3. 1. Stich. 5. 5. Huc respexit Ausonii Grammaticomastix in Idyllio 12. *Totum opus hoc sparsum; crinis velut Antiphile pax.* ad quem locum vide Jos. Scalig. lectiones. ut infra 4. act. 3. scen.

2 Καὶ θεράπαινις ἦν μία. αὕτη συνύφαινε ῥυπαρῶς διακειμένη. Menander.

3 Ut Eunuch. 2. act. 2. scen.

4 *Sordidatam* referunt ad vestitum, *sordidam* ad illuviem.

5 Ministri & ministræ, Internunciæ, conciliatrices.

6 Ovid. de arte l. 2. v. 251.

Eho,

Ebo, scelesté, quo illam abducis? SY. *quo illam ego? ad nos scilicet.*
CLI. *Ad patremne?* SY. *ad eum ipsum.* CLI. *o hominis impudentem audaciam!* SY. *heus*
Tu; 1 non fit sine periculo facinus magnum & memorabile.
CLI. *Hoc vide. in mea vita tu tibi laudem is quæsitum, scelus.*
Ubi si paullum modo quid te fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? SY. *at enim.* CLI. *quid enim?* SY. *si sinas, dicam.* CL. *sine.*
CLI. *Sino.* SY. *ita res est, hæc nunc quasi cum.* 2 CLI. *quas, malum, ambages mihi*
Narrare occipit? CL. *Syre, verum hic dicit: mitte: ad rem redi.*
SY. *Enimvero reticere nequeo, multimodis injurius*
Clitipho es, neque ferri potis es. CL. *audiendum hercle est: tace.*
SY. *Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici.*
Tum esse in potiundo periclum non vis: haud stulte sapis:
Siquidem id sapere est, velle te id, quod non potest contingere.
3 *Aut hæc cum illis sunt habenda, aut illa cum his amittenda sunt.*
4 *Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:*
Etsi consilium, quod cepi, rectum esse & tutum scio:
Nam tua apud patrem amica tecum sine metu ut sit, copia est:

Tum,

1 Μέγα & περιβόητον ἔργον. Menander Plotio. Cui contrarium illud Juvenalis 14. Sat. *Nullus enim magni sceleris labor.* ad quem Scholiastes laudat hunc Terentii locum.

2 Aposiopesis, oratio imperfecta, ex Clitiphonis impatientia audiendi, dum interrumpit Syri *quasi*. confer Thrasonis *quasi* Eunuch. act. 3. sc. 1.

3 Aut pericula cum & pro emolumentis subeunda, aut emolumenta illa, *amari, potiri, habere quod des illi* cum periculis simul amittenda.

4 Periculi, aut fructus.

Tum, illi argentum quod pollicitu' es, eadem hac inveniam via:
Quod ut efficerem, orando surdas jam aureis reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? CLI. *siquidem hoc fit.* SY. *siquidem experiundo scies.*
CLI. *Age age, cedo istuc tuum consilium, quid id est?* SY. 1 *assimulabimus,*
Tuam amicam, hujus esse. CLI. *pulcre; cedo quid hic faciet sua?*
An ea quoque hujus dicetur, si haec una dedecori est parum?
SY. *Imo ad tuam matrem abducetur.* CL. *quid eo?* SY. *longum est Clitipho,*
Tibi si narrem, quam ob rem id faciam: vera caussa est. CLI. 2 *fabulae:*
Nihil sati' firmi video, quam ob rem accipere hunc mihi expediat metum.
SY. 3 *Mane, habeo aliud, si istuc metuis, quod ambo confiteamini*
Sine periculo esse. CLI. *hujusmodi, obsecro, aliquid reperi.* S. *maxume:*
Ibo obviam hinc: dicam, ut revortantur domum. CLI. *hem,*
Quid dixti? SY. *ademptum tibi jam faxo omnem metum,*
4 *In aurem utrāvis otiose ut dormias.*
CLI. *Quid ago nunc?* CL. *tune? quid boni.* CLI. *Syre, dic modo*
Verum. SY. *age modo hodie: sero ac nequidquam voles.*
CL. *Datur modo: fruere dum licet: nam nescias,*

1 Protasis ex parte Clitiphonis. Bacchis simulabitur esse amica Cliniae. Antiphila ducetur pro ancilla Bacchidis. extorquebitur argentum a sene quod Bacchidi Clitipho promiserat.

2 Nugae sunt istae, merae gerrae.

3 Indignatus Syrus improbari a Clitiphone consilium suum, simulat se aliud invenisse, quod absque periculo fiet: obviam se iturum Bacchidi, dicturumque ut domum revertatur.

4 Ex Menandri Plotio: Ἐπ' ἀμφοτέραν ἵν' ὁ ἐπίκληρος ἢ μέλλει καθευδήσειν. unde lusit Plaut. Pseud. 1. sc. 1. act. *De istac re in oculum utrumvis conquiescito.* *Ca. oculum utrum, anne aurem? Pseud. At hoc pervulgatum est nimis.* h. e. ut animo sis securo atque otioso.

Eju' sit potestas posthac, an nunquam tibi.

CLI. *Syre inquam.* SY. *perge porro; tamen istuc ago.*

CLI. *Verum hercle istuc est, Syre. Syre inquam, heus heus Syre.*

SY. 1 *Concaluit: quid vis?* CLI. *redi, redi.* SY. *adsum. dic, quid est?*

Jam hoc quoque negabis tibi placere. CLI. *imo, Syre,*

Et me, & meum amorem, & famam permitto tibi:

Tu es judex: ne quid accusandus sis, vide.

SY. *Ridiculum est, te istuc me admonere Clitipho:*

Quasi istic minor mea res agatur, quam tua.

Hic si quid nobis forte advorsi evenerit,

Tibi erunt parata 2 verba, huic homini 2 verbera.

Quapropter hæc res neutiquam neglectu est 3 mihi.

Sed istum exora, ut suam esse adsimulet. CL. *scilicet*

Facturum me esse. in eum jam rediit locum,

4 *Ut sit necesse.* CLI. *merito amo te, Clinia.*

CL. *Verum illa ne quid titubet.* SY. *perdocta est probe.*

CLI. *At hoc demiror, qui tam facile potueris*

Persuadere 5 illi, quę solet quos spernere!

SY. 6 *In tempore ad eam veni; quod rerum omnium est*

Primum. nam quendam 7 misere offendi ibi militem

Eju'

1 Irane, an amore? ut Eunuch. 1. act. 2. sc. *hæc conversus ad spectatores.*

2 Paronomasia.

3 Mihi δεικτικῶς.

4 Ex Menandro, Τρία γάρ ἐστι δέσποτα, δι' ὧν ἀπόλυτα γίγνεται Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον ἔθει τινί.

5 Bacchidi, quæ solet aliquos amatores spernere.

6 *Romana sic est vox, veni in tempore. Vester quoque ille Comicus Terentius Rerum omnium primum esse tempus autumat ad Antiphilam, &c.* Ausonius in Pittaco.

7 Valde, sollicite orantem.

Eju' noctem orantem. hæc arte tractabat virum
Cupidum ut illius animum inopia incenderet,
Eademque ut esset apud te hoc quam gratissimum.
Sed heus tu vide sis, ne quid imprudens ruas,
Patrem novisti ad has res quam sit perspicax:
Ego te autem novi, quam esse soleas 1 *impotens:*
Inversa verba, eversas cervices tuas,
Gemitus, screatus, tussis, risus, 2 *abstine.*
CLI. *Laudabis.* SY. *videsis.* CLI. *tutemet mirabere.*
SY. *Sed quam cito sunt consecutæ mulieres?*
CLI. *Ubi sunt? cur retines?* SY. *jam nunc hæc non est tua.*
CLI. *Scio,* 3 *apud patrem, at nunc interim.* SY. *nihilo magis.*
CLI. *Sine.* SY. *non sinam inquam.* CLI. *quæso paullisper.* SY. *veto.*
CLI. *Saltem salutare.* SY. *abeas, si sapis.* CLI. *eo. quid*
4 *Istic?* SY. *manebit.* CLI. *o felicem hominem!* SY. *ambula.*

1 Ad affectus moderandos coram patre perspicaci, & verba tua, nutus, gestus advertente.

2 Cohibe, *apage, potin' ut abstineas manum, Sermonem, Culpam, &c.* Plaut.

3 Coram patre non erit.

4 Clinia.

ACTUS II. SCENA IV.

BACCHIS, ANTIPHILA, CLINIA, SYRUS.

BA. Æ*Depol Antiphila mea laudo te, & fortunatam judico,*

Id cum studuisti, 1 isti formæ mores ut consimiles forent:
Minimeque (ita me dii ament) miror, si te sibi quisque expetit.
Nam mihi 2 quale ingenium haberes, fuit indicio oratio tua.
Et cum egomet nunc mecum in animo vitam tuam considero,
Adeoque 3 vostrarum omnium, volgus que ab sese segregant;
Et vos esse istius modi, & nos non esse, haud mirabile est.
Nam vobis 4 expedit esse bonas, nos quibuscum res est, 5 non sinunt.
Quippe forma impulsi nostra nos amatores colunt:
Hæc ubi imminuta est, illi suum animum alio conferunt.
Nisi si prospectum est interea aliquid, desertæ vivimus.
Vobis cum uno semel ubi ætatem agere decretum est 6 viro,
Cujus mos maxime est consimilis vostrum; 6 hi se ad vos applicant;
Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini;
7 *Ut nunquam ulla amori vostro incidere possit calamitas.*
AN. *Nescio alias. me quidem semper scio fecisse sedulo,*
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. CL. 8 *ab*,
Ergo *mea Antiphila tu nunc sola reducem me in patriam facis.*
Nam, dum abs te absom, omnes mihi labores fuere, quos cepi, leves,

1 Οὕτω φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμεῖ τρόπος χρηστὸς, διπλασίως δ' ὁ προσιὼν ἁλίσκεται. Menander apud Stobeum. Socratis præceptum de speculo consulendo vide apud Diog. Laertium, & Plutarch. Conjug. præcept. Senec. Natur. quæst. l. 1. Apul. Apolog.
2 Sermo est animi χαρακτήρ, Viva animi imago. Solon apud Laertium. *Loquere ut te videam.* Plato.
3 Vestri similium.
4 Bene vertit, utile est.
5 Tales esse. *Ipsa merces est autoramentum servitutis.* Cic. 1. de Offi.
6 Adverte Syntaxin, *Viro hi.*
7 Ut, *Quos irrupta tenet copula, Non malis divulsus querimoniis suprema citius solvat amor die.* Horat. 13. od. 1. l.
8 Clinia Antiphilam venientem prospiciens hæc secum.

Præ-

Præterquam tui carendum quod erat. SY. *credo.* CL. *Syre, vix suffero.*
Hoccine me miserum non licere meo modo 1 *ingenium frui?*
SY. *imo, ut patrem* 2 *tuum vidi esse habitum, diu etiam duras dabit.*
BA. *Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos?* AN. *ah,* 3 *retine me obsecro.*
BA. *Amabo, quid tibi est?* AN. *disperii.* BA. *perii misera, quid stupes*
Antiphila? AN. *videon'* 4 *Cliniam, an non?* BA. *quem vides?* CL. *salve anime mi.*
AN. *O mi expectate Clinia, salve.* CL. *ut vales?*
AN. *Salvom venisse gaudeo.* CL. *teneone te (meo?*
Antiphila, maxume animo exoptatam
SY. *Ite intro, nam vos jamdudum exspectat senex.*

1 Archaismus. ingenio.
2 In quantum patris tui affectum & dispositionem perspexi, diu duras etiamdum partes dabit. sunt qui *puras* legi volunt, & *noctes* exponunt. mihi hic alta nox.
3 Deficit exanimis præ lætitia deliquio.
4 Etiam præ inopinato gaudio dubitat. *Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, &c.* Andromache. Virg. 3. Æneid.

ACTUS III.

SCENA I.

CHREMES, MENEDEMUS.

CH. L*ucifcit* 1 *hoc jam. cesso pultare ostium*
Vicini? primum ex me ut sciat, sibi filium
Rediisse: etsi adolescentem hoc nolle intelligo.
Verum cum videam miserum hunc tam excruciarier
Eju' abitu, celem tam insperatum gaudium,

1 Fabulæ hujus datæ actæque in ludis Megalensibus, duo actus priores acti sunt vesperi. curabatur nempe cœna, intermissa per noctem ludis transactam. reliqui tres actus sub lucem agebantur. vide prologum, & Jul. Scalig. 6. l. poetic. 3. c.

Cum illi nihil pericli ex indicio siet?
Haud faciam: nam, quod potero, adjutabo senem,
Item ut filium meum amico atque æquali suo
Video inservire, & socium esse in negotiis.
Nos quoque senes 1 est æquom senibus obsequi.
ME. *Aut ego profecto ingenio 2 egregio ad miserias*
Natus sum, aut illud falsum est, quod volgo audio
Dici, diem 3 adimere ægritudinem hominibus.
Nam mihi quidem quotidie augescit magis
De filio ægritudo; & quanto diutius
Ab est, magis cupio tanto, & magis desidero.
CH. *Sed ipsum egressum foras video: ibo, alloquar.*
Menedeme salve: nuncium apporto tibi,
Cujus maxume te fieri participem cupis.
ME. *Num quidnam de gnato meo audisti Chreme?*
CH. *Valet 4 atque vivit.* ME. *ubinam est quæso?* CH. *apud me domi.*
ME. *Meus gnatus?* CH. *sic est.* ME. *venit?* CH. *certe.* ME. *Clinia*
Meus venit? CH. *dixi.* ME. *eamus, duc me ad eum obsecro.*
CH. *Non vult te scire se rediisse etiam, & tuum*
Conspectum fugitat ob peccatum: tum hoc timet,

1 Ex Menandro. Γέρων γέροντι γλῶτταν ἡδίστην ἔχει. Παῖς παιδὶ, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή, Νοσῶν τ' ἀνὴρ νοσοῦντι· καὶ δυσπραξίᾳ ληφθεὶς, ἐπῳδός ἐστι τῷ πειρωμένῳ.
2 Al. genio qui sc. infantibus, cum nascerentur, præficiebatur.
3 Πάντων ἰατρὸς τῶν ἀναγκαίων χρόνος ἐστὶν, οὗτος καὶ σε νῦν ἰάσεται. Menander. Τοὺς ἄφρονας ὁ χρόνος, τοὺς δὲ φρονίμους ὁ λόγος τῆς λύπης ἀπαλλάττει. Epictet. apud Stobæum.
4 Vivit, atque valet. dicendum illud potuit absque hoc: contra, non hoc sine illo.

Ne

Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta sit.

ME. *Non tu ei dixisti, ut essem?* CH. *non.* ME. *quam ob rem Chreme?*

CH. *Quia pessume istuc in te atque in illum consulis,*

Si te tam leni & victo esse animo ostenderis.

ME. *Non possum; satis jam, 1 satis pater durus fui.* CH. *ah*

Vehemens 2 in utramque partem Menedeme es nimis,

Aut largitate nimia, aut parsimonia.

In eandem fraudem 3 ex hac re, atque ex illa incides.

Primum olim potius, commeare filium

Quam paterere ad mulierculam, 4 quæ paullulo

Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,

Proterruisti hinc: ea coacta ingratiis

Post illa cœpit victum vulgo quærere.

Nunc, cum sine magno intertrimento non potest

Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu scias,

Quam ea nunc instructa pulcre ad perniciem siet;

Primum, jam ancillas secum adduxit plus decem,

Oneratas veste, atque auro. 5 satrapes si siet,

Sufferre amator nunquam ejus sumptus queat:

Nedum tu possis. ME. *estne ea intus?* CH. *sit rogas?*

1 Quantum mutatus ab illo.

2 Sanum consilium monentis, ut medium inter severitatem & indulgentiam teneret, nec incideret in Scyllam cupiens vitare Charybdim. redi ad ea quę supra adnotavi ad 1. sc. sub fine, & lege Senec. 2. l. de Ira. 20. 21. 22. 23. capp.

3 Crimen, pœnam. Ulp. *Capitalem fraudem admittere.*

4 Quam putavit Bacchidem, procacem, magnificam, sumtuosam, nobilem, cujusmodi laudavit illam Clitipho Act. 1. sc. 2.

5 Præfectus provinciæ apud Persas, quorum imperium in provincias cccl x. quas Satrapias vocabant, a totidem Satrapis sub magno Rege imperatas a אחשדרפן *apparitor faciei.*

Sensi: nam ei unam cœnam, atque ejus comitibus
Dedi. quod si iterum mihi sit danda, actum siet.
Nam, ut alia omittam, 1 pitissando modo mihi
Quid vini absumpsit? sic, hoc dicens, 2 Asperum
3 Pater, hoc est; aliud lenius sodes vide.
Relevi dolia omnia, omnes 4 serias:
5 Omnes habui sollicitos, atque hæc una nox:
Quid te futurum censes, quem assidue exedent?
Sic me dii amabunt, ut tuarum miseritum est
Menedeme fortunarum. ME. *faciat, quod lubet:*
Sumat, consumat, perdat: decretum est pati;
Dum illum modo habeam mecum. CH. *si certum est tibi*
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Ut nescientem sentiat te id sibi dare.
ME. *Quid faciam?* CH. *quidvis potius, quam quod cogitas:*
Per alium quemvis ut des, falli te sinas
Techniis per servolum, etsi subsensi id quoque,
6 Illos ibi esse, id inter se agere clanculum.
Syru' cum 7 illo vestro consusurrat: conferunt.
Consilia adolescentes: & tibi perdere

1 Leviter quasi primoribus labris delibando, quid igitur bibendo, tibi absumptum iri putas?
2 Austerum.
3 Honoris & reverentiæ appellatio.
4 Vasa fictilia in quibus vinum recondebatur, obturabant, pice, calce & resina. *quod ego ipse testa conditum levi.* hinc *relevi*, aperui.
5 Omnes habui servos variis officiis occupatos ac distractos dum iis ministrarent.
6 In ea officina, in qua fabricent dolum aliquem, quo te argento emungant.
7 Dromone.

1 Ta-

1 Talentum hoc pacto satius est, quam illo 2 minam.
Non nunc de pecunia agitur, sed illud, quomodo
Minimo periclo id demus adolescentulo.
Nam si semel tuum animum is intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, & prius
Pecuniam omnem, quam abs 3 te amittas filium; hui,
Quantam fenestram ad nequitiam patefeceris!
Tibi autem porro ut non sit suave vivere.
Nam deteriores omnes sumus 4 licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravumne an rectum sit quod petet.
Tu, rem perire, & ipsum, non poteris pati.
Dare denegaris; ibit ad illud illico,
Quo maxume apud te se valere sentiet:
Abiturum se abs te esse illico minabitur.
ME. *Videre verum, atque ita uti res est, dicere.*
CH. *5 Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,*
Dum id quæro, tibi qui filium restituerem.
ME. *Cedo dexteram: porro te oro idem ut facias* Chreme.
CH. *Paratus sum.* ME. *scin', quid nunc facere te volo?*

1 Talentum minus seu profanum erat minarum Atticarum lx. majus seu sacrum cxx. minarum seu librarum Attic.
2 Mina major fuit drachmarum c. minor lxxv.
3 Dimittas a te segreges
4 Maxima & pessima peccandi illecebra & lenocinio.
5 Somnum non admiserunt hac nocte, non senserunt oculi mei. nam *videre somnum* Hebraismus est, ut *videre mortem*. & Aristophanes in Vespis. ὕπνυ δ' ὁρῷ τῆς νυκτὸς ἐδὲ πασπάλην.

CH. *Dic*. ME. 1 *quod sensisti illos me incipere fallere,*
Id ut maturent facere. cupio illi dare,
Quod volt. cupio ipsum jam videre. CH. *operam dabo.*
Syrus est prehendendus atque adhortandus mihi.
A me nescio quis exit. concede hinc domum,
Ne nos inter nos 2 *congruere sentiant.*
Paullum hoc negoti mihi obstat: Simus & Crito
Vicini nostri hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum. ibo, ac dicam, ut dixeram,
Operam daturum me, hodie non posse his dare.
Continuo hic adero. ME. *ita quæso.* *dii vostram fidem,*
Itan' comparatam esse hominum naturam omnium,
3 Aliena ut melius videant & dijudicent,
Quam sua? *an eo fit, quia in re nostra aut gaudio*
Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?
Hic mihi nunc quanto plus sapit, quam egomet mihi?
4 CH. *Dissolvi me, otiosus operam ut tibi darem.*

1 Ἦθος animi per indulgentiam impotentis.
2 Penultima ut longa sit exigit modulus, tanquam a *congrueo* secundæ Conjug. ut apud veteres *viveo*, *claudeo*, *diceo*. Nonius ex Nævio.
3 Οὐδεὶς ἐφ' αὑτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ Πάμφιλε. Σαφῶς ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται. Menandri sententias solet Terentius variare, alias per interrogationem, modo per admirationem, nonnunquam per contrarium. *Nemo potest de se recte judicare, quod nobilis Poeta testatur: Itane comparatam esse hominum naturam &c.* Lactantius de falsa sap. 4. c.
4 Expedivi me cæteris negotiis, ut tibi vacem.

ACTUS

ACTUS III. SCENA II.

SYRUS, CHREMES.

SY. HAc illac 1 circumcursa: inveniendum est tamen
Argentum, intendenda in 2 senem est fallacia.
CH. 3 *Num me fefellit, hosce id struere? videlicet*
Est Cliniæ 4 ille servus tardiusculus:
Iccirco huic nostro tradita est 5 provincia.
SY. *Quis hic loquitur? perii, numnam hæc audiit?* CH. *Syre.* SY. *hem.*
CH. *Quid tu istic?* SY. 6 *recte. equidem te demiror Chreme*
Tam mane, qui 7 here tantum biberis. CH. *nihil nimis.*
SY. *Nihil, narras? visa vero est, quod dici solet,*
8 Aquilæ senectus. CH. *eja.* SY. *mulier est commoda, &*
Faceta hæc meretrix. CH. *sane idem visa est mihi.*
SY. *Et quidem hercle forma luculenta.* CH. *sic satis.*
SY. *Ita 9 non ut olim, sed uti nunc, sane bona:*
Minimeque miror, 10 *Clinia hanc si deperit:*
Sed habet patrem quendam avidum, miserum, atque aridum,

1 Apostrophe ad se ipsum.
2 Chremetem, quod tamen Chremes de Menedemo intelligit.
3 Num me latuit?
4 Dromo.
5 Negotium, munus quærendi per technas argenti. Metaph. a provinciis Rom.
6 Nihil. Adelph. 4. act. 5. sc. Æ. *perii.* Mi. *quid est?* Æ. *Nil: recte; perge.*
7 Heri.
8 Adulatorie gratulatur hero hilaritatem a vino, quod Plato 2. de Legib. interdictum pueris ad annum usque 18. indulsit senibus, ut redire ad juventutem videantur, molestiarum obliti. Interpretes ad bibacitatem senum referunt, ut qui potu magis alantur quam cibo, non secus atque aquilæ quæ rostro per senium aduuco, prædæ carnibus vesci cum nequeant, sanguine epoto victitant. Aristot. l. 9. nat. animal. Plin. l. 10. c. 3. Alex. Aphrodis. l 2. problem. 127.
9 Non ut in flore ætatis.
10 Persuadere vult Chremetem, hanc Amasiam esse Cliniæ.

Vicinum hunc: nostin'? at quasi is non divitiis
Abundet, gnatu' ejus profugit inopia.
Scin' esse factum, ut dico? CH. *quid ego nesciam?*
Hominem 1 pistrino dignum! SY. *quem?* CH. *istunc 2 servulum*
Dico adolescentis: SY. 3 *Syre tibi timui male.*
CH. *Qui passus est id fieri.* SY. *quid faceret?* CH. *rogas?*
Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Unde esset adolescenti amicæ quod daret,
Atque hunc difficilem, invitum servaret senem.
4 SY. *Garris.* CH. *hæc facta ab illo 5 oportebant Syre.*
SY. *Eho quæso, laudas, qui heros fallunt?* CH. 6 *in loco,*
Ego vero laudo. SY. *recte sane.* CH. *quippe quia*
Magnarum sæpe id remedium ægritudinum est:
Jam huic mansisset unicus gnatus domi.
SY. 7 *Jocone an serio illæc dicat, nescio;*
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
CH. *Et nunc quid 8 expectat, Syre? an, dum hinc denuo*
9 *Abeat, cum tolerare 10 hujus sumptus non queat?*
Nonne ad senem aliquam fabricam finigit? SY. *stolidus est.*
CH. *At te adjutare oportet adolescentuli*

Caus-

1 Servorum supplicio. And.3.act.4. sc.
2 Dromonem.
3 Aversus, & apud se hæc Syrus.
4 Nugaris, aliud atque loqueris sentiens.
5 *Quæ assolent, quæque oportent.* Andr.3.act.2. sc.
6 Non semper & in omnibus: verum quandoque, & circumstantiarum opportunitate observata.
7 Hæc aversus, apud se, & spectatores.
8 Dromo.
9 Clinia.
10 Bacchidis.

caussa. SY. *Equidem facile facere possum, si jubes:*
Etenim, quo pacto id fieri soleat, calleo.
CH. *Tanto hercle melior.* SY. 1 *non est mentiri meum.*
CH. *Fac ergo.* SY. *at heus tu, facito dum eadem hæc memineris,*
Si quid hujus simile forte aliquando evenerit,
2 *Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.*
CH. 3 *Non usus veniet, spero.* SY. *spero hercle ego quoque:*
Neque eo nunc dico, quo quidquam 4 *illum senserim:*
5 *Sed si quid, ne quid. quæ sit ejus ætas, vides:*
6 *Et næ ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme,*
Tractare possim! CH. *de istoc, cum usus venerit,*
Videbimus quid opus sit. nunc istuc age.
SY. *Nunquam commodius unquam herum audivi loqui,*
Nec, cum malefacere crederem mi impunius
Licere. quisnam a nobis egreditur foras?

1 Infra act. 4. sc. 4. *Non mea est simulatio.*

2 *Nam cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.* Syrus apud Senecam.

3 Non usus veniet spero. i. e. non eveniet, spero.

4 Quo quidquam tale in illo senserim.

5 Sed si quid tale evenerit, ne quid gravius feras. quam obnoxia illis rebus sit illius ætas, vides.

6 Neque indigneris si, ubi tale quid evenerit, ego te magnifica aliqua & insigni techna excipiam.

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES, CLITIPHO, SYRUS.

CH. *Quid istuc, quæso? qui istic mos est Clitipho? itane fieri*

Oportet? CL. Quid ego feci? CH. vidin' ego te modo 1 *manum in sinum huic Meretrici inserere? (perii* SY. 2 *acta est res*, CL. *mene?* CH. *hisce oculis, ne nega.*

Facis adeo indigne injuriam illi, qui non abstineas manum:

Nam istaec quidem contumelia est, 3 *hominem amicum ad te recipere,*

Atque ejus amicam subagitare: vel here in vino quam immodestus

Fuisti? SY. 4 *factum est.* CH. *quam molestus? ut equidem,*

Ita me dii ament, metui quid futurum denique esset. novi ego

Amantium animum: graviter advortunt, quae non censeas.

CL. 5 *At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum, pater.*

CH. *Esto.* 6 *at certe concedas ab ore eorum aliquantisper aliquo.*

Libido multa fert: ea facere prohibet tua praesentia.

Ego de me facio conjecturam: nemo est meorum hodie,

Apud quem expromere omnia mea occulta Clitipho audeam.

7 *Apud alium prohibet dignitas: apud alium ipsius facti pudet,*

Ne ineptus, ne protervos videar: quod illum facere credito.

Sed nostrum est intelligere, 8 *utcunque, atque ubicunque opus sit, obsequi.*

1 ἀπτεῦδ μαστῶν, Aristaenet. lib. 1. epist. 9.

2 De me actum est, adeoque re tota, inquit Syrus, metuens ne compertum haberet, ex salaci illa manu, Chremes, filii sui amasiam esse Bacchidem.

3 Contra jus hospitii.

4 Testatur hoc contra herilem filium ipse Syrus, quo se insinuet magis in gratiam heri. *Quam suspiciosi sint, neque aemulum ferre possint.*

5 At mihi tantum habet fidei Clinia, ut nihil a me hac in re metuat.

6 Utcunque volo ut ex domo mea secedas ad tempus. Visu laeditur tua castitas; tui conspectus illius libido.

7 Apud alium prohibet gravitas, & autoritas, ne protervus videar; apud alium pudor, ne videar ineptus.

8 Pro re, loco, tempore, personis morem gerere. *Obsequium amicos*, adversari aliis, *odium parit.*

SY.

SY. *Quid istic narrat?* CL. *perii.* SY. *Clitipho, hæc ego præcipio tibi:*
1 *Hominis frugi & temperantis functus officium.* CL. *tace*
Sodes. SY. *recte sane.* CH. *Syre, pudet me.* SY. *credo: neque id injuria:*
Quin mihi molestum est. CL. *pergin'?* SY. *hercle verum dico, quod videtur.*
CL. *Nonne accedam ad illos?* CH. *eho quæso,* 2 *una accedundi via est?*
SY. *Actum est: hic prius se indicarit, quam ego argentum effecero.*
Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare?
CH. *Quid faciam?* SY. *jube hunc*
Abire hinc aliquo. CL. *quo ego hinc abeam?* SY. *Quo? quo libet: da illis locum:*
Abi deambulatum. CL. *deambulatum, quo?* SY. *vah, quasi desit locus.*
Abi sane istac, istorsum, quo vis. CH. *recte dicit: censeo.*
CL. 3 *Dii te eradicent Syre, qui me hinc extrudas.* SY. *at tu pol tibi*
Posthac comprimito istas manus.
Censen' vero? quid illum porro credis facturum Chreme,
Nisi eum, quantum Dii dant opis tibi, servas, 4 *castigas, mones?*
CH. *Ego istuc curabo.* SY. *atqui nunc here hic tibi asservandus est.*
CH. *Fiet.* SY. *si sapias: nam* 5 *mihi jam minu' minusque obtemperat.*

1 Ut hominis frugi & temperantis functus officio, sed interrumpit illius sermonem Clitipho, nec audire vult ipsius consilium, quo velificare voluit mandato patris, ut e domo aliquantisper concederet aliquo.

2 An hæc tantum via est accedendi ad eos, ut te immisceas ipsorum amoribus?

3 Et cum dicto exit Clitipho, Syrum exsecratus; hic illum prosequitur amonitum ut exinde manus libidinantes comprimat.

4 Increpas, reprehendis.

5 Videtur Syrus pædagogus, i. pueri custos & ductor fuisse Clitiphoni

CH. *Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egisti Syre? aut Reperisti quod placeat, an nondum etiam?* SY. *de fallacia Dicis? st. inveni* 1 *quandam nuper.* CH. *frugi es: cedo, quid id est?* SY. *Dicam: verum, ut aliud ex alio incidit.* CH. *quidnam Syre?* SY. *Pessuma hæc est meretrix.* CH. *ita videtur.* SY. *imo si scias. Hoc vide; quod inceptet facinus. Fuit quædam anus Corinthia Hic: huic drachmarum argenti hæc mille dederat mutuum.* CH. *Quid tum?* SY. *ea mortua est. reliquit filiam adolescentulam: Ea relicta huic* 2 *arrhaboni est pro illo argento.* CH. *intelligo.* SY. *Hanc secum huc adduxit, eaque est nunc* 3 *ad uxorem tuam.* CH. *Quid tum?* SY. 4 *Cliniam orat, sibi uti id nunc det. illam illi tamen Post daturam mille nummum poscit.* CH. *& poscit quidem?* SY. *hui, Dubium id est?* CH. *ego sic putavi. quid nunc facere cogitas?* SY. *Egone? ad Menedemum ibo: dicam hanc esse captam e Caria, Ditem, & nobilem: si redimat, magnum inesse in ea lucrum.*

1 Fingit veterator succurrisse sibi fallaciam, nondum tamen certam & compositam.
2 Arrhabo est particula pretii, quæ velut in antecessum datur, ut sit pignus emptionis. *an earnest pennie*, Agel. 17. l. 2. c. *pignori* exponunt interpretes: quibus non subscribo. neque enim convenit summa.
3 Apud uxorem tuam.
4 Meretrix Cliniam orat, ut sibi nunc, i. e. præsentis pecuniæ, det id argentum, quod ipsa mutuum dederat anui illi Corinthiæ: illam autem puellam, quæ arrhaboni relicta est, post daturam illi, i. e. Cliniæ mille numum poscit. h. e. promittit, spondet. sic Faernus. aliter Nannius. 2. Miscel. c. 2. Pr. Fabricius legit, *illi tamen post daturum mille numum, poscit*: hoc sensu: nam cum Clinia sibi, filiam arrhaboni relictam, ita dari peteret, ut diceret, se meretrici tamen, ne omnino gratuitum donum foret, post mill e numum daturum, Syrus fingit meretricem id jam poscere.

CH. *Erras.* SY. *quid ita?* CH. *pro Menedemo nunc tibi ego respondeo:*
Non emo. SY. *quid ais?* 1 *optata loquere.* CH. *atqui non est opus.*
SY. *Non opus est?* CH. *non hercle vero.* SY. *qui istuc? miror.* CH. *jam scies.*
2 *Mane mane, quid est, quod tam a nobis graviter crepuere fores?*

1 Εὐφήμει, bona verba.

2 Andr. act. 4. sc. 1.

ACTUS IV.

SCENA I.

SOSTRATA, CHREMES, NUTRIX, SYRUS.

SO. *Nisi me animus fallit, hic profecto est* 1 *annulus, quem ego suspicor,*
Is, quicum exposita est gnata. CH. *quid volt sibi Syre haec oratio?*
SO. *Quid est? isne tibi videtur?* NU. *dixi equidem, ubi mihi ostendisti, illico,*
Eum esse. SO. *at ut sati' contemplata modo sis, mea nutrix.* NU. *satis.*
SO. *Abi nunc jam intro: atque, illa si jam laverit, mihi nuncia.*
Hic ego virum interea opperibor. SY. *te volt: videas, quid velit.*
Nescio quid tristis est. non temere est. metuo, quid sit. CH. *quid fiet?*

1 Portentosos fœtus abjicere aut necare, tanquam prodigia intererat Reipublicæ. mox etiam mutilos aut illegitimos. eo tandem processerunt ἀστοργίας, ut & liberos nec mutilos nec illegitimos exponerent vel morti, vel misericordiæ. uti dictum ad 6. sc. 4. act. Eunuch. Ita expositis apponebantur una ἐπίσημα, unde agnosci possent, si qua gratior iis arrideret fortuna, hæc γνωρίσματα vocabant. erant vero aurum, monilia, annuli, pretiosa quædam, ut si quis eos tolleret, suppeteret educationis præmium; si morerentur, sepulturæ sumptus.

Næ ista hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.

SO. *Ehem mi vir.* CH. *ehem mea uxor.* SO. *te ipsum quæro.* CH. *loquere, quid velis.*

SO. 1 *Primum te hoc oro, ne quid credas me advorsum edictum tuum*

Facere ausam. CH. *Vin' tibi me istuc, etsi incredibile est, credere?*

Credo. SY. 2 *nescio quid peccati portat hæc purgatio.*

SO. *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumo opere dicere:*

Si 3 *puellam parerem, nolle* 4 *tolli?* CH. *scio quid feceris:*

Sustulisti. SO. *sic est factum.* CH. *domin'?* SY. *ergo herus damno auctus est.*

SO. *Minime: Sed erat hic Corinthia anus* 5 *haud impura:* 6 *ei dedi*

Exponendam. CH. *o Jupiter, tantam esse in animo inscitiam?*

SO. *Perii, quid ego feci?* CH. *at rogitas?* SO. *si peccavi, mi Chreme,*

Insciens feci. CH. *id quidem ego, etsi tu neges, certe scio,*

Te inscientem atque imprudentem dicere ac facere omnia:

Tot peccata in hac re ostendis: nam jam primum si meum

Imperium exequi voluisses, interemptam oportuit;

Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitæ dare.

1 Purgatio caussæ & animi male conscii. sic Parmeno, Eunuch. act. 5. sc. 6.

2 Purgatio ante accusationem arguit malefacti conscientiam.

3 Filias exponebant potius quam filios, ne damno augerent parentes in educandis iis, elocandis, atque dotandis.

4 Nutriri, educari.

5 Pudica & proba.

6 Non sustuli puellam, sed dedi anui exponendam.

At

At id omitto: 1 misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est! quid voluisti? cogita:
2 Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,
Per te vel uti quæstum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti: quidvis satis est, dum vivat modo.
3 Quid cum illis agas qui neque jus, neque bonum, atque æquom sciunt,
Melius, pejus, prosit, obsit, nil vident, nisi quod lubet?
SO. *Mi Chreme, peccavi, fateor: vincor: nunc hoc te obsecro,*
4 Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior;
Ut meæ stultitiæ in justitia tua sit aliquid præsidii.
CH. *Scilicet equidem istuc factum ignoscam: verum Sostrata*
Male docet te mea facilitas multa. 5 sed istuc quidquid est,
Qua hoc occeptum est caussa, loquere. SO. *ut stulte & misere omnes sumus*
6 Religiosæ, cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho; & eum dico ut una cum puella exponeret;
Si moreretur, 7 ne expers partis esset de nostris bonis.

1 Verum te ad misericordiam movit credo animus maternus. Matrum autem affectus major quam patrum. Quod cum labore fit, magis diligitur, ut habet Aristoteles l. 9. Ethic. Nicom. atque ideo matres filios magis amant, quia partus labores iis sunt graves, & certius sciunt prolem esse suam.
2 Nempe tua atq; anus illius proditione reservata est, ut quæstum faceret corpore, vel venalis exponeretur in gravem servitutem.
3 Quid agat quis cum hisce viris & fœminis, qui neque, &c.
4 Quantó tuus est animus annis & experientia prudentior, tanto sit ad ignoscendum pronior.
5 De exponenda puella dictum; verum qua occasione, quibus indiciis sit inventa, dic tandem. 6 Superstitiose sollicitæ. 7 Hereditatem Athenis non adibant filiæ, si essent filii, in dotem tamen dari debebat decima bonorum paternorum pars. Isæus.

CH.

CH. *Istuc recte : conservasti te, atque illam.* SO. *is hic est annulus.*
CH. *Unde habes?* SO. 1 *quam Bacchis secum adduxit adolescentulam.* SY. *hem!*
CH. *Quid ea narrat?* SO. *ea lavatum dum it, servandum mihi dedit.*
Animum non advorti primum. at postquam aspexi, illico
Cognovi : ad te exsilii. CH. *quid nunc suspicare, aut invenis*
De illa? SO. *nescio, nisi ex ipsa quæras, unde hunc habuerit,*
Si potis est reperiri. SY. 2 *interii : plus spei video, quam volo :*
Nostra est, ita si est. CH. *vivitne illa cui tu dederas?* SO. *nescio.*
CH. *Quid renunciavit olim fecisse?* SO. *id, quod jusseram.*
CH. *Nomen mulieris cedo quod sit, ut quæratur.* SO. *Philtere.*
SY. *Ipsa est. mirum, ni illa salva est, ego 2 perii.* CH. *Sostrata,*
Sequere me intro hac. SO. *ut præter spem evenit. quam timui male,*
Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo, Chreme.
CH. Non licet hominem esse sæpe ita ut volt, si res non sinit.
3 *Nunc ita tempus est mi, ut cupiam filiam: olim nil minus.*
4 SY. *Nisi fallit me animus, haud multum a me aberit infortunium:*
5 *Ita hercle in angustum oppido nunc meæ coguntur copiæ :*

Ni-

1 Ab illa adolescentula, quam Bacchis adduxit secum.

2 Non vult Syrus agnosci Antiphilam, priusquam interceperit argentum quod detur Bacchidi.

3 Olim in tenui fortuna nolui filiam alere, nunc *in tanta & bene aucta*, ut 5. scen. hujus actus, gaudeo mihi esse filiam. pro re, pro tempore mutantur hominum animi.

4 Hinc in plerisque lib. nova incipit sc.

5 Translatio a re militari ubi exercitus in angustias coactus non sine magno periculo se expedire valeat.

Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati rescisćat senex.

Nam quod sperem de 1 *argento, aut posse postulem me fallere,*

Nihil est: triumpho, si licet 2 *me latere tecto abscedere.*

Crucior 3 *bolum tantum mihi ereptum tam subito e faucibus.*

Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda est mihi.

4 Nil tam difficile est, quin quærendo investigari possiet.

Quid, si hoc sic nunc incipiam? nihil est. si sic? tantundem egero.

At sic opinor: non potest: immo optume. euge habeo optumam.

Retraham hercle, opinor, ad me idem illud 5 *fugitivum argentum tamen.*

1 Quo senem ferire & circumducere cogitarem.

2 Continuat in Metaphora a re militari, ubi agmen iniquitate loci, vel numero hostium oppressum ab alterutro latere vel tergo, in hastam aut scutum se inclinare solet, quasi frontem hosti obvertere, adeoque tuto ac honesto receptu discedere.

3 Metaph. ab alitibus, canibus, aut feris prædam captantibus.

4 Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα, Menander. Τὸ δὲ ζητούμενον ἁλωτόν· ἐκφεύγει δὲ τ' ἀμελούμενον, Sophocl. Oedip.

5 Metaph. domi nata, a servo scilicet fugitivo, *quem retractum ex itinere parens necari jussit.* Sallust.

ACTUS IV. SCENA II.

CLINIA, SYRUS.

CL. *Nulla mihi res posthac potest jam intervenire tanta,*

Quæ mihi ægritudinem afferat: tanta hæc lætitia oborta est.

1 *Dedo patri me nunc jam, ut frugalior sim quam volt.*

SY. *Nil me fefellit: cognita est, quantum audio hujus verba.*

Istuc tibi ex sententia tua obtigisse lætor.

1 Patris me imperio & voluntati dehinc submitto. *Tibi pater, me dedo: quidvis oneris impone, impera.* Andr. 5. act. 3. sc. *Dare* est quod repetas. *Dedere* est ad perpetuum. *Damus* amicis, *Dedimus* tantum hostibus.

CL. *O mi Syre, audistin' obsecro?* SY. *quid ni? qui usque una affuerim.*

CL. *Cui æque audisti commode quidquam evenisse?* SY. *nulli.*

CL. *Atque ita me dii ament, ut ego nunc non tam meapte caussa*

Lætor, quam 1 *illius: quam ego scio esse honore quovis dignam.*

SY. *Ita credo: sed nunc Clinia age,* 2 *da te mihi vicissim:*

Nam 3 *amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur,*

4 *Ne quid de amica nunc senex.* CL. *o Jupiter!* SY. *quiesce.*

CL. 5 *Antiphila mea nubet mihi.* SY. *siccine mihi interloquere?*

CL. *Quid faciam Syre mi? gaudeo: fer me.* SY. *fero hercle vero.*

CL. 6 *Deorum vitam* 7 *adepti sumus.* SY. *frustra operam opinor sumo.*

CL. *Loquere; audio.* SY. *at jam hoc non ages.* CL. *agam.* SY. *videndum est, inquam,*

Amici quoque res Clinia tui in tuto ut collocetur:

Nam si nunc a nobis abis, & Bacchidem hic relinquis,

Senex resciscet illico esse amicam hanc Clitiphonis:

Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc est.

CL. *At enim istoc nihil est magis Syre meis nuptiis adversum:*

Nam 8 *quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam?* SY. *quid ni?*

CL.

1 Antiphilæ.

2 Ut modo in distinctione usitata verborum. *Do*, & *Dedo*.

3 Clitiphonis.

4 Ne quid de Bacchide resciscat Chremes.

5 Exsultat immodice Clinia, nondũ constabat de Chremetis voluntate super nuptiis. namque is mox scen. 5. *At ego illi neque do, neque despondeo.*

6 Vide Andr. 5. act. 5. sc. quæ ad illa Pamphili: *Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror*, &c.

7 Al. *apti sumus*, ab antiquo *apiscor*. ut procedat octonarius jambicus catalecticus sine licentia.

8 Qua fronte.

CL. *Quid dicam? quam caussam afferam?* SY. *quid? nolo mentiare:*
Aperte, ita ut res sese habet, narrato. CL. *quid ais?* SY. *jubeo*
1 *Illam te amare, & velle uxorem 2 hanc esse Clitiphonis.*
CL. *Bonam atque justam rem oppido imperas, & factu facilem.*
Et scilicet jam me hoc voles orare patrem, ut celet
Senem vostrum. SY. *imo ut recta via rem narret ordine omnem.* CL. *hem,*
Satin' sanus es & sobrius? tu quidem illum plane perdis:
Nam qui ille poterit esse in tuto, dic mihi?
SY. *Huic equidem consilio 3 palmam do: hic me magnifice effero,*
Qui vim tantam in me & potestatem habeam tantæ astutiæ,
Vera dicendo ut eos ambos fallam; ut, cum narrat senex
Voster nostro, esse 4 istam amicam gnati, non credat tamen.
CL. *At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis:*
Nam dum amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.
Tu fortasse, quid me fiat, 5 parvi curas, dum illi consulis.
SY. *Quid, malum, me 6 ætatem censes velle id adsimularier?*
Unus est dies, dum argentum eripio, 7 pax, nihil amplius.
CL. *Tantum sat habes? quid tum quæso, si hoc pater resciverit?*

1 Antiphilam.
2 Bacchidem.
3 Tanquam palmariū sit, vincat & magnifice triumphet.
4 Narret Chremes Menedemo Bacchidem istam esse amicam Clitiphonis, quam domum ad se per dies aliquot recipiat. interea aliquid fiet. Vide Argumentum hujus fabulæ, ab Antonio Mureto scriptum.
5 Al. *parvi pendis.*
6 Diu, in longinquum, sive perpetuum.
7 Tantum est, sat est. *basta*, Hispan. vide 2. sc. 2. act. supra. unde Clinia repetit. *Etiamne? tantum est? sat habes.*

SY.

SY. *Quid si redeo ad* 1 *illos, qui ajunt,* quid si nunc cœlum ruat?

CL. *Metuo, quid agam.* SY. *metuis, quasi non ea potestas sit tua,*

Quo velis in tempore ut te exsolvas: rem facias palam.

CL. *Age age, traducatur Bacchis.* SY. *optume. ipsa exit foras.*

1 Qui, tutissimis in rebus omnia timent, etiam, ne ruat cœlum. Aristoteles l. 5. Phys. scribit, priscis illis & rudibus mortalibus persuasum fuisse, Cœlum Atlanticis humeris sustineri, quod si ille subduxisset, fore ut in terram decideret. prudentiores illi Scytharum legati ad Alexandrum, qui ab eo rogati nunquid illum non timerent, respondebant, Nos certe nihil omnino timemus, *nisi ne cælum ruat*. de Phenace quodam videatur Plutarchus lib. de facie quæ apparet in orbe Lunæ.

ACTUS IV. SCENA III.

BACCHIS, CLINIA, SYRUS, DROMO, PHRYGIA.

BA. *Sati' pol proterve me Syri promissa huc induxerunt,*

1 *Decem minas quas mihi dare pollicitus est. quod si is nunc me*

Deceperit; sæpe obsecrans me, ut veniam, frustra veniet:

Aut, cum venturam dixero, & constituero; cum is certe

Renunciarit; Clitipho cum in spe, pendebit 2 *animi;*

Decipiam, ac non veniam; Syrus mihi tergo 3 *pœnas pendet.*

CL. 4 *Sati' scite promittit tibi.* SY. *atqui tu hanc jocari credis?*

Faciet, nisi caveo. BA. 5 *dormiunt. pol ego istos commovebo.*

Mea Phrygia audistin, modo iste homo quam villam demonstravit

Charini? PH. *audivi.* BA. *proxumam esse huic fundo ad dextram?* PH. *memini.*

1 Propter decem minas.

2 Vide Grammaticam nostram. reg. Syntax. 46.

3 *Vindicta nemo magis gaudet quam fœmina.* Juvenal. Sat. 13. præcipue: mala merx, meretrix.

4 Ex alieno corio abunde liberalis. minatur.

5 Otiose agunt, mei negligentes.

BA.

BA. 1 *Curriculo percurre: apud eum miles 2 Dionysia agitat.*

SY. *Quid inceptat?* BA. *dic me hic oppido esse 3 invitam, atque asservari:*

Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, & venturam.

SY. *Perii hercle: Bacchis mane, mane; quo mittis istanc quæso?*

Jube, maneat. BA. *abi.* SY. *quin paratum est argentum.* BA. *quin ego maneo.*

SY. *Atqui jam dabitur.* BA. *ut lubet, num ego insto?* SY. *at scin' quid sodes?*

BA. *Quid?* SY. *transeundum nunc tibi ad Menedemum est, & 4 tua pompa*

Eo traducenda est. BA. *quam rem agi' scelus?* SY. *ego 5 argentum cudo,*

Quod tibi dem. BA. *dignam me putas quã illudas?* SY. *non est temere.*

BA. *Etiamne tecum hic res mihi est?* SY. *minime: tuum tibi reddo.*

BA. *Eatur.* SY. *sequere hac. heus Dromo.* DR. *quis me volt?* SY. *Syrus.* DR. *quid est rei?*

SY. *Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.*

BA. *Quam ob rem?* SY. *ne quæras. 6 efferunt, quæ secum huc attulerunt.*

Sperabit sumptum sibi senex esse harunc' abitu levatum.

7 *Næ ille haud scit, hoc paullum lucri quantum ei damni apportet.*

1 Propera quasi cisio celeriter vecta.
2 De Dionysiis, vide quæ supra ad 1. sc. sub exitu.
3 Ex arte, fastu & protervia meretricia.
4 Comitatus ancillarum aurum, vestes, mundus muliebris.
5 Quod tibi promissum est, argentum.
6 Innuit meretrices habere viscatas manus.
7 Verum decollabit ea spes. major illi imminet sumptus, damnum gravius. emungendus est argento.

1 Tu

1 Tu nescis id quod scis Dromo, si sapies. DR. mutum dices.

ACTUS IV. SCENA IV.

CHREMES, SYRUS.

CH. ITa me dii amabunt, 1 ut nunc Menedemi 2 vicem
Miseret me, tantum devenisse ad eum mali.
Illancine mulierem alere cum illa familia?
Etsi scio, hosce aliquot dies non sentiet:
Ita magno desiderio fuit ei filius.
Verum ubi videbit tantos sibi sumptus domi
Quotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rursum ut abeat ab se filius.
Syrum optime, eccum. SY. cesso hunc adoriri? CH. Syre. SY. hem.
CH. Quid est? SY. te mihi ipsum jam dudum optabam dari.
CH. Videre egisse jam nescio quid cum sene.
SY. De illo quod dudum 3 dictum factum reddidi.
CH. Bonan' fide? SY. bona hercle. CH. non possum pati,
4 Quin tibi caput demulceam. accede huc Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
SY. At si scias, quam scite in mentem venerit.

CH.

1 Vide quæ ad 4. sc. 4. act. Eunuch. ibi. *Pol si sapis quod scis, nescis.*

1 Μέγιστόν ἐστιν ἄρα τοῖς ἐπτακόσι τὸ παρόντας ἐγγὺς τοὺς συναλγοῦντας βλέπειν: Menander.

2 Ellipsis, ob vel *propter vicem*. v. Syntaxim nostram.

3 Quod dixi, expedivi, simul cum dicto, celeriter. ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. legitur & *dictum ac factum reddidi*. nihil hac in re omisi. nihil intentatum aut infectum reliqui.

4 Quod pueris fieri solet per blãditiarũ delicias ab iis qui eos collaudant, *stroke his head.*

CH. *Vah* 1 *gloriare evenisse ex sententia?*

SY. *Non hercle vero: verum dico.* CH. *dic, quid est?*

SY. *Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem*
Menedemo dixit Clinia, & ea gratia
Secum adduxisse, ne id tu persentisceres.

CH. *Probe.* SY. *dic sodes.* CH. *Nimium inquam.* SY. *imo si scias.*
Sed porro ausculta quod superest fallaciæ.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam:
Sibi complacitam ejus formam, postquam aspexerit,
Hanc cupere uxorem. CH. *modone quę inventa est?* SY. *eam:*
Et quidem jubebit 2 *posci.* CH. *quam ob rem istuc Syre?*
Nam prorsum nihil intelligo. SY. *hui, tardus es.*

CH. *Fortasse.* SY. *argentum dabitur ei ad nuptias,*
3 *Aurum, atque vestem, qui, tenesne?* CH. *comparet?*

SY. *Idipsum.* CH. *at ego illi nec do, nec* 4 *despondeo.*

SY. *Non? quam ob rem?* CH. *quam ob rem me rogas?* 5 *homini.* SY. *ut lubet.*
Non ego in perpetuum dicebam illam illi ut dares,
Verum ut simulares. CH. 6 *non mea est simulatio:*
Ita tu istac tuæ misceto, ne me admisceas.

1 Quia Menedemus nondum circumductus erat argento, sed dolus tantum struebatur. Nannius conjicit legendum *bariolare*. id est, inani divinatione jactas. 2. l. Miscell. c. 5.

2 Peti in uxorem, quod facit Menedemus sc. 7.

3 Quo argento aurea ornamenta, vestes, &c. per Aposiopesin (supplet Chremes); comparet.

4 *Spondeo*, legendum putat G. Fabricius, quod Donatus dicat, *spondet puellæ pater, despondet adolescentis*. promiscue tamen usurpantur a probatissimis autoribus.

5 Aposiopesis, subaudi, fugitivo, qui a patre aufugerat, meretrici superbæ & sumptuosæ addicto.

6 Supra dixerat Syrus, *mentiri non est meum*. reddit illi Chremes: *non est mea simulatio*. tu tibi habe consarcinatas tuas technas; neque me iis admisceas.

Egon'

Egon' cui daturus non sim, ut ei despondeam?
SY. *credebam*. CH. *Minime*. SY. *Scite poterat fieri;*
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere jusseras,
Eo cœpi. CH. *credo*. SY. *cæterum equidem istuc Chreme*
Æqui bonique facio. CH. *atqui cum maxume*
Volo, te dare operam ut fiat, verum alia via.
SY. *Fiat: quæratur aliud. sed illud quod tibi*
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum est illi. 1 *neque tu scilicet*
Eo nunc confugies. 2 *Quid mea? num mihi datum est?*
Num jussi? num illa oppignorare filiam
Meam me invito potuit? verum illud Chreme
Dicunt: 3 jus summum, sepe summa est malitia.
CH. *Haud faciam*. SY. *imo aliis si licet, tibi non licet*.
Omnes in lauta te & 4 bene parte aucta putant.
CH. *Quin egomet jam ad eam deferam*. SY. *imo filium*
Jube potius. CH. *quam ob rem?* SY. *quia enim in eum suspicio est*
Translata amoris. CH. *quid tum?* SY. *quia videbitur* (*dabit*:
Magis verisimile id esse, cum hic illi
Et simul conficiã facilius ego, quod volo.

1 Occurrit veterator servus iis quæ poterat Chremes objicere & respondere.
2 Quid mea refert?
3 Rigor, ut vocant, ex verbis juris, non ex mente & sensu ejus qui scripsit. *Summum jus summa est injuria*. Citat Cic. 1. l. de offic. *Nam summum jus antiqui putabant summam crucem*. Columell. prolog. l. 7. Οὐδ' ὁρῶν τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται. Menander.
4 Al. *bene parte uncta*, alii, *uncta*. al. *parti aucta*.

Ipse

Ipse adeo adest, abi, effer argentum. CH. *effero.*

ACTUS IV. SCENA V.

CLITIPHO, SYRUS.

CL. *NUlla est tam facilis res, quin difficilis fiet,*
Quam 1 invitus facias, vel me hæc deambulatio,
2 Quam non laboriosa, ad languorem dedit:
Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
3 Ut te quidem omnes dii, deæ, quantum est, Syre,
Cum tuo istoc invento, cumque incepto perduint.
Hujusmodi mi res semper comminiscere,
4 Ubi me excarnufices. SY. *5 Is tu hinc quo dignus es?*
Quam pene tua me perdidit protervitas!
CL. *Vellem hercle factum: ita meritu'.* SY. *Meritu'? quo modo?*
Ne me istuc ex te prius audisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus jam fui.
CL. *Quid igitur dicam tibi vis? abiisti: mihi*
Amicam adduxti, quam non licitum est tangere.
SY. *Jam non sum iratus: sed scin' ubi nunc sit tibi*

1 Voluntas numeratur inter actionum principia, qua propensa vel aversa redduntur labores graves vel leves.

2 Quamvis non admodum laboriosa.

3 Quantum est Deorum, Dearumque, quicumque, quodcumque.

4 Minutim excrucies.

5 Non excusat se Syrus, sed recriminatur, fiduciæ argenti jam parati fretus, quæ clavis conciliationis.

Bacchis? CL. *apud nos.* SY. *non.* CL. *ubi ergo?* SY. *apud Cliniam.*

CL. *Perii.* SY. *bono animo es. jam argentum ad eam deferes,*

Quod ei es pollicitus. CL. 1 *garris. unde?* SY. *a patre.*

CL. *Ludis fortasse me.* SY. *ipsa re* 2 *experibere.*

CL. *Næ ego fortunatus homo sum, deamo te Syre.*

SY. *Sed pater egreditur. cave, quidquam admiratu' sis,*

Qua caussa id fiat, obsecundato in loco.

Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

1 Nugaris. Metaph. ab avibus.
2 Archaismus. experiere.

ACTUS IV. SCENA VI.

CHREMES, CLITIPHO, SYRUS.

CH. UBi Clitipho nunc est? SY. eccum me, inque. CL. eccum hic tibi.

CH. *Quid rei esset, dixti huic?* SY. *dixi pleraque omnia.*

CH. *Cape hoc argentum, ac defer.* SY. 1 *hei, quid stas? lapis!*

Quin accipis? CL. *cedo sane.* SY. *sequere hac me ocyus:*

2 *Tu hic nos, dum eximus, interea* 3 *opperibere:*

Nam nihil est 4 *illic, quod moremur diutius.*

CH. 5 *Minas quidem jam decem habet a me filia:*

Quas pro alimentis esse nunc duco datas,

Hasce ornamentis consequentur alteræ.

Porro hæc talenta dotis apposcunt duo.

Quam

1 Accelerare jubet, ne mora trahat periculum, ignavum & brutum instar lapidis stupidum insimulans.
2 Chreme.
3 Archaice opperiere.
4 Apud Menedemum, ubi jam Bacchis.
5 Computat quasi digitis senex, quot quantisque auctus sit damnis, inventa filia, ad alimenta, ornamenta, dotem.

Quam multa injusta ac prava fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus est
Aliquis, 1 labore inventa mea cui dem bona.

1 Cui rem meo partam labore dem cum filia dotata.

ACTUS IV. SCENA VII.

MENEDEMUS, CHREMES.

ME. 1 M*ulto omnium nunc me fortunatissimum*
Factũ puto esse gnate, cum te intelligo
2 *Resipisse.* CH. *ut* 3 *errat.* ME. *te ipsum quærebam Chreme:*
Serva, quod in te est, filium, & me, & familiam.
CH. *Cedo, quid vis faciam?* ME. *invenisti hodie filiam.*
CH. *Quid tum?* ME. *hanc uxorem sibi dari volt Clinia.*
CH. *Quæso, quid tu hominis es?* ME. *quid?* CH. *jamne oblitus es,*
Inter nos quid sit dictum de fallacia,
Ut ea via abs te argentum auferretur? ME. *scio.*
CH. *Ea res nunc agitur ipsa.* ME. *quid dixti, Chreme?*
Erravi. res acta est. quanta de spe decidi!
Imo hæc quidem quæ apud me est, Clitiphonis est
Amica. 4 *ita ajunt.* CH. *Et tu credis?* ME. *omnia.*
CH. *Et illum ajunt velle uxorem, ut,* 5 *cum desponderis,*
Des qui aurum, ac vestem, atque alia, quæ opus sunt, comparet.

1 Apostrophe ad filium absentem, vel domi residentem, cum ipse foris egreditur.
2 E vitiorum gurgite ad sanam mentem & rectam vivendi rationem emersisse.
3 Uterque, Chremes præcipue qui Menedemum credit decipi, cum ipse decipitur.
4 Clinia, Syrus, Dromo.
5 Vide scen. 4. *nec do, nec despondeo.*

ME. *Id est profecto: id amice dabitur.* CH. *scilicet*
1 *Daturum*. ME. *ah* 2 *frustra igitur gavisus sum miser*.
Quidvis tamen jam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renunciem abs te responsum, Chreme,
Ne sentiat me sensisse, atque ægre ferat?
CH. *Ægre? nimium illi, Menedeme, indulges*. ME. *sine:*
Inceptum est: perfice hoc mihi perpetuum, Chreme.
CH. *Dic convenisse, egisse te de nuptiis*.
ME. *Dicam, quid deinde?* CH. *me facturum esse omnia*.
Generum placere: postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. ME. *hem, istuc volueram*.
CH. *Tanto ocyus te ut* 3 *poscat, & tu id, quod cupis,*
Quam ocyssime ut des. ME. *cupio*. CH. *næ tu propediem,*
Ut istā rē video, istius 4 *obsaturabere*.
Sed hæc ut ut sunt, cautim, & paullatim dabis,
Si sapies. ME. *faciam*. CH. *abi intro: vide, quid postulet*.
Ego domi ero, si quid me voles. ME. *sane volo:*
5 *Nam te scientem faciam, quidquid egero*.

1 Al. *Datum*.
2 Frustra gavisus sum, siquidem filius non resipuerit, neque tu daturus filiam in uxorem, uti poscebat ipse, sperabam ego, tu visus promittere.
3 Argentum.
4 Quantum video sumptum quem es facturus, brevi satias te illius capiet usque ad tædium & fastidium.
5 Te consultum, te certiorem faciam. Al. leg. *Te sciente*.

ACTUS

ACTUS V.

SCENA I.

MENEDEMUS, CHREMES.

ME. *EGo me non tam astutum, neque ita perspicacem esse id scio:*
Sed hic adjutor meus, & 1 monitor, & præmonstrator Chremes
Hoc mihi præstat. in me quidvis harum rerum convenit,
Quæ sunt dicta in stultum, 2 caudex, stipes, asinus, plumbeus:
In illum nil potest: exsuperat ejus stultitia omnia hæc.
CH. *3 Ohe, jam desine deos uxor 4 gratulando obtundere,*
Tuam esse inventam gnatam; 5 nisi illos tuo ex ingenio judicas,
Ut nil credas intelligere, nisi idem dictum est centies.
Sed interim quid illic gnatus cessat cum Syro?
ME. *Quos ais homines, Chreme, cessare?* CH. *hem, Menedeme advenis?*
Dic mihi, Cliniæ, quæ dixi, nunciastin'? ME. *omnia.*
CH. *Quid ait?* ME. *Gaudere adeo occepit, quasi qui cupiunt nuptias.*
CH. *Ha, ha, hæ.* ME. *Quid risisti?* CH. *servi venere in mentem Syri*
Calliditates. ME. *itane?* CH. *6 voltus quoque hominum fingit scelus,*

1 Ironice ista.
2 *Stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, bleni, buccones; hos solus ego omnes longe anteeo stultitia.* Plaut. Bacch. 5. act. 1. sc.
3 Egrediens Chremes, conversus ad ædes hæc uxori quæ est intus. v. act. 2. scen. 2. Andr.
4 Diis agendo gratias, tibique gratulando super inventa filia.
5 Nisi Deos tui similes judices, ut nil, &c.
6 Scelestus ille Syrus non se tantum, sed & alios instruit omnem induere personam, vultum fingere & componere ad omnem animi habitum, mox versu ab hinc 12.

ME. *Gnatus quod se assimulat lætum, id dicis?* CH. *id.* ME. *idem istuc mihi*
Venit in mentē. CH. 1 *veterator.* ME. *magi, si magi' noris, putes,*
Ita rem esse. CH. *ain' tu?* ME. *quin tu ausculta.* CH. *mane: prius hoc scire expeto,*
2 *Quid perdideris: nam ubi desponsam nunciasti filio,*
Continuo injecisse verba tibi 3 *Dromonem scilicet,*
Sponsæ vestem, 4 *aurum, atque ancillas opus esse, argentum ut dares.*
ME. *Non.* CH. *quid non?* ME. *non inquam.* CH. *neque ipse gnatus?* ME. *Nil prorsus Chreme.*
Magis unum etiam instare, ut hodie conficerent nuptiæ.
CH. *Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quidquam?* ME. *nihil.*
CH. *Quamobrem?* ME. *nescio equidem:* 5 *sed te miror, qui alia tam plane scias.*
Sed tuum ille quoque Syrus idem mire finxit filium,
Ut ne paullulum quidem suboleat amicam esse hanc Cliniæ.
CH. *Quid ais?* ME. 6 *mitto jam osculari, atque amplexari: id nil puto.*
CH. *Quid est, quod amplius simuletur?* ME. *vah.* CH. *quid est?* ME. *audi modo:*

1 Versutissimus veterator est Syrus iste. vid. act. 2. Andr. sc.6.
2 Quantum argenti tibi extorserit Syrus.
3 Voluit Chremes celare autorem & transferre in Dromonem, deinde in Cliniam, denique in Syrum, unde habuit ista, act.4. sc.4.
4 Λυτρὸν, θεραπαίνας, & ἀργυρώματα. Menander apud Athenæum. 6.l.
5 Miror interim te, qui Lynceus alter tam acutum cernis aliena arcana, ut scias quam filii mei vultum finxerit Syrus, in rebus propriis in tantum esse talpam, ut non videas eundem Syrum tuum quoque filium tam mire finxisse, ut tibi glaucomam ob oculos objiceret, ne discernas Bacchidem hanc simulari amicam Cliniæ, esse revera Clitiphonis.
6 Omitto oscula, amplexus, manus salaces. levia sunt illa, præut quod jam audies.

Est

Est mihi ultimis conclave in ædibus quoddam retro :
Huc est intro 1 *latus lectus, vestimentis stratus est.*
CH. *Quid, postquam hoc est factum?* ME. 2 *dictum factum, huc abiit Clitipho.*
CH. *Solus?* ME. *solus.* CH. *timeo.* ME. *Bacchis consecuta est illico.*
CH. *Sola?* ME. *sola.* CH. *perii.* ME. *ubi abiere intro, operuere ostium.* CH. *hem.*
Clinia hæc fieri videbat? ME. *quid ni? una mecum simul.*
CH. *Filii est amica Bacchis Menedeme: occidi.*
ME. *Quamobrem?* CH. 3 *decem dierum vix mi est familia.*
ME. *Quid? istuc times, quod operam amico ille dat suo?*
CH. *Imo quod amicæ.* ME. *si dat.* CH. *an dubium id tibi est?*
Quenquamne animo tam 4 *comi esse, aut leni putas,*
Qui se vidente amicam patiatur suam? 5 ME. *ha, ha, hæ.* (*bi.*
Quidni? quo verba facilius dentur mi-
CH. *Derides? merito mihi nunc ego succenseo.*
Quot res 6 *dedere, ubi possem persentiscere,*
Ni essem lapis? quæ vidi? væ misero mihi.
At næ illud haud inultum, si vivo, ferent:
Nam jam. 7 ME. *non tu te cohibes? non te respicis?*

1 Exercitiles olim lectos & portatiles habere moris erat, quos hinc inde deportabant. Hom. Odyss. Ἀλλ' ἄγε οἱ στόρεσον πυκινὸν λέχος, ἐκτὸς, &c.

2 Ῥηθὲν & πραχθέν. supra act. 4. sc. 4.

3 Res mea familiaris intra 10. dies tota exhaurietur. ut in re militari dicitur, *trium dierum commeatus.*

4 Tam patienti, miti: legitur & *communi*, utrumque a Mss. *comi.*

5 Verecunda & honesta Aposiopesis.

6 Sc. occasionem.

7 Aposiopesis ex ira effervescente.

Non tibi ego exempli satis sum? CH. *præ iracundia*
Menedeme 1 *non sum apud me.* ME. *te ne istuc loqui?*
Nonne id flagitium est, 2 *te aliis consilium dare,*
3 *Foris sapere, tibi non posse te auxiliarier?*
CH. *Quid faciam?* ME. *id, quod me fecisse ajebas parum:*
[illegible], te patrem esse sentiat: fac, ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, & poscere,
Ne quam aliam quærat copiam, ac te deserat.
CH. *Imo abeat potius multo quovis gentium,*
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem:
Nam si illi pergo suppeditare sumptibus,
Menedeme, mihi illæc vere 4 *ad rastros res redit.*
ME. *Quot incommoda tibi in hac re capies, nisi caves?*
Difficilem ostendis te esse, & ignosces tamen
Post, & id ingratum. CH. *ah nescis, quam doleam.* ME. *ut lubet.*
Quid hoc, quod volo, ut illa nubat nostro? nisi quid est,
Quod malis. CH. *imo & gener, & affines placent.*
ME. *Quid dotis dicam te dixisse filio?*
Quid obticuisti? CH. *dotis?* ME. *ita dico.* CH. *ah.* ME. *Chreme,*
Ne quid vereare, si est minu': nil dos nos movet.

1 Non sum mei compos. Iræ sc. motu incalescit cor, inflammantur spiritus & sanguis, mens de cardine tollitur.

2 Μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. Euripid.

3 Chremeti regerit Menedemus sua ipsius verba, & consilium in ipsum retorquet, non sine tacita curiositatis exprobratione. *Confer Act.* 1 *sc.* 1.

4 Allusum ad rastros Menedemi, Act. 1. sc. 1. & Emphatice: mihi illæc vere præ inopia ad rastros res redit, non ut tibi modo obstinato dolore. Idque proverbialiter, ut; *ad restim res rediit; Ad incitas redactus sum.*

CH.

CH. *Duo talenta* 1 *pro re nostra ego esse decrevi satis:*
Sed ita dictu opus est, si me vis salvom esse, & rem, & filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. ME. *quam rem agis?*
CH. *Id mirari te simulato, & illum hoc rogitato simul,*
Quamobrem id faciam. ME. *quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.*
CH. *Egone? ut illius animum, qui nunc luxuria, & lascivia*
Diffluit, retundam, redigam, ut, quo se vortat, nesciat.
ME. *Quid agis?* CH. *mitte, sine me in hac re* 2 *gerere mihi morem.* ME. *sino:*
Itane vis? C. *Ita.* ME. *fiat.* C. *jam, ac* 3 *uxorem ut accersat, paret*
Se, hic ita, 4 *ut liberos est æquom, dictis confutabitur.*
Sed Syrum. 5 ME. *quid eum?* CH. *egone? si vivo,* 6 *adeo exornatum dabo,*
Adeo 7 *depexum, ut, dum vivat, meminerit semper mei:*
Qui sibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non (ita me dii ament) auderet facere hæc 8 *viduæ mulieri,*
Quæ in me fecit.

1 Pro facultatibus meis.

2 Animo meo satisfacere, arbitrio meo facere.

3 Deductio uxoris vesperi adeo & noctu fiebat.

4 Clitipho convictus dictis castigabitur sc. 4. infra *gerro iners*, &c. servili mulctabitur supplicio.

5 Aposiopesis ex ira.

6 Verberibus & cruciatu carminatum.

7 Flagris. Plaut. Menæch. *Pecte pugnis*, act. 5. sc. 7. Pœn. act. 1. sc. 2. *Leno pugnis pectitur.* Rud. act. 3. 2. sc.

8 In quam injuria plerumque impunita. Quintil. Declam. *Imbecilla res est fœmina, & affert infirmitati naturali non leve pondus, quod vidua est.*

ACTUS V. SCENA II.

CLITIPHO, MENEDEMUS, CHREMES, SYRUS.

CL. *Itane tandem quæso est, Menedeme, ut pater*
Tam in brevi spatio omnem de me ejecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi miser?
1 *Volgo id faciunt.* ME. *scio tibi esse hoc gravius multo ac durius,*
Cui fit. Verum ego haud minus ægre patior id, qui nescio,
Nec rationem capio, nisi quod tibi bene ex animo volo. CL. *hic*
Patrem adstare ajebas? ME. *eccum.* CH. *quid me incusas, Clitipho?*
Quidquid ego hujus feci, tibi prospexi, & stultitiæ tuæ.
Ubi te vidi animo esse 2 *omisso, & suavia in præsentia*
Quæ essent, prima habere, neque consulere in longitudinem;
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut hæc posses perdere.
Ubi cui decuit primo, tibi non licuit 3 *per te mihi dare,*
Abii ad 4 *proxumos tibi qui erant, eis commisi, & credidi.*
5 *Ibi tuæ stultitiæ semper erit præsidium, Clitipho,*
Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. CL. *hei mihi.*
CH. *Satius est, quam te ipso herede hæc possidere Bacchidem.*

1 Purgatio popularis, exemplum. *Nam quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant, atque aliquid atque adeo multa afferunt de suo.* Cic. epist. 3. l.4.

2 Negligenti, non in futurum prospicienti, sed voluptates præsentes habenti potiores quam utilia in posterum & honesta. Adelph.5. act.3. sc. *omissiores paullo.*

3 Tua ipsius culpa.

4 Heredes, sororē tuam, & maritum ejus, levirum.

5 Apud illos.

SY. *Disperii: scelestus quantas turbas concivi insciens?*

CL. *Emori cupio.* CH. *prius quæso disce, quid sit vivere.*

1 *Ubi scies, si displicebit vita, tum* 2 *istoc utitor.*

SY. *Here licetne?* CH. *loquere.* SY. *at tuto.* CH. *loquere.* SY. *quæ ista est pravitas,*

Quæve amentia est, quod peccavi ego, id obesse huic? CH. *ilicet,*

Ne te admisce: nemo accusat Syre te: nec tu 3 *aram tibi,*

Neque 4 *precatorem pararis.* SY. *quid agis?* CH. *nil succenseo,*

Nec tibi, nec huic, 5 *nec vos est æquum, quod facio, mihi.*

SY. 6 *Abiit. vah: rogasse vellem.* CL. *quid Syre?* SY. *unde mihi peterem cibum:*

Ita nos alienavit, tibi jam esse 7 *ad sororem intelligo:*

CL. *Adeon' rem rediisse, ut periculum etiam* 8 *fame mihi sit Syre?*

SY. 9 *Modo liceat vivere, spes est.* CL. *quæ?* SY. 10 *nos esurituros satis.*

CL. *Irrides in re tanta, neque me quidquam consilio adjuvas?*

SY. *Imo* 11 *& ibi nunc sum, & usque dudum id egi, dum loquitur pater:*

1 Secundum rationem & virtutem, quæ vera est vita. Lactantius. l. 3. c. 18. *Nonne igitur verus ille & communis omnium pater Terentianum illud jure increpaverit, Prius disce quid sit vivere.*
2 Moriendi voto atque consilio.
3 Athenis, urbe media fuit ara, Misericordiæ sacra, asylum, ad quod confugerent cives miseri, nec non servi. ἔχει γὰρ καταφυγὴν δοῦλος βωμοὺς θεῶν. Eurip. Andromach. Plut. lib. de superstitione dicitur φύξιμος βωμός. *Hæc ara tuebitur omnes*, Hecuba apud Virg. 2 Æneid.
4 Deprecatorem, qui pro te intercedat. *Precator adfuisset: malam rem effugies nunquam.* Plaut. Asin. act. 2.
5 Nec vos æquum est mihi succensere.
6 Senex, Chremes.
7 Apud sororem.
8 A fame, vel genitivus antiquus 5. declin. vid. Agel. lib. 9. c. 14.
9 Οὐδέποτ' ἀθυμεῖν τὸν κακῶς πράσσοντα ἄνδρα, τὰ βελτίω δὲ προσδοκᾶν ἀεί. Apollodorus.
10 Ἀπροσδόκητον servilis joci in periculo.
11 Totus in hoc sum, hoc nunc ago, & dudum egi, usque dum pater tuus aderat, ut meditando aliquod consilium extunderem.

Et, quantum ego intelligere possum. CL. *quid?* SY. *non abierit longius.*

CL. *Quid id ergo?* SY. *sic est,* 1 *non esse horum te arbitror.* CL. *quid istuc Syre?*

Satin' sanus es? SY. *ego dicam, quod mi in mentem: tu dijudica.*

Dum istis fuisti solus, dum nulla alia delectatio,

Quæ propior esset, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia

Postquam est inventa vera, inventa est caussa, qua te expellerent.

CL. *Est verisimile.* SY. *an tu ob peccatum hoc esse illum iratum putas?*

CL. *Non arbitror.* SY. *nunc aliud specta:* 2 *matres omnes filiis*

In peccato adjutrices, 3 *auxilio in paterna injuria*

Solent esse: id non fit. CL. *verum dicis. quid ergo nunc faciam Syre?*

SY. *Suspicionem istam ex illis quære: rem profer palam.*

Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito, aut

4 *Scibis cujus sis.* CL. *recte suades: faciam.* SY. *sat hoc recte mihi in*

Mentem venit: namque adolescens 5 *quam minima in spe situs erit,*

Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.

Etiam haud scio an uxorem ducat, ac Syro nil gratiæ.

Quid hoc autem? senex exit foras: ego fugio. adhuc quod factum est,

Mi-

1 Arbitror te non esse filium horum, nec dignatus est dicere, *parentum*, aut, *Chremetis & Sostratæ*.

2 Ἐςὶ ᾗ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός, Menander.

3 Sicubi pater infestus sit & iniquior, mater plerunque indulgentior excusat peccata filii. jam autem lentior est, neque id facit.

4 Antique, pro *scies*.

5 Quanto magis finget suspicari se nec posse sperare se esse eorum filium, tanto facilius patris benevolentiam sibi conciliabit, idque ad arbitrium, conditiones, & voluntatem suam.

Miror non jussisse illico me arripi. ad Menedemum hinc pergam. eum
1 *Precatorem mihi paro: seni nostro fidei nihil habeo.*

ACTUS V. SCENA III.

SOSTRATA, CHREMES.

SO. P*Rofecto, nisi caves tu homo, aliquid gnato conficies mali:*
Idque adeo miror, qui tam ineptum quidquam potuerit tibi
Venire in mentem, mi vir. CH. 1 *oh, pergin' mulier esse? ullamne ego*
Rem unquam volui, quin tu in ea re mihi advorsatrix fueris Sostrata? at
Si rogitem jam, quid est quod peccem, aut quamobrem id faciam, nescias.
In qua re nunc tam confidenter restas, stulta? SO. 2 *ego nescio.*
CH. *Imo scis potius, quam quidem redeat ad integrum eadem oratio.*
SO. *Oh, iniquos es qui me tacere de re tanta postules.*
CH. *Non postulo, jam loquere. nihilo minus ego hoc faciam tamen.*
SO. *Facies?* CH. *verum.* SO. *non vides, quantum mali ex ea re excites?*
3 *Subditum se suspicatur.* CH. *subditum! ain tu?* SO. *certe sic erit,*
Mi vir. 4 CH. *Confitere.* SO. *au, obsecro te,* 5 *istuc inimicis siet.*

1 Deprecatorem, ut modo.

1 Sunt qui legunt, *pergin' mulier odiosa esse? odiosa* tollitur a Fabricio tanquam surrepititium. satis est si sexui imputetur impotens, intempestiva & temeraria sapientia. Plaut. Casin. 2. act. sc. 2. *I foras, mulier es.*

2 Ironice.

3 Subditītium, suppositītium, ὑποβολιμαῖον.

4 Confitere itaque eum esse subdititium.

5 Imprecatio, *Hostibus eveniat.* Ovid. *Hostium uxores puerique cæcos sentiant motus orientis Austri.* Horat.

Egon'

Egon' confitear meum non esse filium, qui sit meus?

CH. *Quid? metuisne non, cum velis, convincas esse illum tuum?*

SO. *Quod filia est inventa?* CH. *non: sed, quod magi' credendum siet,*

Quod est consimilis moribus,

Facile convinces 1 ex te natum: nam tui similis est probe:

Nam illi nihil vitii est relictum, quin sit & idem tibi:

Tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.

Sed ipse egreditur: quam 2 severus! rem, cum videas, censeas.

1 Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.
2 Tristis & gravis, abdicatus sc. re perdita. ad Censorum severitatem allusum, qui tamen non ex vultu sed ex re censent.

ACTUS V. SCENA IV.

CLITIPHO, SOSTRATA, CHREMES.

CL. *Si unquam ullum fuit tempus, 1 mater, cum ego voluptati tibi*

Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate, obsecro

Ejus ut memineris, atque inopis nunc te miserescat mei;

Quod peto, & volo, parenteis meos ut commonstres mihi.

SO. *Obsecro mi gnate, ne istuc in animum inducas tuum,*

Alienum esse te. CL. *sum.* SO. *miseram me, hoccine quæsisti obsecro?*

2 Ita mihi, atque huic sis superstes, ut ex me, atque ex hoc natus es:

1 Hoc ex consilio servuli Syri, supra sc. 2. hujus actus.

2 Religiosum utique & solenne parentum votum fuit, filios sibi relinquere superstites. Plaut. Asin. 1. Act. 1. sc. *Sicut tuum vis unicum gnatum tuæ superesse vitæ sospitem & superstitem.* Martial. 7. l. 95. epigr. *Sic ad Lethæas*, &c. alii.

Et

Et cave posthac, si me amas, unquam istuc verbum ex te audiam. CH. *at*
Ego si me metuis, mores cave in te esse istos sentiam.
CL. *Quos?* CH. *si scire vis, ego dicam:* 1 *gerro, iners,* 2 *fraus, belluo,*
Ganeo, 3 *damnosus. crede; & nostrum te esse credito.*
CL. *Non sunt hæc dicta parentis.* CH. 4 *non, si ex capite sis meo*
Natus, item ut ajunt 5 *Minervam esse ex Jove, ea caussa magis*
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
SO. *Di istæc.* 6 CH. *nescio Deos: ego, quod potero enitar sedulo.*
Quæris id, quod habes, parentes; quod abest, non quæris, patri
Quo modo obsequare, & serves quod labore invenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? 7 *pudet*
Dicere hac præsente verbum turpe: at te id nullo modo
Facere puduit. CL. *eheu quam ego nunc totus displiceo mihi,*
Quam pudet: neque, quod principium incipiam ad placandum, scio.

1 Nugator, gerræ enim nugæ.
2 Fraudulentus, fallax.
3 Hoc in postremum reservavit, ut quod intus male urebat senem x. minis Syri dolo emunctum, atque Bacchidi a Clitiphone datis.
4 Si æque certus essem de partu ac matres sunt aut Jupiter, cujus e cerebro natam esse Minervam ajunt: non tamen me infamem flagitiis tuis fieri patiar.
5 Poetę, Stesichorus primus, mox Apollonius, deinde alii. Lucianus in dialogo Jovis & Vulcani. adi Mythologos.
6 Supple, *prohibeant*, sed vocem hanc intercidit ira Chremetis, cui dolor impiam hanc vocem expressit. 7 Aposiopesis ex pudore. quanquam iratus coram uxore tamen *meretricem* dicere sibi interdicit.

ACTUS

ACTUS V. SCENA V.

MENEDEMUS, CHREMES, CLITIPHO, SOSTRATA.

ME. 1 *ENimvero Chremes nimis graviter cruciat adolescentulum,*
Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem optume.
Ipsos video. CH. *ehem, Menedeme, cur non accersi jubes*
Filiam, & quod dotis dixi, firmas? SO. *mi vir, te obsecro*
Ne facias. CL. *pater obsecro ut mi ignoscas.* ME. *da veniam Chreme:*
Sine te exorent. CH. *egon' mea bona ut dem Bacchidi dono sciens?*
Non faciam. ME. *at id nos non sinemus.* CL. *si me vivum vis pater,*
Ignosce. SO. *age, Chremes mi.* ME. *age quęso, ne tā obfirma te Chreme.*
CH. 2 *Quid istuc? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere.*
ME. *Facis, ut te decet.* CH. *ea lege hoc adeo faciam, si facit id,*
Quod ego hunc æquom censeo. CL. *pater, omnia faciam: impera.*
CH. *Uxorem ut ducas.* CL. *pater.* CH. *nihil audio.* ME. *ad me recipio.*
Faciet. CH. *nil etiam audio ipsum.* CL. *perii.* S. *an dubitas Clitipho?*
CH. *Imo utrum vult?* ME. *faciet omnia.* SO. 3 hæc, dum incipias, gravia sunt,
Dumque ignores: ubi cognoris facilia. CL. *faciam, pater.*

SO.

1 Conveveniunt hæc verba personæ Menedemi, ut qui experientia didicisset quam male sibi cesserit austeritas patris.

2 Ὁ σκληρότατος πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν, τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ. Menander.

3 Imitatur Lactantius lib. 6. *Omnia gravia sunt, dum ignoras: ubi cognoveris facilia.* Δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή. Aristot. Ethic. 1. lib. c. 7. Initium arduum, imbecillæ mentis & ægræ est formidare inexperta. Senec. l. 6. ep. 50.

SO. *Nate mi ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,*
Filiam Phanocratæ nostri. CL. *rufamne illam virginem,*
1 *Cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum pater.*
CH. *Eja,* 2 *ut elegans est, credas animum ibi esse?* SO. *aliam dabo.*
CL. *Quid istuc? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodum,*
Quam volo. SO. *nunc laudo te gnate.* CL. 3 *Archonidis filiam.*
SO. *Perplacet.* CL. *pater hoc nunc restat.* CH. *quid?* CL. *Syro ignoscas volo,*
Quæ mea caussa fecit. CH. *fiat. Vos valete, & plaudite.*

1 Cæsiis, glaucis oculis.

2 Eunuch. 3. act. sc. 5. *Quam elegans formarum spectator siem.*

3 Penultima longa, quasi Αρχονειδης ab Αρχονδης.

ADEL.

ADELPHI P. TERENTII Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS L. ÆMILII PAULLI. QUOS FECERE Q. FABIUS MAXIMUS ET L. CORNELIUS AFRICANUS. EGERUNT L. ATTILIUS PRÆNESTINUS, ET MINUTIUS PROTIMUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS SERRANIS. GRÆCA EST MENANDRU. EDITA L. ANICIO GALLO ET M. CORNELIO CETHEGO CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DXCV. ANTE CHRISTUM NATUM CLXVIII.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ÆSCHINUS *adolescens.*
CANTHARA *nutrix.*
CTESIPHO *adolescens.*
DROMO *servus.*
DEMEA *senex.*
GETA *servus.*
HEGIO *senex.*
MITIO *senex.*
PAMPHILA *nurus.*
SANNIO *leno.*
SOSTRATA *matrona.*
SYRUS *servus.*

PERSONÆ MUTÆ.

BABYLO.
PARMENO *servus.*
STORAX *servus.*

ERAS-

ERASMI

IDIOMATA PERSONARUM PRÆCIPUARUM.

Æſchinus, *Adoleſcens non malus, ſed lenitate nimia patris adoptivi ad voluptates & protерviam prolapſus.*

Canthara, *nutrix animoſa, & non imprudens.*

Cteſipho, *Adoleſcens natura agreſtior, & ad labores pronior; voluptates tamen clanculum capit.*

Demea, *natura agreſtis, auſterus & tenax.*

Geta, *ſervus non malus & laborioſus, pauci conſilii.*

Hegio, *Senex Amici memor. unde familiæ amici cauſſam agit prudenter & cordate.*

Mitio, *natura bonus, nimium tamen facilis, mitis, quietis amans.*

Parmeno, *ſervus fidelis & audax.*

Sannio, *leno, nec prudens, nec audax.*

Soſtrata, *matrona prudens & modeſta.*

Syrus, *ſervus callidus in extruendis dolis; in procuranda re domeſtica non ſatis fidelis.*

RATIO NOMINUM.

Æſchinus, ἀπὸ τῆς αἰσχύνης, *a probro. quaſi probroſum dicas; quod flagitiis eſſet infamis. vel ab* αἶσχος *dedecus: analogice eſſet* Αἴσχινος, *niſi forte ſit potius* Αἰσχίνης *Æſchines.*

Canthara, ἀπὸ τοῦ κανθάρου, *a poculo, quod nutrix puero præberet potum.*

Cteſipho, ἀπὸ τῆς κτήσεως, *a prædio, &* φωτὸς, *luce aut viro. prædii lux aut vir, ideſt agricola, quod in prædio moraretur, idque excoleret.*

Dro-

Dromo, *vide Andriam.*

Demea, *ἀπὸ τῦ δήμυ, a plebe, quasi plebejum dicas.*

Geta, *Gentile nomen.*

Hegio, *ἀπὸ τῦ ἡγεῖσθαι, ducem & principem esse, quia curam Sostratæ ejusque familiæ habet.*

Mitio, *nomen Latinum a* Mitis.

Pamphila, *vide Andriam.*

Parmeno, *vide Eunuchum.*

Sannio, *a Σάννος, fatuus, quod in hac Comœdia, populo ridiculo esset.*

Sostrata,)
) *vide Heautontimor.*
Syrus,)

ADELPHI

ARGUMENTUM,

C. SULPICIO APOLLINARI AUTORE.

Duos cum haberet Demea adolescentulos,
Dat Mitioni fratri adoptandum Æschinum,
Sed Ctesiphonem retinet, hunc citharistriæ
Lepore captum, sub duro ac tristi patre,
Frater celabat Æschinus; famam rei
Amorisque in se transferebat: denique
Fidicinam lenoni eripuit. vitiaverat
Idem Æschinus civem Atticam pauperculam;
Fidemque dederat, hanc sibi uxorem fore.
Demea jurgare, & graviter ferre. mox tamen,
Ut veritas patefacta est, ducit Æschinus
Vitiatam, potitur Ctesipho citharistriam,
Exorato suo patre duro Demea.

ALIUD,

ALIUD, M. ANT. MURETI.

MItio & Demea, duo dissimillimo fratres ingenio fuere: ille urbanam vitam secutus est, hic rusticam: Ille cœlebs vixit; hic uxorem duxit: ille ingenio lenissimo, hic asperrimo: ille mitis etiam in alienos, hic sævus etiam in suos: ille etiam in ira placidus, hic etiam citra iram ferox. Erant Demeæ filii duo: ex quibus natu majorem Æschinum sibi adoptavit Mitio, eumque secum in urbe liberalissime indulgentissimeque educavit: minorem Ctesiphonem ruri secum severe in primis ac restricte habuit pater. Æschinus multas meretrices, patre ad omnia connivente, adamavit, multa convivia celebravit; quæ denique juventus fert, ea omnia non libere modo, sed etiam licenter exercuit. Postremo usque eo progressus est: in virginem pauperculam quidem, sed bonam, bonis prognatam, Pamphilam nomine, quam mater Sostrata vidua sancte secum & pudice, ut poterat, educabat, noctu temulentus cum incidisset, vim ei attulit, gravidamque fecit. Venit postea ad matrem illius, veniam petens, pollicensque se puellam uxorem ducturum. ea fide data, & ignotum est, & tacitum. Ctesipho cum in urbem interdum ventitaret, ipse quoque citharistriæ cujusdam amore correptus est. totam ejus rei famam, ne qua emanaret, ac perveniret ad Demeam, in sese Æschinus transferebat. Tandem, cum leno, puellæ dominus, aut pecuniam sibi, quanti ea erat, vellet in manum dari, aut se eam alii venditurum minitaretur: adductus in summam desperationem Ctesipho, jam de relinquenda patria cogitabat; cum Æschinus, re in-

intellecta, qui nullo neque pudore teneretur, neque metu, domum lenonis per vim ingressus est, & ipsum, & familiam contudit pugnis, puellamque per vim abreptam tradidit fratri. Spargitur tota urbe rumor, venit Demea, Mitionem objurgat, inclamat, testatur Deos atque homines, quod dissolutus, quod intemperans, quod vinosus, quod scortator, quod nullius bonæ rei Æschinus foret, omnem in Mitione uno hærere culpam. Diis gratias agere, quod ille saltem, quem ipse ruri haberet, frugi ac temperans esset; rei studeret & famæ; illarum rerum nihil ne cogitaret quidem: tantum videlicet interesse inter suam & fratris disciplinam. Placat hominem, quantum in se est, Mitio: jamque se ab eo expediverat, cum supervenit aliud, quod majores etiam tumultus excitaret. Raptam ab Æschino citharistriam, perfertur ad matrem Pamphilæ; quæ quidem Pamphila ita erat ad pariendum vicina, ut jam e dolore laboraret. Quid faceret misera? mutatum Æschini animum, se vero filiamque suam proditas per summam perfidiam, ac desertas putabat. Getam servulum, qui pauperem familiam solus, ut poterat, alebat, mittit ad Hegionem, puellæ cognatum, jubetque ei rem, ut erat, exponere. Interea audierat Demea, suum quoque Ctesiphonem in raptione affuisse: jamque totus in fermento, ut ajunt, erat; cum ei Syrus, servus vaferrimus, mendaciolum aspergit: venisse quidem rure Ctesiphonem; sed venisse objurgatum Æschinum: multa ei medio foro mala dixisse, deinde rediisse rus in præfecturam suam. lacrumare gaudio Demea, & gratulari sibi, quod unum saltem haberet, in quo exstaret paternæ severitatis exemplum. Dum rus redit, incidit in Hegionem.

nem, a quo de constuprata per vim ab Æſchino Pamphila intelligit. Denuo commotus, dum fratrem, ut in eum iram evomeret, quærit, obvium habuit mercenarium a villa, ex quo ſciſcitatus de filio, accipit, non eſſe ruri. Redit ad Syrum, a quo ei rurſus novum mendacium, velut offa in os, ne latraret, objicitur. quærit, ubi fratrem reperire poſſet: id vero ita indicavit Syrus, ut infelix ſenex, dum illius verbis fidem habet, nequidquam omne oppidum perreptaverit. Interea Mitio omnium ab Hegione certior factus, ipſemet ad mulieres profectus, jacentes jam & afflictas erexerat, labantes & dubias confirmaverat, triſtitia ac mœrore confectas recreaverat, pollicitus, ſe Æſchino Pamphilam uxorem daturum. Venit Demea, clamor, jurgium, convitia. Etiam eo præſente, ſervulus quidam Cteſiphonem per imprudentiam nominat: ille cum ſubito per vim in ædes irrupiſſet, quem jampridem putabat ruri fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique, eum accubantem cum amica, & ſuaviter potitantem deprehendit. ibi vero tanta iracundia incitatus eſt, ut arderet. Satis diu vociferatus cum eſſet, tandem placida & compoſita Mitionis oratione eo perducitur, ut depoſita vetere ſęvitia, benignus, affabilis, lepidus eſſe meditetur. itaque ipſo non permittente tantum, ſed etiam jubente, puerpera domum traducitur: fiunt nuptiæ, lenoni numeratur argentum: Mitio ipſe Soſtratam ducit uxorem: Hegioni datur, unde vivat: Syrus una cum Phrygia uxore manumittitur. cum Mitio, cæterique omnes, ſed tamen præcipue Mitio, illam tantam, tam inſperatam, tam ſubitam mutationem admiraretur; gravi & cordata oratione claudit fabulam Demea: ſi

o-

omnia profundere, si in omni libidine ac nequitia vivere, si totam rem helluationibus, scortationibus, largitionibus consumere libeat, nihilo id sua magis, aliquanto etiam minus, quo sibi minus ætatis supersit, quam aliorum, interesse: sin corrigi se in loco & modice coerceri atque admoneri velint, eum esse se, qui id præstare possit. Permittuntur ei omnia, ita fabula concluditur.

TE-

TERENTII ADELPHI

PROLOGUS.

Postquam poeta sensit scripturam suam
Ab iniquis observari, & 1 adversarios
Rapere in pejorem partem, quam acturi sumus;
2 Indicio de se ipse erit: vos eritis judices,
Laudine an vitio duci factum id oporteat.
3 Synapothnescontes 4 Diphili comœdia est;
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.
In Græca adolescens est, qui lenoni eripuit
Meretricem 5 in prima fabula, eum Plautus locum
Reliquit 6 integrum: eum hic locum sumpsit sibi
In Adelphos: 7 verbum de verbo expressum extulit.
Eam nos acturi sumus novam. pernoscite,
Furtumne factum existumetis, an locum
8 Reprehensum, qui præteritus negligentia est.

1 Luscium Lavinium, & alios. vide prologos Andriæ & Heautontimorum. 2 Ipse erit sui index, vos eritis judices. 3 Συζῶντες καὶ συναποθνήσκοντες ὁι κωλεμαῖοι. id est *devoti*. hi ex voto, eandem cum rege suo & vitę & mortis subeunt sortem, eodem victu & corporis cultu. sive rex intereat morbo, sive cadat in prælio. *utcunque procedit, supremum carpere iter comites parati.* Σολιδȣ̃ροι hi Athenæo l. 6 c. 13. *Soldarii* Cæsari 3. l. bel. Gal. nobis *Soldiours*. 4 Poetæ Comici, κωμικωδȣ̃, Clementi Alex. & Eusebio Pamphilo. 5 In prima parte fabulæ. 6 Intactum. 7 Transtulit, & Latinitate sua donavit. 8 Resumptum a poeta nostro locum, quem Plautus neglectum per incuriam omiserat.

Nam quod isti dicunt malevoli, 1 homines nobiles
Eum adjutare, assidueque una scribere,
Quod illi maledictum vehemens esse existimant,
Eam laudem hic ducit maxumam, cum illis placet,
Qui vobis universis, & populo placent;
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tēpore usu' est sine superbia.
Dehinc ne expectetis argumentum fabulæ:
Senes qui primi venient, hi partem aperient.
In agendo partem ostendent. facite, æquanimitas
Vestra poetæ ad scribendum augeat industriam.

1 Scipionem Afr. Lelium, Sulpicium Gallum, Qu. Fabium Labeonem, M. Popilium. vide Terentii vitam.

ACTUS I.

SCENA I.

MITIO.

1 S*Torax, 2 non rediit hac nocte a cœna Æschinus,*
Neque servulorum quisquam, qui 3 advorsum ierant.
Profecto hoc vere dicunt: si absis uspiam,
Aut 4 ubi si cesses, evenire ea satiu' est,
Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat
5 Irata, quam illa, quæ parentes propitii.

1 Egressus in proscenium alloquitur Storacem, qui intus.
2 Hoc nonnulli interrogatorie pronunciandum censent.
3 Adversitorum, hi domino foris cœnanti, officii & tutelæ gratia processerunt obviam.
4 Sicubi. Anastrophe.
5 Zelotypa, rixosa.

Uxor,

Uxor, si cesses, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, aut animo obsequi,
Et tibi bene esse soli, cum sibi sit male.
Ego quia non rediit filius, quæ cogito?
Quibu' nunc sollicitor rebus? 1 *ne aut ille alserit,*
Aut uspiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid. vah, quenquamne hominem in animum instituere, aut
Parare, quod sit carius, quam ipse est sibi?
Atque ex me hic natus non est, sed ex fratre. 2 *is adeo*
Dissimili studio est. jam inde ab adolescentia
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus sum: &, 3 *quod fortunatum isti putant,*
Uxorem nunquam habui. 4 *ille contra, hæc omnia:*
Ruri agere vitam, semper parce, ac duriter
Se habere: uxorem duxit: nati filii
Duo, inde ego hunc majorem adoptavi mihi:
Eduxi a parvulo, habui, amavi pro meo:
In eo me oblecto: solum id est carum mihi.
Ille ut item contra me habeat, facio sedulo:
Do, prætermitto, non necesse habeo omnia
Pro meo jure agere: postremo, alii clanculum

1 Indulgens supra modum, & sollicita teneritudo.

2 Frater.

3 Cœlibatū à *κοίλιψ ex κοίτῃ & λείπω: Franco, sciolto, slegato. O più, che felice stato!* Ital.

4 *Ex iis fratribus qui in Adelphis sunt, quanta in altero duritas, in altero comitas!* Cic. in Catone majore. Horatius l. 2. epist. 2. *Cur alter fratrum cessare, & ludere, & ungi præferat Herodis palmetis pinguibus: alter Dives & importunus*, &c.

Patres quæ faciunt; quæ fert adolescentia,
Ea ne me celet, consuefeci filium:
Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit cæteros.
1 Pudore, & liberalitate liberos
Retinere, satius esse credo, quam metu.
Hæc fratri mecum non conveniunt, neque placent.
Venit ad me sæpe clamitans. 2 quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?
3 *Vestitu nimium indulges: nimium ineptus es.*
Nimium ipse est durus, præter æquumque & bonum;
Et errat longe mea quidem sententia,
Qui imperium credat gravius esse aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud quod amicitia adjungitur.
Mea sic est ratio, & sic animum induco meum;
4 *Malo coactus qui suum officium facit,*
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet:
Si sperat fore clam, 1 rursum ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adjungas, ex animo facit:

Stu-

1 Ingenua & liberali educatione liberos retinere in officio satius esse duco, quam metu. v. Plutarch. περὶ παίδων ἀγωγῆς. Quintilian. lib. 1. cap. 1. Pulcerrima. liberalis educationis præcepta lege apud Senecam lib. 2. de Ira. 20. 21. 22. 23.

2 Prosopopœjam hanc multis laudat Cicero l. 1. de inventione.

3 *Vestitui*, ut *Parce metu Citheræa*. Virg. 1. Æn. *Quod neque concubitu indulgent*, 4. Georg.

4 Male respondent coacta ingenia.

Studet par referre, præsens absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium,
Sua sponte recte facere, quam alieno metu.
Hoc pater, ac dominus interest. hoc qui nequit,
Fateatur se nescire imperare liberis.
Sed estne hic ipsus, de quo agebam? & certe is est.
Nescio quid tristem video. credo jam, ut solet,
Jurgabit. Salvom te advenire, Demea,
Gaudemus.

ACTUS I. SCENA II.

DEMEA, MITIO.

DE. *EHem! opportune: te ipsum quærito,*
MI. *Quid tristis es?* DE. *rogas me, ubi nobis Æschinus*
Siet, quid tristis ego sim? MI. *dixin' hoc fore?*
Quid fecit? DE. *quid ille fecerit? 1 quem neque pudet*
Quidquam: nec metuit quenquam: neque legem putat
Tenere se ullam. nam illa, quæ antehac facta sunt,
Omitto: modo quid designavit? MI. *quidnam id est?*
DE. *Fores effregit: atque in ædes irruit*
Alienas: ipsum dominum atque omnem familiam

1 Ὃς δ' οὔτ' ἐρυθριᾷν οἶδεν οὔτε δεδιέναι, τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει. Menand. citat Priscian.

Multavit usque ad mortem; eripuit mulierem,
Quam amabat: clamant omnes indignissume
Factum esse. 1 *hoc advenienti quot mihi, Mitio,*
Dixere? in ore est omni populo. denique
Si conferendum exemplum est, non fratrem videt
2 *Rei dare operam, ruri esse parcum ac sobrium?*
Nullum hujus simile factum? hæc cum illi Mitio,
Dico, tibi dico: tu illum corrumpi sinis.
MI. 3 Homine imperito nunquam quidquam injustius;
Qui, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat.
DE. *Quorsum istuc?* MI. *quia tu Demea hæc male judicas.*
4 *Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum*
Scortari, neque potare, non est, neque fores
Effringere. hæc si neque ego, neque tu fecimus,
Non sivit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia.
Injurium est. nam si esset unde id fieret,
Faceremus: 5 *& tu* 6 *illum tuum, si esses homo,*
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet,
Potius quam, ubi te 7 *expectatum ejecisset foras,*

Alie-

1 Pro *huc*. secundum antiquum morem ait Servius ad illud Virgilii 8. Æn. *Hoc nunc ignipotens cœlo descendit ab alto*.
2 Rusticæ, familiæ sustentandæ, augendæ.
3 Οὐκ ἔστ' ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τολμηρότερον. Menander.
4 Mitio sub hujus scenæ exitu fatetur se omnia hæc ex animo non dixisse, utcunque huic licentiæ laxarint habenas cum Græci tum Romani. Cic. pro Cœlio. *Detur aliquid huic ætati, sit adolescentia liberior. non omnia voluptatibus denegentur &c.* verum restringit eam postea. *Revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, Reipublicæ &c.*
5 Recriminatio, ut vocamus.
6 Ctesiphonem.
7 *Nam grave tardas exspectare colos &c.* Juv. Sat. 14.

Alieniore ætate post faceret tamen.
DE. *Pro Jupiter, tu me homo adigis ad insaniam.*
Non est flagitium facere hæc adolescentulum? MI. *ah,*
Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti 1 *adoptandum mihi:* *(mea,*
Is meus est factus: si quid peccat De-
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta de meo.
2 *Amat? dabitur a me argentum dum erit commodum;*
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
3 *Fores effregit? restituentur. discidit*
Vestem? resarcietur. Est, diis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.
Postremo aut desine, aut cedo quemvis arbitrum;
Te plura in hac re peccare ostendam. DE. *hei mihi.*
Pater esse disce ab aliis qui vere sciunt.
MI. *Natura tu illi pater es, 3 consiliis ego.*
DE. *Tun' consulis quidquam?* MI. *ah, si pergis, abiero.*
DE. *Siccine agis?* MI. *an ego toties de eadem re audiam?*
DE. *Curæ est mihi.* MI. *& mihi curæ est: verum Demea*
Curemus æquam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum: nam ambos curare, propemodum

1 Adoptationis formulam vide apud Agell. 5. l. 19. c.

2 Varro 6. l. de LL. legit, *Scortatur, potat, olet, &c.*

3 Citat hæc Cicero pro Cælio, sub persona mitioris patris. Vide ad Heaut. 1. sc. 2. act.

Reposcere illum est, quem dedisti. DE. *ah Mitio.*
MI. *Mihi sic videtur.* DE. *quid istuc? tibi si istuc placet,*
1 *Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.*
Jam si verbum unum posthac. 2 MI. *rursum Demea*
Irascere? DE. *an non credis? repeton' quem dedi?*
Ægre est. alienus non sum. si obsto: hem desino.
Unum vis curem: curo: & est diis gratia,
Quom ita, ut volo, est: iste tuus ipse sentiet
Posterius: nolo in illum gravius dicere.
MI. *Nec nihil, neque omnia hæc sunt, quæ dicit. tamen*
Nonnihil molesta hæc sunt mihi: sed ostendere,
Me ægre pati, illi nolui. nam 3 *ita est homo:*
4 *Cum placo, advorsor sedulo, & deterreo.*
Tamen humane vix patitur: verum si augeam,
Aut etiam adjutor sim ejus iracundiæ,
5 *Insaniam profecto cum illo, etsi Æschinus*
Nonnullam in hac re nobis facit injuriam.
Quam hic non amavit meretricem, aut cui non dedit
Aliquid? Postremo nuper (credo jam omnium
Tædebat) dixit velle uxorem ducere.
Sperabā jam defervisse adolescentiam:
Gau-

1 Permissio Ironica irati.
2 Aposiopesis. *fecero.* aut tale quippiam.
3 Morosus sc. & intractabilis.
4 Ubi placare conor.
5 *Baccha bacchanti si velis adversarier, ex insana insaniorem facies.* Plaut. Amphitr.

Gaudebam. ecce autem de integro. nisi quidquid est,
Volo scire, atque 1 *hominem convenire, si apud forum est.*

1 Æschinum.

ACTUS II.

SCENA I.

SANNIO, ÆSCHINUS.

1 SA. *Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium:*
Subvenite inopi. ÆS. 2 *otiose, nunc jam illico hic consiste:*
3 *Quid respectas? nihil pericli est: nunquam dum ego adero, hic te*
Tanget. S. *ego istam invitis omnibus.* 4
ÆS. 5 *Quanquam est scelestus, non committet hodie unquam iterum ut vapulet.*
SA. *Audi Æschine, ne ignarum fuisse te dicas meorum morum,*
Ego leno sum. ÆS. *scio.* SA. *at ita, ut usquam fuit fide quisquam optuma.*
Tu quod te posterius purges, 6 *nolle hanc injuriam mihi*
Factam esse: hujus non faciam. crede hoc, ego meum jus persequar:
Neque tu verbis solves unquam, quod re mihi maleceferis.

1 Ipse raptus præcesserat, cujus rumor a populo ad Demeam delatus illum efferavit, ut in scena præcedente. Continuatur hic rixa dum Æschinus, quam eripuerat meretricem ad fratrem Ctesiphonem, qui in domo Mitionis exspectabat, deducit. sequitur in via leno.

2 Servum ducentem puellam morari jubet, & consistere.

3 Meretricem timide respectantem jubet esse securam a lenone insequente.

4 Abducam sc. aut retinebo.

5 Cautum erat sub exheredationis pœna, ne filius familias lenonem pulsaret. Æschinus itaque non denuo & in publico sibi depalmandum lenonem statuit, ne ad patrem hoc emanet, atque hinc ipse perpetuo petierit. Infra act. 2. sc. 4. 6 Hoc e solemni satisfactionis more apud Romanos. ubi jurejurando agnoscebat quis, indigno se contumeliam intulisse, & nolle factum. Sic *Locrensibus Senatum respondisse, quas injurias sibi factas quererentur, neq; Senatum, neq; populum R. factas velle.* Liv. 29. Consimilem sui purgationem a Jove simulatitio habes apud Plau. Amph. act. 3. sc. 2.

Novi ego vestra hæc: Nollem factum:
Dabitur jusjurandum, esse te
Indignum injuria hac: indignis cum
egomet sim acceptus modis.

ÆS. 1 *Abi præstrenue, ac fores aperi.*
SA. *cæterum hoc nihil facis.*
ÆS. 2 *I intro nunc jam.* SA. *at enim*
non sinam. ÆS. *accede illuc*
Parmeno,
Nimium abiisti istoc, hic 3 *propter*
hunc assiste. hem, sic volo,
Cave nunc jam oculos a meis oculis
quoquam dimoveas tuos,
Ne mora sit, si innuerim, quin pu-
gnus continuo in mala hæreat.
SA. *Istuc volo ergo ipsum experiri.*
ÆS. 4 *hem serva, omitte mulie-*
rem.
SA. *O facinu' indignum.* ÆS. *gemi-*
nabit, nisi caves. SA. *hei mise-*
ro mihi!
ÆS. *Non innueram: verum* 5 *in istam*
partem potius peccato tamen:
I nunc jam. S. *quid hoc rei est? regnum-*
ne, Æschine, 6 *hic tu possides?*
ÆS. *Si possiderem, ornatus esses ex*
tuis virtutibus.
SA. *Quid tibi rei mecum est?* ÆS.
nihil. SA. *quid? nostin' qui sim?*
ÆS. *non desidero.*
SA. *Tetigin' tui quidquam?* ÆS.
si attigisses, ferres infortu-
nium.
SA. *Qui tibi magis licet meam habe-*
re, pro qua ego argentum dedi?
Responde. ÆS. *ante ædeis non fecis-*
se erit meliu' heic convitium:

Nam

1 Parmenonem præire jubet, ac fores Mitionis ædium aperire. inhibet leno.
2 Fidicinam alloquitur.
3 Juxta hunc.
4 Parmenoni imperat ut mulierem retineat, lenoni ut omittat.
5 Ut cædas.
6 Athenis, civitate libertatem semper adversus tyrannos asserente, atque ubi Democratica administratio.

Nam si molestus pergis esse, jam intro abripiere, atque ibi
Usque ad necem operiere loris. SA. 1 *loris liber?* ÆS. *sic erit.*
SA. *O hominem impurum! hiccine libertatem ajunt æquam esse omnibus?*
ÆS. *Si satis jam debacchatus es, leno, audi si vis nunc jam.*
SA. *Egon' debacchatus sum autem, an tu in me?* ÆS. *mitte ista, atque ad rem redi.*
SA. *Quam rem? quo redeam?* ÆS. *jamne me vis dicere, quod ad te attinet?*
SA. *Cupio, æqui modo aliquid.* ÆS. *vah, 2 leno iniqua me non volt loqui.*
SA. *Leno sum, fateor, 3 pernicies communis adolescentium,*
Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla est orta injuria.
ÆS. *Nam hercle etiam hoc restat.* SA. *illuc quæso redi, quo cœpisti, Æschine.*
ÆS. *Minis viginti tu illam emisti, quæ res tibi vortat male:*
Argenti tantum dabitur. SA. *quid, si ego illam nolo vendere,*
Coges me? ÆS. *minime.* SA. *namque id metui.* ÆS. *neque vendundam censeo,*
Quæ libera est. 4 *nam ego illam liberali assero caussa manu:*
Nunc vide utrum vis, argentum accipere, an caussam meditari tuam.

1 Loris quippe cædi illiberale ac servile fuit, ut magistratus virgis in noxios utebantur, ita domini in servos loris.

2 Vah! unde nobis nova incessit religio? gratemur nobis reformatum rerum statum, siquidem lenones impuri, impii, sacrilegi iniquitatem agitare, æquum exigere, de virtute loqui, justitiæ patrocinari incipiant.

3 Οὐκ ἔστιν οὐδ' ἓν τεχνίον ἐξωλέστερον τοῦ πορνοβοσκοῦ. Diphilus.

4 Ego illam quæ libera est, ex servitute tua, injecta manu, secundum vindicias, in libertatem assero.

Delibera hoc, dum ego redeo, leno.
SA. pro supreme Jupiter!
1 Minime miror, qui insanire occipiunt ex injuria.
Domo me eripuit, verberavit: me invito abduxit meam;
Homini misero plus quingentos 2 colaphos infregit mihi.
Ob malefacta hæc tantidem emptam postulat sibi tradier.
Verum enim, quando bene promeruit, fiat: suum jus postulat.
Age jam cupio, si modo argentum reddat. sed ego hæc hariolor:
3 Ubi me dixero dare tanti, testeis faciet illico,
Vendidisse me, 4 de argento somnium: mox cras redi:
Id quoque possum ferre, si modo reddat: quanquam injurium est.
Verum cogito id, quod res est. 5 quando eum quæstum occeperis,
Accipiunda & mussitanda injuria adolescentium est.
Sed nemo dabit: frustra egomet mecum has rationes 6 puto.

1 Οἶμαι, τὸ γὰρ ἄφνω δυστυχεῖν μανίαν ποιεῖ. Menander.
2 Colaphum infringere, est compressa in pugnum manu cædere. Alapam infigere, diducta manu percutere.
3 Ubi pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit, & solutio exspectanda.
4 Quantum ad argentum spectat, procrastinatione & mora evanescet instar somnii. scen. sequ. Nihil est, refrixit res &c.
5 Verum in turpi quæstu, voranda nobis non raro est injuria, imo decoquenda.
6 Voluto, computo.

ACTUS II. SCENA II.

SYRUS, SANNIO.

SY. 1 TAce, egomet conveniam jam 2 ipsum: cupide accipiat faxo, atque etiam
Bene dicat secum esse actum. Quid istuc, Sannio, est, quod te audio
Cum hero nescio quid concertasse? SA. nunquam vidi iniquius

1 Progressus Syrus alloquitur Æschinum vel Ctesiphonem, qui intus.
2 Sannionem.

1 Con-

1 *Concertationem comparatam, quam quæ hodie inter nos fuit:*
Ego vapulando, ille verberando, usque ambo defessi sumus.
SY. *Tua culpa.* SA. *quid agerem?* SY. *adolescenti morem gestum oportuit.*
SA. *Qui potui melius? qui hodie usque os præbui.* SY. *age, scis quid loquar?*
2 Pecuniam in loco negligere, maxumum interdum est lucrum. *bui.*
Metuisti si nunc de tuo jure concessisses paullulum,
Atque adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime,
Ne non tibi istuc fœneraret? SA. *ego spem pretio non emo.*
SY. *Nunquam rem facies. abi, 3 nescis inescare homines, Sannio.*
SA. *Credo istuc melius esse: verum ego nunquam adeo astutus fui,*
Quin, quidquid possem, mallem auferre potius in præsentia.
SY. 4 *Age, novi tuum animum, quasi quidquam tibi sint viginti minæ,*
Dum huic obsequare: præterea autem te ajunt proficisci 5 Cyprum. SA. *hem.*
SY. *Coemisse hinc, quæ illuc veheres, multa: navem conductam; hoc scio,*
Animus tibi pendet: ubi illinc, spero, redieris, 6 tamen hoc ages.

1 *Si rixa est, ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.* Juvenal. 3. Sat.

2 Opportune & tempestive: tempori & loco convenienter. *Est etiam ubi damnum præstet facere quam lucrum.* Capt. 2. act. 2. sc.

3 *Hic noster quæstus aucupii simillimus est. Auceps quando concinnavit aream, offundit cibum: Aves adsuescunt. Necesse est faciat sumptum, qui quærit lucrum, &c.* Plaut. Asin. act. 1. sc. 3.

4 Novi animum tuum præsentis lucri avidum. quid vero profecisti? ideone accepisti, aut jucundæ tibi sunt 20 minæ, dum animo obsequeris tuo? Turnebus insinuationem esse vult; quasi vero viginti minæ tanti essent, ut eas malles, quam hero meo ad tempus obsequi. l. 20. c. 51.

5 Insulam in Mediterraneo Veneri dicatam. quo inter alias meretrices vehat, alias inde avehat.

6 Ut ab Æschino pecuniam exigas.

SA.

SA. *Nusquam pedem. perii hercle: hac illi spe hoc inceperunt.* SY. *timet:*
Injeci 1 *scrupulum homini.* SA. *o scelera! illud vide,*
Ut in ipso 2 *articulo oppressit. emptæ mulieres*
Complures, & item hinc alia, quæ porto Cyprum.
Ni eo ad mercatum venio, damnum maxumum est.
Nunc si hoc omitto, ubi illinc rediero, 3 *actum agam.*
Nihil est, refrixerit res. 4 *Nunc demum venis?*
Cur passus? ubi eras? ut sit satius perdere,
Quam aut hic manere tam diu, aut tum persequi.
SY. *Jamne enumerasti id quod ad te rediturum putes?*
SA. *Hoccine illo dignum est? hoccine incipere Æschinum?*
Per oppressionem ut hanc mi eripere postulet?
SY. 5 *Labascit. unum hoc habeo, vide si satis placet:*
Potius, quam venias in periculum Sannio,
6 *Servesne, an perdas totum, dividuum face.*
Minas decem corradet alicunde. SA. *hei mihi,*
Etiam 7 *de sorte nunc venio in dubium miser.*
Pudet nihil: omnes dentes labefecit mihi.

Præ-

1 Vide Andr. act. 5. sc. 4. & Erasm. Adag.
2 Temporis, quo mihi ad mercatum navigandum est.
3 Incassum contendam. Sumptu a foro & judiciis, ubi non licet caussam iterum agere, de qua jam sit pronunciatum.
4 Miniesis forensium.
5 Presse hæc, & apud se.
6 *Dimidium donare Lino quam perdere totum Qui mavult, mavult perdere dimidium.* Martial. 1. Epigr. 75.
7 Summa, quam dicimus principalem, cui extrinsecus acquiritur fœnus.

Præterea colaphis tuber est totum caput.
Etiam insuper defrudet? 1 *nusquam abeo.* SY. *ut lubet.*
Nunquid vis, quin abeam? SA. *imo hercle hoc quæso, Syre,*
Ut ut hæc sunt facta, 2 *potius, quam lites sequar,*
Meum mihi reddatur, saltem quanti empta est, Syre.
Scio te non usum antehac amicitia mea:
Memorem me dices esse, & gratum. SY. *sedulo*
Faciam. sed Ctesiphonem video. lætus est
De amica. SA. *quid, quod te oro?* SY. *paullisper mane.*

1 Non eo mercatum. manere certum, ut agam adversus Æschinum.

2 *Stultitia est, cui bene esse licet, eum prævorti litibus.* Plaut. Persa. act. 5. sc. 2.

ACTUS II. SCENA III.

CTESIPHO, SYRUS.

CT. 1. ABs quivis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas:
Verum enimvero id demum juvat, si quem æquom est facere, is bene facit.
O frater, frater, quid ego nunc te laudem? satis certo scio;
Nunquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin superet tua:
Itaque unam hanc rem me habere præter alios precipuam arbitror,
Fratrem homini nemini esse primarum artium magi' principem.

1 Abundat Ctesiphoni pectus lætitia, quæ ripas exsuperat, tum potito triumphans amore; tum, quod illi hoc beneficium a charitate fratris profectum est, non fine despectu & dispendio maledicentiæ atque infamiæ.

SY.

SY. *O Ctesipho.* CT. *o Syre, Æschinus ubi est?* SY. *ellum, te exspectat domi.* CT. *hem.*
SY. *Quid est?* CT. *quid sit? illius opera Syre, nunc vivo. festivum caput!*
Omnia sibi qui post putarit esse præ meo commodo,
Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit,
Nihil pote supra. sed quisnam 1 fores crepuit? SY. *mane, mane, ipse exit foras.*

1 Fores in ædificiis antiquis in publicum aperiebantur. exituri fores ab intus manu pulsabant, quo caverent qui foris erant, ne a foribus repente in viam protrusis læderentur. Επὶ ϛ τῶν ἔσω ἐψόφηκε τ̃ θύραν ὄξιών. Scholiast. Aristophanis in nubibus.

ACTUS II. SCENA IV.

ÆSCHINUS, SANNIO, CTESIPHO, SYRUS.

ÆS. *Ubi ille est sacrilegus?* SA. *men' quærit? num quidnam 1 effert? occidi:*
Nil video. ÆS. *ehem. opportune, te ipsum quærito: quid fit Ctesipho?*
In tuto est omnis res: omitte vero tristitiam tuam.
CT. *Ego illam vero omitto, qui te*
Fratrem habeam quidem, o mi Æschine!
O mi germane! ah vereor coram 2 in os te laudare amplius,
3 *Ne id assentandi magis, quam quo habeam gratum, facere existumes.*
ÆS. *Age inepte, quasi nunc non norimus nos inter nos, Ctesipho.*
Hoc mihi dolet, nos pene sero scisse, & pene in eum locum

1 An utique argentum effert, pretium fidicinæ raptæ?
2 Κατὰ τὸ ςόμα. Plat. 9. l. de leg. Εἰς κεφαλὼ, in Euthydemo. Κατ' ὀφθαλμὸς. Xenoph. Hierone.
3 Τὸ ϛ ἐπαινεῖν παρόντα κολακεία ὅϛι. Aristot. 2. Rhet.

Rediisse, ut, si omnes cuperent, nihil tibi possent auxiliarier.

CT. *Pudebat.* ÆS. *ah, 1 stultitia est istæc, non pudor, tam ob 2 parvolam*

Rem pene e patria: 3 turpe dictu. Deos quæso ut istæc prohibeant.

CT. *Peccavi.* ÆS. *quid ait tandem nobis Sannio?* SY. *jam mitis est.*

ÆS. *Ego ad forum ibo, 4 ut hunc absolvā. tu intro ad illam Ctesipho.*

SA. *Syre insta.* SY. *eamus: namque hic properat in Cyprum.* SA. *ne tam quidem:*

Quamvis etiam maneo otiosus hic. SY. *reddetur, ne time.*

SA. *At ut omne reddat.* SY. *omne reddet, tace modo, ac sequere hac.* SA. *sequor.*

CT. *Heus heus Syre.* SY. *hem quid est?* CT. *obsecro hercle, hominem istum impurissimum*

Quam primum absolvitote, ne, si magis irritatus siet,

Aliqua ad patrem hoc permanet, atque 5 ego tum perpetuo perierim.

SY. *Non fiet. bono animo es. tu cum illa te intus oblecta interim,*

Et lectulos jube sterni nobis, & parari cætera.

Ego jam transacta re convortam me domum cum 6 obsonio.

CT. *Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.*

1 Malus hic pudor atque inutilis, qui egentes impediat a poscenda amicorum ope & benignitate. Hesiodo, Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζει. Homero. Αἰδὼ δ' οὐκ ἀγαθὴν φασ' ἔμμεναι ἀνδρὶ προΐκτῃ. Odyss. ρ. & ἀργὸς ὁ θεός; Euripidi in Jone.

2 Meretricem.

3 ἀποσιώπησις δυσφημισμὸν χάριν. sc. fugere, in exilium abire, puellam, quæ in Cyprum avehenda ad mercatum erat, sequi.

4 Ut Sannioni argentum persolvam.

5 Abdicandi filiū causæ fuerunt: si filius noctu foris cubuisset, si comessaretur; si lenones pulsasset, si libidini incumberet. (Lucianus in abdicato) si paternæ voluntati repugnasset. Fab.l.3.c.7. & l.7.c.4. Plin.l.7.c.45. Cod.l.8.l.47. de patr. potest.

6 Andr.act.2.sc.2.

ACTUS

ACTUS III.

SCENA I.

SOSTRATA, CANTHARA.

SO. *OBsecro, mea tu nutrix, quid nunc fiet?* CA. *quid fiet rogas?*

Recte ædepol spero. SO. *modo* 1 *dolores, mea tu, occipiunt primulum.*

CA. *Jam nunc times, quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris.*

SO. *Miseram me, neminem habeo: solæ sumus:* 2 *Geta autem hic non adest;*

Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum.

CA. *Pol is quidem jam hic aderit. nam nunquam unum intermittit diem,*

Quin semper veniat. SO. *solus mearum miseriarum est remedium.*

CA. 3 *E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera:*

Oblatum quando vitium est, quod ad illum attinet potissimum,

Talem, tali genere, tali animo, natum ex tanta familia.

SO. *Ita pol est, ut dicis: salvus nobis, deos quæso, ut siet.*

1 Ὠδῖνες, dolores parturientis.

2 Interfuit quippe Geta jam rixæ, qua Æschinus meretricem rapuit, uti mox narrabit ipse scena quæ sequitur.

3 Res nata dicitur, quæ repente accidit, πρᾶγμα νεωστὶ συμβεβηκὸς vel φυόμενον πρᾶγμα, res quæ nuper accidit. Budæus.

ACTUS

ACTUS III. SCENA II.

GETA, SOSTRATA, CANTHARA.

GE. *Nunc 1 illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,*
Atque huic malo salutem quærant, auxilii nihil afferant.
Quod mihique, heræque, filiæque herili est. væ misero mihi!
Tot res repente 2 circumvallant, unde emergi non potest:
3 Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.
4 Hoccine seclum? o scelera! o genera sacrilega! o hominem impium!
SO. *Me miseram! quidnam est, quod sic video timidum & properantem Getam?*
GE. *Quem neque fides, neque jusjurandum, neque ulla misericordia*
Repressit, neque reflexit, neque quod partus instabat prope,
Cui miseræ indigne per vim vitium obtulerat. SO. *non intelligo*
Satis, quæ loquatur. CA. *propius obsecro accedamus, Sostrata.* GE. *ah!*
Me miserum, 5 vix sum compos animi, ita ardeo iracundia.
Nihil est, quod malim, quam totam 6 familiam dari mihi obviam,

1 Tempus, negotium, periculum.
2 Translatio a re militari, a castris obsidione cingendis. Κύκλω πανταχῆ μέλλοντας ὑμᾶς ϗ καθημένους περιστοιχίσεται: Demosthenes in prima Philippica.
3 Vis illata ab Æschino, egestas, & solitudo ipsius puellæ, judiciorum iniquitas, infamia ab iis qui credant pretio vitiatam. infra. *Neque pretium, neque rem ullam intercessisse.*
4 *O tempora! o mores!*
5 Ira rationi inimica tollit mentem de cardine. cujus faciem vide apud Senecam 1. l. de ira 1. c. *Flagrant & micant oculi, multus toto ore rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine,* &c.
6 Demeæ & Mitionis.

1 Metaph. forte a serpentibus.
2 *Vindicta bonum vita jucundius ipsa.* Juven. 13 Sat.
3. Demeæ.
4 Æschinum.

Ut iram hanc in eos 1 *evomam omnem, dum ęgritudo hæc est recens:*
2 *Satis mihi id habeam supplicii, dum illos ulciscar modo.*
3 *Seni animam primum extinguerem ipsi, qui illud produxit* 4 *scelus:*
Tum autem Syrum impulsorem, vah! quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium arriperem, capite primum in terram statuerem;
Ut cerebro dispergat viam:
Adolescenti ipsi oculos eriperem, post hæc præcipitem darem;
5 *Cæteros* 6 *ruerem, agerem, raperem, tunderem, & prosternerem.*
Sed cesso hoc malo heram impertiri propere? SO. *revocemus, Geta.* GE. *hem.*
Quisquis es, sine me. SO. *ego sum Sostrata.* GE. *ubi ea est? te ipsam quærito,*
Te exspecto. oppido opportune te obtulisti mi obviam,
Hera. SO. *quid est? quid trepidas?* GE. *hei mihi.* SO. *quid festinas mi Geta?*
7 *Animam recipe.* GE. *prorsu'.* SO. *quid istuc prorsus ergo est?* GE. *periimus.*
Actum est. SO. *obsecro te quid sit.* GE. *jam.* SO. *quid jam Geta?*
GE. *Æschinus.* SO. *quid ergo is?* GE. *alienu' est ab nostra familia.* SO. *hem,*

5 Amoris indices & illices: scelerum duces.
6 Impellerem. & dominabitur hic rabiosa litera canina.

7 Namque præ anhelitu verba intermittens uno spiritu continuare non posse videbatur.

Per-

Perii, quare? GE. *amare occepit aliam.* SO. *væ miseræ mihi.*
GE. *Neque id occulte fert: a lenone ipsus eripuit palam.*
SO. *Satin' hoc certum?* GE. *certum. 1 hisce oculis egomet vidi, Sostrata.* SO. *ah,*
Me miseram. 2 quid credas jam? aut cui credas? nostrumne Æschinum,
Nostram vitam omnium, in quo nostræ spes opesque omnes sitæ erant,
Qui sine hac jurabat se unum nunquam victurum diem,
Qui in sui gremio positurum puerum dicebat patris, ita
Obsecraturum, ut liceret hanc uxorem ducere.
GE. *Hera, lacrumas mitte, 3 ac potius, quod ad hanc rem opu', porro prospice;*
Patiamurne, an narremus cuipiam? CA. *au, au mi homo, sanun' es?*
An hoc proferendum tibi usquam esse videtur? GE. *mihi quidem non placet.*
Jam primum, illum alieno animo a nobis esse, res ipsa indicat.
Nunc si hoc palam proferimus, ille inficias ibit, sat scio;
Tua fama, & gnatæ vita in dubium veniet. tum si maxime
Fateatur, cum amet aliam, non est utile hanc illi dari.
Quapropter quoquo pacto tacito est opus. SO. *ah minime gentium:*

1 Δεικτικῶς testibus certissimis. *pluris enim est oculatus testis unus, quam auriti decem.* Plaut. Truculent. 2. act. 6. scen.

2 Νῆφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν. ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. Epicharmus.

3 Sed acta missa faciamus, videamus quid sit agendum.

Non

Non faciam. GE. *quid ages?* SO. *proferam*. GE. *hem, mea Sostrata, vide quam rem agas.*
SO. *Pejore res loco non potis est esse, quam in hoc, quo nunc sita est;*
Primum indotata est: tum præterea, 1 *quæ secunda ei dos erat,*
Periit: pro virgine dari nuptum non potest. hoc reliquom est,
Si inficias ibit, testis mecum est annulus, quem 2 *amiserat.*
Postremo, quando ego 3 *conscia mi sum, a me culpam hanc procul esse, nec*
Pretium, neque rem ullam intercessisse illa, aut me indignam; 4 *experiar Geta.*
GE. *Quid istic? accedo, ut melius dicas.* SO. *tu quantum potes, abi,*
Atque Hegioni cognato hujus rem omnem narrato ordine.
Nam is 5 *nostro Simulo fuit summus, & nos coluit maxume.*
GE. *Nam hercle alius nemo respicit nos.* SO. *propera tu, mea Canthara,*
Curre, obstetricem accerse, ut, cum opus sit, ne in mora nobis siet.

1 Pudor, quæ secunda dos vel potius prima. *Non ego, inquit Alcmena apud Plautum, illam dotem mihi duco esse, quæ dos dicitur; Sed pudicitiam, & pudorem, & sedatam cupidinem, Deum metum, parentum amorem, & cognatum concordiam,* Amph.
2 Æschinus.
3 *Conscia mens recti famæ mendacia ridet.* Ovid. 4. Fastor. Conscientia mille testes; murus aheneus.
4 Actionem intendam in judicio. *Si quid in controversiam veniret, intra parietes, aut summo jure experietur.* Cic. pro Quintio.
5 Marito meo, patri hujus Pamphilæ meæ.

ACTUS

ACTUS III. SCENA III.

DEMEA, SYRUS.

DE. *Disperii, Ctesiphonem audivi filium*
Una fuisse in 1 raptione cũ Æschino.
Id misero restat mihi mali, si illum potest,
Qui alicujus rei est, etiam eum ad nequitiem abducere.
Ubi ego illum quæram? credo abductum 2 in ganeum
Aliquo. persuasit ille impurus, sat scio.
Sed eccum ire Syrum video. hinc scibo jam, ubi fiet.
Atque hercle hic 3 de grege illo est: si me senserit
Eum quæritare, nunquam dicet carnufex.
Non ostendam id me velle.
SY. *Omnem rem modo 4 seni,*
Quo pacto se haberet, enarramus ordine.
Nil quidquam vidi lætius. DE. *pro Jupiter,*
Hominis stultitiam! SY. *collaudavit filium:*
Mihi, qui id dedissem consilium, egit gratias.
DE. 5 *Disrumpor.* SY. *argentum 6 adnumeravit illico:*
Dedit præterea in sumptum dimidium minæ:
Id distributum sane est ex sententia.
DE. *hem,* (*velis.*
7 *Huic mandes, si quid recte curatum*

1 *Raptio* est violenta perpetratio injuriæ; *raptus* vis & injuria perpetrantis: *rapina* lucrum injustum & præda per vim rapta.
2 Lupanar aut popinam, ubi γάνυν), & luxuriæ indulgent homines nequam. Nonnullis quasi γήγειον crypta subterranea, fornix.
3 Ejusdem contubernii.
4 Mitioni.
5 Ira, indignatione, dolore.
6 Sannioni.
7 Ironice.

SY.

SY. *Hem Demea, haud aspexeram te: quid agitur?*
DE. *Quid agatur? vestram nequeo mirari satis*
Rationem. SY. *est hercle inepta*, 1 *ne dicam dolo, atque*
Absurda. 2 *pisces ceteros purga, Dromo:*
Congrum istum maxumum in aqua sinito ludere
Paullisper: ubi ego venero, exossabitur;
Prius nolo. DE. *haeccine flagitia?* SY. *mihi quidem non placent:*
Et clamo saepe. Salsamenta haec, Stephanio,
Fac macerentur pulcre. DE. *dii vostram fidem!*
Utrum studione id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum? vae misero mihi,
Videre videor jam diem illum, cum hinc egens
Profugiet aliquo militatum. SY. *o Demea,*
3 Istuc est sapere, non quod 4 ante pedes modo est
Videre, sed etiam illa quae futura sunt,
Prospicere. DE. *quid? quae jam penes vos psaltria est?*
SY. *Ellam intus*. DE. *eho, an domi est habiturus?* SY. *credo, ut est*
Dementia. DE. *haeccine fieri?* SY. *inepta lenitas*
Patris, & facilitas prava. DE. *fratris me quidem*

Pu-

1 Ne mentiar.

2 Per neglectum Demeae, sermonem facit dividuum, Dromoni & conservis, qui intus, mandat de piscibus exenterandis, desquamandis, exossandis, & per otium vero, & quasi παρέργως alloquitur Demeam.

3 Et sententias loquitur carnifex, aures senis demulcens verbis non tantum coquinariis, & providentiam illius collaudans veterator in arrogantiam ductat, adeoque errorem.

4 *Quod est ante pedes nemo spectat, caeli scrutantur plagas*. Cic. 2. lib. de Divinatione; juxta illud de Thalete tritum, qui sidera contemplans in scrobem cecidit.

Pudet, pigetque. SY. *nimium inter vos, Demea, ac*
Non, quia ades præsens, dico hoc, pernimium interest.
Tu, quantus quantus, nihil nisi sapientia es: (*tuum*
Ille somnium. sineres vero illum tu
Facere hæc? DE. *sinerem illum? an non sex totis mensibus*
Prius olfecissem, quam ille quidquam cœperit?
SY. *Vigilantiam tuam tu mihi narras?* DE. *sic siet*
Modo, ut nunc est. SY. 1 ut quisque suum vult esse, ita est.
DE. *Quid* 2 *eum? vidistin' hodie?* SY. *tuumne filium?*
3 (*Abigam hunc rus*) *jam dudum aliquid ruri agere arbitror.*
DE. *Sati' scis ibi esse?* SY. *oh, quem egomet produxi.* DE. *Optume est.*
Metui, ne hæreret hic. SY. *atque iratum admodum.*
DE. *Quid autem?* SY. *adortus jurgio fratrem apud forum*
De Psaltria istac. DE. *ain' vero?* SY. *vah, nil reticuit:*
Nam ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviso: cœpit clamare, o Æschine,
Hæccine flagitia facere te? hæc te admittere
Indigna genere nostro? DE. *oh,* 4 *lacrumo gaudio.*
SY. *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.*

1 Prout suum quisque educatione formarit, talem habebit. Neque enim puto culinarium hunc philosophum hoc ex mente dixisse, qua Seneca illud, *Putet se innocentem civitas, erit.* &c. ad quam sententiam credo & illam effictam, *Satietas in sacris ne sit erit.* Conferat lector locum 1. l. de Clementia 3. c.
2 Ctesiphonem.
3 Aversus, & secum hæc.
4 Vide infra. act. 4. sc. 1.

DE. *Salvos sit: spero, est similis majorum suum.* SY. *hui!*

DE. *Syre, præceptorum plenus istorum ille.* SY. *phy,*

1 *Domi habuit, unde disceret.* DE. *fit sedulo:*

Nil prætermitto: consuefacio: denique

Inspicere, 2 tanquam in speculum, in vitas omnium

Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.

Hoc facito. SY. *recte sane.* DE. *hoc fugito.* SY. *callide.*

DE. *Hoc laudi est.* SY. *istæc res est.* DE. *hoc vitio datur.*

SY. *Probissume.* DE. *porro autem.* SY. *non hercle otium est*

Nunc mihi auscultandi; pisces ex sententia

Nactus sum: hi mihi ne corrumpantur, cautio est.

Nam id nobis tam flagitium est, quam illa Demea

Non facere vobis, quæ modo dixti: &, quod queo, (*modum.*

3 *Conservis ad eundem istunc præcipio*

Hoc salsum est, hoc adustum est, hoc lautum est parum:

Illud recte, iterum sic memento: sedulo

Moneo, quæ possum pro mea sapientia:

Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,

Inspicere jubeo, & moneo quid facto usu sit:

1 Te sc. autorem magnum, præceptorem, & exemplum. *Domi nobis ista nascuntur.* Cic. 2. Academic.

2 Notum est illud Socratis monentis juvenes formosos, ut consulerent speculum, & sibi pulcram formam adstruerent. Platonis item jubentis ebrios & iratos in speculo se contemplari, ut visa deformitate vitia fugerent. Confer huc Satyram 4. Horatii. lib. 1. sub fine, citantis παραγγέλματα & παραδείγματα sibi a patre tradita, quæ sequeretur, quæ fugeret.

3 Apposite. scurrili enim μιμήσει & ἀποδείξει ἀλαζονείαν morali & œconomicæ ipsius philosophiæ conferens culinariam suam quæ in sapore. Coqui præcipua ars erit servire palato, domini & hospitum nosse gustum. Athen. 9 15. c. τὰ στόμια γινώσκειν τῶν κεκλημένων, Martial. 14. l. 220. *Namque ingeniosa gula est.* Petronius.

Inepta hæc esse, nos quæ facimus, sentio.
Verum quid facias? ut homo est, ita morem geras.
Nunquid vis? DE. *mentem vobis meliorem dari.*
SY. *Tu rus hinc ibis?* DE. *recta.* SY. *nam quid tu hic agas,*
Ubi, si quid bene præcipias, nemo obtemperet?
DE. *Ego vero hinc abeo, quando is, quamobrem huc veneram,*
Rus abiit. illum curo unum: ille ad me attinet:
Quando ita volt frater, de istoc ipse viderit.
Sed quis illic est, quem video procul? estne hic Hegio
Tribulis noster? si satis cerno, is hercle est. vah,
Homo amicu' nobis jam inde a puero. Dii boni,
Næ illius modi jam magna nobis civium
Penuria est: 1 *antiqua homo virtute ac fide:*
Haud cito mali quid ortum ex hoc sit publice.
Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Restare video: vah! vivere etiam nunc lubet.
Opperiar hominem hic, ut salutem, & conloquar.

1 Simplici: pura, ingenua. *Antiquitas proxime ad Deos accedit.* Cic. 2. l. de leg. *Homines antiqui*, i. e. simplices ac probi: pro Roscio. *Vestigia antiqui officii*: pro Quintio. *Vide quam sim antiquorum hominum.* ad Atticum l. 9. ep. 18.

ACTUS III. SCENA IV.

HEGIO, GETA, DEMEA, PAMPHILA.

HE. PRo dii immortales! facinus indignum, Geta
Quid narras? GE. sic est factum. HE. Ex illan' familia
Tam illiberale facinus esse ortum? o Æschine,
1 Pol haud paternum istuc dedisti. DE. videlicet
De Psaltria hac audivit: id illi nunc dolet
Alieno; 2 pater is nihil pendit. hei mihi!
Utinam hic prope adesset alicubi, atque audiret hæc.
HE. Ni facient quæ illos æquom est, haud sic auferent.
GE. In te spes omnis, Hegio, nobis sita est:
Te solum habemus: tu es patronus, tu parens:
Ille tibi moriens nos commendavit 3 senex.
Si deseris tu, periimus. HE. Cave dixeris:
Neque faciam, neque me satis pie posse arbitror.
DE. Adibo. salvere Hegionem plurimum
Jubeo. HE. oh! te quærebam ipsum, salve Demea.
DE. Quid autem? HE. major filius tuus Æschinus,

1 Non ad exemplum patris, ab ingenio & instituto illius degener.
2 Mitio, qui illum adoptavit, jamque corrumpi sinit.
3 Simulus.

Quem

Quem fratri adoptandum dedisti, neque boni,
Neque liberalis functus 1 *officiū est viri.*
DE. *Quid istuc?* HE. *nostrum amicum noras Simulum, atque*
2 *Æqualem?* DE. *quid ni?* HE. *filiam ejus virginem*
Vitiavit. DE. *hem.* HE. *mane, nondum audisti Demea,*
Quod est gravissimum. DE. *an quid est etiam amplius?*
HE. *Vero amplius: nam hoc quidem ferundum aliquo modo est.*
3 *Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia:*
Humanum est: ubi scit factum, ad matrem virginis
Venit ipsus ultro, lacrumans, orans, obsecrans,
Fidem dans, jurans se illam ducturum domum.
4 *Ignotum est, tacitum est, creditum est. Virgo ex eo*
Compressu gravida facta est. mensis hic 5 *decimus est.*
Ille bonus vir nobis psaltriam, si diis placet,
Paravit, quicum vivat, illam deserit.
DE. *Pro certon' tu istæc dicis?* HE. *mater virginis*
In medio est, ipsa virgo, res ipsa: hic Geta
Præterea, ut captus est servorum, non malus,
Neque iners, alit illas, solus omnem familiam
Sustentat. hunc abduce, vinci: quære rem.

1 Archaismus Officio.

2 Ομήλιχα. coætaneum.

3 *Nox & amor vinumque nihil moderabile suadent: Illa pudore vacat, Liber amorque metu.* Ovid.

4 Venia data est, silentium indultum, habita fides.

5 Lunaris. *Matri longa decem tulerant fastidia menses.* Virg. eclog. & quæ nos ibi. γυνὴ κύει δεκάμηνα, Menander Plotio.

GE. *Imo hercle extorque, nisi ita factum est Demea.*
Postremo non negabit, coram ipsum cedo.
GE. *Pudet: nec, quid agam, neque quid huic respondeam,*

1 Divellor ὠδίνοις.
2 Andr. 3. act. 1. scen.

Scio. PA. *Miseram me, 1 differor doloribus.*
2 Juno Lucina fer opem, serva me obsecro. HE. *hem!*
Numnam illa quæso parturit? GE. *certe, Hegio.* HE. *hem!*
Illæc fidem nunc vostram implorat Demea.

3 Τρία ἐστὶ δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται, ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἤ γε τρίτον ἤθει τινί. Menand.
4 Hellenismus, adi Grammaticam nostram.
5 Pamphilam & Simulum.

Quod vos 3 jus cogit, id voluntate impetret.
Hæc primum ut fiant, deos quæso, ut 4 vobis decet:
Sin aliter animus voster est, ego Demea
Summa vi defendam 5 hanc atque illum mortuum.
Cognatus mihi erat: una a pueris parvoli
Sumus educti: una semper militiæ, & domi
Fuimus: paupertatem una pertulimus gravem.

6 Litem intendam, judicio agam. supra act. 3. sc. 2.

Quapropter nitar, faciam, 6 experiar, denique
Animam relinquam potius, quam illas deseram.
Quid mihi respondes? DE. *fratrem conveniam, Hegio:*

7 Est quippe Æschinus in illius potestate, non mea.

7 Is quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar.
HE. *Sed, Demea, hoc tu facito cum animo cogites,*

Quam

Quam vos 1 *facillime agitis, quam estis maxume*
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maxume vos æquo animo æqua noscere
Oportet, si vos voltis perhiberi probos.
DE. *Redito, fient, quæ fieri æquom est, omnia.*
HE. *Decet te facere: Geta, duc me intro ad Sostratam.*
DE. 2 *Non me indicente hæc fiunt: utinam hoc sit modo*
Defunctum. verum nimia illæc licentia
Profecto evadet in aliquod magnum malum.
Ibo, requiram fratrem, ut in eum hæc evomam.

1 In otio & opulentia vitam agitis laute, poetis Græcis Dii sunt ῥεῖα ζῶντες.

2 Hæc flagitia non fiunt ab Æschino me hortante, non vetante. atque utinam hoc sit ultimum.

ACTUS III. SCENA V.

HEGIO.

1 *Bono animo fac sis, Sostrata, &* 2 *istam, quam potes,*
Fac consolere. ego Mitionem, si apud forum est,
Conveniam, atque, ut res gesta est, narrabo ordine.
Si est; ut facturus officium siet suum,
Faciat: sin aliter de hac re ejus sententia est;
Respondeat mi, ut, quid agam, quamprimum sciam.

1 In quibusdam exemplaribus sex isti versus pro genuinis non feruntur.

2 Pamphilam.

ACTUS IV.

SCENA I.

CTESIPHO, SYRUS.

CT. *An' patrem hinc abiisse rus?* SY. *jam dudum.* CT. *dic sodes:* SY. *apud*
Villam est. nunc 1 *cum maxume operis aliquid facere credo.* CT. *utinam quidem.*
2 *Quod cum salute eju' fiat, ita se defatigarit velim,*
Ut triduo hoc perpetuo e lecto prorsus nequeat surgere.
SY. *Ita fiat, & istoc* 3 *si quid potis est rectius.* CT. *ita: nam hunc diem*
Misere nimis perpetuum, ut cœpi, cupio in lætitia degere:
Et illud rus nulla alia caussa tam male odi, nisi quia prope est.
Quod si abesset longius,
Prius nox oppressisset illic, quam huc revorti posset iterum.
Nunc, ubi me illic non videbit, jam huc recurret, sat scio:
Rogitabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? SY. *nihilne in mentem?* CT. *nunquam quidquam.* SY. *tanto nequior.*
Cliens, amicus, hospes nemo est vobis? CT. *sunt. quid postea?*
SY. *Hisce opera ut data sit.* CT. 4 *quæ non data sit? non potest fieri.* SY. *potest.*

CT.

1 ὅτι μάλιστα. Al. *cum maxime.*

2 Correctio, φιλόστοργος.

3 Mortem ab improbo servo significari volunt; quod quia præsente filio importunum, videtur avertisse se a Ctesiphone. Muret, Variar. lect. l. 16. c. 3.

4 Ἄριστόν ἐστι πάντας ἐπίστασθαι καλά. Ἐλευθέρου γὰρ ἀνδρὸς τἀληθῆ λέγειν. Menand.

CT. *Interdiu: sed si hic pernocto, caussæ quid dicam, Syre?*

SY. *Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam mos esset dari.*

Quin tu otiosus es: ego illius sensum pulcre calleo.

Cum 1 *fervit maxume, tam placidum quam ovem reddo.* CT. *quo modo?*

SY. *Laudarier te audit libenter.* 2 *facio te apud illum deum:*

Virtutes narro. CT. *meas?* SY. *tuas: homini illico* 3 *lacrumæ cadunt,*

Quasi puero, 3 *gaudio. hem tibi autem.* CT. *quidnam est?* SY. 4 lupus in fabula.

CT. *Pater adest.* SY. *ipsu' st.* CT. *Syre quid agimus?* SY. *fuge modo intro. ego videro:*

CT. *Si quid rogabit, nusquam tu me: audistin'?* SY. *potin' ut desinas?*

1 Ira. quæ ebullitio dicitur sanguinis circa cor.
2 Laudibus te ad cœlum usque extollo. Οἱ Λάκωνες ὅταν τινὰ ἐγκωμιάζουσι ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος φασὶν ἀνὴρ οὗτος. Socrates apud Platonem in Menone.
3 Δακρύοιν ελάσηστα. Hom. Il. 3. Κοινὸν τι ἄρα καὶ λύπη δάκρυά ἐστι, Xenophon rerum Græcarum 7. Lacrimas in angulis oculorum se ostendere, prorumpere tamen ex spiramentis duobus, quorum unum sit in superiore gena, in inferiore alterum, autumant Philosophi. Lacrimas ex ira vel tristitia per inferius manare, quia cordis ea sunt accidentia: Alia quæ ratione profluunt, per superius meare, quia eventus caussa sit de cerebro. Cœl. Rhod. l. 12. c. 4.
4 Silentii indictio quoties intervenit is de quo fuerat mentio Λέγεται γοῦν ὦ Φαῖδρε δίκαιον εἶναι, καὶ τὸ τοῦ λύκου εἰπεῖν. Plato in Phædro. obmutescere quippe creditum quos prior viderit lupus. *vox quoque Mœrin jam fugit ipsa, lupi Mœrin videre priores.* vide quæ nos ad eclog. 9. Virgilii.

ACTUS IV. SCENA II.

DEMEA, CTESIPHO, SYRUS.

DE. NÆ *ego homo sum infelix! primum fratrem nusquam invenio gentium.*

Præterea autem, dum illum quæro, a villa mercenarium

Vidi. is filium negat esse ruri: nec quid agam, scio.
CT. *Syre.* SY. *quid ais?* CT. *men' quærit?* SY. *verum.* CT. *perii.* SY. *Quin tu animo bono es.*
DE. *Quid hoc, malum, infelicitatis? nequeo satis decernere:*
Nisi me credo huic esse natum rei ferundis miseriis:
Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro 1 *obnuncio. ægre solus, si quid fit, fero.*
SY. *Rideo hunc: primum ait se scire: is solus nescit omnia.*
DE. *Nunc redeo. si forte frater redierit, viso.* CT. *Syre,*
Obsecro, vide ne ille huc prorsus se 2 *irruat.* SY. *etiam taces?*
Ego cavebo. CT. *nunquam hercle hodie ego istuc committam tibi.*
Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam. id tutissimum est.
SY. *Age, tamen ego hunc* 3 *amovebo.* DE. *sed eccum sceleratum Syrum*
SY. *Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.*
Scire equidem volo, quot mihi sint domini. quæ hæc est miseria? DE. *quid*
4 *Ille gannit? quid volt? quid ais bone vir? hem, est frater domi?*
SY. *Quid, malum, bone vir mihi narras? equidem perii.* DE. *quid tibi est?*
SY. *Rogitas? Ctesipho me pugnis miserum, & istam psaltriam*

1 Qui bonam rem nunciat, *annunciat*: qui malam, *obnunciat*, i. e. contra nunciat. unde Augures dicebantur *obnunciare*, ubi aliquid mali ominis, sævumque vidissent. *Cum auspiciis religionisque parens obnunciares*, Cicer. pro Sestio.
2 Active.
3 Abigam hunc rus, supra act. 3. sc. 3.
4 Quid veterator ille conqueritur gannitu? quod vulpium est. Al. *garrit*.

Us-

Usque occidit. DE. *hem, quid narras?*
SY. *hem,* 1 *vide ut discidit labrum.*
DE. *Quamobrem?* SY. *me impulsore hanc emptam esse ait.* DE. *non tu eum rus hinc modo*
Produxe ajebas? SY. *factum: verum post venit insaniens:*
Nil pepercit. non puduisse verberare hominem senem,
2 *Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?*
DE. *Laudo Ctesipho: patrissas;* 3 *abi, virum te judico.*
SY. *Laudas? na ille continebit posthac, si sapiet, manus.*
DE. *Fortiter.* SY. *perquam, quia* 4 *miseram mulierem & me servolum,*
Qui referire non audebam, vicit: hui, perfortiter!
DE. *Non potuit melius: idem quod ego sensit, te esse huic rei* 5 *caput.*
Sed estne frater intus? SY. *non est.* DE. *ubi illum quæram, cogito.*
SY. *Scio ubi sit, verum hodie nunquam monstrabo.* DE. *hem quid ais?* SY. *ita.*
DE. 6 *Diminuetur tibi quidem jam cerebrum.* SY. *at nomen nescio*
Illius hominis, sed locum novi ubi sit. DE. *dic ergo locum.*
SY. 7 *Nostin' porticum apud macellum hanc deorsum?* DE. *quidni noverim?*
SY. *Præterito hac recta platea sursum. ubi eo veneris,*

1 Hæc credo queritur apud luscitiosum aut oculis caligantem senem.

1 Me bene de ipso meritum etiam ab infante. Penelope de Euryclya: Ἠκεῖνον δύστηνον ἔτρεφεν ἠδ' ἀτίταλλεν, Δεξαμένη χείρεσσι, ὅτε μιν πρῶτον τέκε μήτηρ. Odyss. 22. Puerculorum geruli isti veteribus vocabantur, *torarii* a *toris*, i. e. ulnis, qui Græcis ὠλενοτρόφοι. Plaut. in Milite act. 3. sc. 1. ancilla dicitur *geraria*.
3 Euge.
4 Cithariftriam a lenone abreptam.
5 Autorem.
6 Baculum intentasse videtur senex.
7 Perplexa atque intricata loci descriptio, quo deludat senem.

Clivos deorsum vorsus est, 1 hac præcipitato: postea
Est ad hanc manum sacellum: ibi angiportum 2 propter est.
DE. *Quonam?* SY. *illic ubi etiam caprificu' magna est, nostin'?* DE. *novi.* SY. *hac pergito.*
DE. *Id quidem angiportum non est pervium.* SY. *verum hercle. vah!*
3 *Censen' hominem me esse? erravi. 4 in porticum rursum redi:*
Sane hac multo propius ibis, & minor est erratio.
Scin' Cratini hujus ditis ædes? DE. *scio.* SY. *ubi eas præterieris,*
Ad sinistram hac recta platea; ubi ad Dianæ veneris,
Ito ad dextram; prius, quam ad portam venias, apud ipsum lacum
Est pistrilla, & exadvorsum est fabrica. ibi est. DE. *quid ibi facit?*
SY. 5 *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.*
DE. *Ubi potetis vos? bene sane. sed cesso ad eum pergere?*
SY. *I sane: ego te exercebo hodie, ut dignus es 6 silicernium.*
Æschinus odiose cessat: prandium corrumpitur:
Ctesipho autem in amore est totus. ego jam prospiciam mihi.
Nam jam adibo, atque unumquodque, quod quidem erit bellissimum,
Carpam, & cyathos sorbillans paullatim hunc producam diem.

1 Ex ambiguo, vel propere descende, vel præcipitem te dato.
2 Juxta, prope.
3 Epanorthosis, quasi errantis. Humanum est errare.
4 Romæ in singulis regionibus aliquot erant porticus, ubi, ad imbres subitos evitandos, aut in umbra ad cavendos solis ardores, deambularent.
5 Hic, inquit Turnebus l. 20. c. 33. aqua hæret. videtur curasse ex ilice quasi ligno solidissimo faciundos pedes lectulorum, in quibus apricari senes in ἡλιοκαμίνοις solebant, vel etiam sub sole & dio cœnare.
6 Silicernium est cœna funebris, quæ apparabatur circa silicem, i.e. sepulcrum mortui. *Salmasius*. Ut ergastulus dictus qui in ergastulo opus exercebat: ita silicernius, qui dignus erat cui silicernium apponeretur: inquit *Scal.* ad Festum. Imo quid obstat quo minus ipsi senes dicantur Silicernia, ut ministeria & servitia, pro ministris & servis? mutari numerum licentia permittet Comica.

ACTUS IV. SCENA III.

MITIO, HEGIO.

MI. *EGo in hac re nihil reperio, quam ob rem lauder tantopere, Hegio.*
Meum officium facio. quod peccatum a nobis ortum est, corrigo.
Nisi si in illo me credidisti esse hominum numero, 1 qui ita putant
Sibi fieri injuriam, ultro si quam fecere ipsi expostulant;
Et ultro accusant. id quia non est a me factum, agi' gratias?
HE. *Ah, minime: nunquam te aliter, atq; es, in animum induxi meum.*
Sed quæso, ut una mecum ad matrem virginis eas Mitio,
Atque istæc eadem, quæ mihi dixti, tute dicas mulieri:
Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse, & illam psaltriam.
MI. *Si ita æquom censes, aut si ita opus est facto, eamus.* HE. *bene facis:*
Nam & illi animum jam relevabis, quæ 2 dolore, 3 ac miseria
Tabescit; & tu officio fueris functus. sed si aliter putas,
Egomet narrabo quæ mihi dixti. MI. *imo ego ibo.* HE. *bene facis:*
4 Omnes, quibu' res sunt minu' secundæ, magi' sunt nescio quo modo
Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis:

1 Injuriosorum notat iniquitatem, qui ferre nolunt expostulantem injuriam, sed ultro accusant; putantque injuriam sibi fieri ultro, si tu expostules.

2 Partus, & injuriæ acceptæ.

3 Πολλῶν φύσει τοῖς πᾶσιν αἰτία κακῶν Λύπη· διὰ λύπης καὶ μανία γὰρ γίνεται. Πολλοῖσι γὰρ νοσήματ' οὐκ ἰάσιμα, Αὐτοὺς τ' ἀνῄρηκασι διὰ λύπην τινές, Menander.

4 Adi actum 2. Aululariæ Plaut. sc. 2.

Pro-

Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.
Quapropter te ipsum purgare ipsi corã, placabilius est.
MI. *Et recte, & verum dicis.* HE. *sequere me ergo hac intro.* MI. *Maxume.*

ACTUS IV. SCENA IV.

ÆSCHINUS.

Discrucior 1 animi. hoccine de improviso mali mihi objici
Tantum, ut neque quid de me faciam, neque quid agam, certum siet?
Membra metu debilia sunt: animus timore obstupuit: 2 pectore
Consistere nihil consilii quicquam potest. Vah! quo modo
Me ex hac turba expediam? tanta nunc suspicio de me incidit,
Neque ea immerito. Sostrata credit, mihi me emisse hanc psaltriam:
3 Anus indicium id fecit mihi.
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem missa erat, ubi eam vidi, illico
Accedo, rogito, Pamphila quid agat: jam partus adsiet.
Eo ne obstetricem accersat. illa exclamat, abi, abi, jam Æschine,
Satis diu dedisti verba: sat adhuc tua nos frustrata est fides.
Hem, quid istuc obsecro inquam est? valeas, habeas illam quæ placet.
Sensi illico id illas suspicari: sed me repressi tamen,
Ne quid de fratre 4 garrulæ illi dicerem, ac fieret palam.

1 Constructio Græca, partis affectæ, vide Grammaticam nostram. 47. reg. Syntaxeos.

2 *Visa animi, quas* φαντασίας *appellant Philosophi, non voluntatis sunt neque arbitrii, sed vi quadam sua inferunt sese hominibus, adeoque motibus quibusdam rapidis tollunt mentem de cardine; atque officium rationis vertunt.* Agel. 19.1.1.c.

3 Canthara.

4 Taceri quod vis nemini dicas, ne mulieri quidem, cui si quid narraveris, hoc erit quod ait Antiphanes: *πᾶσι τοῖς κήρυξιν ἐν ἀγορᾷ φράσεις.*

Nunc

Nunc quid faciam? dicamne fratris esse hanc? quod minime est opus
Usquam esse ei. age, mitto: fieri potis est, uti ne qua exeat.
Ipsum id metuo uti credant: tot concurrunt verisimilia.
Egomet rapui: ipse egomet solvi argentum: ad me abducta est domum.
Hæc adeo mea culpa fateor fieri: non me hanc rem 1 patri, ut ut
Erat gesta, indicasse: exorassem: ut eam ducerem domum.
Cessatum est usque adhuc: nunc porro Æschine expergiscere.
Nunc hoc primum est. ad illas ibo, ut purgem me. accedam ad fores:
Perii, 2 horresco semper, ubi fores pultare hasce occipio miser.
Heus, heus. Æschinus ego sum, 3 aperite aliquis actutum ostium.
Prodit nescio quis. concedam huc.

1 Mitioni.

2 *Quæ ædes lamentariæ mihi sunt, quas quotiescunque conspicio, fleo.* Plaut. Captiv. 1 act. 11. sc.

3 h. e. Aliquis e vobis aperiat. Synthesis, vel Συνέσις, *exite huc aliquis*. Plaut. Epidic. 3. act. 3. sc.

ACTUS IV. SCENA V.

MITIO, ÆSCHINUS.

MI. *Ita uti dixti, Sostrata, Facite: ego Æschinum conveniam, ut, quo modo acta hæc sunt, sciat.*
Sed quis ostium hoc pultavit? ÆS. *pater hercle est: perii.* MI. *Æschine.*
ÆS. *Quid huic hic negoti est?* MI. *tune has pepulisti fores?* 1 *tacet.*
Cur hunc aliquantisper non ludo? melius est:

1 Conscii subito deprehensi, & ex improviso rogati tacent. Ἡ σύνεσις αὐτοὺς δειλοτάτους ποιεῖ. Diphilus.

Quan-

Quandoquidem hoc nunquam mihi ipse voluit credere.
Nil mihi respondes? ÆS. *non equidem istas, quod sciam.*
MI. *Ita? nam mirabar quid hic negoti esset tibi.*
1 *Erubuit: Salva res est.* ÆS. *dic sodes pater,*
Tibi vero quid istic est rei? MI. *nihil mihi quidem.*
Amicus quidam me a foro abduxit modo
Huc advocatum sibi. ÆS. *quid?* MI. *ego dicam tibi.*
Habitant hic quædam mulieres pauperculæ.
Opinor eas non nosse te, & certe scio:
Neque enim diu huc commigrarunt. ÆS. *quid tum postea?*
MI. *Virgo est cum matre.* ÆS. *perge.* MI. *hæc virgo orba est patre:*
Hic meus amicus illi genere est proximus:
2 *Huic leges cogunt nubere hanc.* ÆS. 3 *perii.* MI. *quid est?*
ÆS. *Nil, recte: perge.* MI. *is venit, ut secum avehat:*
Nam habitat Mileti. ÆS. *hem, virginem ut secum avehat?*
MI. *Sic est.* ÆS. 4 *Miletum usque obsecro?* MI. *ita.* ÆS. *animo male est.*
Quid ipsæ? quid ajunt? MI. *quid illas censes? nihil enim.*
Commenta mater est, esse ex alio viro
Nescio quo puerum natum, neque eum nominat:

Prie-

1 Ἐρυθριῶντας χρηστὸς εἶναι μοι δοκεῖ Menander. Ὁμοπατρίοις. Verecundus iste color in adolescentiore ætate tinctura est virtutis: Est quippe αἰσχύνη φόβος δικαίου ψόγου, in senibus sceleris indicium. Aristot. Magn. Moral. l.I. 29. c. & Problem.

2 Phorm. I. act. 2. sc. *Lex est, ut orbæ, qui sunt genere proximi, iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.* Lex Solonis; exstat apud Demosthenem ad Macartatum: *Orbæ, qui sunt genere proximi, iis nubunto: dato iis orbis dotem danto*, &c. Plutarch. in vita Solonis.

3 Pressa voce & submissa.

4 In Caria hodie *Melasso*.

Priorem esse 1 *illum, non oportere huic dari.*
ÆS. *Eho nonne hæc justa tibi videntur postea?*
MI. *Non.* ÆS. *obsecro non? an illam hinc abducet, pater?*
MI. *Quidni illam abducat?* ÆS. *factum a vobis duriter,*
Immisericorditerque, atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, inliberaliter.
MI. *Quam ob rem?* ÆS. *rogas me? quid* 2 *illi tandem creditis*
Fore animi misero, qui illi consuevit prius,
(Qui infelix, haud scio, an illam misere nunc amat) (eripi,
Cum hanc sibi videbit præsens præsenti
Abduci ab oculis? facinus indignum, pater!
MI. *Qua ratione istuc?* 3 *quis despondit? quis dedit?*
Cui, quando nupsit? autor his rebus quis est?
Cur duxit alienam? ÆS. *an* 4 *sedere oportuit*
Domi virginem tam grandem, dum cognatus hinc
Illinc veniret, expectantem? hæc, mi pater,
Te dicere æquom fuit, & id defendere.
MI. *Ridicule. advorsumne illum* 5 *caussam dicerem,*
Cui veneram advocatus? sed quid, Æschine,
Nostra? aut quid nobis cum illis? abeamus. quid est?

1 Ex quo natus est filius.

2 Milesio.

3 Latenter ex obliquo perstringit Æschinum, qui sine patris consensu & autoritate se nuptiis illaqueaverat.

4 Proprie dictum de virginibus, quæ conditionem non reperiunt. Θυγάτηρ ἐπίγαμος κἂν ὅλως, μηδὲν λαλῇ, Διὰ τῶ σιωπᾶν, πλεῖστα περὶ λέγει. Menander. Domi etiam apud matrem sedebant virgines, nec in publicum prodibant. Hesiodus in ἔργοις: Ἥτε δόμων ἔντοσθι φίλῃ παρὰ μητέρι μίμνει Οὔπω ἔργ' εἰδῆα πολυχρύσου Ἀφροδίτης.

5 Nove hoc dictum: cum hoc sit proprie rei ac defensoris.

Quid

1 Ἀγαθοὶ ἀριδάκρυες ἄνδρες.

Quid 1 lacrumas? ÆS. pater, obsecro, ausculta. MI. Æschine, audivi omnia,
Et scio: nam amo te; quo magis, quæ agis, curæ sunt mihi.
ÆS. Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,
Ut me hoc delictum admisisse in me id mihi vehementer dolet,
Et me tui pudet. MI. credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale: sed vereor ne indiligens nimium sies. (vivere?
2 In qua civitate tandem te arbitrare
Virginem vitiasti, quam te jus non fuerat tangere.
Jam id peccatum primum magnum; magnum, at humanum tamen.
3 Fecere alii sæpe, item boni. at postquam evenit cedo,
Nunquid circumspexti? aut nunquid tute prospexti tibi,
Quid fieret? qua fieret? si te ipsum mihi puduit dicere;
Qua rescisceren? hæc dum dubitas, menses abierunt decem.
Prodidisti te, & illam miseram, & gnatum, quod quidem in te fuit.
Quid? 4 credebas dormienti hæc tibi confecturos Deos?
Et sine tua opera illam in cubiculum iri deductum domum?
Nolim cæterarum rerum te socordem eodem modo.
Bono animo es, duces uxorem hanc. ÆS. hem! MI. bono animo es, inquam. ÆS. pater,

2 An utique oblitus es te Athenis esse, ubi vivitur legibus?

3 *Fecere tale ante alii spectati viri.* Plaut. Mercat. act. 2. sc. 2. *vulgo id faciunt.* Heaut. act. 5. sc. 2.

4 *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilium Deorum paratur: sed vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cadunt: ubi socordiæ & ignaviæ te tradideris, nequicquam Deos implores; irati infestique sunt.* Cato apud Sallustium: Οὐδέ τε χώρας αὐτόματον δώσει τις ἑλὼν θεὸς ἀζχαιθόιοις. Apollon. 1.

Ob-

Obsecro, num ludis tu nunc me? MI. *ego te? quamobrem?* ÆS. *nescio:*
Nisi, quia tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis.
MI. *Abi domum, ac* 1 *Deos comprecare, ut uxorem accersas: abi.*
ÆS. *Quid jamne uxorem?* MI. *jam.* ÆS. *jam?* MI. *jam quantum potest.* ÆS. *Di me, pater,*
Omnes oderint, 2 *ni magi' te, quam oculos nunc amo meos.*
MI. *Quid? quam illam?* ÆS. *æque.* MI. *perbenigne.* ÆS. *quid? ille ubi est Milesius?*
MI. *Abiit, periit, navem ascendit. sed cur cessas?* ÆS. *abi pater:*
Tu potius Deos comprecare; nam tibi eos, certe scio,
Quo vir melior multo es quam ego sum, obtemperaturos magis.
MI. *Ego eo intro, ut quæ opu' sunt, parentur. fac tu, ut dixi, si sapis.*
ÆS. *Quid hoc negoti? hoc est patrem esse, aut hoc est filium esse?*
3 *Si frater aut sodalis esset, qui magi' morem gereret?*
Hic non amandus? hiccine non gestandus in sinu est? Hem!
Itaque adeo magnam mi injecit sua commoditate curam,
Ne forte imprudens faciam, quod nolit. sciens cavebo.
Sed cesso ire intro, ne mora meis nuptiis egomet sim.

1 *Quod nihil rite nihilque providenter homines sine Deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.* Plin. Panegyric.

2 *Ni te plus oculis meis amarem.* Catullus ad Licin. Calvum.

3 Quo modo, qua re, qua ratione magis mihi indulgeret?

ACTUS

ACTUS IV. SCENA VI.

DEMEA.

DEfessus sum ambulando. ut Syre te cum tua
Monstratione magnus perdat Jupiter.
1 Perreptavi usque omne oppidum ad portam, ad lacum,
Quo non? neque 2 fabrica ulla erat, neque fratrem homo
Vidisse se ajebat quisquam. Nunc vero domi
Certum obsidere est, usque donec redierit.

1 Aptus seni incessus.
2 Amandarat Demeam Syrus ad fabricam, quæ nulla erat, 2. sc. hujus actus.

ACTUS IV. SCENA VII.

MITIO, DEMEA.

MI. *IBo. 1 illis dicam nullam esse in nobis moram.*
DE. *Sed eccum ipsum. te jam dudum quæro, Mitio.*
MI. *Quidnam?* DE. *fero alia flagitia ad te ingentia*
2 Boni illius adolescentis. MI. *ecce autem.* DE. *nova,*
Capitalia. MI. *ohe, jam.* DE. *ah, nescis qui vir siet.* MI. *scio.*
DE. *O stulte, tu de psaltria me somnias*
Agere. hoc peccatum in virginem est civem. MI. *scio.*
DE. *Ohe, scis, & patere?* MI. *quidni patiar?* DE. *dic mihi,*
Non clamas? non insanis? MI. *non, 3 malim quidem.*

1 Sostratæ, & filiæ.

2 Æschini; ironia.
3 Respondet Mitio ad illa Demeæ, *scis & patere? quid ni patiar?* Malim quidem, si fieri posset, aliter esse: sed quando quod factum est, infectum esse non potest, æquo animo fero. tale quid cum dicere pararet, interpellatur a Demea.

DE.

DE. *Puer natus est*. MI. *dii bene vortant*. DE. *virgo nihil habet*.

MI. *Audivi*. DE. *& ducenda indotata est?* MI. *scilicet*.

DE. *Quid nunc futurum est?* MI. *id enim, quod res ipsa fert:*

Illinc huc transferetur 1 *virgo*. DE. *o Jupiter!*

Istoccine pacto oportet? MI. *quid faciam amplius?*

DE. *Quid facias? si non ipsa re tibi istuc dolet:*

Simulare certe est hominis. MI. *quin jam virginem*

Despondi; res composita est; fiunt nuptiæ:

Dempsi metum omnem, hæc magis sunt hominis. DE. *cæterum*

Placet tibi factum, Mitio? MI. *non, si queam*

Mutare: nunc, cum non queo, æquo animo fero:

2 Ita vita est hominum, quasi, cum ludas tesseris;

Si illud, quod maxume opus est jactu, non cadit,

Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

DE. *Corrector! nempe tua arte viginti minæ*

Pro psaltria periere: quæ quantum potest,

Aliquo abjicienda est; si non pretio, gratiis.

MI. *Neque est, neque illam sane studeo vendere*.

DE. *Quid igitur facies?* MI. *domi erit*. DE. *pro Divum fidem*,

1 Que etiam cum viro fuit. Virg. eclog. 6. *Ah virgo infelix!* de Pasiphae.

2 Ex Platonis lib. 10. de Rep. videtur hoc desumptum. Καὶ ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα, ὅπῃ ὁ λόγος αἱρεῖ βέλτιστα ἂν ἔχειν. quod & refert Plutarchus lib. περὶ εὐθυμίας. Κυβείᾳ ὁ Πλάτων τὸν βίον ἀπείκασεν. ἐν ᾧ καὶ βάλλειν δεῖ τὰ πρόσφορα καὶ βάλλοντα χρῆσθαι καλῶς τοῖς πεσοῦσι.

Me-

Meretrix, & mater familias una in domo?

MI. *Cur non?* DE. *sanumne te credis esse?* MI. *equidem arbitror.*

DE. *Ita me dii ament, ut video ego tuam ineptiam,*

Facturum credo, ut habeas quicum 1 cantites.

MI. *Cur non?* DE. *& nova nupta eadem hæc discet?* MI. *scilicet.*

DE. *Tu inter eas 2 restim ductans saltabis.* MI. *probe.* DE. *probe?*

MI. *Et tu nobiscum una, si opus sit.* DE. *hei mihi!*

Non te hæc pudent? MI. *jam vero omitte, Demea,*

Tuam istanc iracundiam, atque ita, uti decet,

Hilarum ac lubentem fac te gnati in nuptiis.

Ego hos conveniam. post huc redeo. DE. *o Jupiter!*

Hanccine vitam? hoscine mores? hanc dementiam?

Uxor sine dote veniet: intus psaltria est:

Domus sumptuosa: adolescens luxu perditus:

Senex delirans. ipsa, si cupiat, 3 Salus

Servare prorsus non potest hanc familiam.

1 Amatoria cantica & meretricia.

2 Κόρδακα ἕλκων. ductans funem in saltatione comica, quam natam volunt ab eo fune, quo in Trojam introductus erat equus Durius. expressit Livius decad. 3. l.7. *Et per manus reste dato virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.* Jul. Pollux l. 4. Athenæus l. 14. c. 6. Aristot. in Nub. Lucian. περὶ ὀρχήσεως. Jul. Scaliger poet. 2. l. 18. c. Meursius de Orchestra.

3 Dea Romanis, ut ὑγίεια Græcis. cujus ædem C. Jul. Bibaculus vovit Cos. bello Samnitum, mox dictator dedicavit. Liv. 9. l. 1. dec.

ACTUS

ACTUS V.

SCENA I.

SYRUS, DEMEA.

SY. Æ Depol 1 Syrisce te curasti molliter,
Lauteque munus administrasti tuum.
Abi. Sed postquam intus sum omnium rerum satur,
2 Prodeambulare hic libitum est. DE. illud 3 sis vide
Exemplum disciplinæ. SY. ecce autem hic adest
Senex noster. quid fit? quid tu es tristis? DE. oh scelus!
SY. Ohe, jam tu verba fundis hic sapientia?
DE. Tun'? si meus esses. SY. 4 dis quidem esses, Demea,
Ac tuam rem constabilisses. DE. exemplum omnibus
Curarem ut esses. SY. quamobrem? quid feci? DE. rogas?
In ipsa turba, atque in peccato maxumo,
Quod vix sedatum satis est, potasti scelus,
Quasi re bene gesta. SY. sane nollem huc exitum.

1 Adblanditur sibi madidus servus, diminutiva sui nominis formula.

2 Delitias servi! cui gemina opus præpositione.

3 Si vis.

4 Dives esses, re tua familiari bene administrata.

ACTUS

ACTUS V. SCENA II.

DROMO, SYRUS, DEMEA.

DR. HEus Syre, rogat te 1 Ctesipho ut redeas. SY. abi.
DE. Quid Ctesiphonem hic narrat? SY. nihil. DE. eho! carnufex,
Est Ctesipho intus? SY. non est. DE. cur hic nominat?
SY. Est alius 2 quidam parasitaster parvolus.
Nostin'? DE. jam scibo. SY. quid agis? quo abis? DE. mitte me.
SY. Noli inquam. DE. non manum abstines, 3 mastigia?
An tibi jam mavis cerebrum dispergam hic? SY. 4 abit.
Ædepol 5 comessatorem haud sane commodum,
Præsertim Ctesiphoni. quid ego nunc agam?
Nisi, dum hæ silescunt turbæ, interea in angulum
Aliquo abeam, atque edormiscam hoc 6 villi. sic agam.

1 *Arcanum demens detegit ebrietas*. quod versutus Syrus diu celarat, prodit Dromo ebrius.
2 Quasi non sint alii Ctesiphones.
3 Μαστιγίας. servus aut alius quispiam flagris onustus, aut dignus verberibus, a Μάστιξ, flagrum.
4 Evasit mihi e manibus atque introrupit.
5 Convivam ingratum. Ὁ σκληρὸς ἀνὴρ ἐστιν ἐν νέοις γέρων. Menander.
6 Ὑποκοεισκὸν vini. Edormiscam crapulam hanc ex vino:

ACTUS V. SCENA III.

MITIO, DEMEA.

MI. PArata a nobis sunt, ut dixi, Sostrata,
Ubi vis. 1 quisnam a me 2 pepulit tam graviter fores?
DE. Hei mihi, quid faciam? quid agam? 3 quid clamem? aut querar?

1 Aposiopesis, audito pulsu ædium suarum.
2 Vide Adelph. act. 2. sc. 3.
3 Omnia accusat iracundus. Et hoc est quod habet Horatius, ep. ad Pisones; *Interdum tamen & vocem comœdia tollit, iratusque Chremes tumido delitigat ore*.

O cœ-

O cælum! o terra! o maria Neptuni! MI. *hem tibi*,

Rescivit 1 *omnem rem: id nunc clamat. ilicet*,

Paratæ lites: succurrendum est. DE. *eccum adest*

Communis corruptela nostrum liberum.

MI. *Tandem reprime iracundiam, atque* 2 *ad te redi*.

DE. *Repressi, redii, mitto maledicta omnia*:

3 *Rem ipsam putemus. dictum hoc inter nos fuit*,

Ex te adeo est ortum, ne tu curares meum,

Neve ego tuum, responde. MI. *factum est, non nego*.

DE. *Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?*

Cur emis amicam, Mitio? nam qui minus

Mihi idem jus æquom est esse, quod mecum est tibi?

Quando ego tuum non curo, ne cura meum.

MI. *Non æquom dicis, non: nam vetus verbum hoc quidem est;*

4 Communia esse amicorum inter se omnia.

DE. *Facete. nunc demum istæc nata oratio est*.

MI. *Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea*:

Principio, si id te mordet, sumptum filii

Quem faciunt, quæso facito hæc tecum cogites:

1 De amore Ctesiphonis.

2 Videntur quippe irati exiisse de potestate, h. e. de consilio, de ratione, de mente.

3 Redeamus, & ad calculos, reique ipsius inter nos pactæ computemus rationes. *Neque enim placet, quod omnes interpretantur, amputemus, purgemus. Metaph. ab arborum putatoribus ducta*.

4 Τὰ τῶν φίλων κοινὰ οὐ μόνον τὰ χρήματα, Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία. Menander in Adelphis; quam sententiam Pythagoræ tribuit Cic. 1. de leg. & Timæus apud Diog. Laertium. κοινόβιον Pythagoricum laudat Agellius l. 1. c. 2. vide & Senec. de Benef. l. 7. c. 4.

Tu illos duos olim pro re tolerabas tua,
Quod satis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidisti scilicet
Ducturum, eandem illam rationem antiquam obtine:
Conserva, quære, parce: fac quamplurimum
Illis relinquas, gloriam tu istam obtine:
1 *Mea, quę præter spem evenere, utantur sine.*
De summa nihil decedet: quod hinc accesserit,
Id de lucro putato esse. omnia si hæc voles
In animo vere cogitare, Demea,
Et mihi, & tibi, & illis dempseris molestiam.
DE. 2 *Mitto rem: consuetudinem ipsorum.* MI. *mane:*
Scio: istuc ibam. 3 *multa in homine, Demea,*
Signa insunt, ex quibu' conjectura facile fit,
Duo cum idem faciunt, sæpe ut possis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet:
Non quod dissimilis res sit, sed quod qui facit:
Quæ ego esse in illis video: ut confidam fore ita,
Ut volumus. Video sapere, intelligere, in loco
Vereri, inter se amare: scire est liberum

1 Meis, Archaice.
2 Rem familiarem & fortunæ bona nil moror: ingenium & mores eorum mala consuetudine corrumpi non est æquum.
3 Homini intelligenti facile est de vita & moribus adolescentum æstimare animum ipsorum & ingenium. adeo etiam, ut cum duo idem facere videntur, dicat tamen peritus rerum ęstimator, *hoc licet huic impune facere*, qui sc. liberali ingenio præditus est, nec facile corrumpi potest. *illi non licet*, quippe qui per naturæ improbitatem obsequio abutitur, sequitur Hypothesis, *Quæ ego esse in illis video* &c.

In-

Ingenium, atque animum: quovis illos tu die
Reducas. At enim metuas, 1 *ne ab re sint tamen*
Omissiores paullo. o noster Demea,
Ad omnia alia ætate sapimus rectius:
Solum unum hoc vitium adfert senectus hominibus,
Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.
Quod illos sat ætas acuet. DE. *ne nimium modo*
Bonæ tuæ istę nos rationes, Mitio,
Et tuus iste animus æquus subvortat. MI. *tace,*
Non fiet. mitte jam istæc: da te hodie mihi:
2 *Exporge frontem.* DE. *scilicet, ita tempus fert.*
Faciundum est; cæterum rus cras cum filio
3 *Cum primo luce ibo hinc.* MI. *imo de nocte censeo:*
Hodie modo hilarum te face. DE. *& istam psaltriam*
Una illuc mecum hinc abstraham. MI. 4 *pugnaveris.*
Eo prorsus pacto illi alligaris filium.
Modo facito, ut illam serves. DE. *ego istuc videro: atque*
Illi favillæ plena, fumi, ac pollinis
Coquendo sit saxo, & molendo: præter hæc,
Meridie ipso, faciam, ut stipulam colligat.
Tam excoctam reddam atque atram, quam carbo est. MI. *placet.*

1 Ne rei familiaris sint paullo negligentiores. Heaut. act. 5 sc. 2. *Animo vidi te esse omisso.*

2 Serena, explica frontem corrugatam.

3 *Lucem* veteres masculino genere dicebant. Alii leg. *lucu* ut *noctu*, & *noctu*, ita *luce* & *lucu* usurpantes.

4 Viceris. Lucilius, *Vicimus ocyus, & magnam pugnavimus pugnam.*

Nunc mihi videre sapere, atque equidem filium,
Tum etiam, si nolit, cogas, cum illa una cubet.
DE. *Derides? fortunatus, 1 qui isto animo sies.*
Ego sentio. MI. *ah pergisne?* DE. *jam desino.*
MI. *I ergo intro, & cui rei opus est, ei hilarem hunc sumamus diem.*

1 In hoc felix videris, qui miseriarum sensu careas, ego vero sentio. ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἥδιστος βίος. Sophocles in Ajace.

ACTUS V. SCENA IV.

DEMEA.

NUnquam ita quisquam 1 bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, 2 ætas, usus, semper aliquid apportet novi,
Aliquid moneat: ut illa, quæ te scire credas, nescias,
Et, quæ tibi putaris prima, in experiundo ut repudies:
Quod mi evenit nunc. Nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc,
Prope jam decurso spatio 3 mitto: id quamobrem? re ipsa repperi,
Facilitate nihil esse homini melius, neque clementia. *id*
Esse verum, ex me, atque ex fratre cuivis facile est noscere.
Vitam ille suam semper egit in otio, in conviviis:
Clemens, placidus, 4 nulli lædere os, arridere omnibus:
Sibi vixit: sibi sumptum fecit. omnes bene dicunt, amant.

1 Considerata recte vivendi via. translatum a calculatoribus.
2 Ἀμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι. Pindarus in Olymp. *Discipulus est prioris posterior dies.* Pub. Syrus.
3 Omitto. muto.
4 Nullius vultum offendere, nemini coram adversari. Nulli pallorem aut ruborem ex ira aut pudore excitare.

Ego

Ego ille agrestis, sevus, tristis, parcus, truculentus, tenax.
1 *Duxi uxorem. quam ibi miseriam vidi! nati filii,*
Alia cura: porro autem, illis dum studeo ut quam plurimum
Facerem, contrivi in quærendo vitam, atque ætatem meam:
Nunc exacta ætate hoc 2 *fructi pro labore ab iis fero,*
Odium. ille alter sine labore 3 *patria potitur commoda:*
Illum amant, me fugitant: illi credunt consilia omnia:
Illum diligunt: apud illum sunt ambo. ego desertu' sum:
Illum, ut vivat, optant: 4 *meam autem mortem expectant scilicet.*
Ita eos meo labore eductos maxumo, hic fecit suos
Paullo sumptu. miseriam omnem ego capio, hic potitur gaudia.
Age, age, jam experiamur porro contra, & quid ego possiem
Blande dicere, aut benigne facere, quando huc provocat.
5 *Ego quoque a meis me amari & magni pendi postulo.*
Si id fit dando atque obsequendo, 6 *non posterioreis feram.*
Deerit. id mea minime refert, qui sum 7 *natu maxumus.*

1 Τὸ γυναῖκ' ἔχειν εἶναί τε παίδων, Παρμένων πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει. Menand. Et Τὸ γενέσθαι πατέρα παίδων, ἐστὶ λύπη, φόβος, φροντίς.
2 Archaice, pro *fructus*.
3 Syntaxis vetusta pro, *patriis potitur commodis*.
4 Supra 1. act. 2. sc. *ubi te exspectatum ejecisset foras*.
5 Confer Plauti Asinariam, act. 1. sc. *Omnes parentes &c.*
6 Partes.
7 Adeoque provecta ætate *non longe a sepulcro*. ad Attic. l. 16. epist. 6. sed *mihi quidem* βεβίωται. ep. 21. l. 14.

ACTUS V. SCENA V.

SYRUS, DEMEA.

SY. *Heus Demea, rogat frater, ne abeas longius.*

DE. *Quis homo? o Syre noster, salve: quid fit? quid agitur?*

SY. *Recte.* DE. *optume est.* 1 *jam nunc hac tria primum addidi*

2 *Præter naturam, o noster, quid fit? quid agitur?*

Servom haud inliberalem præbes te, & tibi

Lubens bene faxim. SY. *gratiam habeo.* DE. *atqui, Syre,*

Hoc verum est, & ipsa re experiere propediem.

1 Hoc pressius & apud se.

2 *Qui neque natura, neque arte lepidi sunt, prudenter tacent, aut non loquuntur nisi necessario; alioqui, dum faceti esse student, inepti, ridiculi, aut etiam molesti sunt.* Cic. 2. de Oratore.

ACTUS V. SCENA VI.

GETA, DEMEA.

GE. *Hera, ego huc ad* 1 *hos proviso, quam mox virginem*

Accersant. sed eccum Demeam. salvos sies.

DE. *Oh,* 2 *qui vocare?* GE. *Geta.* DE. 3 *Geta, hominem maxumi*

Pretii esse te hodie judicavi animo meo:

Nam is mihi est profecto servus spectatus satis,

1 Mitionem, & Æschinum.

3 *Agedum nomen tuum primum memora mihi.* Plaut. Trinum. 4. act 2. sc.

3 Ridicula morositatis fuga, & affabilitatis affectat o, ubi dominus servulo grandior minori blanditur. Sed, *Dum vitant stulti, vitia in contraria currunt.* Horat. ad Pisones.

Cui

Cui dominus curæ est, ita uti tibi sensi, Geta:
Et tibi ob eam rem, si quid usus venerit,
Lubens bene faxim. 1 *meditor esse affabilis,*
Et bene procedit. GE. *bonus es, cum hæc existumas.*
DE. *Paullatim* 2 *plebem primulum facio meam.*

1 Sibi gratulatur suam morum humanitatem, submissa voce.
2 A servis initium sumo, & plebe: mox ab his rudimentis & experimentis ad dominos ascendam.

ACTUS V. SCENA VII.

ÆSCHINUS, DEMEA, SYRUS, GETA.

ÆS. O*Ccidunt me equidem, dum nimi'* 1 *sanctas nuptias*
Student facere, in apparando consumunt diem.
DE. *Quid agitur, Æschine?* ÆS. *hem pater mi tu hic eras?*
DE. *Tuus hercle vero & animo, & natura pater,*
Qui te 2 *plus quam oculos hosce. sed cur non domum*
Uxorem accersis? ÆS. *cupio: verum hoc mihi moræ est,*
3 *Tibicina, &* 4 *Hymenæum qui cantent.* DE. *eho,*
Vin' tu huic seni auscultare? ÆS. *quid?* DE. *missa hæc face,*
Hymeneum, turbas, 5 *lampadas, tibicinas:*

1 Solenni & religiosa pompa apparatas.
2 Supra act. 4. sc. 5.
3 *Quæ suavi cantu concelebres omnem plateam Hymenæo.* Plaut. Casin. act. 4. sc. 3.
4 Carmen nuptiale, Epithalamium. ὑμήναιον Photius deducit ἀπὸ τοῦ ὑμεναίειν: Æolice pro ὁμονοεῖν, quod con orditer noviter maritatos vivere optarent. Alii ab Hymenæo quodam, qui virgines Atticas, dum in littore sacris Cereris operarentur, a piratis raptas vindicavit, piratis, qui rapuerant, interfectis. vide quæ nos ad Senecæ Thebaid. vers. 262. alii ab ὑμὴν membranula, quæ virginibus in primo Veneris aditu rumpitur. 5 Faces quinque a pueris patrimis & matrimis prælatas. adi quæ adnotavimus ad vers. 507. vide & Rosinum 37. lib. 5. & quæ Dempsterus in paralip. ad idem caput.

Atque hanc in horto maceriam jube dirui
Quantum potest, hac transfer, unam fac domum:
Transduce & matrem & familiam omnem ad nos. ÆS. *placet,*
Pater lepidissime. DE. *euge, jam lepidus vocor.*
Fratri ædes fient perviæ: turbam domum
Adducet, sumptum admittet: multa: quid mea?
Ego lepidus ineo gratiam. jube nunc jam
Dinumeret illi 1 *Babylo viginti minas.*
Syre, cessas ire, ac facere? SY. *quid ergo?* DE. *dirue:*
Tu, illas, abi, & traduce. GE. *Dii tibi, Demea,*
Bene faxint, cum te video nostræ familiæ
Tam ex animo factum velle. DE. *dignos arbitror.*
Tu quid ais? ÆS. *sic opinor.* DE. *multo rectiu' est,*
Quam illam puerperam nunc duci huc per viam
Ægrotam. ÆS. *nihil enim vidi melius, mi pater.*
DE. *Sic soleo: sed eccum Mitio egreditur foras.*

1 Mitionem frater Babylonem agnominat, quasi prodigum & profusum, inquit Turneb. lib. 19. c. 10. Nannius vel *babalo*, vel *batalo* vel *baeelo* legendum ariolatur: quem lege Miscellaneorum lib. 2. c. 12.

ACTUS

ACTUS V. SCENA VIII.

MITIO, DEMEA, ÆSCHINUS.

MI. 1 JUbet frater? ubi is est? tun' jubes hoc Demea?

DE. Ego vero jubeo, & hac re, & aliis omnibus

Quam maxume unam facere nos hanc familiam;

Colere, adjuvare, 2 adjungere. ÆS. ita quæso, pater.

MI. Haud aliter censeo. DE. imo hercle ita 3 nobis decet.

4 Primum hujus uxoris est mater. MI. quid postea?

DE. Proba & modesta. MI. ita ajunt. DE natu grandior.

MI. Scio. DE. parere jam diu hæc per annos non potest:

Nec, qui eam respiciat, quisquam est: sola est. MI. quam hic rem agit?

DE. Hanc te æquom est ducere, & te operam, ut fiat, dare.

MI. Me ducere autem? DE. te. MI. me? DE. te inquam. MI. ineptis. DE. 5 si tu sis homo,

Hic faciat. ÆS. mi pater. MI. quid? tu autem huic, asine, auscultas? DE. nihil agis.

Fieri aliter non potest. MI. deliras. ÆS. sine te exorem, mi pater.

MI. Insanis? 6 aufer. DE. age, 7 da veniam filio. MI. sati' sanus es?

1 Videtur Mitio interdixisse servis ne maceriam diruerent, & quæsivisse, quisnam iis autor esset illius diruendæ, respondisse servos, *Jubet hoc frater tuus.* 2 Plaut. Aulul. *ad probos propinquitate proxime te adjunxeris.* 3 Supra, act. 3. sc. 5. *at vobis decet.* Græcismus. 4 Hujus uxor habet matrem. Primo autem proponit argumenta, prius quam quid fieri velit, indicet; quod in re minus alias plausibili, callide fieri recte notat hic Don. 5 Demea. Mitionis nunc induta persona, etiam ipsissimis ejus verbis quantum potest, utitur. Act. 1. sc. 2. *& tu illū, tuum, si esses homo, sineres nunc facere dum per ætatem licet,* & act. 4. sc. 7. *fiunt nuptiæ: Dempsi metum omnem hominis.* 6 Te scil. idest, abi. 7 Idest *hæc magis sun* sine te exorari, vide Hec, Act. 4. sc. 2.

Ego novus maritus anno demum quinto & sexagesimo
Fiam, atque anum decrepitam ducam? idne estis autores mihi?
ÆS. *Fac. promisi ego illis.* MI. *promisti autem?* 1 *de te largitor puer.*
DE. *Age, quid si quid te majus oret?* MI. *quasi hoc non sit maxumum.*
DE. *Da veniam.* ÆS. *ne gravere.* DE. *fac, promitte.* MI. *non omittis?*
ÆS. *Non, nisi te exorem.* MI. *vis hæc quidem est.* DE. 2 *age, age, prolixe Mitio.*
MI. *Etsi hoc pravum, ineptum, absurdum, atque alienum a vita mea*
Videtur; si vos tantopere istuc voltis, fiat. ÆS. *bene facis:*
Merito te amo. DE. 3 *verum quid? quid ego dicam? hoc confit quod volo.*
3 *Quid nunc quod restat? Hegio cognatus his est proxumus,*
4 *Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi decet.*
MI. *Quid facere?* DE. *agelli est hic* 5 *sub urbe paullum, quod locitas* 6 *foras:*
Huic demus, 7 *qui fruatur.* MI. *paullum id autem?* DE. *si multum siet,*
Faciundum est: pro patre huic est, bonus est, noster est, recte datur.

1 Id est, de tuo. Don.
2 Vel posterius *age* cum *prolixe* jungendum, *age prolixe*: id est benigne, ut Don. interpretatur: vel si ut hic editum est, tum sententia fuerit, prolixe te *Mitionem*, (verum *Mitionem*, a morum suavitate & facilitate sic dictum:) nobis exhibe: vah *prolixe noster sis Mitio*: ut Don. hic.
3 Hæc Demea secum de successu sibi plaudens, & ad pergendum seipsum excitans.
4 Recte. nam uxoris cognati, marito affines sunt. Don.
5 Suburbani.
6 Quasi diceret, nescio cui alieno. Don.
7 Qui fructum ex eo percipiat, non qui proprietatem habeat, ad usum, non mancipium.

1 *Postremo non meum illud verbum facio, quod tu Mitio,*
Bene & sapienter dixti dudum: vitium commune omnium est,
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus. *hanc maculam nos decet*
Effugere. 2 *dictum est vere, & re ipsa fieri oportet, Mitio.*
MI. *Quid istic! dabitur, quandoquidem hic volt.* ÆS. *mi pater*
DE. *Nunc tu mihi germanus es pariter corpore & animo.* MI. *gaudeo.*
DE. 3 *Suo sibi gladio hunc jugulo.*

1 Ad proprium ipsius testimonium provocat, quod maximi in judiciis momenti solet esse. & miro artificio dixit, *quod tu Mitio bene ac sap.* q. d. laudem tam boni & sapientis dicti tibi præreptam nolo: non id ego mihi vindico. Sed quanto plus meretur vel ipsum dictum, vel dicti autor; tanto probrosius fuerit Mitioni a sua ipsius autoritate desciscere, & sibi non constare. 2 Sen. *Verba rebus proba. Facere docet Philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat; ne orationi vita dissentiat.* Vide & Phorm. Act. 1. sc. 4. 3 Tò *sibi* redundat, ut alibi. Plaut. *Itaque me malum esse oportet, callidum, astutum admodum, atque hunc telo suo sibi malitia a foribus pellere.* at alibi. *inscientes suæ sibi fallaciæ.* Dicitur autem Mitio hic *suo gladio jugulari*, qui suis dictis & proprio quasi testimonio convincatur.

ACTUS V. SCENA IX.

SYRUS, DEMEA, MITIO, ÆSCHINUS.

SY. F*Actum est, quod jussi Demea.*
DE. *Frugi homo es. ego ædepol hodie mea quidem sententia*
Judico, Syrum fieri æquom liberum. MI. *istunc liberum?*
Quodnā ob factum? DE. *multa.* SY. *o noster Demea, ædepol vir bonu' es:*
Ego istos vobis usque a pueris curavi ambos sedulo:
Docui, monui, bene præcepi semper quæ potui omnia.

DE. *Res apparet, & quidem porro obsonare, 1 cum fide*
Scortum adducere, 2 apparare de die convivium:
Non mediocris hominis hæc sunt officia. SY. *3 o lepidum caput!*
DE. *Postremo hodie in psaltria ista emunda hic adjutor fuit,*
Hic curavit: prodesse æquom est: alii meliores erunt:
Denique hic volt fieri. MI. *vin' tu hoc fieri?* ÆS. *cupio.* MI. *si quidem*
Tu vis, Syre eho 4 accede huc ad me: liber esto. SY. *bene facis:*
Omnibu' gratiam habeo, & seorsim tibi præterea, Demea.
DE. *Gaudeo.* ÆS. *& ego.* SY. *5 credo. utinam hoc 6 perpetuum fiat gaudium, ut*
Phrygiam uxorem meam una mecum videam liberam. DE. *optumam*
Mulierem quidem. SY. *& quidem nepoti tuo, hujus filio,*
Hodie 7 primam mammam dedit hæc. DE. *hercle vero serio,*

1 Alii, *obsonare cum fide*. 2 Id est, repente, neque ante prædictum, nec pridie constitutum; ait hic Don. si tamen genuinus Don. quem mirum sit, prisci moris & sermonis tam imperitum fuisse. Olim enim, (Hippocratis usque temporibus certe, ut ex ipso liquet) rarus erat prandiorum usus, sed nec alia (quibus in usu) prandia fere, quam parvi & privati (ut Plinii verbo utar) refectus. *De die* autem *potare*, vel (quod idem est) *epulari*, semper probro datum, ut intemperantis ac voluptuariæ vitæ argumentum. Ita Q. Curtius luxum Alexandri notat, quod *de die convivia iniret*: Et Livius Pœnorum, quod *de die epularentur*: Nec aliter apud Plautum, *de die potare*; aut Catullum, *convivia de die facere*, capienda. *De die* autem cum dicitur, *medio* supplendum est, quod expressit Horatius, *De medio potare die*: Cum Sol adhuc altus, nec multo plus medii confecit itineris. Nam alioquin cœna quoque ante Solis occasum non cœpta tantum, sed peracta multis. Hinc lux opportuna verbis Apostoli act. 2. 15. & 1. Thess. 5. 7. Cæterum *de die potare*, & *in lucem potare* (quæ confundunt nonnulli) plane alia, sed nihil hoc ad Terentium. 3 Ut alibi *o festivum caput*: &c. Græc. φίλη κεφαλή, &c. 4 Ut te circumagam; qui usitatissimus manumissionis ritus. Pers. *Heu steriles veri quibus una Quiritem* (i. e. liberum hominem) *Vertigo facit*. 5 Vide Hec. Act. 5. sc. 4. n. 5. 6 Cui nulla ægritudo comes intercedat And. Act. 5. sc. 5. *Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror, quod voluptates eorum*, &c. 7 i. e. prima mammam dedit: mundi novum incolam prima cibavit.

1 Si

1 *Si quidem primam dedit, haud dubium quin emitti æquom fiet.*
ÆS. *Ob eam rē?* DE. *ob eam: postremo a me argentū, 2 quanti est, sumito.*
SY. *Dii tibi, Demea, omnes semper omnia optata adferant.*
MI. *Syre, 3 processisti hodie pulcre.* DE. *si quidem porro, Mitio,*
Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paullum 4 præ manu
Dederis, unde utatur; 5 reddet tibi cito. MI. *istoc 6 vilius.*
ÆS. *Frugi homo est.* SY. *reddam hercle. da modo.* ÆS. *age pater.* MI. *post consulam.*
DE. *Faciet.* SY. *o vir optime.* ÆS. *o pater mi festivissime.*
MI. *Quid istuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?*
Quod 7 prolubium? quæ istæc subita est largitas? DE. *dicam tibi.*
Ut id ostenderem, quod te isti facilem & festivum putent,
Id non fieri 8 ex vera vita, neque adeo 9 ex æquo & bono,
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo, Mitio.
Nunc adeo si ob eam rem vobis mea vita invisa est Æschine,
Quia non justa injusta prorsus omnia omnino obsequor:

1 Festive hoc Demea, cum alioquin quæ serva esset, nihil magnum præstiterit, quod jussa mammam præbuerit. 2 Quanti empta est: vel, quanti a te æstimabitur, sed verbo tenus hoc dici, ut tanto magis persuadeat, censet Don. 3 Ex servo servæ marito, in liberum liberæ maritū. 4 Quod Plautus non semel, *argenti præsentarii.* videtur enim Τὸ *præ* hic, non temporis, sed loci esse; ut cum dicitur *præ oculis.* quod & Plautus absolute dixit, *Trecentos nummos Philippeos portat præ sibi.* plane ut & Angli vulgo, *before hand.* 5 Non rogat ut dono det, sed ad usum commodet. 6 q. d. Egone ut tali dem utendam pecuniam, quo nihil vilius, levius, vel perfidius? sed vel ipse sponte sua reprimit se: vel ab Æschino prævenitur, *Frugi homo est*, opponente. 7 Major quædam, & effusa libido, flagrans studium. Cæcil. apud Non. *Mearastraria, quod prolubium, quæ voluptas? quæ te lactat largitas?* Apud A. Gel. *prolubium audiendi.* Alii legunt hic, *proluvium*, quod aliud est; quanquam & illud hic non male convenire possit. sed prius verius. 8 Ex vera & laudabili facilitate naturæ tuæ. 9 Jure & merito, vel ex vera æquitate.

1 *Mis-*

1 *Missa facio, effundite, emite, facite quod vobis lubet.*
Sed si id voltis potius, quæ vos propter adolescentiam
2 *Minu' videtis, magis impense cupitis, consulitis parum,*
Hæc reprehendere, & corrigere me, 3 *obsecundare in loco:*
Ecce me, qui id faciam vobis. ÆS. *tibi pater permittimus,*
Plus scis, quid facto opus est. sed de fratre quid fiet? DE. *sino*
Habeat. finem in istac faciat. ÆS. *istuc recte. plaudite.*

1 Omnia scil.

2 Providetis: vel intelligitis.

3 Pro re nata obsequi vobis & indulgere. Mitio de se Act. 1 sc. 2. *Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum. Ubi non erit fortasse excludetur foras.*

PHOR-

PHORMIO P. TERENTII Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS ROMANIS, L. POSTHUMIO ALBINO, ET L. CORNELIO MERULA ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS IMPARIBUS. TOTA GRÆCA APOLLODORU EPIDICAZOMENOS. FACTA QUARTO, CN. FANNIO STRABONE, ET M. VALERIO MESSALA CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DXCIII. ANTE CHRISTUM NATUM CLIX.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ANTIPHO *adolescens.*
CHREMES *senex.*
CRATINUS *advocatus.*
CRITO *advocatus.*
DAVUS *servus.*
DEMIPHO *senex.*
DORIO *leno.*
GETA *servus.*
HEGIO *advocatus.*
NAUSISTRATA *matrona.*
PHÆDRIA *adolescens.*
PHORMIO *parasitus.*
SOPHRONA *nutrix.*

PERSONÆ MUTÆ.

DORCIO *ancilla.*
PHANIUM *adolescentula.*
STILPHO *adolescens.*

ERAS-

ERASMI
IDIOMATA PERSONARUM PRÆCIPUARUM.

Antipho, *adolescens, patris reverens, ac meticulosus, & simplicior.*
Chremes, *senex pauci consilii, sed liberalis, & in gaudio sollicitus, uxorem multum metuens.*
Davus, *servus probus & fidelis.*
Demipho, *senex concitatior, sed prudens, atque in gaudio apertus, ad rem attentior.*
Dorio, *leno impurus, superbus, durus.*
Geta, *Servus callidus, vafer, fallax.*
Nausistrata, *mulier nobilis, & dotata ac cordata.*
Phædria, *adolescens majoris animi, ac confidentior.*
Phormio, *parasitus audax & impudens sycophanta.*
Sophrona, *nutrix provida & fidelis.*

RATIO NOMINUM.

Antipho, *vid.* Eunuch.
Chremes, *vid. Andr.*
Cratinus, *a κράτος robur, ut a Valens Valentinus.*
Crito,) *vide Andr.*
Davus,)
Demipho, *quasi* τοῦ δήμου φῶς, *populi claritas.*
Dorio, *nomen gentile. vid.* Eunuch.
Geta,) *vid. Adelph.*
Hegio,)
Nausistrata, *a copiis navalibus, quarum gloria po-*

populus Atheniensium aliquando excelluit.

Phædria, *vid. Eunuch.*

Phormio, ἀπὸ τῶν φορμῶν, *quæ sunt sarmenta sive codices, vel stramenta nautica.*

Sophrona, *vide Adelph.*

PHORMIONIS ARGUMENTUM,

C. SULPICIO APOLLINARI AUTORE.

CHremetis frater aberat peregre Demipho
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clam habebat Lemni uxorem & filiam,
Athenis aliam conjugem, & amantem unice
Gnatum fidicinam. mater e Lemno advenit
Athenas; moritur. virgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat. ibi eam visam Antipho
Cum amaret, opera parasiti uxorem accipit.
Pater & Chremes reversi fremere: dein minas
Triginta dant parasito ut illam conjugem
Haberet ipse: argento hoc emitur fidicina.
Uxorem retinet Antipho a patruo agnitam.

ALIUD, M. ANT. MURETI.

CHremes & Demipho fratres Athenienses erant. Chremes Athenis uxorem divitem ac bene dotatam duxerat Nausistratam: & ex ea susceperat filium Phædriam. Habebat Nausistrata, præter ceteras opes, opima prædia in Lemno. eo igitur Chremes quotannis, ad ea locanda, capiendosque fructus, commeabat; dum illic resident, pauperculæ cujusdam mulieris amore correptus, eam quoque ducit uxorem,

& ex ea suscipit filiam Phanium: ac ne res emanaret, commutato nomine, Stilphonem se Lemni vocari jubet. Detrahebat autem e fructibus prædiorum uxoris Atnenienfis, quantum satis esset ad illam alteram una cum filia nutriendam: deinde Athenas reversus, aut calamitatem, aut vilitatē, aut tale aliquid caussabatur. Erat Demiphoni filius Antipho. Cum igitur Phanium quindecim jam haberet annos, conveniunt inter se Chremes & Demipho, ut Chremes quidem & Lemniam uxorem, & Phanium Athenas clanculum adduceret; Demipho vero Phanium filio suo uxorem daret. ejus rei caussa proficiscitur in Lemnum Chremes. Eodem tempore accidit, ut Demiphoni quoque iter esset in Ciliciam. abeuntes, ambo Getæ (is Demiphonis servus erat) filios committunt suos. profectis senibus, Phædria se statim cithariftriæ cujusdam amore implicat. Sed hoc erat incommodi, quod, qui a lenone emeret, quod daret, nihil habebat. interea uxor Lemno, quæ propter paupertatem viri diutius forte quam solebat, morantis adventum expectare non posset, conscensa navi, Athenas una cum filia & nutrice ipsius venit. quærunt Stilphonem frustra. Athenis, qui quenquam eo nomine nosset, reperiebatur nemo. ibi mater (tanta eam ægritudo ceperat) moritur. Ei funus una cum nutrice procurantem Phanium cum adspexisset Antipho, subito amore illius exarsit. Venit ad nutricem postridie, ut ejus sibi copiam faceret, obsecrans. illa se, nisi puellam uxorem duceret, facturam negat. Illi, cum & quidvis facere cuperet, & patrem absentem vereretur, parasitus Phormio hoc consilium dedit. lex erat Athenis, ut orbas puellas, qui eis genere proximi es-

essent, ducere, aut, si id nollent, dotem eis dare cogerentur; ego, inquit parasitus, simulabo, me patri virginis amicum fuisse, ideoque caussam illius suscipere: vocabo te in judicium, tanquam illius cognatum, tecumque lege agam, ut eam ducas. tu ita te defendes, ut mihi facilem victoriam praebeas: ita condemnabere. Sic fiet, ut & tu potiaris tua, & patre reverso, paratam excusationem habeas. ita fiunt omnia, ut parasitus suaserat. Confectis jam nuptiis eodem die ambo redeunt senes. turbari uterque: ille quod filius indotatam uxorem se absente duxisset: hic quod vereretur, ne, erepta sibi hac collocandae filiae occasione, tota res fieret palam. Eo ipso die, leno, citharistriae, quam Phędria amabat, dominus, nisi sibi pro ea triginta minae darentur, venditurum se eam minitabatur. ad eas conficiendas hanc fallaciam Geta confingit: ait senibus, se cum Phormione collocutum; Phormionem vero, si sibi dotis triginta minę darentur, paratum eam uxorem accipere, quam duxisset Antipho. Eam pecuniam Demipho a Chremete sumptam numerat Phormioni. is eam Phaedriae, Phaedria lenoni pro amica tradit. cum haec jam confecta essent, agnoscitur Phanium. Ibi vero senes gaudere, quod, quas nuptias ipsi facere moliebantur, eae ipsis absentibus atque inscientibus, factae essent. sed dolebant, sibi periisse triginta minas. Eas dum a Phormione primo blanditiis, postea etiam per vim eripere conantur; Phormio, qui jam de duabus Chremetis uxoribus, deque tota re intellexerat, inclamat Nausistratam, eique aperit omnia. illa cum aliquandiu de viro conquesta esset, tandem placatur, filiique ipsius judicio omnia se permissuram pollicetur.

TE-

TERENTII

PHORMIONIS

PROLOGUS.

Postquam poeta vetus 1 *poetam non potest*
Retrahere a studio, & transdere 2 *hominem in otium;*
Maledictis deterrere, ne scribat, parat:
Qui ita dictitat, quas antehac fecit fabulas,
Tenui esse 3 *oratione, & scriptura* 3 *levi,*
Quia nusquam insanum 4 *scripsit adolescentulum*
Cervam 5 *videre fugere, & sectari canes,*
Et eam 6 *plorare, orare ut subveniat* 7 *sibi.*
Quod si intelligeret, olim cum stetit nova,
Actoris opera magis stetisse quam sua:
Minu' multo audacter, quam lædit, læderet,
Et magi' placerent, quas fecisset fabulas. 8

1 Vide ad Andr. prolog. *Vetus* autem hic qui jam diu est, ut *vinum vetus* dicimus; non qui jam diu fuit, ut Ennius Don.
2 Alii *tradere*. Veteres *transdere*. quod nos mollius *tradere*. ac nos ex contrario, *translatum*, quod illi *tralatum*, Don.
3 Vide C. Julii Cæsaris de Terentio judicium, inter testimonia initio præfixa.
4 Quæ tragœdiæ aptiora, quam comœdiæ.
5 Imo, *videri*. Nam procul dubio ita scriptum reliquit Comicus; quod verbum magis aptum personæ insanienti, de qua intelligit; quia *videri*, idest, τὸ δοκεῖν, & φαντάζεσθαι, longe accommodatius turbatæ menti, quam τὸ ὁρᾶν. Nam ejusmodi homines putant se videre quod non vident; & hoc est δοκεῖν. Scal. in Catul.
6 Lacrymæ hominis propriæ (ut qui solus vere gaudeat & mœreat) ex quadam tamen similitudine aliis aliquot animalibus tribuuntur: ut crocodilo, & cervo: De cervi lacryma. Scal. exercit. 112. 7 Plinius de cervis: *Urgente vi canum, ultro confugiunt ad hominem*. 8 Andr. prol. *Populo ut placerent, quas fecisset fabulas*, vide ibid.

Nunc

Nunc quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet,
Vetu' si poeta non lacessisset prior,
Nullum invenire prologum potuisset novus,
Quem diceret, nisi haberet, cui maledicerent:
Is sibi responsum hoc habeat; in medio omnibus
Palmam esse positam, qui artem tractant musicam. 1
Ille ad famem hunc ab studio 2 studuit reicere:
Hic respondere voluit, non lacessere.
Benedictis si certasset, audisset bene:
Quod ab illo allatum est, sibi id esse rellatum 3 putet.
De illo jam finem faciā dicundi mihi,
Peccandi cum ipse de se 4 finem non facit.
Nunc quid velim, animum attendite. apporto novam
Epidicazomenon 5 quam vocant comœdiam
Græci, Latini Phormionem nominant;
Quia primas parteis qui aget, is erit Phormio
Parasitus, per quem res geretur maxume.
Voluntas vostra si ad poetam accesserit,
Date operam, adeste æquo animo per silentium;

1 Prol. Heaut. *Repente ad studium hunc se applicasse musicum.* vide ibi.
2 Donatus hic: *Ab studio studuit.* vetuste. ut *Luserat ludum*, & *pugnam pugnavit*: sed fallitur. nam is ordo verborum, *studuit reicere* (i. rejicere) *ab studio ad famem*, nempe, ut cessante studio & industria, fame periret, & inopia: Nam, *Magister artis ingeniique largitor venter*; ut Pers. in prolog. & Theog. Ἡ πενία Δεόφλυτε μόνη τὰς τέχνας ἐγείρει. *Studium* autem vox, ex Hebr. צרח, quod *quærere*, *venari* significat. Id enim primorum hominum præcipuum studium, venatio.
3 Quod Angli vulgo venuste, *Such as you bring*, &c. 4 An, *de se* additum ad concinnitatem sententiæ, ut Τὸ *de illo* respondeat? an, *de se*, i. ἀφ᾽ ἑαυτοῦ; propria voluntate & motu; nulla a me injuria provocatus? 5 Hic manifeste errat Terent. nam hæc fabula quam transtulit, *Epidicazomene* dicta est a puella de qua judicium est: cum sit alia *Epidicazomenos* ejusdem Apollodori. Debuit ergo dicere *Epidicazomenen* Græce, Don.

Ne

Ne simili utamur fortuna atque usi sumus,
Cum per tumultum noster grex motus loco est:
Quem actoris virtus nobis restituit locum,
Bonitasque vostra adjutans, atque aequanimitas.

ACTUS I.

SCENA I.

DAVUS.

Amicus summus meus, & popularis 1 Geta,
Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula
Jam pridem apud me reliquum pauxillulum 2
Nummorum: id ut conficerem 3. confeci: affero.
Nam herilem filium 4 ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc conraditur.
Quam inique comparatum est, ii qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus.
Quod ille 5 unciatim vix demenso 6 de suo,
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa universum abripiet, haud existumans
Quanto labore partum. porro autem Geta

1 Ejusdem conditionis gentisque. Don.
2 Quartus gradus diminutionis: *Paullum, paullulum, pauxillum, pauxillulum.* Don.
3 Compararem, paratum haberem. *Duae rationes conficiendae pecuniae, aut versura, aut tributo.* Cic. vide Act. 5. sc. 5.
4 Antiphonem.
5 Minimis portiunculis.
6 Servi quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, & id *demensum* dicebatur, & utrum a *mense* an a *metiendo*, incertum est. Don.

Fe-

Ferietur 1 alio munere, ubi hera 2 pepererit.
Porro alio autem, ubi erit puero natalis dies:
Ubi initiabunt 3; omne hoc mater auferet:
Puer caussa erit mittundi. sed videon' Getam?

1 1. Mactabitur. Quia autem Tò *mactare* ambiguum, cum & *bono* mactare dicamus, & *malo* (ut, *mactare infortunio*, *mactare honore*: &c.) ideo & Tò *ferire* synonymum taliter hic usurpatur. ut *munere* Tò *ferietur* in bonam partem; sed ut *munere* quod damnum potius dicendum sit, ita Tò *ferietur*, in malam partem. 2 Quinto a partu die, qui dies ἀμφιδρόμια vulgo dicebatur. qui etiam *dies lustricus*: apud Græcos. vide Casaub. in Pers. Sat. II. ubi varii circa infantes ritus tum Græci, tum Romani. 3 a Lacte depellent, & novi cibi præbendi initium facient: quod non sine multa superstitione. Alii ad sacra Samothracum referunt, quibus certo tempore, more Atheniensium, pueri initiari soliti. Vide Don. hic.

ACTUS I. SCENA II.

GETA, DAVUS,

GE. *Siquis me quæret rufus.* DA. *præsto est, desine.* GE. *oh,*
At ego obviam conabar tibi, Dave. DA. *accipe, hem:*
Lectum 1 est, conveniet numerus, quantum debui.
GE. *Amo te, & non neglexisse habeo gratiam.*
DA. *Præsertim ut nunc sunt mores; adeo res redit:*
Si quis quid reddit, magna habenda est 2 gratia.
Sed quid tu es tristis? GE. *egone? nescis quo in metu, &*
Quanto in periclo sim. DA. *quid istuc est?* GE. *scies,*
Modo ut tacere possis. DA. *abi sis, insciens 3:*

1 Prius qualitas, deinde numerus pecuniæ spectari solet. Don.

2 Juven. *Nunc si depositum non inficietur amicus, si reddat veterem cum tota ærugine follem, prodigiosa fides.*
3 *Stulte.*

Cu-

Cujus tu fidem in pecunia perspexeris,
Verere ei verba 1 *credere? ubi quid mihi lucri est*
Te fallere? GE. *ergo ausculta.* DA. *hanc operam tibi dico* 2.
GE. *Senis nostri, Dave, fratrem majorem Chremem*
Nostin'? DA. *quidni?* GE. *quid ejus gnatum Phædriam?*
DA. *Tanquam te.* GE. *evenit, senibus ambobus simul,*
Iter illi in Lemnum ut esset, nostro in Ciliciam
Ad hospitem antiquum. is senem per epistolas
Pellexit, modo non monteis 3 *auri pollicens.*
DA. *Cui tanta erat res,* 4 *& supererat?* GE. *desinas:*
Sic est ingenium. DA. *oh, regem* 5 *me esse oportuit!*
GE. *Abeuntes ambo hic tum senes me filiis*
Relinquunt quasi magistrum. DA. *o Geta, provinciam*
Cepisti duram. GE. *mihi usus* 6 *venit, hoc scio.*
Memini relinqui me Deo irato 7 *meo.*
Cœpi advorsari primo: quid verbis opu' st?
Seni fidelis dum sum, scapulas 8 *perdidi.*
DA. *Venere in mentem* 9 *istæc mihi: namque inscitia est,*

1 Caute hæc accipienda; & ex eorum numero, quæ scite potius, quam vere dicuntur. Verba enim κῦφον πρᾶγμα, per se, ut Plato loquitur, Sed ex quibus res maximæ pendent: & secreti longe difficilior, ut plurimum, quã auri solet esse custodia.
2 Addico. audiendi, & auscultãdi sc.
3 Sallust. *Maria montesque polliceri cœpit.* Vide Erasm.
4 Dominone tuo, cui tanta res ad usum suppetebat, & ultra quam usus postulabat? Magna autẽ stultitia tam opulentum senem lucri caussa a domo peregrinari, & longi itineris molestias & pericula subire.
4 Ex ingenio pauperum, qui se solos uti divitiis scire ajunt, si eas habeãt. D.
6 Ita plane accidit mihi.
7 Andr. act. 4. sc. 1. *nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos.* vide ibi not.
8 Vapulando, dum adolescentibus adversor ut mandato munere fideliter fungar.
9 Haud equidem miror, & parum abest quin id tibi merito contigisse pronunciem.

Ad-

Adversum stimulum 1 *calces* . GE. *cœpi bis omnia*
Facere, obsequi quæ vellent. DA. *scisti uti foro* 2 .
GE. *Noster* 3 *mali nil quidquam primo . hic Phædria*
Continuo quandam nactus est puellulam
Citharistriam : hanc amare cepit perdite . 4
Ea serviebat lenoni impurissimo :
Neque, quod daretur quidquam, id curarant patres .
Restabat aliud nihil nisi oculos pascere ,.
Sectari, in ludum ducere, & reducere :
Nos otiosi operam dabamus Phædriæ .
In quo hæc discebat ludo, ex adverso ei loco
Tonstrina erat quædam : hic solebamus fere
Plerumque eam opperiri, dum inde iret domum .
Interea dum sedemus illic, intervenit
Adolescens quidam lacrumans : nos mirarier :
Rogamus, quid sit; nunquam æque (inquit) ac modo
Paupertas *mihi* onus *visum est* & Miserum, & grave .
Modo quandam vidi virginem hic viciniæ
Miseram, suam matrem lamentari mortuam .
Ea sita erat ex 5 *adverso : neque illi benevolens*,

1 Proverbi Græc. πρὸς κέντρα λακτίζειν, quo usi Euripides, Æschylus, alii, ut ridiculi sint. (Boccalius, Reuclinus &c.) qui Christum Act. 9. v. 5. voce Terentii usum esse censuerunt. *Calces* autem hic, i. repetiti calcis ictus.
2 Temporibus servire: occasionem arripere: exemplo negotiatorum, qui pro annonæ ratione, pretium mercibus suis statuunt.
3 Antipho; scil. herilis filius.
4 Præter modum, & rationem: ut homo perditus, cui nihil pensi quid agat, modo voti fiat compos, vide Andr. Act. 1. sc. 3.
5 Collocata pro more, in vestibulo domus, versis in portam pedibus.

N Ne-

Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam,
Quisquam aderat, qui adjutaret funus. miseritum est. 1
Virgo ipsa facie egregia; quid verbis opu' st?
Commorat omnes nos ibi continuo Antipho,
Voltis ne eamus visere? alius, Censeo:
Eamus: duc nos sodes: imus, venimus,
Videmus 2. *virgo pulcra: & quo magi' diceres,*
Nihil aderat adjumenti ad pulcritudinem.
Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida:
Lacrumæ, vestitus turpis, ut ni vis boni 3
In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.
Ille, 4 *qui illam amabat fidicinam, tantummodo:*
Satis scita, inquit: noster vero. DA. *jam scio:*
Amare cæpit. GE. *scin' quam? quo evadat, vide:*
Postridie ad anum recta pergit, obsecrat,
Ut sibi ejus faciat copiam. illa 5 *enim se negat:*
Neque eum æquom ait facere, illam civem esse Atticam,
Bonam, bonis 6 *prognatam. Si uxorem velit,*
Lege id licere facere: sin aliter, negat.
Noster, quid ageret, nescire: & illam ducere

1 Heaut. Act. 1. sc. 1. *ut tuarum miseritum est Menedeme fortunarum*: ut emendatiores quique codices; non ut nuperæ quædam editiones, *ut me tuarum &c.* quomodo Plautum quidem loqui non ignoramus; sed aliter solet Terentius.
2 Βραχυλογία ἀσύνδετος, quale illud Cæsaris, *Veni, vidi, vici.* & mox, *persuasum est homini; factum est: ventum est: vincimur.*
3 Exsuperantia pulcritudinis.
4 Phædria.
5 Vero.
6 Plato: ἀγαθοὶ δ' ἐγένοντο διὰ τὸ φῦναι ἐξ ἀγαθῶν. *Fortes creantur fortibus, & bonis*: Hora. & Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, vulgo dicimus.

Cupiebat, & metuebat absentẽ patrem.
DA. *Non, si rediisset, ei pater veniam daret?*
GE. *Ille indotatam virginem atque ignobilem*
Daret illi? nunquam faceret. DA. *quid fit denique?*
GE. *Quid fiat? est parasitus quidam Phormio,*
Homo confidens 1: *qui, illum Dii omnes perduint* 2!
DA. *Quid is fecit* 3? GE. *hoc consilium, quod dicam, dedit:*
Lex est, ut orbæ, qui sint genere proxumi,
Iis nubant: & illos ducere eadem hæc lex jubet. 4
Ego te cognatum dicam: & tibi scribam dicam: 5
Paternum amicum me assimulabo virginis:
Ad judices veniemus. qui fuerit pater,
Quæ mater, qui cognata tibi sit: omnia hæc
Confingam: quod erit mihi bonum atque commodum. 6
Cum tu horum nihil refelles, vincam scilicet.
Pater aderit. mihi paratæ lites: quid mea?
Illa quidem nostra erit. DA. *jocularem audaciam.* 7
GE. *Persuasum est homini; factum e[st]; ventum est: vincimur:*

1 *Qui fortis est, idem est fidens, quoniam confidens malæ consuetudine loquendi in vitiis ponitur: dictum verbum a confidendo, quod laudis est.* Cic.
2 Qui, aut expletivũ, aut pronomen: quo incipiens Phormionem describere, cohorruit consideratione ejus, & in hanc vocem quasi confusus erupit. hoc autem certum genus est παρενθέσεως. Don.
3 Correxit interrogatione errantem ut rediret ad nominativum casum, *Qui*, unde aberraverat, & *illum* dixerat. Don.
4 Vide ad Adelph. act. 4. sc. 5.
5 Tò *dicam*, prius, verbum; hic, nomen, δίκη. *dica*: sic, caussa, infra, Act. 2. sc. 3. *dicam impingam tibi grandem*.
6 Non per ἐμφασιν ista dicuntur, ut Don. autumat: sed *quod erit mihi bonum & comm.* i.e. quod erit in rem meam, & quod pro re nata, caussæ quam suscepi, erit utile; ut apud Ciceronem sæpe.
7 And. act. 4. sc. 5. *jocularium in malum insciens pene incidi*: per antiphrasin, pro minime jocularium: vel, quod joco & fabulæ similius videatur, quam rei gestæ & veræ, Ita & Angli Vulgo Tò *jest* usurpant.

Duxit. DA. *quid narras?* GE. *hoc, quod audis*. DA. *o Geta,*
Quid te futurum est? GE. *nescio hercle. unum hoc scio:*
Quod fors feret, feremus æquo animo 1. DA. *places:*
Hem istuc viri est officium. GE. *in me omnis spes mihi est*. 2
DA. *Laudo*. GE. *ad precatorem* 3 *adeam credo, qui mihi*
Sic oret: nunc amitte quæso hunc: cæterum
Posthac si quidquam, nil precor: tantummodo occidito.
Non addat, ubi ego hinc abiero, vel
DA. *Quid pædagogus* 4 *ille, qui citharistriam* 5?
Quid rei gerit? GE. *sic tenuiter*. DA. *non multum habet*
Quod det fortasse. GE. *imo nihil, nisi spem meram*.
DA. *Pater ejus rediit, an non?* GE. *nondum*. DA. *quid? senem*
Quoad 6 *exspectatis vostrum?* GE. *non certum scio:*
Sed epistolam ab eo allatam esse audivi modo, &
Ad portitores 7 *esse delatam: hanc petam*.
DA. *Nunquid, Geta, aliud me vis?* GE. *ut bene sit tibi*.
Puer heus. nemon' huc prodit? cape, da hoc Dorcio.

1 *Levius fit patientia Quicquid corrigere est nefas*. Hor. & Andr. Act. 5. sc. 1. *incepi, dum res retulit, nunc non fert, feras*.

2 *Quam quidem laudem sapientiæ statuo esse maximam, non aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene aut male vivendi suspensas habere rationes*. Cic. & Eun. Act. 2. sc. 2. *Itane parasti te, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?*

3 Heaut. Act. 5. sc. 2. *nec tu aram tibi, neque precatorem pararis*.

4 Phædria scil. quem prius puellam *sectari, in ludum ducere &* (quod pædagogi munus) *reducere* dixerat Geta.

5 Ellipsis. sectatur, amat: vel tale quid.

6 i.e. Quamdiu. & recte locutus est, quia adventus finis est exspectationis. Don.

7 Qui in portu, rebus inferendis & efferendis operani dabant.

ACTUS

ACTUS I. SCENA III.

ANTIPHO, PHÆDRIA.

AN. *A Deon' rem rediisse, ut, qui mihi consultum esse optume velit,*
Phædria, patrem extimescam, ubi in mentem ejus adventi 1 *venit?*
Quod ni fuissem incogitans 2, *ita eum exspectarem, ut par fuit.*
PH. *Quid istuc est?* AN. *rogitas? qui tam audacis facinoris mihi conscius*
Sis? quod utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset.
Neu me cupidum 3 *eo impulisset, quod mihi principium* 4 *est mali.*
Non potitus essem. fuisset tum mihi illos ægre aliquot dies:
At non quotidiana cura hæc angeret animum. PH. *audio.* 5
AN. *Dum expecto, quam mox veniat, qui adimat hanc mihi consuetudinem.* 6
PH. *Aliis, quia desit* 7 *quod amant, ægre est: tibi, quia superest, dolet.*
Amore abundas 8, *Antipho.*
Nam tua quidem hercle certe vita hæc expetenda optandaque est.
Ita me Dii bene ament; ut mihi liceat tam diu, quod amo, frui,

1 Genitivus antiquus. Prisc.
2 Temerarius, præceps: quia pleraque mala potius ex incogitantia, quam ignorantia. Ideo Sen. (ut & alii passim Philosophi) *Quid prodest, inquit, aperta monstrare, plurimum interdum enim scimus, nec attendimus,* & mox, *Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu.*
3 Ad nuptias scil. vel ad fictitiam illam dicam.
4 *Prima mali labes.* Virg. vel, quod mihi præcipuum malum, ut ἀρχὴ apud Græcos, interdum: & ראשית apud Hebr.
5 Indignantis & cum impatientia audientis hoc verbum. 6 Usum fructumque amoris.
7 Deest. Eun. act. 2. sc. 2. *Omnia habeo, neque qui quam habeo: nihil cum est, nihil desit tamen.* 8 Τίκτει δὲ κόρος ὕβριν, ex nimia satietate lascivis, delicias facis.

Jam depacisci mortē cupio 1. tu conjicito cætera,
Quid ego ex hac inopia nunc capiam, & quid tu ex istac copia:
Ut ne addam, quod sine sumptu, ingenuam, liberalem nactus es:
Quod habes, ita ut voluisti, uxorem, sine mala fama; palam
Beatus, ni unum desit 2, animus qui modeste istæc ferat. 3
Quod si tibi res sit cum eo lenone, quocum mihi est, tum sentias.
Ita plerique ingenio sumus omnes: nostri nosmet pœnitet. 4
AN. At tu mihi contra nunc videre fortunatus Phædria,
Cui de integro est potestas etiam consulendi, quid velis:
Retinere, amare, amittere 5: ego in eum incidi infelix locum,
Ut neque mihi ejus sit amittendi, nec retinendi copia.
Sed hoc quid est? videon' ego advenire huc currentem Getam?
Is ipsus est. Hei, timeo miser, quam nunc mihi hic rem nunciet.

1 Αὐτίκα τεθναίην λεχέων ἐπιβήμεν@ Ἥρως.

2 Al. ni unum hoc desit.

3 o fortunatos nimium, bona si sua norint, Agricolas. Vir. Bene ferre magnam disce fortunam. Hor.

4 Qui fit, Mecænas, ut nemo quam sibi sortem seu ratio dederit, seu fors objecerit, illa contentus vivat, laudet diversa sequentes? & quæ ibi sequuntur. Hor.

5 And. act. 5. sc. 3. Vis me uxorem ducere? ut potero feram, hanc amittere?

ACTUS I. SCENA IV.

GETA, ANTIPHO, PHÆDRIA.

GE. NUllus es 1 Geta, nisi jam aliquod tibi consilium celere reppereris:
Ita subito nunc imparatum 2 tanta te impendent 3 mala:
Quæ neque uti devitem scio, neque quomodo me inde extraham:

Nam

1 Perlisti. actum est de te.

2 Quoniam multum potest provisio animi & præparatio. Cic.

3 Antique, pro, impendent tibi. Plaut. impendent in te.

Nam non potest celari nostra diutius jam audacia;

Quæ si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt. 1

AN. *Quidnam ille commotus venit?* GE. *tum, temporis punctum* 2 *mihi*

Ad hanc rem est: herus adest. AN. *quid istuc est mali?*

GE. *Quod cum audierit* 3, *quod ejus remedium inveniam iracundiæ?*

Loquarne? incendam. taceam? instigem. purgem me? laterem lavē. 4

Eheu me miserum! tum mihi paveo, tum Antipho me excruciat animi:

Ejus me miseret, ei nunc timeo: is nunc me retinet, nam absque eo

Esset 5, *recte ego mihi vidissem* 6, *& senis essem ultus iracundiam:*

Aliquid convasassem 7, *atque hinc me conjicerem protinam* 8 *in pedes.*

AN. *Quam hic fugam aut furtum parat?*

GE. *Sed ubi Antiphonem reperiam? aut qua quærere insistam via?*

PH. *Te nominat.* AN. *nescio quod magnū hoc nuncio exspecto malū.*

PH. *Ah, sanu' ne es?*

GE. *Domum ire pergam: ibi plurimum est.* PH. *revocemus hominem.* AN. *sta illico.* GE. *hem!*

1 Ex Andr. integer hic versus, act. 1. sc. 3. ubi vide.
2 Momentum.
3 Antiphonem scil. uxorem duxisse.
4 *Laterem* hic, non aliud intelligendum quam massam vel ex argilla vel luto, maceriis ædificandis idoneam, non igne, sed sole induratam, quæ cum non sit nisi lutum exsiccatum, quanto magis eam lavas, eo magis lutescit & in cœnum resolvitur, multis probat Nannius, Miscellan. l. 20. Aliud igitur *later* simpliciter: aliud *later coctilis* (quanquam is vulgo *later* vocetur) in duritiem lapideam excoctus.
5 Eleganter hic quod vulgo, propter illam, aut ex illius intuitu. ita Plaut. in Persa: *Si absque me foret*, & Menechm. *Nam absque eo esset, hodie nunquam ad Solem occasum viverem.*
6 Providissem.
7 Ad furtum & fugam parassem, collegissem. *Formidare malos fures, incendia, servos, Ne te compilent fugientes.* Hor.
8 Protinus, illico.

Satis pro imperio 1, *quisquis es*. AN. *Geta*. GE. *ipse est*, *quem volui obviam*.

AN. *Cedo*, *quid portas*, *obsecro*? *atque id*, *si potes*, *verbo expedi*.

GE. *Faciam*. AN. *eloquere*. GE. *modo apud portum*. 2 AN. *meumne*? GE. *intellexti*. AN. *occidi*. PH. *hem*!

AN. *Quid agam*? PH. *quid ais*? GE. *huju' patrem vidisse me*, *patruum tuum*.

AN. *Nam quod ego huic nunc subito exitio remedium inveniam miser*?

Quod si eo meæ fortunę redeunt, *Phanium*, *abs te ut distrahar*;

Nulla est mihi vita expetenda. GE. *ergo istæc cum ita sint*, *Antipho*,

Tanto magi' te advigilare æquom est. Forteis fortuna adjuvat. 3

AN. *Non sum apud me*. GE. *atqui opus est nunc*, *cum maxume*, *ut sis*, *Antipho*;

Nam si senserit te timidum pater esse, *arbitrabitur*

Commeruisse culpam. PH. *hoc verum est*. AN. *non possum immutarier*.

GE. *Quid si aliquid gravius tibi nunc faciendum foret*?

AN. *Cum hoc non possum*, *illud minu' possem*. GE. *hoc nihil est*, *Phædria*: *ilicet*: 4

Quid conterimus operam frustra, *quin abeo*? PH. *& quidem ego*. AN. *obsecro*,

Quid

1 Satis imperiose loqueris, quisquis es.

2 *Patrem vidi*; dicturus Geta, præventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat: D.

3 Sall. *Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur, vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. ubi socordiæ atque ignaviæ te tradideris, nequidquam Deos implores: irati infestique sunt*. Dem. Οὐκ ἔνι δ' αὐτὸν ἀργοῦντα οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν, μήτοιγε τοῖς θεοῖς.

4 Frustra hæc a nobis dicuntur: res conclamata est. vel, hic Antipho homo nihil est: actum est de illo. Eun. act. 2. sc. 3. *ilicet*: *Desine*: *jam conclamatum est*. vide ibi.

Quid si assimulo? satin' est? 1 GE. *garris*. 2 AN. *voltum contemplamini, hem*,
Satine sic est? 3 GE. *non*. AN. *quid si sic?* GE. *propemodum*. AN. *quid si sic?* GE. *sat est*.
Hem istuc serva, & verbum verbo, par pari ut respondeas,
Ne suis te iratus sævidictis 4 *protelet* 5. AN. *scio*.
GE. *Vi coactum te esse invitum, lege, judicio:* 6 *tenes?*
Sed quis hic est senex, quem video in ultima platea 7? AN. *ipsus est*.
Non possum adesse. GE. *ah, quid agis? quo abis Antipho? mane,*
Mane inquam. AN. *egomet me novi, & peccatum meum:* 8
Vobis commendo Phanium, & vitam meam.
PH. *Geta, quid nunc fiet?* GE. *tu jam lites audies:* 9
Ego plectar pendens, nisi quid me fefellerit.
Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus,
Id nosmet ipsos facere oportet, Phædria. 10
PH. *Aufer mihi* 11 *oportet: quin tu, quid faciam, impera* 12.

1 Vultum mutat, & ad confidentiam se componit Antipho, ut abeuntes, aut abire simulantes retineat.
2 Nugæ.
3 Hic locus actoris magis est, quam lectoris. D.
4 Alii. *sævidicis dictis*.
5 Protrahat, præveniat, exagitet. D. vel, longe arceat, abigat. Plaut. Argum. Mercat. *Eam domi deprehensam conjux illius Vicini scortum insimulat, protelat virum*.
6 Mira Brevitas, in qua tota defensio continetur, & subauditur, Fac respondeas. D.
7 In ulteriore plateæ parte. ut *imæ fores*, i. e. forium pars ima, &c.
8 Et natura, & ex conscientia criminis admissi (quod juvenem & ingenuum decebat) pavidus.
9 *Tibi erunt parata verba, huic demum verbera*. ut idem alibi.
10 Sulpicius in præstantissima ad Cic. epist. *Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, & eum qui aliis consueveris præcipere, & dare consilium: neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potius quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone*. Heaut. act. 5. sc. 1. *Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare, &c.*
11 Redundat Tò *mihi*: ut & infra. act. 5. sc. 6. *Sed ego nunc mihi cesso*. Ita, *tibi*, & *nobis*: haud raro.
12 Omnem ab officio, aut necessitate argumentationē missam fac, qua non opus est, cum libenter ac sponte, quicquid faciendū suggesseris, obire paratus sim.

GE. *Meministin' olim ut fuerit vostra oratio*
In re incipiunda ad defendendam noxiam?
Justam illam caussam, facilem, vincibilem, optumam.
PH. *Memini.* GE. *bem, nunc ipsa ea est opus, aut si quid potest,*
Meliore, & callidiore. PH. *fiet sedulo.*
GE. *Nunc prior adito tu: ego in insidiis* 1 *hic ero*
Succenturiatus 2, *si quid deficies.* PH. *age.*

1 *In subsidiis* apud Priscian.
2 *Succenturiati* dicuntur, qui explendæ centuriæ (militaris) gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. D.

ACTUS II.

SCENA I.

DEMIPHO, GETA, PHÆDRIA.

DE. Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?
Nec meum imperium, ac, mitto imperium, non simultatem meam
Revereri saltem 1? *non pudere? o facinus audax! o Geta*
Monitor! GE. *vix tandem* 2. DE. *quid mihi dicent? aut quam caussam reperient?*
Demiror. GE. *atqui repperi jam. aliud cura.* DE. *an hoc dicent mihi:*
Invitus fecit: lex coegit? audio, fateor. GE. *placet.*
DE. *Verum scientem, tacitum caussam tradere adversariis,*

1 Neque metu, neque pudore (sine amore) deterritum esse. *Pudore ac liberalitate liberos retinere, satius esse credo, quam metu.* Adelph. act. 1. sc. 1. inde hic; *mitto imperium.* Utitur hoc loco Terentii Cic. ad Att. l. 2. ep. 19.
2 Quasi tarde ad eum pervenisset senex, quem ille ob conscientiam a se cœpturum esse credebat. q. d. Pene mei oblitus est. D.

Et-

Etiamne id facere lex coegit? PH. *illud durum.* GE. *ego expediā: sine.*
DE. *Incertum est, quid agam, quia præter spem, atque incredibile hoc mihi obtigit.*
Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere. 1
Quamobrem Omnes, cum secundæ res sunt maxume, tum maxume
Meditari secum oportet, quo pacto advorsam ærumnam ferant. 2
Pericla, damna, exsilia peregre rediens semper cogitet;
Aut fili peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:
Communia esse hæc, fieri posse 3: *ut ne quid animo sit novum:*
Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.
GE. *O Phædria, incredibile est, quanto herum anteeo sapientia.*
Meditata mihi sunt omnia mea incommoda: herus si redierit,
Molendum usque in pistrino: vapulandum: habendæ compedes:
Opus ruri faciundum. horum nil quidquam accidet animo novum.
uidquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.
ed quid hominem cessas adire, & blande in principio alloqui? 4
DE. *Mei fratris video filium ire mihi obviam.*

1 Νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα τῇ εὐβουλίᾳ εἶναι; τάχος τε, καὶ ὀργήν, ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι. τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης. Thucyd.

2 Vide Cic. Tusc. 3. ubi totus hic Terentii locus. Sen. *In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra injurias fortunæ, inter beneficia formetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, & supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessaria possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce.*

3 *Cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.* Pub.

4 Ex præcepto Rhetorum. v. Quintil. de exordiis, Instit. l. 4. c. 1. Virg. *Sola viri molles aditus et tempora norat.*

PH. *Mi patrue salve.* DE. *salve:*
sed ubi est Antipho?
PH. *Salvom advenire.* 1 DE. *credo* 2:
hoc responde mihi.
PH. *Valet: hic est. sed satin' omnia ex sententia?*
DE. *Vellem quidem.* PH. *quid istuc?* DE. *rogitas, Phædria?*
Bonas me absente hic confecistis nuptias.
PH. *Eho, an id succenses nunc illi?* GE. *artificem probum!* 3
DE. *Egone illi non succenseam? ipsum gestio*
Dari 4 *mi in conspectum, nunc sua culpa ut sciat,*
Lenem patrem illum factum me esse acerrimum.
PH. *Atqui nil fecit, patrue, quod succenseas.*
DE. *Ecce autem similia omnia: omnes congruunt:* 5
Unum cognoris, omnes noris. PH. *haud ita est.*
DE. *Hic in noxa est, ille ad defendendam caussam adest.*
Cum ille est 6, *hic præsto* 7 *est: tradunt operas mutuas.* 8
GE. *Probe eorum facta imprudens* 9 *depinxit senex.*
DE. *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares* 10 *Phædria.*
PH. *Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit,* 11

1 *Gaudeo*: scil. ut mox, cum Geta salutat. sed interrumpit æstus Demiphonis ob filii peccatum.
2 Et hoc quoque ex vetere formula, ita enim respondere solebant, qui solemni aliqua gratulatione compellati fuerant. Vide Hec. act. 5. sc. 4. ad ista, *factis ut credam facis*.
3 Hoc Geta seorsim, ut Demipho non audiat.
4 Non dixit, *venire*, ut filium; sed *dari*, ut reum. D.
5 Similes habent labra lactucas. Dignum patella operculum.
6 In noxa scil. vel culpa.
7 Ad defendendum.
8 Mulus mulum scabit.
9 Nondum enim ita rem habere compererat Demipho, sed quod ira suggerebat, & ex suspicione loquebatur.
10 Non esses ab illius partibus, non illum tuereris.
11 *Si est ut admiserit*, pro *si admisit*. D.

Ex qua re 1 *minus rei* 2 *foret aut famae temperans*; 3
Non caussam dico, quin, quod meritus sit, ferat:
Sed si quis forte malitia fretus sua,
Insidias nostrae fecit adolescentiae,
Ac vicit; nostran' culpa ea est, an judicum,
Qui saepe propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter misericordiam addunt pauperi?
GE. *Ni nossem caussam, crederem vera hunc loqui.*
DE. *An quisquam judex est, qui possit noscere*
Tua justa 4, *ubi tute verbum non respondeas;*
Ita ut ille fecit? PH. *functus adolescentuli est*
Officium liberalis: postquam ad judices
Ventum est, non potuit cogitata proloqui;
Ita eum tum timidum ibi obstupefecit pudor 5.
GE. *Laudo hunc: sed cesso adire quamprimum senem?*
Here, salve; salvom te advenisse gaudeo. DE. *oh,*
Bone custos salve, columen 6 *vero familiae,*
Cui commendavi filium hinc abiens meum.
GE. *Jamdudum te omnes nos accusare audio,*

1 Haud venuste insertum re, cum praeposuisset *culpam*, ait hic Don. Atqui ita Terent. haud dubie consulto maluit, ut orationi venustatem ex allusione in verbis, *re*, & *rei*, in diversa significatione positis, conciliaret. Notum est Atticos, agnominationibus valde delectatos esse: quos imitatus Ter. plenus est illis. Sed & extra πλοκὴν τὸ *res* interdum eleganter repetitur: ut a Cic. de off. *Valetudo sustentatur observatione earum rerum, quae res aut prodesse soleant aut obesse.* & ad Qu. Fr. *Quae res ad officium imperii pertinebunt, de iis rebus ne attingat.*
2 Familiaris scil. Cicero quoque haud multo aliter. *Res autem familiaris quaeri debet iis rebus, &c.*
3 Consulens, providens, moderatus. D.
4 Justa tuae caussae. *praevaricatio est transire dicenda.* Plin. Sec.
5 Quod multis contigisse, ex Cicerone aliisque notum.
6 Sustentatio, decus Ironice.

Im-

Immerito, & me horunc' omnium immeritissimo.
Nam quid me in hac re facere voluisti tibi?
Servum hominem 1 *caussam orare leges non sinunt:*
Neque testimonii dictio 2 *est.* DE. *dimitto omnia: addo*
Istuc: imprudens timuit adolescens: sino:
Tu servus; verum si cognata est maxume, 3
Non fuit necesse habere; sed, id quod lex jubet,
Dotem daretis 4; *quæreret aliũ virum.*
Qua ratione inopem potius ducebat domum? 5
GE. *Non ratio, verum argentum deerat.* 6 DE. *sumeret*
Alicunde. GE. *alicunde? nihil est dicto facilius.*
DE. *Postremo, si nullo alio pacto, fœnore.*
GE. *Hui, dixti pulcre, si quidem quisquam crederet*
Te vivo. DE. *non, non sic futurum est, non potest* 7.
Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?
Nil suave meritum 8 *est. hominem commonstrarier*
Mihi istum volo, aut, ubi habitet, demonstrarier.
GE. *Nempe Phormionem.* DE. *istum patronum mulieris.*
GE. *Jam faxo hic aderit.* DE. *Antipho ubi nunc est?* PH. *foris.*

DE.

1 Ut *mulier ancilla*, apud Sall. D.
2 Neque dicendi testimonii servo copia, aut facultas: per easdem leges scil.
3 Ut ut de cognatione maxime constet, & explorata res sit. Nam Donatus hic nodum in scirpo quærit.
4 Vide ad And. act. 4. sc.5.
5 Quod absolute vulgo dicitur, *ducebat*.
6 *Ratio quidem hercle apparet, sed argentum οἴχεται*, Plaut. Trin.
7 Jam omnibus objectis ac solutis, sola *irrationalis* (ut Don. hic) exclamatio Demiphoni relinquitur.
8 Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram. *Suave meritum*. enim suavem mercedem significat. D.

DE. *Abi Phædria, eum require atque adduce huc.* PH. *eo*
Recta via quidem illuc. GE. *nempe ad Pamphilam.* DE. *at ego*
Deos penateis hinc salutatum 1 *domum*
Divortor: inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adsient,
Ut ne imparatus sim, si adveniat Phormio.

1 Adoratum prima post reditum prece. D.

ACTUS II. SCENA II.

PHORMIO, GETA.

PH. *ITane patris ais conspectum veritum hinc abiisse?* GE. *admodum.*
PH. *Phanium relictam solam?* GE. *sic.* PH. *& iratum senem?*
GE. *Oppido.* 1 PH. *ad te summa solum, Phormio, rerum redit:*
Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum 2: *accingere.*
GE. *Obsecro te.* PH. *si rogitabit.* GE. *in te spes est.* PH. *eccere,* 3
Quid si reddet? GE. *tu impulisti.* PH. *sic opinor* 4. GE. *subveni.*
PH. *cedo senem: jam instructa sunt mihi in corde consilia omnia.*

1 *Admodum* ut supra.
2 Παροιμία apta parasito, quæ de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato mortario (i. allio cum aliis cibis in pila vel mortario cõtusis:) dici solet. Et bene *intristi*. proprie enim *intrita* dicitur hujusmodi cibus. Don. 3 Adverbium jurandi, pro, *ecere*, i. per ædem Cereris: *ut ædepol, ecastor: &c.* Plaut. *Jam enim eccere ibo ad forum, atque hæc Facta narrabo seni.* Atque alibi sæpius. Nisi tamen diversa sunt *eccere*, pro *ecere jurantis*, & *eccere*, pro *ecce res*, vel, *ecce rem*, confirmantis adverbium: ut & vetus Gloss. videtur distinguere. 4 Hæc omnia Phormio, (*si rogitabit, &c.*) secũ profunde de negotio cogitans, & dolos ultro citroq; varios agitans, nec, quid Geta diceret interim, attendens.

GE.

GE. *Quid ages?* PH. *quid vis nisi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc*
Antiphonem eripiam; atque in me omnem iram derivem senis?
GE. *O vir fortis, atque amicus! verum hoc sæpe, Phormio,*
Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique. 1 PH. *ah,*
Non ita est: factum est periclum: jam pedum visa est via. 2
Quot me censes homines jam deverberasse 3 *usque ad necem*
Hospites? tum cives? quo magi' novi, tanto sæpius. 4
Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mi scriptam dicam? 5
GE. *Qui istuc?* PH. *quia* non rete accipitri tenditur, neque milvio,
Qui male faciunt nobis: illis qui nil faciunt tenditur:
Quia enim in illis fructus est, in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum. 6
Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.

1 Metaph. a Sagittariis, quorum arcus intentione nimia seu nervus rumpitur. Potest etiam de nervo arcus, vel etiam corporis, quibus a nimia illa, intentione periculum non minus, intelligi. Ad sensum verborum prope accedit illud Plaut. *Hei mihi quam istæc blanda dicta quo eveniant, madeo metu.* Vide 1. Act. 4. sc.
2 *Pedum*, pro *pedibus*: & *visa*, pro, *provisa*. Don. Aliis, *via pedum*, pro vestigia pedum: ut sit metaph. a venatoribus. alii denique ita distinguunt: *factum est periclum jam pedum: visa est via:* quæ tamen omnia eodem tendunt, ut tritam sibi ac exploratam viam se insistere dicat Phormio, ac proinde non esse quod timeat Geta.
3 *Dilaceravisse, deartuavisse, malis exemplis excruciavisse*: Plaut.
4 Quo notior via, tanto plures quotidie perdo. Usus promptum fecit: & quantum accedit peritiæ, tantum & maleficiis.
5 Supra. Act. 1. sc. 1.
6 Dices, quamvis injuriarum postulatus, & damnatus, non habeam quod pendam, tamen addici possim ad servitutem, ut qui non sum solvendo.

GE.

GE. *Non pote sati' pro merito ab illo 1 tibi referri gratia.*

PH. *Imo enim nemo sati' pro merito gratiam Regi 2 refert.*

Te ne asymbolum 3 venire, unctum atque lautum a balneis,

Otiosum ab animo; cum ille & cura, & sumptu absumitur,

Dum tibi sit, quod placeat, ille ringitur, tu rideas:

Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia 4 apponitur?

GE. *Quid istuc verbi est?* PH. 4 *ubi tu dubites, quid sumas potissimũ.*

Hæc, quum rationem ineas 5 quam sint suavia, & quam cara sint;

Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum 6?

GE. *Senex adest, vide quid agas. prima coitio 7 est acerrima:*

Si eam sustinueris, post illa jam, ut lubet, ludas licet.

1 Antiphone. 2 Ita vocabant parasiti benefactores & alumnos suos. *Qui Rex est, Regem, Maxime, non habeat.* Mart. *Parasitus, qui me complevit flagitii & formidinis, Meus Ulysses, suo qui regi tantam concivit mali.* Plaut. 3 Sine Symbola: sine sumptu. vide And. act. 1. sc. 1. ad, *quid? Symbolam dedit: cœnavit.* 4 *Ubi tu dubites,* &c. ut mox sequitur. Pari festivitate apud Plaut. act. 3. sc. ult. Aulul. *agnus curiosus*, vel *curio*: ubi pariter ut hic. *Volo ex te scire; qui sit agnus curio:* &c. Non dubium quin Plautum sit imitatus Terentius. 5 Cum tecum serio reputes. 6 Virgil. in re non absimili, *Namque erit ille mihi semper Deus.* Ab eadem mente & illud apud Plautum: *Siquidem mihi statuam, & aram statuis, atque ut Deo mihi hic immolas bonam, nam ego tibi salus sum.* 7 Primus impetus: ut Cæsar de militibus: & Florus de Gallis, *Primus impetus eis major quam virorum est; sequens, minor quam fœminarum.*

ACTUS II. SCENA III.

DEMIPHO, GETA, PHORMIO.

DE. *En unquam cuiquam contumeliosius*

Audistis factam injuriam, quam hæc est mihi?

Adeste quæso. GE. *iratus est.* PH. *quin tu hoc age 1, st, 2*

1 Attentionis & silentii formula. Eun. act. 1. sc. 2. 2 Silentii indicti particula, vel nota. ut And. Act. 4. sc. 1. alibique.

Jam

Jam ego hunc agitabo. pro Deum immortalium, 1
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam 2? GE. *negat*.
DE. *Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini*.
PH. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit?* GE. *negat*.
PH. *Nec Stilphonem ipsum scire, qui fuerit?* GE. *negat*.
PH. *Quia egens relicta est misera, ignoratur parens*,
Negligitur ipsa, vide 3, avaritia quid facit. 4
GE. *Si herum insimulabis avaritiæ, male audies*.
DE. *O audaciam! etiamne ultro accusatum advenit?*
PH. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam*,
Si illum minus norat. quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera 5 *vita erat, ruri fere*
Se continebat: ibi agrum de nostro patre
Colendum habebat. sæpe interea mihi senex
Narrabat, se hunc negligere cognatum suum. 6
At quem virum 7! *quem ego viderim in vita optumum*.

1 Cum Priora submissa voce dixisset, ut solus Geta audiret; nunc exclamare incipit, ut Demipho audiat & terreatur. Subauditur autem, *fidem*.
2 *Et me mihi perfide prodis*, *Me mihi prodis ait*. Ovid. Repetitio testandæ indignationis quasi justissimæ.
3 *Vide*, proprie stomachantis: ut in Adelphis, *illud sis vide exemplum disciplinæ*. & hæc jam conversus ad populum dicit. D.
4 *Aurum, quæso quid valet?* Plaut.
5 *Vita* (ait hic Don.) ita enim legendum, non ut in nuperis editionibus, *opera*, pro *victa* posuit, & *opera* hic ablativus casus est. alii contendunt esse nominativum, quibus potius assentior, quanquam sententiæ non multum intersit. *Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum, omniumque, quorum operæ, non quorum artes emuntur*. Cic.
6 Ἀμφιβολία, ob duos, (quod frequens est) accusativos. ordo verborum: *hunc cognatum suum* (Demiphonem scil.) *negligere se*.
7 Eun. act. 3. sc. 5. *At quem Deum? qui templa cæli summa sonitu concutit*.

GE.

GE. *Videas te, atque illum, 1 ut narras.* PH. *abi in malam crucem:*
Nam ni ita eum existumassem, nunquam tam graveis
Ob hanc inimicitias caperem in vostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam inliberaliter.
GE. *Pergin' hero absenti male loqui impurissime?*
PH. *Dignum autem hoc illo est.* GE. *ain' tandem carcer 2?* DE. *Geta.*
GE. *Bonorum extortor, legum contortor. 3* DE. *Geta.*
PH. *Responde.* GE. *quis homo est? ehem.* DE. *tace.* GE. *absenti tibi*
Te indignas, seque dignas contumelias
Nunquam cessavit dicere hodie. DE. *ohe, desine.*
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est 4, mihi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi,
Et qui 5 cognatum me sibi esse diceret?
PH. *Proinde 6 expiscare 7, quasi non nosses.* DE. *nossem?* PH. *ita.*
DE. *Ego me nego: tu, qui ais, redige ad memoriam.*
PH. *Eho, tu sobrinum 8 tuum non noras?* DE. *enecas:*
Dic nomen. PH. *nomen? maxume.* DE. *quid nunc taces?*

1 Hoc est, parentem te illi existimo, atque illum tibi. & allusit ad illud quod ait, *Quem ego viderim in vita optimum*. D. Eun act. 3. 2. *hem alterum! Ex homine hunc natum dicas*.

2 Non carcerarium, sed *carcerem* asperius appellavit. sic Lucilius: *Carcer vix carcere dignus*. D.

3 Proverb. in sycophantas & rabulas forenses. Hinc Aristophanica illa, στρεψοδικεῖν & στρεψοδικοπανουργία.

4 Potest.

5 Quomodo: unde.

6 Perinde.

7 Diligenter quæris.

8 *Sobrini*, qui & *consobrini* (quanquam sunt qui distinguant:) qui ex duabus pluribusve sororibus sunt nati: ut *patrueles* qui ex fratribus, cognati.

PH. *Perii hercle, nomen perdidi.* DE. *hem, quid ais?* PH. *Geta,*
Si meministi id quod olim dictum est, 1 subjice. hem,
Non dico: quasi non noris, tentatum advenis.
DE. *Egon' autem tento?* GE. *Stilpho.* PH. *atque adeo quid mea?*
Stilpho est. DE. *quem dixti?* PH. *Stilphonem inquam? noveras?*
DE. *Neque ego illum noram, neque mihi cognatus fuit*
Quisquam isto nomine. PH. *itane? non te horum pudet?*
At si talentum rem 2 reliquisset decem.
DE. *Dii tibi male faciant.* PH. *primus esses memoriter*
Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens. 3
DE. *Ita ut dicis 4 ego tum si advenissem, qui mihi*
Cognata ea esset, dicerem: itidem tu face.
Cedo, qui est cognata? GE. *heus noster, 5 recte: heus tu cave.*
PH. *Dilucide expedivi, quibus me oportuit*
Judicibus. tum, id si falsum fuerat, filius
Cur non refellit? DE. *filium narras mihi?*
Cujus de stultitia dici, ut dignum est, non potest.
PH. *At tu qui sapiens es, magistratus adi,*
Judicium de eadem caussa iterum ut reddant tibi:

Quan-

1 Suggere.

2 Hereditatem. οὐσίαν.

3 *Esses proferens*, pro proferres: Græcismus: ut Andr. act. 4. sc. 5. *ut tu sis sciens*. i. ut scias.

4 Non repugno, quin ita res habeat. vel, fac ita rem habere.

5 Geta laudat herum in os, qui tamen Phormionem cupit vincere.

Quandoquidem solus regnas 1, *& soli licet*
Hic de eadem caussa bis judicium adipiscier.
DE. *Etsi facta mihi injuria est, verumtamen*
Potius quam lites secter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata si sit, 2 *id quod lex jubet*
Dotem dare, abduce 3 *hanc, minas quinque accipe* 4.
PH. *Ha, ha, hæ, homo suavis!* DE. *quid est? num iniquom postulo?*
An ne hoc quidem ego adipiscar, quod jus publicum est?
PH. *Itane tandem quæso? ubi abusu' sis* 5,
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere; an,
Ut ne quid turpe civis in se admitteret
Propter egestatem, proxumo jussa est dari,
Ut cum uno ætatem degeret? quod tu vetas.
DE. *Ita, proxumo quidem: at nos unde? aut quam ob rem?* PH. *ohe,*
Actum, ajunt, ne agas. DE. *non agam? imo haud desinam,*
Donec perfecero hoc. PH. *ineptis*. DE. *sine modo*.

1 Quod maxime invidiosum Athenis. Vide ad Adel. act.2.sc.1. *regnumne hic, Æschine possides?*
2 Quoad leges vetant, ut ex Demosthene aliisque liquet.
3 Perinde ac si cognata esset.
4 Ita enim lex, de qua multi. Vide & supra, aliquid, ad And. act.4. sc. 5. de dote; in genere. Postea, auctis rebus Atheniensium, a 5 minis, ad decem ventum est: ut Meursius accurate docet. Cæterum, quod in Fortun. & Eugraphii verbis, X *millia* pro *decem minis*, exhibent nuperæ editiones, & ita exponunt, ut hæc certa summa, dicis caussa, pro magna posita fuerit, id amplectendum sit, (quod exemplo certe non caret, ut ibi doctiss. Lindebr.) an cum doctiss. Meursio *decem minas*, pro *decem millibus*, in utroque corrigendum, lectori judicandum relinquimus. Facilis sane lapsus. *decem* MILL. pro *decem MIN.* 5 Hic vox *civem* (*civem ubi abusus sis*) quę Typographorũ incuria ex Heinsiana editione præstantissima videtur excidisse, ex Plantiniana (quam ut plurimũ, nec sine caussa, secutus est vir ille doctiss. & de Terentio optime meritus:) restituenda est. Al. Minus bene: (quanquã & Eugraphius ita videtur legisse) *item ut meretricẽ ubi abusus sis*.

PH.

[illegible]

m [1] impingam tibi grandem: dixi, Demipho.
id opus fuerit, heus, domo me. GE. intelligo.

CTUS II. SCENA IV.

EMIPHO, GETA, HEGIO, CRATINUS, CRITO.

QUanta me cura & sollicitudine afficit
tus, qui me & se hisce impedivit nuptiis!
que mi in conspectum prodit; ut saltem sciam,
uid de hac re dicat, quidve sit sententiæ.
Abi tu, vise, redieritne jam, an nondum, domum.
GE. Eo. DE. videtis quo in loco res hæc siet.
Quid ago? dic, Hegio. HE. ego? Cratinum censeo, [1]
Si tibi videtur. DE. dic, Cratine. CRA. mene vis?
DE. Te. CRA. ego, quę in rem tuam sint, ea velim facias. mihi
ic hoc videtur: quod te absente hic filius
git, restitui in integrum [2] æquom est, & bonum:
t id impetrabis. dixi. DE. dic nunc, Hegio.
HE. Ego sedulo hunc dixisse credo. verum ita est,
Quot homines, tot sententiæ: suus cuique mos.

[1] Supra, act. 2. sc. 2.

[1] Dicere debere, vel priorem interrogandum.
[2] Ut quæ facta sunt, pro infectis habeantur, & irrita declarentur. *Quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque restitui in integrum possent.* Liv.

Mi-

Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse: & turpe inceptum est. DE. *dic, Crito.*
CRI. *Ego amplius deliberandum censeo:*
Res magna est. HE. *nunquid nos vis?* 1 DE. *fecistis probe:*
Incertior sum multo, quam dudum. GE. *negant*
Rediisse. DE. *frater est exspectandus mihi: is*
Quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat. 2
GE. *At ego Antiphonem quæram, ut quæ acta hic sint, sciat.*
Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere.

1 Abiturientium formula. q. d. nunquid aliud est, quod nos velis, priusquam abimus?
2 Quando rediturus sit. supra act.1.sc.2. *senem quoad exspectatis vestrum?*

ACTUS III.

SCENA I.

ANTIPHO, GETA.

AN. E*Nimvero, Antipho, multis modis cum istoc animo vituperandus es.* 1
Itane te hinc abiisse, & vitam tutandam dedisse aliis tuam?
Alios tuam rem credidisti, quam tete, animadversuros magis? 2
Nam, ut ut erant alia, illi 3 *certe consuleres, quæ nunc tibi domi est;*

1 And.act.5. sc.4. *dignus es cum tua religione odio.*
2 Quod raro contingere venustissimo docuit Æsopus olim apologo: qui apud Aul.Gell. Noct. Attic.l. 22.c.29. & inde Ennii, *quadratio*, ut ait Gell. versus, *Hoc tibi erit argumentum semper in promptu situm; Ne quid exspectes amicos, quod tu agere possis.* 3 Uxori.

Ne

Ne quid propter tuam fidem 1 *decepta potiretur* 2 *mali:*
Cujus nunc miseræ spes opesque sunt in te uno omnes sitæ.

GE. *Equidem, here, nos jam dudum hic te absente incusamus, qui abieris.*

AN. *Te ipsum quærebam.* GE. *sed ea caussa nihilo magis defecimus.*

AN. *Loquere, obsecro, quonam in loco sunt res & fortunæ meæ?*
Nunquid patri subolet? GE. *Nil etiam.* AN. *ecquid spei porro est?*
GE. *nescio.* AN. *ah.*

GE. *Nisi* 3 *Phædria haud cessavit pro te eniti.* AN. *nihil fecit novi.*

GE. *Tum Phormio itidem in hac re, ut in aliis, strenuum hominem præbuit.*

AN. *Quid is fecit?* GE. *confutavit* 4 *verbis admodum iratum senem.*

AN. *Heu Phormio.* GE. *ego, quod potui porro.* A. *mi Geta, omnes vos amo.* 5

GE. *Sic sese habent principia, ut dico. adhuc tranquilla res est:*
Mansurusque 6 *patruum pater est, dum huc adveniat.* AN. *quid eum?*
GE. *ajebat,*
De ejus consilio velle sese facere, quod ad hanc rem attinet.

AN. *Quantus metus est mihi, venire huc salvom* 7 *nunc patruum, Geta!*

1 Dum tibi fidem habet: tibi credit, vel, fidem illi dedisti, qua te illi obstrinxisti.

2 Alii, *pateretur*, sed Don. hanc etiam lectionem agnoscit, qui docet Tò *potiri* τῶν μεσῶν esse, quod tam in malam quam bonam partem accipi possit. Ita & *spero*, pro *timeo*, *promitto*, pro *minor*: aliaque.

3 *Nisi*, pro *sed*, ut Andr. Act. 4. sc. 1. *nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos, qui auscultaverim.* Sall. *Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea; nisi tamen intelligo*, &c. vide ibi Manutium: de his Terentii locis.

4 Convicit, exagitavit. Sup. Heaut. act. 5. sc. 2. *Hic ita, ut liberos est æquom, dictis confutabitur.* vide ibi.

5 Vetus formula pro gratias ago. 6 Exspectaturus. 7 *Salvom* hic additum tantum ex veteri formula, salvum reditum amicis gratulantium. Nam id modo vult, non ut pereat patruus in via, (quod ab Antiphonis persona valde alienum:) Sed adventum ejus, a quo sua vita pendeat, sibi magni metus caussam fore. Hoc etiam voluit Don. ubi post allatam Apollodori sententiam, *An vero dicis*, (inquit Don.) *non malum esse & incommodum sibi*; (ita enim legendum; non ut excusum in nuperis editionibus, *malum esse*, &c. ☩ *Non* omisso;) *Sed tantum magni terroris plenum adventum patrui.*

Nam, ut audio, per unam ejus aut vivam aut moriar sententiam.

GE. *Phædria tibi adest.* AN. *ubinam?* GE. *eccum ab sua palæstra* 1 *exit foras.*

1 Dorio meretricia.

ACTUS III. SCENA II.

PHÆDRIA, DORIO, ANTIPHO, GETA.

PH. D*orio, audi obsecro.* DO. *non audio.* PH. *parumper.* DO. *quin omitte me.*

PH. *Audi quod dicam.* DO. *at enim tædet jam audire eadem millies.*

PH. *At nunc dicam quod lubenter audias.* DO. *loquere, audio.*

PH. *Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?*

DO. *Mirabar, si tu mihi quidquam afferres novi.*

AN. *Hei, metuo* 1 *lenonem, ne quid suo suat capiti.* GE. *idem ego metuo.*

1 *Metuo lenonem*, i. e. metuo ne leno, &c. ut recte Scal. Sed quid illud porro, *ne quid suo suat capiti?* *suere*, inquiunt, interdum significat struere, moliri: ut apud Græcos τὸ ῥάπτειν, unde & *sutela*, pro dolo & fraude. fateor *suo capiti*, i. e. capiti Phædriæ: *suo* scil. pro illius. Ita quidem Don. quod tamen a puritate sermonis Terentiani nimis alienum videtur. Verissima igitur Mureti, viri doctissimi & facundissima sententia, quæ tamen illis, qui veterum morum minus gnari, non adeo fortasse probabilis videbitur. Cum dixisset (Mureti sunt ista) Antipho se metuere ne quid leno *sueret*, i. e. ne quid dolose moliretur; addit, *suo capiti*: quorum verborum ea vis est; Quæ quidem res lenoni vertat male, atque in ipsius caput recidat. ita autem loqui solitos veteres, exempla indicabunt. Hactenus ille, qui plura dein exempla profert: nos plura quoque possemus, si suscepta brevitas pateretur. Quod alii proponunt, an Latine dici possit, *suo capiti aliquid suere*, qui dolis se vel fraude instruit: non puto. Quanquam enim in vulgari idiotismo nihil usitatius, non tamen est & Romanæ consuetudinis, ut *caput* pro animo, aut pectore, vel etiam corde, (ut paullo ante Ter. *in corde instructa consilia* dixit) ponatur. Hæc eo pluribus, ut non sine caussa Mureti sententiam nos amplecti, & aliorum expositionibus preferre ostenderemus. vide & infra, act. 5. sc. 7. at Hec. act. 3. sc. 1. *capiti atque ætati illorum*.

PH.

PH. *Non mihi credis?* DO. 1 *ariolare.*
PH. *sin fidem do.* DO. *fabulæ.*
PH. *Feneratum 2 istuc beneficium tibi pulcre dices.* DO. *logi.*
PH. *Crede mihi, gaudebis facto: verum hercle hoc est.* DO. *somnia.*
PH. *Experire, non est longum.* DO. *cantilenam eandem canis.*
PH. *Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus.* DO. *garri modo.*
PH. *Adeon' ingenio esse te duro atque inexorabili,*
Ut neque misericordia, neque precibus mollliri queas?
DO. *Adeon' te esse incogitantem atque impudentem, Phædria,*
Ut phaleratis 3 dictis ducas me, & meam ductes 4 gratiis?
AN. *Miseritum est 5.* PH. *hei veris vincor 6.* GE. *quam similis uterque est sui 7!*
PH. *Neque, alia Antipho cum occupatus esset sollicitudine,*
Tum esse hoc mi objectum malum 8? AN. *ah, quid istuc autem est, Phædria?*
PH. *O fortunatissime Antipho.* AN. *egone?* PH. *9 qui quod amas, domi est;*
Nec cum hujus' modi unquam usus venit ut conflictares malo.

1 *Non ariolans, ut illa, cui nemo credidit.* Cic. 2 infra, *Idem hic tibi quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.* Plaut. Quod bonis benefit beneficium, gratia ei gravida est bonis. 3 Honestis, atq; ornatis. D. 4 Abducas. &c. 5 Non de lenone per Ironiam dicit hoc Antipho, ut vult D. sed de se ipso, vere ac serio: cognato Phædriæ συμπάσχων. Plaut. & *me ejus miseritum est.* vide supra act. 1. sc. 2. 6 Mirum quantum difficultatis in his verbis somnient quidam, ut etiam de mendo suspecta habeant. Sed sine caussa. Agnoscit enim (ipsum se alloquens) his verbis Phædria, verum esse quod leno objecerat, ipsum sc. nihil hactenus nisi verba dedisse, cum pecuniam sæpius promisisset. Quid igitur *veris vincor?* plane nihil aliud quam quod Hec. act. 1. sc. 2. *vera prædicas.* Plaut. Mostell. *Profecto ita est, ut dico, vero vincam.* 7 At ille leno, *pernicies communis adolescentium,* &c. Adelph. act. 2. sc. 1. impurissimus; & iste amator, perditus. 8 Imperfecta oratio est, ut secum loquentis & perturbati: quam ita suppleas: atque illud quoque gravissimum mihi, hoc malum mihi tum potissimum objectum esse, vel obvenisse, cum Antipho non dissimili solicitudine conflictatur. 9 Pro cui.

AN. *Mihin' domi 'st? immo id quod ajunt*, auribus teneo lupum: 1
Nam neque quo amittam, a me invenio, neque uti retineam, scio.
DO. *Ipsum istuc mihi in hoc est.* AN. *eja, ne parum leno sies:*
Nam quid hic confecit? PH. *Hiccine? quod homo inhumanissimus*
Pamphilam meam vendidit. GE. *quid? vendidit?* AN. *ain vendidit?*
PH. *Vendidit.* DO. *quam indignum facinus, ancillam ære emptam suo.*
PH. *Nequeo exorare, ut me maneat, & illo cum 2 ut mutet fidem.*
Triduum hoc, dum id, quod est promissum ab amicis, argentum aufero.
Si non tum dedero, unam præterea horam ne oppertus sies.
DO. *Obtundis.* AN. *haud longum est quod orat, Dorio: exoret, sine:*
Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
DO. *Verba istæc sunt.* AN. *Pamphilamne hac urbe privari sines?*
Tum tu præterea horunc' amorem distrahi poterin' pati?
DO. *Neque ego, neque tu 3.* GE. dii tibi omnes id, quod es dignus, duint.
DO. *Ego te complureis advorsum ingenium meum menses tuli*
Pollicitantem, & nil ferentem, flentem, nunc contra, omnia hæc
Rep-

1 Græcum Proverb. Τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι: quod Antipho mox, *Nam neque quo amittam a me invenio, neque uti retineam scio.*

2 *Illo cum*, pro, *cum illo mutare fidem*, i. pacto non stare, fallere, ut etiam Salluft. loquitur.

3 Quod Antipho de distractione seu separatione serio dixerat, id leno repetit, voce quidem ad miserationem composita, sed ut irridere illum appareat. unde & Getæ indignatio subsequitur: *Dii tibi*, &c. q. d. absit ut vel ego, vel tu tam simus immisericordes. &c.

Repperi, qui det, neque lacrumet. da locum melioribus.
AN. *Certe hercle, ego satis si commemini, tibi quidem est olim dies,*
Quam ad dares huic, præstituta. PH. *factum.* DO. *num ego istuc nego?*
AN. *Jamne ea præteriit?* DO. *non, verum ei hæc antecessit.* 1 AN. *non pudet*
Vanitatis 2? DO. *minime, dum ob rem* 3. GE. *sterquilinium* 4. PH. *Dorio,*
Itane tandem facere oportet? DO. *sic sum: si placeo, utere.*
AN. *Siccine hunc decipis?* DO. *imo enimvero, Antipho, hic me decipit:*
Nam hic me hujusmodi sciebat esse: ego hunc esse aliter credidi,
Iste me fefellit: ego isti nihilo sum aliter, ac fui.
Sed ut ut hæc sunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare se dixit: si mihi prior tu attuleris, Phædria,
Mea lege utar 5, *ut potior sit, qui prior ad dandum est. Vale.*

1 Ridicula responsio, qua rationem anticipatæ diei reddere velle videtur, nec tamen ullam reddit, nisi quod prior dies (quod nemo dubitat) posteriori antecesserit. quare aperte agnoscit perfidiam suam leno, ut lenone dignum erat, cui nullus pudoris, nullus honesti sensus. sed & in verborum ambiguitate festive ludit Poeta. Ita enim intelligi etiam possunt, ut hanc diem priorem ac potiorem. pretio scilicet oblato ac parato, merito sibi fuisse pronunciet. Possis & de virgine intelligere, ut ante præstitutam diem hæc aliis cessisse dicatur. 2 Falsitatis, perfidiæ. 3 *Lucrum. Quocunque modo rem*: ut ille nescio quis. 4 *Canum sordes*: ut Plin. Sec. de Pallante. *cloaca*, Plaut. de anicula multibiba, & merobiba. 5 Lenonia scil. in qua semper commodum est prius quam fides. D.

ACTUS III. SCENA III.

PHÆDRIA, ANTIPHO, GETA.

PH. *Quid faciam? unde ego nunc tam subito huic argentum inveniam miser,*
Cui minu' nihilo est? quod si hic pote 1 *fuisset nunc exorarier*

1 *Potuisset.* quod ex *pote fuisset* contractum, *pote sum*, possum &c.

GE. *Quid ages?* PH. *quid vis nisi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc*
Antiphonem eripiam; atque in me omnem iram derivem senis?
GE. *O vir fortis, atque amicus! verum hoc sæpe, Phormio,*
Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique. 1 PH. *ah,*
Non ita est: factum est periclum: jam pedum visa est via. 2
Quot me censes homines jam deverberasse 3 *usque ad necem*
Hospites? tum cives? quo magi' novi, tanto sæpius. 4
Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mi scriptam dicam? 5
GE. *Qui istuc?* PH. *quia* non rete accipitri tenditur, neque milvio,
Qui male faciunt nobis: illis qui nil faciunt tenditur:
Quia enim in illis fructus est, in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum. 6
Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.

1 Metaph. a Sagittariis, quorum arcus intentione nimia seu nervus rumpitur. Potest etiam de nervo arcus, vel etiam corporis, quibus a nimia illa, intentione periculum non minus, intelligi. Ad sensum verborum prope accedit illud Plaut. *Hei mihi quam istæc blanda dicta quo eveniant, madeo metu.* Vide 1. Act. 4. sc.
2 *Pedum*, pro *pedibus*: & *visa*, pro, *provisa*. Don. Aliis, *via pedum*, pro vestigia pedum: ut sit metaph. a venatoribus. alii denique ita distinguunt: *factum est periclum jam pedum: visa est via*: quæ tamen omnia eodem tendunt, ut tritam sibi ac exploratam viam se insistere dicat Phormio, ac proinde non esse quod timeat Geta.
3 *Dilacravisse, deartuavisse, malis exemplis excruciavisse*: Plaut. 4 Quo notior via, tanto plures quotidie perdo. Usus promptum fecit: & quantum accedit peritiæ, tantum & maleficiis. 5 Supra. Act. 1. sc. 1.
6 Dices, quamvis injuriarum postulatus, & damnatus, non habeam quod pendam, tamen addici possim ad servitutem, ut qui non sum solvendo.

GE. *Non pote sati' pro merito ab illo 1 tibi referri gratia.*

PH. *Imo enim nemo sati' pro merito gratiam Regi 2 refert.*

Te ne asymbolum 3 venire, unctum atque lautum a balneis,

Otiosum ab animo; cum ille & cura, & sumptu absumitur,

Dum tibi sit, quod placeat, ille ringitur, tu rideas:

Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia 4 apponitur?

GE. *Quid istuc verbi est?* PH. *4 ubi tu dubites, quid sumas potissimũ.*

Hæc, quum rationem ineas 5 quam sint suavia, & quam cara sint;

Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum 6?

GE. *Senex adest, vide quid agas. prima coitio 7 est acerrima:*

Si eam sustinueris, post illa jam, ut lubet, ludas licet.

1 Antiphone. 2 Ita vocabant parasiti benefactores & alumnos suos. *Qui Rex est, Regem, Maxime, non habeat.* Mart. *Parasitus, qui me complevit flagitii & formidinis, Meus Ulysses, suo qui regi tantum concivit mali.* Plaut. 3 Sine Symbola: sine sumptu. vide And. act. 1. sc. 1. ad, *quid? Symbolam dedit: cœnavit.* 4 *Ubi tu dubites*, &c. ut mox sequitur. Pari festivitate apud Plaut. act. 3. sc. ult. Aulul. *agnus curiosus*, vel *curio*: ubi pariter ut hic. *Volo ex te scire, qui sit agnus curio:* &c. Non dubium quin Plautum sit imitatus Terentius. 5 Cum tecum serio reputes. 6 Virgil. in re non absimili, *Namque erit ille mihi semper Deus.* Ab eadem mente & illud apud Plautum: *Siquidem mihi statuam, & aram statuis, atque ut Deo mihi hic immolas bonam, nam ego tibi salus sum.* 7 Primus impetus: ut Cæsar de militibus: & Florus de Gallis, *Primus impetus eis major quam virorum est; sequens, minor quam fœminarum.*

ACTUS II. SCENA III.

DEMIPHO, GETA, PHORMIO.

DE. *En unquam cuiquam contumeliosius*

Audistis factam injuriam, quam hæc est mihi?

Adeste quæso. GE. *iratus est.* PH. *quin tu hoc age 1, st, 2*

1 Attentionis & silentii formula. Eun. act. 1. sc. 2. 2 Silentii indicti particula, vel nota. ut And. Act. 4. sc. 1. alibique.

Jam

Jam ego hunc agitabo. pro Deum immortalium, 1
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam 2? GE. *negat*.
DE. *Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini*.
PH. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit?* GE. *negat*.
PH. *Nec Stilphonem ipsum scire, qui fuerit?* GE. *negat*.
PH. *Quia egens relicta est misera, ignoratur parens,*
Negligitur ipsa, vide 3, avaritia quid facit. 4
GE. *Si herum insimulabis avaritiæ, male audies*.
DE. *O audaciam! etiamne ultro accusatum advenit?*
PH. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam,*
Si illum minus norat. quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera 5 *vita erat, ruri fere*
Se continebat: ibi agrum de nostro patre
Colendum habebat. sæpe interea mihi senex
Narrabat, se hunc negligere cognatum suum. 6
At quem virum 7! *quem ego viderim in vita optumum*.

1 Cum Priora submissa voce dixisset, ut solus Geta audiret; nunc exclamare incipit, ut Demipho audiat & terreatur. Subauditur autem, *fidem*. 2 *Et me mihi perfide prodis*, *Me mihi prodis ait*. Ovid. Repetitio testandæ indignationis quasi justissimæ. 3 *Vide*, proprie stomachantis: ut in Adelphis, *illud sis vide exemplum disciplinæ*. & hæc jam conversus ad populum dicit. D. 4 *Aurum, quæso quid vales?* Plaut. 5 *Vita* (ait hic Don.) ita enim legendum, non ut in nuperis editionibus, *opera*, pro *victa* posuit, & *opera* hic ablativus casus est. alii contendunt esse nominativum, quibus potius assentior, quanquam sententiæ non multum intersit. *Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum, omniumque, quorum operæ, non quorum artes emuntur*. Cic. 6 Ἀμφιβολία, ob duos, (quod frequens est) accusativos. ordo verborum: *hunc cognatum suum* (Demiphonem scil.) *negligere se*. 7 Eun. act. 3. sc. 5. *At quem Deum? qui templa cœli summa sonitu concutit*.

GE.

GE. *Videas te, atque illum, 1 ut narras.* PH. *abi in malam crucem:*
Nam ni ita eum existumassem, nunquam tam graveis
Ob hanc inimicitias caperem in vostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam inliberaliter.
GE. *Pergin' hero absenti male loqui impurissime?*
PH. *Dignum autem hoc illo est.* GE. *ain' tandem carcer 2?* DE. *Geta.*
GE. *Bonorum extortor, legum contortor.* 3 DE. *Geta.*
PH. *Responde.* GE. *quis homo est? ehem.* DE. *tace.* GE. *absenti tibi*
Te indignas, seque dignas contumelias
Nunquam cessavit dicere hodie. DE. *ahe, desine.*
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est 4, mihi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi,
Et qui 5 cognatum me sibi esse diceret?
PH. *Proinde 6 expiscare 7, quasi non nosses.* DE. *nossem?* PH. *ita.*
DE. *Ego me nego: tu, qui ais, redige ad memoriam.*
PH. *Eho, tu sobrinum 8 tuum non noras?* DE. *enecas:*
Dic nomen. PH. *nomen? maxume.* DE. *quid nunc taces?*

1 Hoc est, parentem te illi existimo, atque illum tibi. & allusit ad illud quod ait, *Quem ego viderim in vita optimum.* D. Eun act. 3. 2. *hem alterum! Ex homine hunc natum dicas.*

2 Non carcerarium, sed *carcerem* asperius appellavit. sic Lucilius: *Carcer vix carcere dignus.* D.

3 Proverb. in sycophantas & rabulas forenses. Hinc Aristophanica illa, στρεψοδικεῖν & στρεψοδικοπανουργία.

4 Potest.

5 Quomodo: unde.

6 Perinde.

7 Diligenter quæris.

8 *Sobrini*, qui & *consobrini* (quanquam sunt qui distinguant:) qui ex duabus pluribusve sororibus sunt nati: ut *patrueles* qui ex fratribus, cognati.

PH. *Perii hercle, nomen perdidi.* DE. *hem, quid ais?* PH. *Geta,*
Si meministi id quod olim dictum est, 1 subjice. hem,
Non dico: quasi non noris, tentatum advenis.
DE. *Egon' autem tento?* GE. *Stilpho.* PH. *atque adeo quid mea?*
Stilpho est. DE. *quem dixti?* PH. *Stilphonem inquam? noveras?*
DE. *Neque ego illum noram, neque mihi cognatus fuit*
Quisquam isto nomine. PH. *itane? non te horum pudet?*
At si talentum rem 2 reliquisset decem.
DE. *Dii tibi male faciant.* PH. *primus esses memoriter*
Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens. 3
DE. *Ita ut dicis 4 ego tum si advenissem, qui mihi*
Cognata ea esset, dicerem: itidem tu face.
Cedo, qui est cognata? GE. *heus noster, 5 recte: heus tu cave.*
PH. *Dilucide expedivi, quibus me oportuit*
Judicibus. tum, id si falsum fuerat, filius
Cur non refellit? DE. *filium narras mihi?*
Cujus de stultitia dici, ut dignum est, non potest.
PH. *At tu qui sapiens es, magistratus adi,*
Judicium de eadem caussa iterum ut reddant tibi:

1 Suggere.

2 Hereditatem. υσίαν.

3 *Esses proferens*, pro proferres: Græcismus: ut Andr. act. 4. sc. 5: *ut tu sis sciens*. i. ut scias.

4 Non repugno, quin ita res habeat. vel, fac ita rem habere.

5 Geta laudat herum in os, qui tamen Phormionem cupit vincere.

Quan-

Quandoquidem solus regnas 1 , *& soli licet*
Hic de eadem caussa bis judicium adipiscier.
DE. *Etsi facta mihi injuria est, verumtamen*
Potius quam lites secter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata si sit, 2 *id quod lex jubet*
Dotem dare, abduce 3 *hanc, minas quinque accipe* 4.
PH. *Ha, ha, hæ, homo suavis!* DE. *quid est? num iniquom postulo?*
An ne hoc quidem ego adipiscar, quod jus publicum est?
PH. *Itane tandem quæso? ubi abusu' sis* 5,
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere; an,
Ut ne quid turpe civis in se admitteret
Propter egestatem, proxumo jussa est dari,
Ut cum uno ætatem degeret? quod tu vetas.
DE. *Ita, proxumo quidem: at nos unde? aut quam ob rem?* PH. *ohe,*
Actum, ajunt, ne agas. DE. *non agam? imo haud desinam,*
Donec perfecero hoc. PH. *ineptis.* DE. *sine modo.*

1 Quod maxime invidiosum Athenis. Vide ad Adel. act.2.sc.1. *regnumne hic, Æschine possides?*
2 Quoad leges vetant, ut ex Demosthene aliisque liquet.
3 Perinde ac si cognata esset.
4 Ita enim lex, de qua multi. Vide & supra, aliquid, ad And. act.4. sc. 5. de dote; in genere. Postea, auctis rebus Atheniensium, a 5 minis, ad decem ventum est: ut Meursius accurate docet. Cæterum, quod in Fortun. & Eugraphii verbis, X *millia* pro *decem minis*, exhibent nuperæ editiones, & ita exponunt, ut hæc certa summa, dicis caussa, pro magna posita fuerit, id amplectendum sit, (quod exemplo certe non caret, ut ibi doctiss. Lindebr.) an cum doctiss. Meursio *decem minas*, pro *decem millibus*, in utroque corrigendum, lectori judicandum relinquimus. Facilis sane lapsus. *decem* MILL. pro, *decem MIN.* 5 Hic vox *civem* (*civem ubi abusus sis*) quę Typographorũ incuria ex Heinsiana editione præstantissima videtur excidisse, ex Plantiniana (quam ut plurimũ, nec sine caussa, secutus est vir ille doctiss. & de Terentio optime meritus:) restituenda est. Al. Minus bene: (quanquã & Eugraphius ita videtur legisse) *item ut meretricẽ ubi abusus sis.*

PH.

PH. *Postremo tecum nihil rei nobis, Demipho, est;*
Tuus est damnatus gnatus, non tu. nam tua
Præterierat jam ad ducendum ætas. DE. *omnia hæc*
Illum 1 *putato, quæ ego nunc dico, dicere:*
Aut quidem cum uxore hac ipsum prohibebo domo.
GE. *Iratus est.* PH. *tute idem melius feceris.* 2
DE. *Itane es paratus facere me adversum omnia*
Infelix 3? PH. *metuit nos, tametsi sedulo*
Dissimulat. 4 GE. *bene habent tibi principia.* 5 PH. *quin, quod est* 6
Ferundum, fers? tuis dignum factis feceris,
Ut amici inter nos simus. DE. *egon' tuam expetam*
Amicitiam? aut te visum, aut auditum velim?
PH. *Si concordabis cum illa, habebis quæ tuam*
Senectutem oblectet; respice ætatem tuam.
DE. *Te oblectet: tibi habe.* PH. *minue vero iram.* DE. *hoc age:*
Satis jam verborum est. nisi tu properas mulierem
Abducere, ego illam ejiciam: 7 *dixi Phormio.*
PH. *Si tu illam attigeris secus, quam dignum est liberam,*

1 Natum meum.
2 Æquius est te domum relinquere, quam filium ejicere. Vide Hec.act.4.sc.3.
3 Κακοδαίμων improbe. nihil enim improbitate miserius. vel, alastor, per quem alii infelices.
4 Hæc Geta ac Phormio inter se, ut Demipho non audiat.
5 Eun.act.3. sc. 2. initio: *bene habent tibi principia.* vulgo: *Dimidium facti qui bene cœpit habet.*
6 Vide supra. act.2.sc.1.
7 Hoc verbo utebantur perorata caussa. & ita mox, sc. 3. Sed hic minantis est, cum quadam feritate. ideo etiam a Phormione, ut par pari referat, repetitum, Hec act.4. sc. 3. Laches iratus uxorem alloquitur, *I ergo intro, & compone quæ tecum simul ferentur; dixi.* respondet illa: *ita ut jubes faciam.*

Dicam 1 *impingam tibi grandem: dixi, Demipho.*
Si quid opus fuerit, heus, domo me. GE. *intelligo.*

1 Supra, act. 2. sc. 2.

ACTUS II. SCENA IV.

DEMIPHO, GETA, HEGIO, CRATINUS, CRITO.

DE. *Quanta me cura & sollicitudine afficit*
Gnatus, qui me & se hisce impedivit nuptiis!
Neque mi in conspectum prodit; ut saltem sciam,
Quid de hac re dicat, quidve sit sententiæ.
Abi tu, vise, redieritne jam, an nondum, domum.
GE. *Eo.* DE. *videtis quo in loco res hæc siet.*
Quid ago? dic, Hegio. HE. *ego? Cratinum censeo,* 1
Si tibi videtur. DE. *dic, Cratine.* CRA. *mene vis?*
DE. *Te.* CRA. *ego, quę in rem tuam sint, ea velim facias. mihi*
Sic hoc videtur: quod te absente hic filius
Egit, restitui in integrum 2 *æquom est, & bonum:*
Et id impetrabis. dixi. DE. *dic nunc, Hegio.*
HE. *Ego sedulo hunc dixisse credo. verum ita est,*
Quot homines, tot sententiæ: suus cuique mos.

1 Dicere debere, vel priorem interrogandum.
2 Ut quæ facta sunt, pro infectis habeantur, & irrita declarentur. *Quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque restitui in integrum possent.* Liv.

Mi-

Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse: & turpe inceptum est. DE. *dic, Crito.*
CRI. *Ego amplius deliberandum censeo:*
Res magna est. HE. *nunquid nos vis?* 1 DE. *fecistis probe:*
Incertior sum multo, quam dudum. GE. *negant*
Rediisse. DE. *frater est exspectandus mihi: is*
Quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat. 2
GE. *At ego Antiphonem quæram, ut quæ acta hic sint, sciat.*
Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere.

1 Abiturientium formula. q. d. nunquid aliud est, quod nos velis, priusquam abimus?
2 Quando rediturus sit. supra act. 1. sc. 2. *senem quoad exspectatis vestrum?*

ACTUS III.

SCENA I.

ANTIPHO, GETA.

AN. *Enimvero, Antipho, multis modis cum istoc animo vituperandus es.* 1
Itane te hinc abiisse, & vitam tutandam dedisse aliis tuam?
Alios tuam rem credidisti, quam tete, animadversuros magis? 2
Nam, ut ut erant alia, illi 3 *certe consuleres, quæ nunc tibi domi est;*

1 And. act. 5. sc. 4. *dignus es cum tua religione odio.*
2 Quod raro contingere venustissimo docuit Æsopus olim apologo: qui apud Aul. Gell. Noct. Attic. l. 22. c. 29. & inde Ennii, *quadratio*, ut ait Gell. versus, *Hoc tibi erit argumentum semper in promptu situm; Ne quid exspectes amicos, quod tu agere possis.* 3 Uxori.

Ne

Ne quid propter tuam fidem 1 *decepta potiretur* 2 *mali*:
Cujus nunc miseræ spes opesque sunt in te uno omnes sitæ.

GE. *Equidem, here, nos jam dudum hic te absentē incusamus, qui abieris*.

AN. *Te ipsum quærebam*. GE. *sed ea caussa nihilo magis defecimus*.

AN. *Loquere, obsecro, quonam in loco sunt res & fortunæ meæ?*
Nunquid patri subolet? GE. *Nil etiam*. AN. *ecquid spei porro est?* GE. *nescio*. AN. *ah*.

GE. *Nisi* 3 *Phædria haud cessavit pro te eniti*. AN. *nihil fecit novi*.

GE. *Tum Phormio itidē in hac re, ut in aliis, strenuum hominem præbuit*.

AN. *Quid is fecit?* GE. *confutavit* 4 *verbis admodum iratum senem*.

AN. *Heu Phormio*. GE. *ego, quod potui porro*. A. *mi Geta, omnes vos amo*. 5

GE. *Sic sese habent principia, ut dico. adhuc tranquilla res est*:
Mansurusque 6 *patruum pater est, dum huc adveniat*. AN. *quid eum?* GE. *ajebat*,
De ejus consilio velle sese facere, quod ad hanc rem attinet.

AN. *Quantus metus est mihi, venire huc salvom* 7 *nunc patruū, Geta!*

1 Dum tibi fidem habet: tibi credit, vel, fidem illi dedisti, qua te illi obstrinxisti.

2 Alii, *poteretur*, sed Don. hanc etiam lectionem agnoscit, qui docet Tò *potiri* τῶν μεσῶν esse, quod tam in malam quam bonam partem accipi possit. Ita & *spero*, pro *timeo*, *promitto*, pro *minor*: aliaque.

3 *Nisi*, pro *sed*, ut Andr. Act. 4. sc. 1. *nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos, qui auscultaverim*. Sall. *Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea; nisi tamen intelligo*, &c. vide ibi Manutium, de his Terentii locis.

4 Convicit, exagitavit. Sup. Heaut. act. 5. sc. 2. *Hic ita, ut liberos est æquom, dictis confutabitur*. vide ibi.

5 Vetus formula pro gratias ago.

6 Exspectaturus.

7 *Salvom* hic additum tantum ex veteri formula, salvum reditum amicis gratulantium. Nam id modo vult, non ut pereat patruus in via, (quod ab Antiphonis persona valde alienum:) Sed adventum ejus, a quo sua vita pendeat, sibi magni metus caussam fore. Hoc etiam voluit Don. ubi post allatam Apollodori sententiam, *An vero dicis*, (inquit Don.) *non malum esse & incommodum sibi*; (ita enim legendum; non ut excusum in nuperis editionibus, *malum esse*, &c. ꝑ *Non* omisso:) *Sed tantum magni terroris plenum adventum patrui*.

Nam, ut audio, per unam ejus aut vivam aut moriar sententiam.

GE. *Phædria tibi adest.* AN. *ubinam?* GE. *eccum ab sua palæstra* 1 *exit foras.*

1 Dorio meretricia.

ACTUS III. SCENA II.

PHÆDRIA, DORIO, ANTIPHIO, GETA.

PH. *Dorio, audi obsecro.* DO. *non audio.* PH. *parumper.* DO. *quin omitte me.*

PH. *Audi quod dicam.* DO. *at enim tædet jam audire eadem millies.*

PH. *At nunc dicam quod lubenter audias.* DO. *loquere, audio.*

PH. *Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?*

DO. *Mirabar, si tu mihi quidquam afferres novi.*

AN. *Hei, metuo* 1 *lenonem, ne quid suo suat capiti.* GE. *idem ego metuo.*

1 *Metuo lenonem*, i. e. metuo ne leno, &c. ut recte Scal. Sed quid illud porro, *ne quid suo suat capiti?* *suere*, inquiunt, interdum significat struere, moliri: ut apud Græcos τὸ ῥάπτειν, unde & *sutela*, pro dolo & fraude. fateor *suo capiti*, i. e. capiti Phædriæ: *suo* scil. pro illius. ita quidem Don. quod tamen a puritate sermonis Terentiani nimis alienum videtur. Verissima igitur Mureti, viri doctissimi & facundissima sententia, quæ tamen illis, qui veterum morum minus gnari, non adeo fortasse probabilis videbitur. Cum dixisset (Mureti sunt ista) Antipho se metuere ne quid leno *sueret*, i. e. ne quid dolose moliretur; addit, *suo capiti*: quorum verborum ea vis est; Quæ quidem res lenoni vertat male, atque in ipsius caput recidat. ita autem loqui solitos veteres, exempla indicabunt. Hactenus ille, qui plura dein exempla profert: nos plura quoque possemus, si suscepta brevitas pateretur. Quod alii proponunt, an Latine dici possit, *suo capiti aliquid suere*, qui dolis se vel fraude instruit: non puto. Quanquam enim in vulgari idiotismo nihil usitatius, non tamen est & Romanæ consuetudinis, ut *caput* pro animo, aut pectore, vel etiam corde, (ut paullo ante Ter. *in corde instructa consilia* dixit) ponatur. Hæc eo pluribus, ut non sine caussa Mureti sententiam nos amplecti, & aliorum expositionibus preferre ostenderemus. vide & infra, act. 5. sc. 7. at Hec. act. 3. sc. 1. *capiti atque ætati illorum.*

PH.

PH. *Non mihi credis?* DO. 1 *ariolare.*
PH. *sin fidem do.* DO. *fabulæ.*
PH. *Feneratum* 2 *istuc beneficium tibi pulcre dices.* DO. *logi.*
PH. *Crede mihi, gaudebis facto: verum hercle hoc est.* DO. *somnia.*
PH. *Experire, non est longum.* DO. cantilenam eandem canis.
PH. *Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus.* DO. *garri modo.*
PH. *Adeon' ingenio esse te duro atque inexorabili,*
Ut neque misericordia, neque precibus molliri queas?
DO. *Adeon' te esse incogitantem atque impudentem, Phædria,*
Ut phaleratis 3 *dictis ducas me, & meam ductes* 4 *gratiis?*
AN. *Miseritum est* 5. PH. *hei veris vincor* 6. GE. *quam similis uterque est sui* 7!
PH. *Neque, alia Antipho cum occupatus esset sollicitudine,*
Tum esse hoc mi objectum malum 8? AN. *ah, quid istuc autem est, Phædria?*
PH. *O fortunatissime Antipho.* AN. *egone?* PH. 9 *qui quod amas, domi est;*
Nec cum huju' modi unquam usus venit ut conflictares malo.

1 *Non ariolans, ut ille, cui nemo credidit.* Cic. 2 infra, *Lidem hic tibi quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.* Plaut. Quod bonis benefit beneficium, gratia ei gravida est bonis. 3 Honestis, atq; ornatis. D. 4 Abducas. &c. 5 Non de lenone per Ironiam dicit hoc Antipho, ut vult D. sed de se ipso, vere ac serio: cognato Phædriæ συμπάσχων. Plaut. *& me ejus miseritum est.* vide supra act. 1. sc. 2. 6 Mirum quantum difficultatis in his verbis somnient quidam, ut etiam de mendo suspecta habeant. Sed sine caussa. Agnoscit enim (ipsum se alloquens) his verbis Phædria, verum esse quod leno objecerat, ipsum sc. nihil hactenus nisi verba dedisse, cum pecuniam sæpius promisisset. Quid igitur *veris vincor?* plane nihil aliud quam quod Hec. act. 1. sc. 2. *vera prædicat.* Plaut. Mostell. *Profecto ita est, ut dico, vero vincam.* 7 At ille leno, *pernicies communis adolescentium,* &c. Adelph. act. 2. sc. 1. impurissimus; & iste amator, perditus. 8 Imperfecta oratio est, ut secum loquentis & perturbati: quam ita suppleas: atque illud quoque gravissimum mihi, hoc malum mihi tum potissimum objectum esse, vel obvenisse, cum Antipho non dissimili solicitudine conflictatur. 9 Pro *cui.*

AN. *Mihin' domi 'st? immo id quod ajunt*, auribus teneo lupum: 1
Nam neque quo amittam, a me invenio, neque uti retineam, scio.
DO. *Ipsum istuc mihi in hoc est.* AN. *eja, ne parum leno sies:*
Nam quid hic confecit? PH. *Hiccine? quod homo inhumanissimus*
Pamphilam meam vendidit. GE. *quid? vendidit?* AN. *ain vendidit?*
PH. *Vendidit.* DO. *quam indignum facinus, ancillam ære emptam suo.*
PH. *Nequeo exorare, ut me maneat, & illo cum 2 ut mutet fidem.*
Triduum hoc, dum id, quod est promissum ab amicis, argentum aufero.
Si non tum dedero, unam præterea horam ne oppertus sies.
DO. *Obtundis.* AN. *haud longum est quod orat, Dorio: exoret, sine:*
Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
DO. *Verba istæc sunt.* AN. *Pamphilamne hac urbe privari sines?*
Tum tu præterea horunc' amorem distrahi poterin' pati?
DO. *Neque ego, neque tu 3.* GE. dii tibi omnes id, quod es dignus, duint.
DO. *Ego te complureis advorsum ingenium meum menses tuli*
Pollicitantem, & nil ferentem, flentem, nunc contra, omnia hæc

1 Græcum Proverb. Τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, ὔτ' ἔχειν, ὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι: quod Antipho mox, *Nam neque quo amittam a me invenio, neque uti retineam scio.*

2 *Illo cum*, pro, *cum illo mutare fidem*, i. pacto non stare, fallere, ut etiam Sallust. loquitur.

3 Quod Antipho de distractione seu separatione serio dixerat, id leno repetit, voce quidem ad miserationem composita, sed ut irridere illum appareat. unde: & Getæ indignatio subsequitur: *Dii tibi*, &c. q. d. absit ut vel ego, vel tu tam simus immisericordes. &c.

Rep-

Repperi, qui det, neque lacrumet. da locum melioribus.

AN. *Certe hercle, ego satis si commemini, tibi quidem est olim dies,*

Quam ad dares huic, præstituta. PH. *factum.* DO. *num ego istuc nego?*

AN. *Jamne ea præteriit?* DO. *non, verum ei hæc antecessit.* 1 AN. *non pudet*

Vanitatis 2? DO. *minime, dum ob rem* 3. GE. *sterquilinium* 4. PH. *Dorio,*

Itane tandem facere oportet? DO. *sic sum: si placeo, utere.*

AN. *Siccine hunc decipis?* DO. *imo enimvero, Antipho, hic me decipit:*

Nam hic me hujusmodi sciebat esse: ego hunc esse aliter credidi,

Iste me fefellit: ego isti nihilo sum aliter, ac fui.

Sed ut ut hæc sunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi

Miles dare se dixit: si mihi prior tu attuleris, Phædria,

Mea lege utar 5, *ut potior sit, qui prior ad dandum est. Vale.*

1 Ridicula responsio, qua rationem anticipatæ diei reddere velle videtur, nec tamen ullam reddit, nisi quod prior dies (quod nemo dubitat) posteriori antecesserit. quare aperte agnoscit perfidiam suam leno, ut lenone dignum erat, cui nullus pudoris, nullus honesti sensus. sed & in verborum ambiguitate festive ludit Poeta. Ita enim intelligi etiam possunt, ut hanc diem priorem ac potiorem. pretio scilicet oblato ac parato, merito sibi fuisse pronunciet. Possis & de virgine intelligere, ut ante præstitutam diem hæc aliis cessisse dicatur. 2 Falsitatis, perfidiæ. 3 *Lucrum. Quocunque modo rem*: ut ille nescio quis. 4 *Canum sordes*: ut Plin Sec. de Pallante. *cloaca*, Plaut. de anicula multibiba, & merobiba. 5 Lenonia scil. in qua semper commodum est prius quam fides. D.

ACTUS III. SCENA III.

PHÆDRIA, ANTIPHO, GETA.

PH. *Quid faciam? unde ego nunc tam subito huic argentum inveniam miser,*

Cui minu' nihilo est? quod si hic pote 1 *fuisset nunc exorarier*

1 *Potuisset.* quod ex *pote fuisset* contractum, *pote sum*, possum &c.

Triduum hoc, promissum fuerat. AN. *itane hunc patiemur, Geta,*
Fieri miserum, qui me dudum, ut dixti, adjurit comiter?
Quin, cum opus est, beneficium rursum ei experimur reddere?
GE. *Scio equidem hoc esse æquom.* AN. *age ergo, solus servare hunc potes.*
GE. *Quid faciam?* AN. *invenias argentum.* GE. *cupio, sed, id unde, edoce.*
AN. *Pater adest hic.* GE. *scio: sed quid tum?* AN. *ah,* dictum sapienti sat est 1.
GE. *Itane?* AN. *ita.* GE. *sane hercle pulcre suades: etiam tu hinc abis?* 2.
Non triumpho, ex nuptiis tuis si nil nanciscor mali,
Ni etiam nunc me hujus quærere caussa in malo jubeas crucem? 3
AN. *Verum hic dicit.* PH. *quid? ego vobis, Geta, alienus sum?* GE. *haud puto:*
Sed parumne est, omnibu' quod nunc nobis succenset senex,
Ni instigemus etiam ut nullus locu' relinquatur preci?
PH. *Alius ab oculis meis illam in ignotum abducet locum?*
Dum igitur licet, dumque adsum, loquimini mecum, Antipho: 4
Contemplamini me. AN. *quamobrem? aut quidnam facturus? cedo.*
PH. *Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,*

Aut

1 Infra act. 4. sc. 2. *vix dum dimidium dixeram, intellexerat.*

2 *In malam crucem,* (ut supra, act. 2. sc. 3.) vel *rem,* volebat indignabundus dicere, sed repressit se.

3 Non sufficit tibi, quod ex nuptiis tuis certum malum mihi imminet; nisi etiam hujus cognati tui caussa quærere me jubeas in malo (i. e. præter, aut ad illud prius malum de quo dixi) quod malorum ultimum est; crucem scilicet?

4 Tanquam nunc ultimum allocuturi, & visuri.

Aut perire. (1) *Dii bene vortant, quod agas: pedetentim tamen* 1.

AN. *Vide, si quid opis potes adferre huic.* GE. *si quid? quid?* AN. *quære obsecro.*

2 *Ne quid plus minusque faxit, quod nos post pigeat, Geta.*

GE. *Quæro: salvos* 3, *est ut opinor. verum enim metuo malum.*

AN. *Noli metuere; una tecum bona, mala tolerabimus.*

GE. *Quantum argenti opus est tibi? loquere.* PH. *solæ triginta minæ.*

GE. *Triginta! hui, percara est, Phædria.* PH. *Istæc vero vilis est.* 4

GE. *Age, age, inventas reddam.* PH. *o lepidum caput!* GE. *aufer te hinc.* PH. *jam opus est.* 5

GE. *Jam* 6 *feres. sed opu' est mihi Phormionem adjutorem ad hanc rem dari.*

AN. *Præsto est: audacissime oneris quidvis impone, & feret:*

Solus est homo amico amicus 7. GE. *eamus ergo ad eum ocyus.*

PH. *Abi vero, dic, præsto ut sit domi.*

AN. *Nunquid est, quod mea opera vobis opu' sit?* GE. *nil: verum abi domum, &*

Illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,

Consolare. cessas? AN. *nihil est, atque quod faciam lubens.*

PH. *Qua via istuc facies?* GE. *dicam in itinere: modo te hinc amove.*

1 Σπεῦδε βραδέως.

2 Ne quid omnino faciat.

3 εὕρηκα. Jam inveni, quod illū salvum faciat.

4 Si formam & dotes pendas.

5 Instat illi ut festinet, præsenti pecunia opus esse affirmans.

6 Non habebis.

7 Μόνος ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους: de eo qui amici caussâ nihil non audeat.

ACTUS IV.

SCENA I.

DEMIPHO, CHREMES.

DE. *Quid? qua profectus caussa hinc es Lemnum, Chremes?*
Adduxtin' tecum filiam? CH. *non.* DE. *quid ita non?*
CH. *Postquam videt me ejus mater hic esse diutius,*
Simul autem non manebat 1 *ætas virginis*
Meam negligentiam; ipsam cum omni familia
Ad me esse profectam ajebant. DE. *quid illic tam diu*
Quæso igitur commorabare, ubi id audiveras?
CH. *Pol me detinuit morbus.* DE. *unde? aut qui?* CH. *rogas?*
Senectus ipsa est morbus. *sed venisse eas*
Salvas audivi ex nauta, qui illas vexerat.
DE. *Quid gnato obtigerit, me absente, audistin' Chreme?*
CH. *Quod quidem me factum consilii incertum facit:*
Nam hanc conditionem si cui tulero extraneo, 2
Quo pacto, aut unde mihi sit, dicendum ordine est.
Te mihi fidelem esse æque atque egomet sum mihi,

1 Ætas virginis jam nubilis longiorem moram non concedebat.

2 Si natam meam alicui nulla affinitate aut consanguinitate conjuncto collocavero, *conditio*, conventio quævis, sed interdum de nuptiis, proprie: quod vulgo, *a match.*

Scibam : ille si me alienus affinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin spreverit 1 *me ; plus, quam opus est scito, sciet.* 2
Vereorque, ne uxor aliqua hoc resciscat mea.
Quod si fit, ut me excutiam, 3 *atque egrediar domo,*
Id restat. nam ego meorum solus sum meus 4.
DE. *Scio ita esse, & istæc mihi res sollicitudini est.*
Neque defetiscar usque adeo experirier,
Donec ibi id, quod pollicitus sum, effecero.

1 Aliquid intervenerit, cur mihi sit offensus.
2 Tum conscium eum esse hujus arcani, valde mihi nocebit.
3 Si quid in me opis aut ingenii sit, id adhibeam, ut mihi de futuro prospiciam.
4 Ἐγὼ γὰρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός. Cætera omnis familia non mihi, sed uxori studet; illius omnes captant benevolentiam.

ACTUS IV. SCENA II.

GETA.

EGo hominem callidiorem vidi neminem,
Quam Phormionem. venio ad hominem, ut dicerem
Argentum opus esse, & id quo pacto fieret: 1
Vix dum dimidium dixeram, intellexerat. 2
Gaudebat: me laudabat: quærebat senem:
Diis gratias agebat, tempus sibi dari,
Ubi Phædriæ se ostenderet nihilo minus
Amicum esse, quam Antiphoni. hominem ad forum 3

1 Don. ex Sall. *quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.*
2 Supra, act. 3. sc. 2. *Dictum sapienti sat est.*
3 Apud forum. Plaut. *Ita mali mœroris montem maximum ad portum modo conspicatus sum.*

Jussi opperiri: eo me esse adducturum senem.

2 *Quis ille praeterea?*

Sed eccum ipsum: quis est ulterior 1? at at Phaedria

Pater venit. quid pertimui autem bellua?

An quia, quos fallam, pro uno duo sunt mihi dati?

Commodius esse opinor duplici spe utier. 2

2 Duabus anchoris niti.

Petam hinc, unde a primo institui. is si dat, sat est:

Si ab hoc nil fiet, tum hunc adoriar hospitem.

ACTUS IV. SCENA III.

ANTIPHO, GETA, CHREMES, DEMIPHO.

AN. E*xspecto, quam mox recipiat* 1 *huc sese Geta:*

1 Rediturus sit. Supra act. 2. sc. 4. quoad *se recipias.*

Sed patruum video cum patre astantem: hei mihi,

Quam timeo adventus hujus quo impellat patrem.

GE. *Adibo hosce. o noster Chremes.* CH. *salve Geta.*

GE. *Venire salvom volupe est.* CH. *credo.* GE. *quid agitur?*

CH. *Multa advenienti, ut fit, nova hic compluria.* 2

2 *Compluria*, veteres; quod nos hodie, *complura*, ut Don. hic. Et *multa compluria*, ut *plerique omnes*, in Andria, alibique.

GE. *Ita de Antiphone audistin' quae facta?* CH. *omnia.*

GE. *Tun' dixeras huic? facinus indignum, Chreme,*

Sic circumiri 3. DE. *id cum hoc agebam commodum.*

3 Circumveniri, decipi.

GE.

GE. *Nam hercle ego quoque id agitans mecum sedulo,*
Inveni, opinor, remedium huic rei. DE. *quid Geta?*
Quod remedium? GE. *ut abii abs te, fit forte obviam*
Mihi Phormio. CH. *qui Phormio?* GE. *is, qui istanc* 1. CH. *scio.*
GE. *Visum est mihi, ut ejus tentarem sententiam:*
Prendo hominem solum: cur non, inquam, Phormio,
Vides, inter vos sic hæc potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala? 2
Heru' liberalis 3 *est, & fugitans litium.* (modo
Nam cæteri quidem hercle amici omnes
Uno ore autores fuere, ut præcipitem hanc daret. 4
AN. *Quid hic captat? aut quo evadet hodie?* GE. *an legibus*
Daturum pœnas dices, si illam ejecerit?
Jam id exploratum est; eja, sudabis satis,
Si cum illo inceptas homine: ea eloquentia est; 5
Verum pone esse victum eum: at tandem tamen
Non capitis ejus agitur, sed pecuniæ.
Postquam hominem his verbis sentio mollirier;
Soli sumus nunc hic, inquam: eho dic, quid 6 *vis dari*

1 Nobis obtrusit scilicet, vel tale quid ita dicturus, dum aliquamdiu quasi præ indignatione subsistit, a Demiphone de remedio audire festinante prævenitur.

2 i.e. vi & ingratiis, ut apud Plaut. sæpius. verbum autem *gratia* esse τῶν μέσων non inde (quod quidam volunt) bene colligitur, quod *mala gratia* reperiatur hic; nisi etiam *Malitia*, & *mæstitia* (ut alia omittam plurima) ejusdem sint ob eandem caussam generis, cum *mala malitia* & *mala mæstitia* sint apud Plautum. Sed neque illud arguit, quod *gratiam referre* dicatur, interdum pro *malum malo rependere*; quod ita dicitur, ut cum nebulonem & improbum, *bonum virum* indigitamus.

4 Phanium scil. domo contumeliose proturbaret.

5 Quæ in judiciis præstare solet Innocentiæ: ut in Aristidis vita observat Cor. Nepos. 6 *Argenti*, ut apud Plaut. *præsentarii*.

Tibi in manum, ut berus his desistat litibus,
Hac hinc facessat, tu molestus ne sies?
AN. *Satin' illi Dii sunt propitii* 1? GE. *nam sat scio,*
Si tu aliquam partem æqui bonique dixeris,
Ut ille est bonus vir, tria non commutabitis
Verba hodie inter vos. DE. *quis te istæc jussit loqui?*
CH. *Imo non potuit melius pervenirier*
Eo, quo nos volumus. AN. *occidi:* CH. *perge eloqui.*
GE. *At primo homo insanibat* 2. CH. *cedo, quid postulat?*
GE. *Quid? nimium: quantum lubuit.* CH. *dic.* GE. *si quis daret*
Talentum magnum 3. CH. *imo malum hercle; ut nil pudet.*
GE. *Quod dixi adeo ei: quæso quid si filiam*
Suam unicam locaret? parvi retulit
Non suscepisse 4: *inventa est, quæ dotem petat.*
Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias;
Hæc denique ejus fuit postrema oratio:
Ego, inquit, jam a principio amici filiam,
Ita ut æquom fuerat, volui uxorem ducere:
Nam mihi veniebat in mentem eju' incommodum,

1 Antipho ignarus consiliorum Phormionis, putat eum insanire, qui de dimittenda sua uxore verba faciat. An Dii, inquit, irati mentem illi ademerũt?

2 Pro insaniebat: antique: ut, *custodibat*, & id genus plura.

3 Quod minis 80. (singulæ autem minæ, drachmas 100. continebant) constabat: nostræ autem (ut vulgo subducunt) monetæ, 250. lib. conficiebat; cum minus talentum, (quod vulgo *talentum* simpliciter: & *talentum Atticum*: quanquam utrumque esset Atticum) 60. minis constaret; quod est de nostra, 187. lib. 10. Sol.

4 Non genuisse, non habuisse.

In servitutem pauperem ad ditem dari: [1]
Sed mihi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler, [2]
Aliquantulum quæ afferret, qui dissolverem
Quæ debeo: & etiam nunc, si volt Demipho
Dare quantum ab hac accipio, quæ sponsa est mihi,
Nullam mihi malim, quam istanc uxorem dari.
AN. *Utrum stultitia facere ego hunc, an malitia*
Dicam; scientem, an imprudentem, incertu' sum.
DE. *Quid si animam debet* [3]*?* GE. *ager oppositu' st pignori ob*
Decem minas, inquit. DE. *age, age jam ducat: dabo.*
GE. *Ædiculæ item sunt ob decem alias.* DE. *hoi hui!*
Nimium est. CH. *ne clama: petito hasce a me decem.*
GE. *Uxori emunda ancillula: tum pluscula*
Supellectile opus est, opu' sumptu ad nuptias:
His rebus pone sane, inquit, decẽ minas.
DE. *Sexcentas proin potius scribito jam mihi dicas.* [4]
Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?
CH. *Quæso, ego dabo, quiesce: tu modo filius*
Fac ut illam ducat, nos quam volumus. AN. *hei mihi*

1 Hoc Plauto est, *ab asinis ad boves transcendere*: qui istius conjunctionis incommoda festive enarrat in *Aulularia*: *Venit hoc mihi in mentem, Megadore, te esse hominem divitem, factiosum; me item esse hominem pauperum pauperrimum: Nunc si filiam locassim meam tibi, &c.* Et nescio an ad conjunctionis istius inæqualitatem melius exprimendam, anomala verborum constructione sponte Poeta usus sit, *ad ditem*, pro *diti*. cujus tamen alibi quoque reperiuntur exempla; ut in Plauto, *ad herum nunciare*; & alibi.

2 Narrem. & hinc *fabula*, pro vera narratione interdum.

3 Græc. Proverb. καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. D.

4 Supra; act. 1. sc. 2.

Geta, occidisti me tuis fallaciis.

CH. *Mea caussa ejicitur: me hoc est aequom amittere.*

GE. *Quantum potest* 1, *me certiorem, inquit, face,*

Si illam dant, hanc ut mittam, ne incertus siem:

Nam illi mihi dotem jam constituerunt dare.

CH. *Jam accipiat: illis* 2 *repudium renunciet:*

Hanc ducat. DE. *quae quidem illi res vortat male.*

CH. *Opportune adeo nunc mecum argentum attuli,*

Fructum quem Lemni uxoris reddunt praedia:

Id sumam: uxori, tibi opus esse, 3 *(dixero.*

1 Al. *Quantum potes*, quod idem est, id est, celerrime, quamprimum. Utriusque exempla in Plauto passim.
2 Nuptiis scil.
3 Tibi commodatum esse.

ACTUS IV. SCENA IV.

ANTIPHO, GETA.

AN. G*Eta.* GE. *hem.* AN. *quid egisti?* GE. *emunxi argento senes.*

AN. *Satin' est id?* GE. *nescio hercle: tantum jussu' sum.* 1

AN. *Eho verbero, aliud mihi respondes, ac rogo?*

GE. *Quid ergo narras?* AN. *quid ego narrem? opera tua ad*

Restim 2 *mihi quidem res rediit planissume.*

Ut te quidem omnes dii, deaeque, superi, inferi

Malis exemplis perdant. hem, si quid velis,

1 Ludit in ambiguitate interrogationis. Dixerat Ant. *Satin id est*, i.e. hoc sufficit tibi, quod Phaedriae prospexeris? nulla tibi mei cura? Respondet autē Geta quasi id voluisset Antipho, *Satin' est id* i.e. An tanto argento senes emunxisti, quantum Phaedriae satis erit? ideo dicit, An satis sit, nescio, sed quantum jussus sum providere, tantū me providisse scio.
2 Ad suspendium.

Huic

Huic mandes, qui te ad scopulum e tranquillo inferat. 1
Quid minus utile fuit, quam hoc ulcus tangere, 2
Aut nominare uxorem? injecta est spes patri,
Posse illam extrudi. cedo, nunc porro Phormio
Dotem si accipiet, uxor ducenda est domum.
Quid fiet? GE. *enim non ducet.* AN. *novi, cæterum*
Cum argentum repetent, nostra caussa scilicet
In nervom potius ibit 3. GE. Nihil est *Antipho,*
Quin male narrando possit depravarier.
Tu id quod boni est, excerpis: dicis, quod mali est. 4
Audi nunc contra jam. si argentum acceperit,
Ducenda est uxor, ut ais. concedo tibi:
Spatium quidem tandem apparandi nuptias,
Vocandi, sacrificandi 5 *dabitur paullulum:*
Interea amici, quod pollliciti sunt dabunt:
Inde iste reddet. AN. *quam ob rem? aut quid dicet?* GE. *rogas?*

1 Alii: *Huic mandes, quod quidem recte curatum velis. Qui te ad scopulum, &c.* quæ verba, *quod quidem recte curatum velis*, glossema videntur esse priorum illorum, *Si quid velis*: ut merito absint a melioribus editionibus.
2 Vide Eras. *Quidquid bonorum attigerit, ulcus est*. Cic.
3 Vide supra act.2. sc.1. Sunt tamen viri docti, qui ad vincula nexorum (nam qui solvendo non erant, vincti creditoribus tradebantur, ut quod pecunia non poterant, opera satisfacerent: & nexi vocabantur) respici censeant: quæ vincula *nervus* vocata.
4. Hoc est quod Epictetus Enchirid. c.65. egregie docet, rem quamque duas habere ansas: alteram φορητὴν, quæ facit ut nihil non tolerabile videatur: alteram ἀφόρητον qua quidquid accidit præter mentem, fit intolerabile. *Excerpis* autem hic, pro *demis*, aufers: quod non sine caussa notari vult Don. cum Græci in hac ipsa re τῷ ἐκλογίζεσθαι plane aliter utantur. 5 Neque enim nuptiæ sine sacrificio, aut saltem sine aliqua precum & votorum solemnitate. Adelph. act.4. sc.5. *Abi domum, & Deos comprecare, ut uxorem accersas*, vide ibi.

Quot res? post illa monstra 1 *evenerunt mihi:*
Introiit in ædes ater alienus canis:
Anguis per impluvium decidit de tegulis;
Gallina cecinit: interdixit hariolus:
Haruspex vetuit ante brumam 2 *aliquid novi*
Negoti incipere: quæ caussa est justissima.
Hæc fient. AN. *ut modo fiant.* GE. *fient: me vide.*
Pater exit. abi, dic, esse argentum, Phædriæ.

1 Omina, prodigia, qualia (ut erat illorum superstitio) quæ mox postea recensentur.

2 Quod ante brumam dies decrescere incipiant. D.

ACTUS IV. SCENA V.

DEMIPHO, GETA, CHREMES.

DE. *Quietus* 1 *esto, inquam: ego curabo ne quid verborum duit.* 2
Hoc 3 *temere nunquam amittam* 4 *ego a me, quin mihi testes adhibeam,*
Cui dem: & quam ob rem dem, commemorabo. GE. *ut cautus est, ubi nil opu' st.*
CH. *Atqui ita opus est facto: at matura, dum lubido* 5 *eadem hæc manet.*
Nam si altera illa magis instabit, forsitan nos rejiciat. 6
GE. *Rem ipsam putasti* 7. DE. *Duc me ad eum ergo.* GE. *non moror.* CH. *ubi hoc egeris,*
Transito ad uxorem meam, ut conveniat hanc prius, quam hinc abit:

Di-

1 Securus.

2 Ne verba dent nobis, & argento emungant.
3 Argentum.
4 Dimittam.

5 Voluntas.

6 *Nos rejiciat*, mulierem scil. quam nos illi destinamus.
7 Rem acu tetigisti.

Dicat eam dare nos Phormioni nuptum, ne succenseat, 1
Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior;
Nos nostro officio nihil egressos esse; quantum is voluerit,
Datum esse dotis. DE. *quid malum, tua id refert?* CH. *magni, Demipho.*
DE. *Non sat, tuum te officium fecisse, si non id fama approbat?* 2
CH. *Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectam putet.*
DE. *Idem ego istuc facere possum.* CH. *mulier mulieri magis congruet.*
DE. *Rogabo.* CH. *ubi illas ego nunc reperire possim, cogito.*

1 Ordo: ne succenseat dare nos eam Ph. nuptum, vel, *Dicat eam dare nos Ph. nuptum: ne succ.*

2 *Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio non probat populus: quæ probat populus, ego nescio.* & mox: *quis enim placere potest populo, cui placeat virtus?* Sen.

ACTUS V.

SCENA I.

SOPHRONA, CHREMES.

SO. *QUid agam? quem amicum inveniam mihi misera? aut cui consilia*
Hæc referam? aut unde nunc mihi auxilium petam? nam vereor,
Hera 1 *ne ob meum suasum indigna* 2 *injuria afficiatur.*
Ita patrem adolescentis facta hæc tolerare audio violenter.
CH. *Nam quæ* 3 *hæc est anus exanimata, a fratre quæ egressa est meo?*

1 Phanium scil.

2 Ne hera indigna affic. injuria. Sed al. edit. etiam Plantin. *indigne*, non, *indigna*.

3 Pro, *Quænam*. ἀποστροφὴ. figura apta commotis aliqua re nova. D.

SO.

SO. Quod ut facerem, me egestas impulit; cum scirem infirmas 1
Hasce esse nuptias: ut id consulerem, interea vita
Ut in tuto foret 2. CH. certe edepol, nisi me animus fallit,
Aut parum prospiciunt oculi, meæ nutricem gnatæ video.
SO. Neque ille investigatur 3. CH. quid ago? SO. qui est eju' pater. CH. adeon',
An maneo, dum ea, quæ loquitur, magis cognosco? SO. quod si eum nunc
Reperire possim, nihil est, quod verear. CH. ea ipsa est: conloquar.
SO. Quis hic loquitur? CH. Sophrona. SO. & meum nomen nominat? CH. ad me respice.
SO. Dii obsecro vos: estne hic Stilpho? CH. non. SO. negas?
CH. Concede hinc paullulum a foribus istorsum sodes, Sophrona.
Ne me istoc posthac nomine appellassis. SO. quid? non is obsecro es,
Quem semper te esse dictitasti? CH. st. SO. quid? has metuis fores?
CH. Conclusam hic habeo uxorem sævam 4: verum istoc me nomine
Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis, atque id porro aliqua uxor mea resciesceret.
SO. Istoc pol nos te hic invenire miseræ nunquam potuimus.

1 Hec. act. 1. sc. 2. *Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ!*
2 Ut vitæ ejus interim prospicerem, quæ non tuta quamdiu illa sola.
3 Inveniri potest, aut inventus hactenus.
4 Illaturus *sævam*, bene *conclusam* prætulit: ut si diceret, *feram*. Don. quæ eo spectant, quia feræ *caveis* concludi solitæ.

CH.

CH. *Ebo dic mihi, quid rei tibi est cum familia hac, unde exis? aut ubi*
Illę sunt? SO. *miseram me!* CH. *hem. quid est? vivuntne?* SO. *vivit gnata:*
Matrem ipsam ex ægritudine miseram 1 mors consecuta est.
CH. *Male factum 2.* SO. *ego autem, quæ essem anus deserta, egens, ignota,*
Ut potui, nuptiis virginem locavi huic adolescenti,
Harum qui est dominus ædium. CH. *Antiphonine?* SO. *hem isti ipsi.* CH. *quid?*
Duasne is uxores habet? SO. *au obsecro, unam ille quidem hanc solam.*
CH. *Quid illa altera, quæ dicitur cognata?* SO. *hæc ergo est.* CH. *Quid ais?*
SO. *Composito 3 est factum, quo modo hanc amans habere posset*
Sine dote. CH. *Dii vostram fidem! quam sæpe forte temere 4*
Eveniunt, quæ non audeas 5 optare! offendi adveniens 6,
Quicum volebam, atque ut volebam, conlocatam filiam.
Quod nos ambo opere maxumo dabamus operam, ut fieret,
Sine nostra cura maxuma, sua cura hæc sola fecit.
SO. *Nunc quid facto est opus, vide. pater adolescentis venit,*

1 Quod te non inveniret scil. natæ aut sibi metuens. 2 Vetus formula, pro valde doleo.

3 Consulto. de industria.

4 Ἀπρονοήτως.
5 Quæ non ausis tibi promittere: & quæ vota ipsa (nisi insana) superent. Hinc illud Græc. prov. Ταυτόματον ἡμῶν κάλλιον βουλεύεται.
6 Παραχρῆμα: postquam adveni.

Eum.

Eumque animo iniquo hoc oppido ferre ajunt. CH. *nihil pericli est.*
Sed per Deos atque homines, meam esse hanc cave resciscat quisquam.
SO. *Nemo ex me scibit.* CH. *sequere me: intus cætera audies.*

ACTUS V. SCENA II.

DEMIPHO, GETA.

DE. *Nos nostrapte culpa facimus, ut malis expediat esse,*
Dum nimium dici nos bonos studemus & benignos.
Ita fugias, ne præter casam 1, *ajunt. nonne id satis erat,*
Accipere ab illo injuriam? etiam argentum est ultro objectum,
Ut sit qui vivat, dum aliud aliquid flagitii conficiat.
GE. *Planissume.* DE. *his nunc præmium est, qui recta prava faciunt.* 2
GE. *Verissime.* DE. *ut stultissime quidem illi rem gesserimus* 3.
GE. *Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat.* 4
DE. *Etiamne id dubium est?* GE. *haud scio hercle, ut homo est* 5, *an mutet animum.*
DE. *hem! mutet autem?* GE. *nescio: verum, si forte, dico.*
DE. *Ita faciam, ut frater censuit; uxorem ejus huc adducam,*
Cum ista ut loquatur. tu abi Geta: prænuncia hanc venturam.

GE.

1 Ne sit tam præceps fuga, ut propriam domum, ubi tutissimum tibi (a latronibus puta, vel feris persequentibus) præsidium, prætereas. Nam qui id agunt, ut totis viribus fugiant, cursum cum volunt, & deberent, non possunt inhibere. unde sæpe in periculum incidunt. Varro quoque in eandem sententiam, *Longe fugit, qui suos fugit.*

2 *Candida de nigris, & de candentibus atra.*

3 Illi profuerimus, hanc illi operam navaverimus.

4 Saltem ut hic operæ nostræ eventus sit, ut illam tandem ducat.

5 Qui tali sit ingenio, perfidus, inconstans, levis. quanquam etiam in genere, Homo ἀμετάβολον ζῶον, ut olim recte Plato.

GE. *Argentum inventum est Phædriæ; de jurgio siletur:*
Provisum est, ne in præsentia hæc hinc abeat: quid nunc porro?
Quid fiet? in eodem luto hæsitas: vorsuram solves, 1
Geta. præsens quod fuerat malum, in diem abiit: plagę crescunt,
Nisi prospicis. Nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo,
Nequid vereatur Phormionem, aut eju' orationem.

1 Assentior illis, qui *vorsura*, non *vorsuram* scriptum putant a Terentio. Aliud autem est *versuram facere*; aliud, *versura solvere*. *versuram facere* dicebantur, (ut ex pluribus Ciceronis locis apertissime docuit Gifanius) qui sub fœnore mutuabantur; at *versura solvere*, qui vetus nomen, sive debitum, novo debito contracto solvebant. Ait igitur hic Geta, soluturum se cum fœnore, quod ex mora supplicii lucrifecerit.

ACTUS V. SCENA III.

DEMIPHO, NAUSISTRATA, CHREMES.

DE. *Agedum, ut soles, Nausistrata, fac illa ut placetur nobis:*
Ut sua voluntate id, quod est faciendum, faciat. NAU. *faciam.*
DE. *Pariter nunc opera me adjuves, ac dudum* 1 *re opitulata es.*
NAU. *Factum volo* 2*: ac pol queo minu' viri culpa, quam me dignum est.*
DE. *Quid autem?* NAU. *quia pol mei patris bene parta indiligenter*
Tutatur: nam ex his prædiis talenta argenti bina
Capiebat statim 3. *hem, vir viro quid præstat* 4. DE. *bina quæso?*

1 Pecunia mutua. act. 3. sc. 3.
2 Libenter de te bene merear: tibi gratificer.
3 Constanter; singulis annis.
4 Eun. act. 2. sc. 2. *Homini homo quid præstat? stulto intelligens Quid interest?*

NAU.

NAU. *Ac rebus vilioribu' multo, tamen talenta bina.* DE. *hui!*
NAU. *Quid hæc videntur?* DE. *scilicet.* NAU. *virum me natam vellem:*
Ego ostenderem. DE. *certe scio* 1. NAU. *quo pacto?* DE. *parce sodes,* 2
Ut possis cum illa; ne te adolescens mulier defatiget.
NAU. *Faciam, ut jubes, sed meum virum abs te exire video.* CH. *hem Demipho,*
Jam illi datum est argentum? DE. *curavi illico.* CH. *nollem datum.*
Hei! video uxorem: pene plus quam sat erat 3. DE. *cur nolles, Chreme?*
CH. *Jam recte.* DE. *quid tu? ecquid locutus cum ista es, quamobrem hanc ducimus?*
CH. *Transegi.* DE. *quid ait tandem?* CH. *adduci non potest.* DE. *Quid non potest?*
CH. *Quia uterque utrique est cordi.* DE. *quid istuc nostra?* CH. *magni, præter hæc,*
Cognatam comperi esse nobis. DE. *quid? deliras?* CH. *sic erit:*
Non temere dico: redi mecum in memoriam 4. DE. *sati' ne sanus es?*
NAU. *Au, obsecro vide, ne in cognatam pecces.* DE. *non est.* CH. *ne nega:*

1 Obscure & negligenter annuentis, ut qui Nausistratæ sermone non delectaretur.
2 i. e. minime dubito. & hoc placide interponit, ut Nausistrata sermonem, (quæ jam vocem altius tollere, & iram suscitare incipiebat: *Ego ostenderem quo pacto*: inquiens) interciperet, ac sisteret. Quo etiam spectant insequentia, *parce sodes &c.* i. e. parce tibi, ut par esse possis illi juniori, si forte opus: &c.
3 Dictum sc. vel, locutus sum. Intempestiva enim argenti mentio, coram uxore quam non viderat.
4 Chremes studet ita loqui, ut a Demiphone possit intelligi, quo spectant illa: *redi mecum in memoriam*: ad ea quæ dudum de amica in Lemno, & filia ex ea suscepta narraverat, (tacite provocantia) & tamen ab uxore non intelligatur. Sed tardior Demipho, & nihil suspicans tale, importunitate sua & intempestiva curiositate valde ei molestus est.

Patri' nomen aliud dictum est : hoc tu errasti 1 . DE. *non norat patrem?* — 1 Inde error tuus.

CH. *Norat*. DE. *cur aliud dixit?* CH. *nunquam hodie concedes mihi, neque*

Intelliges? DE. *si tu nil narras*. CH. *perdis* 2. NAU. *miror quid hoc fiet*. — 2 Enecas. sed alii, *pergis*.

DE. *Equidem hercle nescio*. CH. *vin' scire? at ita me servet Jupiter,*

Ut propior illi, quam ego sum, ac tu, nemo est homo. DE. *Dii vostram fidem!*

Eamus ad ipsam una omnes nos : aut scire, aut nescire hoc volo. 3 CH. *ah*. — 3 Certum est nihil non experiri, ne dubius animi pendeam.

DE. *Quid est?* CH. *itane parum mihi fidem esse apud te?* DE. *vin' me credere?*

Vin' satis quæsitum mihi istuc 4 *esse? age fiat. quid illa filia* — 4 Nihil ultra hac de re quærere?

Amici nostri? quid futurum est? CH. *recte*. DE. *hanc igitur mittimus?*

CH. *Quidni?* DE. *illa maneat?* CH. *sic*. DE. *ire igitur tibi licet, Nausistrata*.

NAU. *Sic pol commodius esse in omnes arbitror, quam ut cœperas,*

Manere hanc 5 : *nam perliberalis visa est, cum vidi, mihi*. — 5 Phani uxorem.

DE. *Quid istuc negoti est?* CH. *jamne operuit ostium?* DE. *jam*. CH. *o Jupiter,*

Dii nos respiciunt : gnatam inveni nuptam cum tuo filio. DE. *hem,*

Quo pacto id potuit? CH. *non satis tutus est ad narrandum hic locus.*

DE. *At tu intro abi.* CH. *heus, ne filii nostri quidem hoc resciscant, volo.*

ACTUS V. SCENA IV.

ANTIPHO.

LÆtu' sum, ut ut meæ res sese habent, fratri 1 *obtigisse quod volt.*

Quam 2 *scitum est, ejusmodi parare in animo cupiditates,*

Quas, cum res advorsæ fient, paullo mederi possis. 3

Hic simul argentum repperit, cura sese expedivit:

Ego nullo possum remedio me evolvere ex his turbis,

Quin, si hoc celetur, in metu, sin patefit, in probro sim.

Neque me domum nunc reciperem, ni mihi esset spes ostensa

Hujusce habendæ. sed ubinam Getam invenire possum, ut

Rogem, quod tempus conveniendi patris me capere jubeat?

1 i. e. patrueli, secundum idiotismum Hebraicum, *frater patruelis*. Plaut.

2 Quantæ prudentiæ & felicitatis!

3 Cum aliquid intervenit, quod voluptatibus adversetur, facili negotio possis occurrere, & amoliri.

ACTUS V. SCENA V.

PHORMIO, ANTIPHO.

PH. *ARgentum accepi: tradidi lenoni: abduxi mulierem:*

Curavi, propria 1 *ea Phædria ut potiretur: nam emissa est manu.* 2

1 Non usuraria ut Plautus loquitur, aut tẽporaria, sed stabili, perpetua.

2 Ut jam alienari non possit amplius, tota sui juris.

Nunc

Nunc una mihi res etiam restat, quæ est conficiunda, otium
A senibus ad potandum ut habeam: nam aliquot hos sumam dies. 1
AN. *Sed Phormio est. quid ais?* PH. *quid?* AN. *quidnam nunc facturus Phædria?*
Quo pacto satietatem amoris ait se velle sumere?
PH. *Vicissim parteis tuas acturus est.* AN. *quas* 2*?* PH. *ut fugitet patrem:*
Te suam rogavit rursum ut ageres caussam, ut pro se diceres:
Nam potaturus est apud me: ego me ire senibus Sunium
Dicam ad mercatum, ancillulam emptum, dudum quam dixit Geta:
Ne, cum hic non videant me, conficere 3 *credant argentum suum.*
Sed ostium concrepuit 4 *abs te.* 5 AN. *vide, quis egreditur.* PH. *Geta est.*

1 Ad hilaritatem scil. Adel. act. 2. sc. 4. *Ita quæso quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.* Plaut. *Hunc diem sumpsimus hilariter.* Hinc *sumptus*, And. act. 3. sc. 4. pro expensis in convivia & compotationes. *Dedit præterea in sumptum dimidium minæ.* 2 Inserta hic interrogatio, obscuram facit orationem: videtur enim Phormio roganti Antiphoni, quas? (meas partes scil.) respondere; non tamen respondet. Non enim *fugites*, sed *fugitet* dicit. nec eæ partes Antiphonis. Non igitur Antiphoni Τὸ *quas* interserenti respondet hic Phormio, sed (ut alias sæpe in his fabulis) continua oratione, *Vicissim* inquit, *p. t. acturus est Ph. ut fugitet patrem, &c.* Alio tẽpore tuas p. aget Phæ. Nunc vicissim has suas tibi commendat, ut fugiat patr. & caussam absentis suscipias. Nisi sit illud *quas* ita supplendum; ut cum ex verbis Phormionis, *vicissim, &c.* aliquid se rogandum intelligeret, promptam voluntatem testaturus, Phormionem prævenire voluerit: q. d. quas vero partes Phædriæ mihi narras & commendas? atque ita apposita fuerit Phorm. responsio. Ceterum, Plantin. ed. non ut hic, sed *Tu suas rog. rursum ut ageres: caussam ut pro se diceres.* Ita & aliæ pleræque, nisi quod ille *Te suam.* non, *Tu suam.* Ego Plantinianam libenter sequar, & veriorem puto. 3 *Conficere argentum*, quid proprie, vide act. 1. sc. 1. Hic plane contraria notione, pro, *dilapidare*, ut mox, & fortasse ex ambiguitate captatus jocus. 4 Vide Ad. act. 2. sc. 3. 5 Ostium domus tuæ: ubi tu habitas, ut Andr. act. 3. sc. 1. *crepuit a Glycerio ostium.*

ACTUS V. SCENA VI.

GETA, ANTIPHO, PHORMIO.

GE. *O Fortuna! o fors fortuna* 1! *quantis commoditatibus,*
Quam subito meo hero Antiphoni ope vestra hunc onerastis diem! 2
AN. *Quidnam hic sibi volt?* GE. *nosque amicos eju' exonerastis metu.*
Sed ego nunc mihi cesso 3, *qui non humerum hunc onero pallio:*
Atque hominem propero invenire, ut hæc, quæ contigerint, sciat?
AN. *Num tu intelligis, hic quid narret?* PH. *num tu?* AN: *nil.* PH. *tantundem ego.*
GE. *Ad lenonem hinc ire pergam: ibi nunc sunt.* AN. *heus Geta!* GE. *hem tibi.*
Num mirum, aut novum est revocari, cursum cum institueris? 4 AN. *Geta.*
GE. *Pergis hercle. nunquam tu odio* 5 *tuo me vinces.* AN. *non manes?*
GE. *Vapulabis* 6. *curialis vernula* 7 *est, qui me vocat.*
AN. *Id tibi quidem jam fiet* 8, *nisi resistis* 9, *verbero.*
GE. *Familiariorem oportet esse hunc, qui minitat* 10 *malum:*
Sed isne est quem quæro, an non? ipsu' est. PH. *congredere actutum.* AN. *quid est?*

GE.

1 *Fortuna*, incerta res: *fors fortuna*, eventus fortunæ bonus. culta ab iis qui sine arte aliqua vivunt. Don.
2 *Ita hic me amœnitate amœna amœnus onerat dies.* Plaut.
3 *Sed ego cesso hunc Ægionem onerare lætitia Senem.* ibid.
4 Tanti non est, ut illum morer, qui me revocat, quisquis est, cum nihil usitatius, quam ut festinans in via revocetur.
5 Importunitate tua.
6 Alii, *vapula*, i.e. οἴμωζε κλαίειν μακρὰν σε κελεύω.
7 Publicus curiæ servus, qui tam imperiosus est.
8 Quod verbis aliis minitaris, tibi serio fiat; *vapulabis*.
9 Stas; manes.
10 Al. *minitatur*: quod usitatius.

GE. *O omnium, quantum est, qui vivunt hominum homo ornatissime!*
Nam sine controversia a Diis solus diligere 1, *Antipho.*
AN. *Ita velim: sed, qui istuc credam ita esse, mihi dici velim.*
GE. *Satin' est, si te* 2 *delibutum gaudio reddo?* AN. *enicas.*
PH. *Quin tu hinc pollicitationes aufer, &, quod fers, cedo.* GE. *oh,*
Tu quoque hic aderas, Phormio? PH. *aderam: sed cessas?* GE. *accipe, hem;*
Ut modo argentum dedimus tibi apud forum, recta domum
Sumu' profecti: interea mittit herus me ad uxorem tuam.
AN. *Quamobrem?* GE. *omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem est, Antipho.*
Ubi in gynæceum 3 *ire occipio, puer ad me occurrit Mida;*
Pone apprehendit pallio, resupinat: respicio: rogo,
Quamobrem retineat me: ait esse vetitum intro ad heram accedere.
Sophrona modo fratrem huc, inquit, senis introduxit Chremem,
Eumque nunc esse intus cum illis. hoc ubi ego audivi, ad fores
Suspenso gradu placide ire perrexi. accessi: astiti:
Animam 4 *compressi: aurem admovi. ita animum cœpi attendere,*

1 Cui tanta felicitas contigerit.

2 Ad animum transtulit, quod est corporis. Nam *Delibutus*, unctus dicitur. D.

3 Quod aliter etiam Γυναικωνῖτις dicebatur: de quo purissimæ Latinit. autor Corn. Nepos (qui vulgo, Æmilius Probus) sic scribit: *Quem Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia, nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum: neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ Gynaconitis appellatur: quo nemo accedit nisi propinqua cognatione conjunctus.*

4 Spiritū continui, ut melius audirem.

Hoc modo sermonem captans. AN. *euge Geta.* GE. *hic pulcerrimum*
Facinus 1 *audivi: itaque pene hercle exclamavi gaudio.* 2
PH. *Quod?* G. *quodnā arbitrare?* AN. *nescio.* GE. *atqui mirificissimum:*
Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuæ. AN. *hem,*
Quid ais? GE. *cum eju' olim consuevit matre in Lemno clanculum.*
PH. *Somnium: utin' hæc ignoraret suum patrem?* GE. *aliquid credito,*
Phormio, esse caussæ, sed me censen' potuisse omnia
Intelligere extra ostium, intus quæ inter sese ipsi egerint? 3
PH. *Atque hercle ego quoque illam audivi fabulam.* 4 GE. *imo etiam dabo,*
Quo magi' credas. patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo post cum patre idem recipit se intro denuo:
Ait uterque, tibi potestatem ejus habendæ se dare:
Denique ego sum missus, te ut requirerem, atque adducerem.
AN. *Hem, quin ergo? rape me: cessas?* GE. *fecero.* AN. *o mi Phormio*
vale. PH. *vale Antipho: bene, ita me Dii ament, factum, & gaudeo.* 5
Tantam fortunam de improviso esse his datam? (*senes,*
Summa eludendi occasio est mihi nunc
Et

1 Rem verbis ornat, ex gaudii vehementia.
2 Tale quid Xenophanto accidisse memorat Aristoteles ubi ait, Οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσι, risum temere compressum, in effusiorem risum sive cachinnū interdum erumpere.

3 Dixerint, locuti sint.

4 Audivi qui ita fabularentur, sive narrarent. V. supra act. 4. sc. 3

5 Τὸ *gaudeo* ad sequentia pertinere puto, cum quod præcessit *bene factum*, vide supra act. 5. sc. 1. sufficiat: atque ita tollenda erit interrogationis nota.

Et Phædriæ curam adimere argentariam,
Ne cuiquam suorum æqualium supplex 1 *siet:*
Nam idem hoc argentum ita ut datum est ingratiis, 2
His datum erit 3: *hoc qui cogam* 4, *re ipsa repperi.*
Nunc gestus mihi voltusque est capiundus novus.
Sed hinc concedam in angiportum hunc proxumum;
Inde hisce ostendam me, ubi erunt egressi foras.
Quo me assimularam ire, ad mercatum 5, *non eo.* 6

1 Non necesse erit illi mutuari ab amicis & æqualibus. supra, Act.3. sc.3. *quod si hic pote fuisset nunc exorarier Triduum hoc, promissum fuerat.*
2 A senibus sine justa (nam de uxore ducenda res erat fictitia; & illa nunc agnita, nullus color superest) caussa per fraudem extortum.
3 In usum horum cedet.
4 Heaut. act. 1. sc.1. *quasi talenta ad quindecim coegi.*
5 Act. 5. sc. 5: *Ego me ire senibus Sunium dicam ad mercatum.*
6 Non iturum me, mutata sententia, dicam.

ACTUS V. SCENA VII.

DEMIPHO, PHORMIO, CHREMES.

DE. *Diis magnas merito gratias habeo, atque ago,*
Quando evenere hæc nobis, frater, prospere.
Quantum potest 1, *nunc conveniendus Phormio est,*
Priusquam dilapidat 2 *nostras triginta minas,*
Ut auferamus. PH. *Demiphonem, si domi est,*
Visam: ut quod. DE. *at nos ad te ibamus, Phormio.*

1 Supra, act. 4. sc.3.
2 Sup. act.5. sc.5.

PH. *De eadem hac fortasse caussa:*
DE. *ita hercle.* PH. *credidi.*
Quid ad me ibatis? ridiculum: an veremini,
Ne non id facerem, quod recepissem semel?
Heus, quanta quanta hæc mea paupertas est, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mi esset fides. 1
CH. *Estne ea ita, ut dixi, liberalis* 2*?* DE. *oppido.*
PH. *Itaque ad vos venio nunciatum, Demipho,*
Paratum me esse: ubi voltis, uxorem date.
Nam omneis posthabui mihi res, ita uti par fuit,
Postquam, tantopere id vos velle, animum advorteram.
DE. *At hic dehortatus est me, ne illam tibi darem:*
Nam qui rumor erit populi, inquit, si id feceris?
Olim cum honeste potuit, tum non est data:
Nunc viduam 3 *extrudi, turpe est: ferme eadem omnia,*
Quæ tute dudũ corã me incusaveras 4.
PH. *Satis superbe inluditis me.* DE. *qui?* PH. *rogas?*
Quia ne alteram quidem illam potero ducere.
Nam quo redibo ore ad eam, quam contempserim?
CH. *Tum autem Antiphonem video ab sese amittere*

In-

1 *Haud magna in re, sed fidei plenus.* Clc.
2 Phanium scil. And. Act. 3. sc. 1. *forma præter cæteras honesta & liberali.* & ita passim. Hæc autem inter senes, dum in via, submissiore voce.
3 Ut apud Plautum sæpe, de muliere, quæ *exacta est matrimonio*, ut in Mercatore loquitur, ubi Syra anus: *Ecastor faxim, si itidem plectantur viri, ut illæ exiguntur, quæ in se culpam commerent, Plures viri sint vidui, quam nunc mulieres.*
4 Objeceras.

Invitum eam, inque 1. DE. *tum autem video filium*
Invitum sane mulierem ab se amittere.
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Argentum jube rursum rescribi 2 *Phormio.*
PH. *Quodne ego perscripsi porro illis, quibu' debui?*
DE. *Quid igitur fiet?* PH. *si vis mihi uxorem dare,*
Quam despondisti, ducam: sin est, ut velis
Manere apud te illam, hic dos maneat, Demipho:
Nam non est æquom me propter vos decipi:
Cum ego vestri honoris caussa 3 *repudium alteræ*
Remiserim, quę tantundem dotis dabat.
DE. *I in malam rem hinc cum istac magnificentia* 4,
Fugitive 5. *etiam nunc credis te ignorarier,*
Aut tua facta adeo 6? PH. *irritor.* DE. *tune hanc duceres,*
Si tibi data esset? PH. *fac periclum.* DE. *ut filius*
Cum illa habitet apud te, hoc vestrum consilium fuit.
PH. *Quæso, quid narras?* DE. *quin tu mihi argentum cedo.*
PH. *Imo vero uxorem tu cedo.* DE. *in jus ambula.* 7
PH. *In jus? enimvero si porro esse odiosi pergitis.*

1 Submissa voce Chremes hoc illi suggerit, quod ille mox eloquitur.

2 Reddi, renumerari: quia negotia pecuniaria ut plurimum veteres apud mensarios per *scripturam* transigebant: unde etiam additur chirographis, (ut hic Don.) *Domo ex arca sua*: vel, *ex mensa Scriptura*. Hinc etiam *scribere*, pro solvere, vel tradere.

3 i. e. Vestro honori consulens, vel, proeo quo vos prosequor honore: vestri reverentia.

4 Quia dixerat, *vestri honoris Caussa*: qui magnificus prætextus.

5 Furcifer.

6 Omnia enim jam, agnita Phanio, senibus innotuerant.

7 Ad judicem eamus. D. & ita apud Plaut. sæpius

DE. *Quid facies?* PH. *egone? vos me indotatis* 1 *modo*
Patrocinari fortasse arbitramini:
Etiam dotatis 2 *soleo*. CH. *quid id nostra?* PH. *nihil*.
Hic quandam noram, cujus vir uxorem CH. *hem* DE. *quid est?*
PH. *Lemni habuit aliam.* CH. *nullus sum*. PH. *ex qua filiam*
Suscepit: & eam clam educit. 3 CH. *sepultu' sum*. 4
PH. *Hæc adeo ego illi jam denarrabo.* CH. *obsecro,*
Ne facias. PH. *oh, tun' is eras?* DE. *ut ludos facit*. 5
CH. *Missum te facimus*. PH. *fabulæ*. CH. *quid vis tibi?*
Argentum quod habes, condonamus te 6. PH. *audio:*
Quid vos, malum, ergo me sic ludificamini
Inepti vostra puerili sententia?
Nolo, volo, volo, nolo rursum: cedo, cape:
Quod dictum, indictum est: quod modo erat ratum, irritum est. 7
CH. *Quo pacto, aut unde hæc hic rescivit?* DE. *nescio:*
Nisi me dixisse nemini, id certo scio.
CH. *Monstri, ita me Dii ament, simile*. PH. *injeci scrupulum*. 8 DE. *hem,*
Hiccine ut a nobis hoc tantum argenti 9 *auferat,*
Tam aperte irridens? emori hercle satius est.

1 Ut Phanio.
2 Qualis Nausistrata, Chremetis uxor.
3 Ita alibi, non semel, pro *educat*.
4 Multi conclamatæ spei ad vitam revocati sunt, sed sepultis nulla spes reliqua.
5 Ludit: irridet, subaudi, nos. ut apud Plaut. *Exploratorem hunc faciamus ludos suppositicium, Donicum adeo ipsus sese ludos fieri senserit*: alibique quanquam etiam *nobis*, possimus: ut idem Plaut. *Nec pol ego Nemeæ credo neque ego Olympiæ, Nec usquam ludos tam festivos fieri, quam hic intus fiunt ludi ludificabiles, Seni nostro, &c.* & Ter. And. act.3.sc.3. *quos mihi ludos redderet*.
6 Eun. prol. *Habeo alia multa quæ nunc condonabuntur*. vide ibi.
7 Plaut. Aul. *At scio quo vos pacto soleatis perplexarier: Pactum, non pactum est: non pactum, pactum est: quod nobis lubet.*
8 Adel. Act. 2. sc. 2. *injeci scrupulum homini*. Vide And. Act. 5. sc. 4.
9 Ut apud Cic. *hoc tantum domestici mali*.

Ani-

Animo virili præsentique ut sis, para:
Vides tuum peccatum esse elatum foras,
Neque jam id celare posse te uxorem tuam:
Nunc quod ipsa ex aliis auditura sit, Chreme,
Id nosmet indicare placabilius est: 1
Tum hunc impuratum 2 *poterimus nostro modo* 3
Ulcisci. PH. *at at, nisi mihi prospicio, hæreo:* 4
Hi gladiatorio animo 5 *ad me affectant viam.* 6
CH. *At vereor, ut* 7 *placari possit.* DE. *bono animo es:*
Ego redigam vos in gratiam: hoc fretus, Chreme,
Cum 8 *e medio excessit* 9, *unde hæc suscepta est tibi.*
PH. *Itane mecum agitis? satis astute aggredimini.*
Non hercle ex re istius me instigasti, Demipho:
Ain' tu, ubi quæ libitum fuerit peregre 10 *feceris,*
Neque hujus sis veritus 11 *feminæ primariæ,*
Novo modo ei quin faceres contumelias, 11
Venias mihi precibus lautum peccatum tuum?
Hisce ego illam dictis ita tibi incensam dabo,

1 Ad placandam uxorem utilius, conducibilius.
2 Impurum.
3 Nostro arbitrio.
4 Ægre postea expediam.
5 Infesto, pernicioso, sanguinolento: sumpta a gladiatoribus Metaphora, quibus aut occidere aut occidi dicta lex est. Longe alia mente Philosophi veteres æquanimitatem & patientiam erga adversarios athletarum nobis commendant exemplo, quos quamvis infestis armis, non tamen & animis congredi testantur. Videatur Anton. Imper. *De seipso*, & quæ nos ibi.
6 Recta tendunt. Plaut. *Scio quam rem agat, ut me deponat vino, eam affectat viam.* Virg. *Viamque affectat Olympo.*
7 Ne non. D.
8 Quia.
9 Obiit.
10 Peregrinans in Lemno.

11 Verens: reverens fueris. nisi cum Palmerio, *Neque hujus sis veritus* (i.e. nihil veritus sis, flocci feceris:) *Quin fœm. primariæ cont. faceres*, ut Tò *ei* redundet: ut alibi sæpe.

Ut ne restinguas, lacrumis si exstillaveris. 1

DE. *Malum, quod isti dii, deæque omnes duint.* 2

Tantane affectum hominem quenquam esse audacia?

Non hoc publicitus 3 *scelus hinc deportarier*

In solas 4 *terras?* CH. *in id redactus sum loci,*

Ut nesciam prorsus, quid agam cum illo. DE. *ego scio:*

In jus eamus. PH. *in jus? huc, si quid lubet.* 5

DE. *Assequere, ac retine, dum huc ego servos evoco.*

CH. *Enim solus nequeo: accurre huc.* PH. *una injuria est* 6

Tecum. CH. *lege agito ergo.* PH. *altera est tecum, Chreme.*

DE. *Rape hunc.* PH. *itane agitis? enimvero voce est opus.*

Nausistrata, exi. CH. *os opprime.* DE. *impurum vide,*

Quantum valet. PH. *Nausistrata, inquam.* CH. *non taces?*

PH. *Taceam?* DE. *nisi sequitur, pugnos in ventrem* 7 *ingere,*

Vel oculum exclude 8. PH. *est ubi vos ulciscar probe.*

1 Totū corpus in lacrymas conversum fuerit: ex toto corpore stillaveris. D.
2 *Malum*. in magna ira, aut indignatione, usitatissima interjectio. supra Act. 4. sc. 5. *Quid tua, malum, id refert?* Hanc igitur vocem (quæ vox alioquin infausta est) cum justa Demiphoni hic expressisset indignatio: ominis diritatem (ita enim illi de talibus verbis judicabant:) statim a se deprecatur, & Phormioni imprecatur dum addit, *Quod isti,* &c. vide supra, Act. 3 s. 2. *ne quid suo suat capiti.* & Hec. Act. 3. sc. 1.
3 Publica cura atque consilio, ut quod interlit publice ex hominum conspectu longissime submoveri.
4 Desertas & solitarias. Cic. *portentum in ultimas terras exportandum*.
5 Apparet Phormionem niti ad domum Chremetis; senes vero ad forum conati trahere. Don.
6 Actio injuriarum ex lege. D.
7 Ventriculum, (qui vulgo stomachus:) ut eo crebris ictibus percusso vox & vires Phormioni ad tempus deficerent, vel, *venter*, i. e. ventris mancipium: helluo, gurges, ut ad Tit. 1. in Epimenidis versu, a Sancto Paullo citato, Cretenses appellantur γαστέρες ἀργαί, *ventres otiosi*.
8 Alii *exculpe*.

ACTUS

ACTUS V. SCENA VIII.

NAUSISTRATA, CHREMES, PHORMIO, DEMIPHO.

NA. Quis nominat me? CH. hem! NA. quid istuc turbæ est, obsecro,
Mi vir? PH. *hem, quid nunc obticuisti?* NA. *quis hic homo est?*
Non mihi respondes? PH. *hiccine ut tibi respondeat?*
Qui hercle, ubi sit, nescit 1. CH. *cave isti quidquam creduas.*
PH. *Abi: tange: si non totus friget, me eneca.*
CH. *Nihil est.* NA. *quid ergo est? quid istic narrat?* PH. *jam scies:*
Ausculta. CH. *pergin' credere* 2? NA. *quid ego, obsecro,*
Huic credam, qui nihil dixit? PH. *delirat miser*
Timore. NA. *non pol temere* 3 *est, quod tu tam times.*
CH. *Egon' timeo?* PH. *recte sane; quando nihil times,*
Et hoc nihil est, quod dico ego, tu narra. DE. *scelus!*
Tibi narret? PH. *eho tu: factum est abs te sedulo* 4
Pro fratre. NA. *mi vir, non mihi narras?* CH. *at.* NA. *quid at?*
CH. *Non opus est dicto.* PH. *tibi quidem; at scito huic opu'st.*

1 Præ terrore scil. & consternatione mentis. Plaut. *Equidem quo eam, aut ubi sim, aut qui sim, Nequeo cum animo certum investigare.* At sensu philosophico de plerisque id non minus vere dicas hominibus, ut egregie docet sapientissimus Imperator *De se ipso.*

2 Jam antea dixerat, *cave isti quidquam creduas* (i. credas.) hic iterum alieno loco ingerit, & expostulat cum uxore, quasi jam pronunciata sententia, quæ tamen nihil adhuc audiverat. plane ut illi, qui metu mortis imminentis, mortem sibi consciscunt. Meticulosum hominem, sed & vim conscientiæ ista pulcre exhibent. 3 Sine caussa. 4 Bene de fratre tuo meruisti, me irritando.

In Lemno. CH. *hem, quid ais?* DE. *non taces?* PH. *clam te*. CH. *hei mihi*. (*melius duint*.
PH. *Uxorem duxit*. NA. *mi homo, Dii*
PH. *Sic factum est*. NA. *perii misera*. PH. *& inde filiam*
Suscepit jam unam, dum tu dormis. CH. *quid agimus* 1?
NA. *Pro Dii immortales! facinus indignum, & malum!*
PH. *Hoc actum est*. NA. *an quidquam hodie est factum indignius?*
Qui mi, 2 *ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes*. 3
Demipho, te appello: nam me cum hoc ipso distædet loqui.
Hæccine 4 *erant itiones crebre, & mansiones diutinæ*
Lemni? hæccine erat, quæ nostros fructus minuebat vilitas? 5
DE. *Ego, Nausistrata, esse in hac re culpam meritum non nego,*
Sed ea quin sit ignoscenda. 6 PH. verba fiunt mortuo. 7
DE. *Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo*. 8
Vinolentus fere abhinc annos quindecim mulierculam
Eam compressit, unde hæc nata est, neque post illa unquam attigit.
Ea mortem obiit: e medio abiit 9: *qui fuit in re hac scrupulus*.

1 Metu stupentis verba hæc, & de fuga cogitantis.
2 Oratio imperfecta, iratæ ac stomachanti conveniens. q.d. an quicquam hoc meo viro, aliisque similibus (vel hoc hominum genere) indignius, qui &c. Τὸ *mi* redundat; ut alibi sæpe: an elegantiæ caussa, incertum est. Heaut. *Is mihi ubi adbibit plus paullo, sua quæ narrat facinora!*
3 Plaut. *Ain tu, apud amicum munus adolescentuli fungare? uxori excuses te, & dices senem?*
4 Si hæc vera lectio, tum fuerit enallage generis neutrius, pro fœminino: sed magis probem, quod in Plantin. aliisque reperitur. *Hacine*.
5 Supra, Act. 5. sc. 3. *nam ex his prædiis*, & quæ ibi sequuntur.
6 Quis, qui sit paullo æquior dubitet, scil. vel tale quid. Al. ed. *Sed eam quæ sit ignoscenda*: in eandem sententiam. 7 Frustra hæc verborum (quibus iratam Nausist. placare studebat Demipho) opera Chremeti impenditur, qui jam pro mortuo habendus. 8 *Odio tuo* pro, *odio tui*: Græcorum imitatione. ita & *negligentia tua* capiendum. 9 Bis idem dicit, & merito hic immoratur, ubi præcipuum caussæ presidium. Supra. *Ego redigam res in gratiam, hoc fretus Chreme*. &c.

Quam

Quam ob rem te oro, ut alia facta tua sunt, æquo animo hoc feras.

NA. *Quid ego æquo animo? cupio misera in hac re jam defungier.* 1

Sed quid sperem? ætate porro minu' peccaturum putem?

Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.

An mea forma atque ætas nunc magis expetenda est, Demipho?

Quid mihi hic affers, quam ob rem exspectem, aut sperem porro non fore?

PH. *Exequias Chremeti, quibus commodum ire, jam tempus est.* 2

Sic dabo 3. *age nunc, Phormionem, qui volet, lacessito:*

Faxo tali eum mactatum 4, *atque hic est, infortunio.*

Redeat sane in gratiam: jam supplicii satis est mihi:

Habet hæc, ei quod, dum vivat, usque ad aurem obganniat. 5

NA. *At meo merito credo* 6. *quid ego nunc commemorem, Demipho,*

Singillatim, qualis ego in istum fuerim? DE. *novi æque omnia*

Tecum 7. NA. *merito hoc meo hoc videtur factum?* DE. *minime gentium:*

Verum, quando jam accusando fieri infectum non potest,

Ignosce: orat, confitetur, purgat. quid vis amplius?

1 Defungi, desinere (illum scil.) *finem in istac faciat*. Ad. Act.5.sc.9.

2 Vetus indicendi funeris formula. Chremeti, ut mortuo, insultat impudens parasitus. Ita & Plaut. in Asin. *ecquis currit pollinctorem accersere? Mortuus est Demænetus!*

3 Sic tractabo. Heaut. Act.5.sc.2 *Adeo exornatum dabo*.

4 Vide act. 1.sc.1.

5 Ad aurem obgan. usque; ut in istis, *Naturam expellas furca licet, usque recurret*.

6 Ironice.

7 Plaut. *Eloquere, ut quod ego nescio, id tecum sciam.*

PH.

PH. *Enimvero, prius quam hæc dat veniam, mihi prospiciam & Phædriæ.*
Heus Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi. NA. *quid est?*
PH. *Ego minas triginta ab isto per fallaciam abstuli:*
Eas dedi tuo gnato. is pro sua amica lenoni dedit.
CH. *Hem, quid ais?* NA. *adeon' indignum tibi videtur, filius*
Homo adolescens unam si habet amicam, tu uxores duas?
Nil pudere? quo ore illum objurgabis 1? responde mihi.
DE. *Faciet, ut voles.* NA. *imo, ut meam jam scias sententiam,*
Neque ego ignosco, neque promitto quidquam, neque respondeo,
Prius quam gnatum video. ejus judicio permitto omnia. is
Quod jubebit, faciam. PH. *mulier sapiens es, Nausistrata.*
NA. *Satin' id est tibi?* PH. *imo vero pulcre discedo, & probe,*
Et præter spem. NA. *tu tuum nomen dic quod est.* PH. *min'? Phormio,*
Vestræ familiæ hercle amicus, & tuo summus 2 Phædriæ.
NA. *Phormio, at ego ecastor posthac tibi, quod potero, & quæ voles,*
Faciamque, & dicam. PH. *benigne dicis.* NA. *pol meritum est tuum.*

1 Juven: *Unde tibi frontem Libertatemque parentis, cum facias pejora senex?*

2 Eun. Act. 2. sc. 2. *plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho.*

PH.

PH. *Vin' primum hodie facere quod ego gaudeam, Nausistrata,*
Et quod tuo viro oculi doleant 1? NA. *cupio*. PH. *me ad cœnam voca*.
NA. *Pol vero voco*. DE. *eamus intro hinc*. NA. *fiat*. *sed ubi est Phædria,*
Judex noster? PH. *jam hic faxo aderit*. *Vos valete & plaudite*.

1 Propter quod vir tuus ringatur? quod sit illi ἀλγηδὼν ὀφθαλμῶν, ut Græci vulgo.

HECYRA
P. TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, SEX. JULIO CÆSARE ET CN. CORNELIO DOLABELLA ÆDILIBUS CURULIBUS. NON PLACUIT. ITERUM DATA, CN. OCTAVIO T. MANLIO COSS. L. ÆMILII PAULLI LUDIS FUNEBRIBUS. NON EST PLACITA. TERTIO RELATA Q. FULVIO, L. MARTIO ÆDILIBUS CURULIBUS. EGIT L. AMBIVIUS TURPIO. PLACUIT. ANNO AB URBE CONDITA DLXXXVIII. ANTE CHRISTUM NATUM CLXIII. ITERATA A.U. DLXXXIX.

FABULÆ
INTERLOCUTORES.

BACCHIS *meretrix*.
LACHES *senex*.
MYRRHINA *mulier*.
PAMPHILUS *adolescens*.
PARMENO *servus*.
PHIDIPPUS *senex*.
PHILOTIS *meretrix*.
PHILUMENA *meretrix*.
SOSIA *servus*.
SOSTRATA *mulier*.
SYRA *anus*.

PERSONÆ MUTÆ.

PHILUMENA *puella*.
SCIRTUS *puer*.

ERAS-

ERASMI

IDIOMATA PERSONARUM PRÆCIPUARUM.

Bacchis, *meretrix bona & prudens.*
Laches, *maritus Sostratæ imperiosus. Alias natura prudens & multi consilii.*
Myrrhina, *mater Philumenæ, bonoris liberorum studiosissima, non tamen satis mariti reverens.*
Pamphilus, *natura prorsum amori deditus, magis tamen in promissis fidelis & honoris cupidus.*
Parmeno, *servus levis, Hero bene serviens.*
Phidippus, *pater & maritus nimium mitis & suis indulgens.*
Philotium, *meretrix juvencula, artium meretriciarum non satis gnara.*
Philumena, *uxor lenis, modesta, prudens, contumelias mariti libenter perpetiens.*
Sosia, *servus non satis hero addictus.*
Sostrata, *Matrona bona, modesta & prudens, liberorum etiam nurus amans, & mariti reverens.*
Syra, *lena pessima & vaferrima.*

RATIO NOMINUM.

Bacchis, *vide Heautontimor.*
Laches, *vide Eunuch.*
Myrrhina, *matronale nomen* ἀπὸ τ̃ μυῤῥίνης *vel* μυρσίνης *myrto, qua magistratus quondam coronabantur: Fuit & nomen Amazonis. Hom. Iliad* β.
Pamphilus, *vide Andriam.*
Parmeno, *vide Eunuchum.*

Phi-

Phidippus, *a parsimonia equestri: ex φιδῶ parsimonia, & ἵππος equus: gloria rei equestris apud veteres ingens & sumtus magni fuerunt.*

Philotis, *a* φιλότης *amicitia, amor, benevolentia, nisi forte in nomine sit aurium significatio, & tum componeretur ex φίλος amicus & οὖς ὠτός, auris. Hinc &* Philotium.

Philumena, *quasi* φιλουμένη, *amabilis.*

Sosia, *vide Andriam.*

Sostrata, *vide Heautont.*

Syra, *Gentile nomen, Syriaci generis Mulier.*

HECYRÆ ARGUMENTUM,

C. SULPICIO APOLLINARI AUTORE.

Uxorem duxit Pamphilus Philumenam,
Cui quondam ignorans virgini vitium obtulit:
Ejusque, per vim quem detraxit, annulum,
Dederat amicæ Bacchidi meretriculæ:
Dein profectus in Imbrum est: nuptam haud attigit.
Hanc mater utero gravidam, ne id sciat socrus
Ut ægram ad se transfert. revertit Pamphilus:
Deprehendit partum: celat: uxorem tamen
Recipere non volt. Pater incusat Bacchidis
Amorem; dum se purgat Bacchis, annulum
Mater vitiatæ forte agnoscit Myrrhina:
Uxorem recipit Pamphilus cum filio.

ALIUD,

ALIUD, M. ANT. MURETI.

PAmphilus, Lachetis e Sostrata uxore filius, Bacchidem meretricem deperibat. is cum aliquando noctu ad eam temulentus iret, in Philumenam Lachetis & Myrrhinæ filiam, incidit, eamq; in via per vim compressit: atq; ita effugit, ut neq; ipse eam, neq; puella ipsum cognoscere potuerit. In illa autem lucta etiam annulum ei detraxit, eumque Bacchidi dono dedit. paullo post pater eum, tum ut a meretricio amore averteret, tum ut præsidium suæ senectuti pararet, ad uxorem ducendam perpulit. Contigit, ut ea ipsa uxor ei daretur, quam ipse constupraverat: gaudente admodum puellæ matre, quæ, quia sola conscia erat filiam e stupro gravidam esse, quamprimum eam collocare properabat, ut, si forte post aliquot menses pareret, nuptiis, quemadmodum sæpe fit, obtegeretur stuprum. Cecidit res longe aliter, ac putabatur. etenim Pamphilus, qui invitissimus adjecisset animum ad rem uxoriam, quique avellere se de repente a Bacchidis amore non posset, ita dormit cum uxore, ut eam ne attigerit quidem. Bacchis, quod ea viva nunquam se uxorem ducturum, sæpe ei promiserat Pamphilus, nonnullam sibi ab eo factam injuriam putans, multo ei minus quam solebat, placida, & obsequens esse cœpit. eo factum est, ut Pamphilus ei se paullatim subduxerit, quamque prius spernebat uxorem, ejus mirificum quemdam amorem animo conceperit. Interea quiddam accidit, ut iter Pamphilo in Imbrum esset. profecto eo, Philumena, quæ intumescere sibi uterum sentiret, cum aliorum, tum socrus imprimis suæ conspectum

es-

effugiebat: tandem cum in eo esset, ut celare vix posse amplius videretur, sumpta occasione, per sacrificandi speciem, ad matrem se, unam omnium rerum consciam, confert. Post dies complusculos mittit Sostrata, qui eam accerserent. respondetur, ægrotam esse. it, ut eam saltem viseret. non admittitur. Phidippus accusare uxorem, & dicere, hæc omnia illius culpa contingere: illa contra excusare se, & culpam deprecari; nullius se rei consciam esse, cur sua consuetudo nurui odiosa esse debeat. Interea rediit Pamphilus, atque ita sors tulit, ut quo die ipse Athenas appulit, eo ipso Philumena partu levaretur. Cum igitur videndi cupidus (ægrotare enim occeperat, & ita amabat ut qui vehementissime) subito ad eam ingressus esset, peperisse deprehendit. Ibi eum Myrrhina exeuntem prosecuta, lacrumans, obtestari cœpit, quando ea res nihil ipsi nocitura esset, ne reciperet quidem uxorem, si ita videretur: sed tamen ne famam illius proderet, ita se facturum recipit. Cum igitur neque vellet uxorem recipere, neque rursum veram afferret caussam; suspicati sunt senes, eum Bacchidis adhuc amore impeditum, ea de caussa ab uxore abhorrere. Accersitam itaque Bacchidem objurgat Phidippus: ea, cum se illi purgasset, jubetur ad mulieres ingredi, & eis quoque illam suspicionem adimere. Ingreditur, annulum habens in digito, quem olim Philumenæ ereptum, sibi dederat Pamphilus. is annulus effecit, ut vitiatam esse ab ipso Pamphilo Philumenam, cognosceretur. Lætus Pamphilus & uxorem & filium recipit.

TE-

TERENTII HECYRÆ

PROLOGUS.

Hecyra 1 est huic nomen fabulæ. hæc cum data
Est nova, novum intervenit vitium 2 & calamitas,
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:
Ita populus studio stupidus in funambulo 3
Animum occuparat. nunc hæc plane est pro nova:
Et is, qui scripsit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, ut iterum possit vendere. 4
Alias cognostis ejus: quæso hanc noscite.
Orator 5 ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator sim, eodem ut jure uti senem
Liceat, quo jure sum usus adolescentior,
Novas 6 qui exactas feci ut inveterascerent, 7

1 Ἑκυρὰ socrus. Inde autem nomen, quia per socrus & soceros (ut Don. in præfatione) pleraque hic aguntur.
2 Ex disciplina augurũ petita verba vitiosi .n. magistratus, vel vitio creati, qui interveniente aliquo infausto omine creati.
3 Qui Græce, χοινοβάται, & in τῶν θαυματοποιῶν (miranda repræsentantiũ) numero.
4 Reddit caussam, cur post funambuli spectacula, intermissa fabula non sit relata, sive denuo introducta: ideo scilicet, quia maluit in novos ludos differre, ut tum pro nova (tanta Poetæ fiducia) venderet. atque ita maluit avarum Poetam (ut recte Don. hic) inducere, quam suo operi diffidentem.
5 Hic novus Prologus (ut in Plantin. & aliis plerisque, editione) incipit, cum bis jam exacta fabula tertio non sine periculo reduceretur, atque ideo Prologo singulari arte elaborato (qualem hunc esse pluribus docet Don.) indigeret. loquitur autem L. Ambivius, histrio; magnæ tum, ut videtur, apud populum existimationis. 6 Cæcilii sc. veteris poetæ Comici celeberrimi. 7 In consuetudinem venirent, spectarentur, amarentur. D.

No

1 Poema: fabula.

2 In parte earum, ut, *Partim hominum*, pro, pars hominum: de quo Aul. Gell. l. 10. c. 13.

3 Quid igitur mirum, si Terentio Poetæ in una accidit, quod Cæcilio in multis?

4 Cæcilium sc.

5 Cum a populo spretæ & explosæ Cæcilii fabulæ.

Ne cum poeta scriptura 1 *inveterasceret.*
In his, quas primum Cæcili didici novas,
Partim 2 *sum earum exactus, partim vix steti.* 3
Quia sciebam dubiam fortunam esse scenicam,
Spe incerta certum mihi laborem sustuli.
Easdem agere cœpi, ut ab eodem alias discerem,
Novas studiose, ne illum ab studio abducerem,
Perfeci, ut spectarentur: ubi sunt cognitæ,
Placitæ sunt, ita poetam 4 *restitui in locum,*
Prope jam remotum injuria advorsarium
Ab studio, atque ab labore, atque arte musica.
Quod si scripturam sprevissem in præsentia 5, *&*
In deterrendo voluissem operam sumere
Ut in otio esset potius quam in negotio;
Deterruissem facile, ne alias scriberet.
Nunc quid petam, mea caussa, æquo animo attendite.
Hecyram ad vos refero, quam mihi per silentium
Nunquam agere licitum est, ita eam oppressit calamitas.
Eam calamitatem vostra intelligentia
Sedabit, si erit adjutrix nostræ industriæ.

Cum

Cum primum eam agere cœpi, pugilum gloria, 1
Funambuli eodem accessit exspectatio:
Comitum 2 *conventus, strepitus, clamor mulierum*
Fecere, ut ante tempus exirem foras.
Vetere 3 *in nova* 4 *cœpi uti consuetudine,*
In experiundo ut essem 5*: refero denuo;*
Primo actu placeo. cum interea rumor venit,
Datum iri gladiatores. populus convolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.
Ego interea meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est: otium & silentium est.
Agendi tempus mihi datum est: vobis datur
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per vos artem musicam 6
Recidere ad paucos: facite, ut vestra autoritas
Meæ autoritati 7 *fautrix adjutrixque sit.*
Si nunquam avare statui pretium arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vostris commodis; 8
Sinite impetrare me, qui in tutelam meam
Studium suum, & se 9 *in vostram commisit fidem,*

1 Qui pro gloria pugnant, & quorum victoriæ maxime gloriosæ solent esse. Cic. *Acinas pugil, Olympionices, quod est apud Græcos prope majus & gloriosius, quam Romæ triumphasse.* vel *pugilum gloria,* i.e. pugiles; ut apud Græcos, βίη Πελάμοιο, i.e. Πελίαμος, ἱερὸν μῆνος Ἀλκινόοιο, i.e. Alcinous, & id genus alia.

2 Qui pugiles affectabantur. vel servi, & qui de plebe homines. Hor. *Acta decet sanum comitem toga.*

3 Qua usus fuerā in Cecilianis fabulis.

4 Comœdia sc. novæ enim Terentii Comœdiæ si cum Cæcilianis comparentur.

5 *Sed quid tentare nocebit.* Ovid.

6 Poetica supra, *atque uo arte Musica.*

7 Qui Terentium tutari & erigere in me susceperim.

8 Vestræ voluptati.

9 Suam personam.

Ne

Ne eum circumventum inique iniqui irrideant.
Mea caussa caussam hanc accipite, & silentium
Date, ut libeat scribere aliis, mihique ut discere
Novas expediat, posthac pretio emptas meo. 1

1 Fabulas interdum histriones, ut hic; interdum Ædiles, ut Eunuchum, (si ludi erant publici) emebant.

ACTUS I.

SCENA I.

PHILOTIS, SYRA.

PH. Per pol quam paucos 1 reperias meretricibus
Fideleis evenire amatores, Syra.
Vel 2 hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi,
Quam sancte, ut quivis facile posset credere, 3
Nunquam illa viva ducturum uxorem domum:
En! duxit. SY. ergo propterea te sedulo
Et moneo, & hortor, ne cujusquam misereat,
Quin spolies, mutiles, laceres, quemquem nacta sis.
PH. Utin' eximium 4 neminem habeam? SY. neminem:
Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit,
Quin ita paret sese abs te ut blanditiis suis
Quam minimo pretio suam voluptatem expleat.

1 Pol perquam paucos.

2 Veluti.

3 Parenthesis, *ut quivis fac. pos. credere*.

4 Præter alios charum.

Hi-

Hiscine tu, amabo, non contra insidiabere? 1
PH. *Tamen eandem pol esse omnibus* 2, *injurium est.*
SY. *Injurium est autem* 3 *ulcisci adversarios?*
Aut qua via captent te illi, eadem ipsos capi? 4
Eheu me miseram! cur non aut istæc mihi
Ætas & forma est, aut tibi hæc sententia?

1 *Par pari referes?* Eun. Act. 3. sc. 1.
2 Eodem modo omnes tractare.
3 Recte hoc illa, ut fœmina; cum vindicta nulli magis delectentur quam fœminæ, & qui fœmineos animos gerunt. *quippe minuti semper & infirmi est animi exiguique voluptas ultio. continuo sic collige, quod vindicta Nemo magis gaudet quam fœmina*, ut optime Juven. Sat. 13. qui longe aliter saniores quosque Philosophos olim precepisse ibi docet. 4 *Tu si me impudicitiæ captas, non potes capere.* Plaut.

ACTUS I. SCENA II.

PARMENO, PHILOTIS, SYRA.

PA. *Senex si quæret me, modo isse dicito*
Ad portum percontatum adventum Pamphili.
Audin', quid dicam, Scirte? si quæret me, uti 1
Tum dicas: si non quæret, nullus dixeris, 1
Alias ut uti possim caussa 2 *hac integra.*
Sed videon' ego Philotium? unde hæc advenit?
Philotis, salve multum. PH. *o salve Parmeno.*
SY. *Salve mecastor, Parmeno.* PA. *& tu ædepol, Syra.*
Dic mihi, Philoti, ubi te oblectasti tam diu?

1 Minime dixeris. ut And. Act. 2. sc. 2. *Liberatus sum, Dave, hodie tua opera. D. At nullus quidem.* i.e. minime vero.
2 Προφάσει, prætextu.

PH. *Minime me equidem oblectavi, quæ cum milite*
Corinthum hinc sum profecta inhumanissimo:
Biennium ibi perpetuum misera illum tuli. 1
PA. *Ædepol te desiderium Athenarum arbitror,*
Philotium, cepisse sæpe, & te tuum
Consilium contempsisse. PH. *non dici potest,*
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi a milite,
Vosque hic videndi, antiqua ut consuetudine
Agitarem inter vos libere convivium.
Nam illi haud licebat nisi præfinito loqui
Quæ illi placerent. PA. *haud opinor commode*
Finem statuisse orationi militem. 2
PH. *Sed quid negoti hoc? modo quæ narravit mihi*
Hic intus Bacchis? quod ego nunquam credidi
Fore, ut ille hac viva posset animum inducere
Uxorem habere. PA. *habere autem?* PH. *eho tu: an non habet?*
PA. *Habet, sed firmæ hæ vereor* 3 *ut sint nuptiæ.*

1 Infra. act. 4. sc.3. *Ibi ego te, & tu me feres.*
2 Jocandi materiam arripit vernula more suo, ex verbis mulieris non alias sane valde ambiguis, sed quæ tamen in alium sensum torqueri possint. Dixerat Philotium, haud licuisse sibi nisi *præfinito loqui, &c.* apud militem scil. qui ejus esset ingenii, quale describitur, Eun. act. 2. sc.2. *est genus hominum, &c.* Optime illa ostendunt quid hic sit, *præfinito loqui*. Quia autem & illi qui *ad legem & regulam* (ut Quintil. alicubi loquitur) id est ad amussim præceptorum rhetoricorum loqui student, & sermonem sollicite exigunt, ii quoque non male *præfinito* loqui dicantur; & militaris oratio ut plurimum incultior, (unde & illud ejusdem Quintil. *Simpliciora militares decent*; & in Eun. per ironiam, de milite, *Attica elegantia*) eo trahit Parmeno, quasi de oratione ex preceptis artis, cujus se magistrum profiteretur miles, instituenda locuta esset. Etiam Persius, *gentem hircosam centurionum*; & alio loco; *hircosos centuriones*, pro agrestibus & indoctis posuit: ut ibi docti viri, qui & vetus proverbium στρατιωτικὴ ἀλογία, ad hominem stupidum referunt. 3. Ne non, Andr. Act.2.sc.2. *Id paves ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas*; i. e. *ne non ducas*; ut ibi Don.

PH.

PH. *Ita dii deæque faxint, si in rem est Bacchidis.*
Sed qui istuc credam ita esse? dic mihi Parmeno.
PA. *Non est opus prolato hoc: percontarier*
Desiste. PH. *nempe ea caussa, ut ne id fiat palam.* 1
Ita me dii amabunt, haud propterea te rogo ut
Hoc proferam, sed tacita ut mecum gaudeam.
PA. *Nunquam dices tam commode, ut tergum meum*
Tuam in fidem committam. PH. *ah noli, Parmeno:*
Quasi tu non multo malis narrare hoc mihi,
Quam ego, quæ percontor, scire. PA. *vera hæc prædicat:*
Et mi illud vitium maximum 2 *est. si mihi fidem*
Das te tacituram, dicam. PH. *ad ingenium redis.*
Fidem do, loquere. PA. *ausculta.* PH. *istic sum.* PA. *hanc Bacchidem*
Amabat, ut cum maxime 3 *tum Pamphilus,*
Cum pater, uxorem ut ducat, orare occipit:
Et hæc, communia omnium quæ sunt patrum,
Sese senem esse dicere, illum autem unicum:
Præsidium velle se senectuti suæ.
Ille se primo negare 4: *sed postquam acrius*

1 Ea nempe tibi metuendi sive celandi caussa, ne per me aliis innotescat, quod mihi dixeris.

2 Hæc ille secum, ut Philotis non audiat.

3 Amabat tum, ut cum maxume (amabat, scil.) *i.e.* nunquam magis quam tum amaverat.

4 Posse ducere scil.

Pater instat, fecit animi ut incertus foret,
Pudorin' anne amori obsequeretur magis. 1
Tundendo atque odio 2 *denique effecit senex:*
Despondit ei gnatam hujus vicini proxumi.
Usque illud visum est Pamphilo neutiquam grave,
Donec jam in ipsis nuptiis 3, *postquam videt*
Paratas, nec moram ullam, quin ducat, dari;
Ibi demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem 4
Si adesset, credo ibi ejus commisceresceret.
Ubicunque datum erat spatium solitudinis,
Ut conloqui mecum una posset: Parmeno,
Perii, quid ego egi? in quod me conjeci malum?
Non potero hoc ferre, Parmeno. perii miser.
PH. *At te dii deæque perduint cum isto odio, Laches.*
PA. *Ad pauca ut redeam* 5, *uxorem deducit domum* 6.
Nocte illa prima virginem non attigit:
Quæ consecuta est nox, eam nihilo magis. 7
PH. *Quid ais? cum virgine una adolescens cubuerit,*
Plus potus, sese illac abstinere ut potuerit?

Non

1 Ovid. *Pudor est qui suadeat istinc, Hinc dissuadet amor, victus pudor esset amore: sed leve si munus, &c.*
2 Sæpius eadem repetendo, atque importunitate.
3 Positus constitutusve: ut hic Don. vel, *in ipsis nuptiis*. i. e. in tempore & celebritate.
4 Credo ipsam Bacchidem; pro, credo quod ipsa Bacchis, &c. ut supra. *Metuo lenonem*, pro, *metuo ne leno*, *&c.*
5 Ut paucis absolvam. Phorm. 4.3. *Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias.*
6 Quod vulgo, *uxorem ducis*, vel, *domum ducit*. Plaut. *Nam bona uxor, si ea quidem deducta est usquam gentium, ubi ea posset inveniri? verum egone eam ducam domum, Quæ mihi dicat, &c.*
7 Ea nocte eam nihilo magis attigit.

Non verisimile dicis: nec verum arbitror.

PA. *Credo ita videri tibi. nam nemo ad te venit,*

Nisi cupiens tui: ille invitus illam duxerat.

PH. *Quid deinde fit?* PA. *diebus sane pauculis*

Post Pamphilus me solum seducit foras,

Narratque, ut virgo ab se integra etiam tum siet:

Seque ante eam quam 1 uxorem duxisset domum,

Sperasse, eas tolerare posse nuptias.

Sed quam decrerim me non posse diutius

Habere, eam ludibrio haberi 2, Parmeno,

Quin integram itidem reddam, ut accepi a suis,

Neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.

PH. *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.*

PA. *Hoc ego proferre, incommodum esse mihi arbitror;* 3

Reddi patri 4 autem, cui tu nihil dicas vitii, 5

Superbum est: sed illam spero, ubi hoc cognoverit,

Non posse se mecum esse 6, abituram denique.

PH. *Quid interea? ibatne ad Bacchidem?* PA. *quotidie:*

Sed, ut fit, postquam hunc alienum ab sese videt,

1 *Antequam eam uxorem.*

2 Nove, inquit Don. pro vitiari: & honestum pudorisque plenum verbum pronunciat. recte hoc, ex sanctæ linguæ consuetudine; ut Gen. 39. 14. ubi vulgata non male, *illudere*, quomodo & alii Latini autores in eadem notione.

3 Propter patris iram, qui autor istarum nuptiarum.

4 Proprio patri Phidippo.

5 Sine justæ caussæ allegatione.

6 Uxoris loco; ut apud Plautum sæpe.

Maligna multo & magis procax 1 *facta illico est.*

PH. *Non ædepol mirum.* PA. *atque ea res multo maxume*

Disjunxit illum ab illa, postquam & ipse se,

Et illam, & hanc, quæ domi erat, cognovit satis,

Ad exemplum ambarum mores earum æstimans 2

Hæc, ita uti liberali esse ingenio decet, 3

Pudens, modesta, incommoda atque injurias

Viri omneis ferre, & tegere contumelias.

Hic animus partim uxoris misericordiæ

Devictus 4, *partim victus hujus injuriis,*

Paullatim elapsu' st Bacchidi, atque huic 5 *transtulit*

Amorem, postquam par ingenium nactus est. 6

Interea in Imbro 7 *moritur cognatus senex*

Horunc; ea 8 *ad hos redibat lege hereditas.*

Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.

Relinquit cum matre hic uxorem: nam senex

Rus abdidit se: huc raro in urbem commeat.

PH. *Quid adhuc habent infirmitatis* 9 *nuptiæ?*

PA. *Nunc audies. primum dies complusculos*

Be-

1 Impudēs. D.
2 Mores earum comparans ac contendens; & de utriusque moribus ex hac comparatione judicās.
3 Ut eam decet quæ liberali sit ingenio. Cæterum posterius membrum comparationis consulto omittit, ne meretricem absentem insectando, præsentem offenderet.
4 Alii melius *Devinctus. devinctus, victus,* elegans παρόμοιον.
5 Alii, *huc.*
6 Quod mori & amori suo melius congrueret: ille *pius ac pudicus* ut paullo supra; hęc *pudens. modesta, &c.* ut modo.
7 Insula Thraciæ proxima.
8 Quæ ex cognato sene. nam mortui senis commemoratio, ex communi loquentium consuetudine, tacitam habet & hereditatis significationem, quo spectat relativum illud *ea.*
9 Instabilitatis. Phor. Act. 5. sc. 1.

Bene conveniebat ſane inter eas: interim
Miris modis odiſſe cœpit Soſtratam,
Neque lites ullæ inter eas, poſtulatio 1
Nunquam. PH. *quid igitur?* 2 PA. *ſi quando ad eam acceſſerat*
Confabulatum, fugere e conſpectu illico,
Videre nolle. denique, ubi non quit pati,
Simulat ſe a matre accerſi ad rem divinam 3. *abit.*
Ubi illic eſt dies complureis, accerſi jubet. 4
Dixere cauſſam 5 *tunc neſcio quam: iterum jubet:*
Nemo remiſit. poſtquam accerſunt ſæpius,
Ægram eſſe ſimulant mulierem. noſtra illico
It viſere ad eam: admiſit nemo. hoc ubi ſenex
Reſcivit, heri ea cauſſa rure huc advenit,
Patrem continuo convenit Philumenæ.
Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio:
Niſi 6 *ſane curæ eſt, quorſum eventurum hoc ſiet.*
Habes omnem rem: pergam quo cœpi hoc iter.
PH. *Et quidem ego. nam conſtitui* 7 *cum quodam hoſpite*
Me eſſe illum conventuram. PA. *Dii vortant bene*
Quod agas. PH. *vale.* PA. *& tu bene vale, Philotium.*

1 Expoſtulatio: querela. ex quibus non ſolum amor ſæpe confirmatur: (*Amantium iræ, amoris redintegratio eſt* And. Act. 3. ſc. 3.) ſed & dulcior interdum fit amoris fructus; ut apud Ælianum. De Var. Hiſt. neſcio quis, εἰ δέ τι καὶ ἐγὼ ἠθῶν ἐπαΐω, ἥδιστον δοκεῖ εἶναι τοῖς ἐρῶσι πρὸς τὰ παιδικὰ ἐκ διαφορᾶς καταλλάττεσθαι.

2 Unde igitur de odio tibi conſtat?

3 Tum enim amici & familiares vocari ſolebant.

4 Socrus ſcil.

5 Neſcio quid cauſſati ſunt.

6 Vide Phor. Act. 3. ſc. 1.

7 Heaut. Act. 4. ſc. 4. *Aut cum venturum dixero & conſtituero, &c.*

ACTUS II.

SCENA I.

LACHES. SOSTRATA.

LA. PRo deum atque hominum fidem! quod hoc genus est 1, quæ hæc conjuratio,

Ut omnes mulieres eadem æque studeant, nolintque omnia 2?

Neq; declinatam 3 quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias:

Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus 4. viris

Esse advorsas, æque studium est, similis est pertinacia.

In eodem omnes mihi videntur ludo 5 docta ad malitiam: &

Ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certo scio.

SO. Me miseram, quæ nunc, quamobrem accuser, nescio: LA. hem

Tu nescis? SO. non, ita me dii bene ament, mi Laches,

Itaque una inter nos agere ætatem liceat 6. LA. dii mala probibeant. 7

SO. Meque abs te immerito esse accusatam, postmodum resciscet. LA. scio.

Te immerito? an quidquam pro istis factis dignum te dici potest,

1 *Quod genus*, i.e. *hominum*: Virg. vel eo respicit, quia ut genus, ita & mores sæpe: boni ex bonis, &c. vide Phorm. Act. 1. sc. 2.
2 Men. Γυνὴ Γυναικὸς πάντοτ' οὐδὲν διαφέρει.
3 Flexam, vel inflexam: ne parum sit, diversam, vel dissimilem dixisse. D.
4 Necessaria sententiæ ἀμφιβολία, ad describendam utramque personam, ait hic Don. ambiguitas autem ex eo, quod utrumque *Socrus*, & *nurus*, vel ut accusativi, vel ut nominativi possint accipi; sed ideo quæsita ambiguitas, quia utrolibet accipias modo, æque vera fuerit oratio, nam & Τὰς Socrus ut plurimum oderunt αἱ nurus: & Τὰς nurus αἱ Socrus. 5 In eadem schola: vel eodem Gymnasio. 6 Virg. *Omnes ut tecum meritis pro talibus annos exigat, & pulcra faciat te prole parentem*. 7 Ut una inter nos agamus ætatem. Plaut. in Trin. M. *Quid agit tua uxor, ut vales? plus quam ego volo*; & quæ ibi sequuntur.

Quæ me, & te, & familiam dedecoras,
filio luctum paras?
Tum autem ex amicis inimici ut sint
nobis affines, facis;
Qui illum decrerunt dignum, suos cui
liberos committerent.
Tu sola exorere 1, *quæ perturbes hæc*
tua impudentia.
SO. *Egone?* LA. *tu inquam mulier,*
quæ me omnino lapidem, haud
hominem putas. 2
An quia ruri esse crebro soleo, nescire arbitramini,
Quo quisque pacto hic vitam vestrorum exigat?
Multo melius, hic quæ fiunt, quam
illic, ubi sum assidue, scio:
Ideo quia, uti vos mihi domi eritis,
proinde ego foris. 3
Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam:
Minimeque adeo mirum: & ni id fecisset, magis mirum foret.
Sed non credidi adeo, ut etiam totam
hanc odisset domum:
Quod si scissem, illa hic maneret potius,
tu hinc isses foras.
At vide, quam immerito ægritudo hæc
oritur mi abs te, Sostrata:
Rus habitatum abii, concedens vobis,
& rei serviens 4,
Sumptus vostros otiumque 5 *ut nostra*
res 6 *posset pati,*

1 Emergis, repetiris, verbum hoc impudentiam notat. Don. recte sane. nam Tò *oriri* proprie de magnis dicitur, ut de Sole, vulgo. & Hor. de Aug. *Nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes.* Hic igitur de muliere, cum indignatione, ac contemptu: q. d. Tu muliercula inventa es, quæ tantum tibi pro tua impudentia sumeres, &c. 2 Heaut. Act. 5. sc. 1. *Non (ita me dii ament) auderet hæc facere viduæ mulieri, Quæ in me fecit.* ibid. *Quot res dedere, ubi possem persentiscere, nisi essem lapis?* At Plautus, etiam ad hominem vafrum & rigidum transtulit: ut in Mostell. *Alter hoc Athenis nemo doctior dici potest. Verba dare illi non magis hodie quisquam, quam lapidi potest.* 3 Honesta curiositatis excusatio: nempe quod ab illarum vita & conversatione domestica sua fama foris penderet; quæ bona, si vita illarum talis; mala, si & illa. 4 Rei faciendæ & augendæ dans operam. 5 Vitam otiosam. 6 Nostræ facultates.

Meo labori haud parcens, præter æquum atque ætatem meam. 1
Nec te pro his curasse rebus, ne quid ægre esset mihi?
SO. *Non mea opera neque pol culpa evenit.* LA. *immo maxume,*
Sola hic fuisti: in te omnis hæret culpa sola, Sostrata.
Quæ hic erant, curares; cum ego vos solvi curis cæteris.
Cum puella anum suscepisse inimicitias non pudet;
Illius dices culpa factum. SO. *haud equidem dico, mi Laches.*
LA. *Gaudeo, ita me dii ament, gnati caussa. nam de te quidem,*
Satis scio, peccando detrimenti nil fieri potest. 2
SO. *Qui scis, an ea caussa, mi vir, me odisse assimulaverit,*
Ut cum matre una plus esset? LA. *quid ais? non signi hoc sat est,*
Quod heri nemo voluit visentem te ad eam intromittere?
SO. *Enim lassam* 3 *oppido tum ajebant: eo ad eam, non admissa sum.*
LA. *Tuos esse illi mores morbum magis quam ullam aliam rem, arbitror:*
Et merito adeo: nam vostrarum nulla est quin gnatum velit
Ducere uxorem; & quæ vobis placita conditio 4 *est, datur:*
Ubi duxere impulsu vostro, vostro impulsu easdem exigunt.

1 Heaut. act. 1. sc. 1. *Quod mihi videre præter ætatem tuam facere, & præterquam res te adhortatur tua.*
2 Quantumcunque peccaveris, nihil de tua existimatione minuitur, nihil de pudore derogatur, eadem es quæ fuisti, quia pejor fieri non potes. D. *Serra, exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset.* Cic.
3 Ægrotam. unde mox, *Tuos esse illi mores morbum magis, &c.* & sc. 2. *Quia ægra est, &c.* nec, mirum, cum Græci τὸ κάμνειν, (unde κεκμηκότες) & Heb. τὸ פגר etiam de mortuis usurpent. Tò *enim* autem, pro *nam*, vel *siquidem* sæpius apud veteres.
4 Vide Phor. Act. 4. sc. 1.

ACTUS

ACTUS II. SCENA II.

PHIDIPPUS, LACHES, SOSTRATA.

PH. *Et scio 1, Philumena, meum jus esse, ut te cogam,*
Quae ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus 2 faciam
Ut tibi concedam 3, neque tuae libidini 4 advorsabor.
LA. *Atque eccum Phidippum optume video. ex hoc jam scibo, quid sit.*
Phidippe, esse ego meis omnibus scio me apprime obsequentem: 5
Sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos.
Quod si tu idem faceres, magis in rem & nostram & vostram id esset.
Nunc video in illarum potestate esse te. PH. *eja vero.*
LA. *Adii te heri de filia: ut veni, itidem incertum amisti. 6*
Haud ita decet, si perpetuam vis esse affinitatem hanc,
Celare te iras: si quid est peccatum a nobis, profer:
Aut ea refellendo 7, aut purgando 8 vobis corrigemus,
Te judice ipso. sin ea est caussa retinendi apud vos,
Quia aegra est; te mi injuriam facere arbitror, Phidippe;
Si metuis, satis ut 9 meae domi curetur diligenter.

1 Apparet multa prius Philumenam patri suo locutam fuisse, ergo, haec responsio non principium. D.

2 *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.*

3 Faciam ut tibi concedam: Elegans efferendi modus: Sic *facio ut edam*: *facio ut amem*: i. e. edo, amo.

4 Voluntati, simpliciter, vel temerariae, iniquae voluntati.

5 Facilem.

6 Incertum veni: & incertum dimisisti.

7 Negando factum.

8 Faciendi rationes ostendendo.

9 Ne non Supra. 1.2.

At, ita me dii ament, haud tibi hoc concedo, etsi illi pater es,
Ut tu illam salvam magis velis, quam ego. id adeo gnati caussa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum, magnificare. 1
Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam, 2
Hoc si rescierit. eo domum, studeo hæc prius 3*, quam ille huc redeat.*
PH. *Laches, & diligentiam vestram, & benignitatem*
Novi: &, quæ dicis, omnia esse ut dicis animum induco:
Et te hoc mihi cupio credere. illam ad vos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. LA. *quæ res te facere id prohibet?*
Eho, nunquidnam accusat virum? PH. *minime: nam postquam attendi* 4
Magis, & vi cœpi cogere ut rediret, sancte adjurat,
Non posse apud vos Pamphilo se absente 5 *perdurare.*
Aliud fortasse alii vitii est 6*. leni ego animo sum natus:*
Non possum advorsari meis. 7 LA. *hem Sostrata!* SO. *heu me miseram!*
LA. *Certumne est istud* 8*?* PH. *nunc quidem, ut videtur: sed numquid vis?*
Nam est, quod 9 *me transire ad forum jam oportet.* LA. *eo tecum una.*

1 Magnifacere.
2 Graviter laturus sit: ut τὸ *credam* redundet.
3 Ideo cupio ut hæc prius domum redeat, &c.
4 Institi. D.
5 Absente Pamphilo se perdurare.
6 Hor. *Vitiis nemo sine nascitur: optimus ille, Qui minimis urgetur.* Vetus Poeta, cujus meminit Dem. Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν. ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὐκ ἀποφυγεῖν ἔπορεν.
7 Lenem esse, non est vitium: sed adeo lenem esse, ut corrumpi sinas potius quam adverseris, magnum vitium est. merito igitur hoc addit, quod si non addidisset, se potius laudasset, quam culpam agnovisset.
8 Itane stat sententia?
9 Propter quod; ut sæpe.

ACTUS

ACTUS II. SCENA III.

SOSTRATA.

Ædepol næ nos æque ſumus omnes inviſæ viris,
Propter paucas; quæ omnes faciunt dignæ ut videamur malo.
Nam, ita me ament di, quod me accuſat nunc vir, ſum extra noxiam.
Sed non facile eſt expurgatu: ita animum induxerunt, ſocrus
Omneis eſſe iniquas. haud pol me quidem 1: *nam nunquam ſecus*
Habui illam, ac ſi ex me eſſet nata: nec, qui 2 *hoc mi eveniat, ſcio:*
Niſi pol filium multimodis 3 *jam exſpecto ut redeat domum.*

1 Subaudiendum, *ſcio eſſe*; vel, *novi eſſe*; aut tale quid, ſecundum ἔλλειψιν, quæ familiaris eſt his, qui ſecum loquuntur. D.
2 Quomodo, unde.
3 Vehementer. D.

ACTUS III.

SCENA I.

PAMPHILUS, PARMENO, MYRRHINA.

PAM. *Nemini ego plura acerba eſſe ex amore homini unquam oblata credo,*
Quam mi. heu me infelicem! hanccine ego vitam parſi perdere?
Haccine ego cauſſa eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat præſtabilius, ubivis gentium ætatem agere,
Quam huc redire? atque hæc ita eſſe miſerum me reſciſcere?

Nam

Nam nos omnes 1, quibus alicunde aliquis objectus est labos, 2
Omne quod est interea tempus, prius quam id rescitum est, lucro est. 3
PAR. At sic, citius qui te expedias his ærumnis, reperies.
Si non rediisses, hę iræ factæ essent multo ampliores:
Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, scio reverituras.
Rem cognosces: iram expedies: restitues rursum in gratiam:
Levia sunt, quę tu pergravia esse in animum induxti tuum.
PAM. Quid consolare me? an quisquam usquam gentium est æque miser?
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum:
Jam in hac re ut taceam, cuivis facile scitu est quam fuerim miser:
Tamen nunquam ausus sum recusare eam, quam mi obtrudit pater.
Vix me illinc abstraxi, atque impeditum in ea expedivi animum meum,
Vixque huc contuleram 4; hem nova res orta est, porro ab hac quæ me abstrahat.
Tum matrem ex ea re me aut uxorem in culpa inventurum arbitror:
Quæ cum ita esse invenero, quid restat, nisi porro ut fiam miser?

Nam

1 Aut deest, *apud*, ut sit, *Apud nos omnes*: aut *nos omnes*, pro *nobis omnibus*. D.
2 Dolor, ærumna: ut Græcis πόνος pro dolore, vulgo. qui tamen eo nomine reprehenduntur a Cicerone Tusc. Quæst. ubi discrimen ostenditur.
3 Quamdiu ignoramus mala nostra, non dolemus, & ista temporis intermedii mora, quoddam quasi lucrum est.
4 Supra, Act. 1. sc 2. *Paullatim elapsu' st Bacchidi, atque huic transtulit Amorem.*

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet: 1
Tum uxori obnoxius sum: ita olim suo me ingenio pertulit,
Tot meas injurias quæ nunquam in ullo patefecit loco.
Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno,
Unde ira inter eas intercessit, quæ tam permansit diu.
PAR. *Hoc quidem hercle parvum est. si vis vero veram rationem exsequi,*
Non maxumas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, injurias
Faciunt 2: *nam sæpe est, quibus in rebus alius ne iratus quidem est,*
Cum de eadem caussa est iracundus factus inimicissimus.
Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt!
Quapropter? quia enim, qui eos gubernat animus 3, *infirmum gerunt.* 4
Itidem mulieres sunt ferme ut pueri, levi sententia: 5

1 Pia sententia, quæ pluribus a divino Platone tractatur in 4 *de Legib.* ubi de liberorum erga parentes officio multa: & inter alia ista eximia, & sacris Oraculis valde consona: Παρὰ δὲ πάντα τὸν βίον ἔχειν τε καὶ ἐσχηκέναι χρὴ πρὸς αὑτοῦ γονέας εὐφημίαν διαφερόντως, διότι κούφων καὶ πτηνῶν λόγων βαρυτάτη ζημία. πᾶσι γὰρ ἐπίσκοπος τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐτάχθη, δίκης νέμεσις ἄγγελος. θυμουμένοις τε ὑπείκειν δεῖ καὶ ἀποπιμπλᾶσι τὸν θυμόν, ἐάντ' ἐν λόγοις, ἐάντ' ἐν ἔργοις δρῶσι τὸ τοιοῦτον. ξυγγιγνώσκοντα ὡς ἐκόντως μάλιστα πατὴρ ὑεῖ δοξάζων ἀδικεῖσθαι, θυμοῖτ' ἂν διαφερόντως. 2 Arguunt, ostendunt: *faciunt*, pro factas arguunt, ut apud Virgil. *circundare*, & *erigere*, pro, circumdatas & erectas (interprete Servio) canere: apud Ciceronem emere pro emptum scribere. Philosophos γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι τὸν κόσμον, pro, genitum & corruptibilem afferere; & id genus alia non pauca, doctis observata. 3 Inde Græcis τὸ ἡγεμονικὸν: & Sall. *dux & imperator vitæ*. 4 Ira, ex impotentia (i.e. imbecillitate) animi: unde *impotentia*, apud Latinos, pro ira, aliove quovis affectu majore: & *impotentes*, qui affectibus cedunt & indulgent. 5 Γνώμῃ: animo

Fer-

Fortasse unum aliquod verbum hanc inter eas iram conciverit.

PAM. *Abi, Parmeno, intro, ac me venisse nuncia* 1. PAR. *hem quid hoc?* PAM. *tace.*

PAR. *Trepidari sentio, cursari rursum prorsum* 2 *: agedum ad fores*

Accede propius. hem, sensistin'? PAM. *noli fabularier.*

Pro Jupiter! audio clamorem. PAR. *tute loqueris, me vetas?*

Tace, obsecro, mea gnata. PAM. *matris vox visa* 3 *est Philumenæ.*

Nullus sum. PAR. *qui dum?* PAM. *perii.* PAR. *quamobrem?* PAM. *nescio quod magnum malum*

Profecto, Parmeno, me celant 4. PAR. *uxorem Philumenam*

Pavitare 5 *nescio quid dixerunt. id si forte est, nescio.*

PAM. *Interii: cur mihi id non dixti?* PAR. *quia non poteram una omnia.*

PAM. *Quid morbi est?* PAR. *nescio.* PAM. *quid? nemone medicum adduxit?* PAR. *nescio.*

PAM. *Cesso hinc ire intro, ut hoc quamprimum, quidquid est, certum sciam?*

Quonam modo, Philumena mea, nunc te offendam affectam?

Nam si periclum ullum in te est, periisse me una haud dubium est.

PAR.

1 Ex consuetudine Rom. de qua Nann. Miscell. l. 2. ex Plutarcho.

2 Retro & ante: ultro citroque, quod vulgo. *to and fro.*

3 Virgil. *visæque canes ululare per umbras.* & Eun. act. 3. sc. 2. *Audire vocem visa sum modo militis.*

4 Aliæ ed. *me celas.*

5 Horrere, ægrotare. fortasse audierat ancillas mussitantes, Philumenam *pavitare parere*: Idest, ad partum properare; quod ille per errorem *pavitare* retulit.

PAR. Non usus facto 1 est mihi nunc hunc intro sequi:
Nam invisos omneis nos esse illis sentio:
Heri nemo voluit Sostratam intro admittere.
Si forte morbus amplior factus siet,
Quod sane nolim, maxime heri caussa mei;
Servum illico introiisse dicent Sostratæ:
Aliquid tulisse comminiscentur mali,
Capiti, atque ætati illorum 2 morbus qui auctu' sit:
Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum.

1 Opus facto. idest, non expedit: non est ex re mea.

2 Vide Phor. Act. 3. sc. 2. *ne quid suo suat capiti*. & ibid. act.3.sc.7. *Malum quod est*, &c.

ACTUS III. SCENA II.

SOSTRATA, PARMENO, PAMPHILUS.

SO. NEscio quid jamdudum hic audio tumultuari misera:
Male metuo, ne Philumena magi' morbus aggravescat:
Quod 1 te, Æsculapi, & te, Salus, ne quid sit hujus 2, oro.
Nunc ad eam visam. PAR. heus Sostrata. SO. ehem! PAR. iterum istinc excludere.
SO. Ehem Parmeno, tune hic eras? perii, quid faciam misera?
Non visam uxorem Pamphili, cum in proxumo hic sit ægra?
PAR. Non visas, nec mittas quidem visendi caussa quemquam.

1 Deest *propter*, ut sit *propter quod*: ait hic Don. sed est solennis implorandi (ut *et* imprecandi) particula; ut in Andr. Act. 1. sc. 5. *Quod ego per hanc te dextram oro, & ingenium tuum*, &c. & apud Virgil. *Quod te per superos & conscia numina veri*, &c. & alibi passim, ubi Donati expositio non habet locum.

2 Quod male metuo.

Nam

Nam qui amat cui odio ipsus est, bis facere stulte duco 1:
Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam affert.
Tum autem filius tuus introiit videre, ut venit 2, *quid agat.*
SO. *Quid ais? an venit Pamphilus?* PAR. *venit.* SO. *diis gratiam habeo.*
Hem, istoc verbo animus mihi rediit, & cura ex corde excessit.
PAR. *Jam ea te caussa maxume huc nunc introire nolo.*
Nam si remittent quippiam Philumenæ dolores,
Omnem rem narrabit, scio, continuo sola soli,
Quæ inter vos intervenit, unde ortum est initium iræ. 3
Atque eccum video ipsum egredi: quam tristi'st. SO. *o mi gnate.*
PAM. *Mea mater, salve.* SO. *gaudeo venisse salvom. salvan'*
Philumena est? PAM. *meliuscula est* 4. SO. *utinam istuc ita dii faxint.*
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? PAM. *recte mater.* 5
SO. *Quid fuit tumulti? dic mihi: an dolor repente invasit?*
PAM. *Ita factum est.* SO. *quid morbi est?* PAM. *febris.* SO. *quotidiana?* PAM. *ita ajunt.*
I sodes intro, consequar jam te mea mater. SO. *fiat.*

PAM.

1 Plaut. *Nullum beneficium esse duco id, quod cui facias non placet.* & Hor. *invitum qui servat, idem facit occidenti.*

2 Statim ut rediit, aut advenit.

3 A quo initio orta sit ira, quæ inter vos intervenit.

4 *Meliuscule est.* Cic. paullo supra, *si remittent quippiam dolores.*

5 Sic dicimus cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus.

PAM. *Tu pueris curre, Parmeno, obviam, atque his onera adjuta.* 1

PAR. *Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant?* PAM. *cessas?*

> 1 Locutio antiqua figurata. pro, ipsos onera portantes adjuva. D.

ACTUS III. SCENA III.

PAMPHILUS.

Nequeo mearum rerum initium ullum invenire idoneum. 1
Unde exordiar narrare, quæ nec opinanti accidunt;
Partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus:
Qua 2 *me propter exanimatum* 3 *citius eduxi foras.*
Nam modo me intro ut corripui timidus, alio suspicans
Morbo me visurum affectam, ac sensi esse, uxorem: hei mihi!
Postquam me aspexere ancillę advenisse, illico omnes simul
Latæ exclamant, venit, id 4 *quod me repente aspexerant.*
Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium,
Quia tam incommode illi fors obtulerat 5 *adventum meum.*
Una illarum interea propere præcucurrit, nuncians
Me venisse: ego ejus videndi cupidus recta consequor:
Posteaquam introii, extemplo ejus morbum cognovi miser.

> 1 Homerica Διαπορητικῶς τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω. D.
> 2 Qua propter me.
> 3 Perterritum, consternatum.
> 4 Propter id quod, &c. D.
> 5 *Offerri* dicuntur bona tanquam mala, si insperata objiciantur aspectibus. D.

Nam

Nam neque, ut celari posset, tempus spatium ullum dabat:
Neque voce alia, ac res monebat, ipsa poterat conqueri.
Postquam aspexi, o facinus indignum inquam: & corripui illico
Me inde lacrumans, incredibili re, atque atroci percitus.
Mater consequitur. jam ut limen exirem 1, ad genua accidit 2
Lacrumans misera: miseritum est. Profecto hoc sic est ut puto,
Omnibu' nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus. 3
Hanc habere orationem mecum principio institit:
O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit, caussam vides:
Nam vitium est oblatum virgini olim ab nescio quo improbo:
Nunc huc confugit, te atque alios partum ut celaret suum.
Sed cum orata ejus reminiscor, nequeo quin lacrumem miser.
Quæ quæ 4 fors fortuna 5 est, inquit, nobis quæ te hodie obtulit,
Per eam te obsecramus ambæ, si jus, si fas est 6, uti
Advorsa ejus per te tecta tacitaque apud omnes fient:

1 Jam in eo eram, ut limen exirem.
2 Plin. *Hominis genibus quædam & religio inest, observatione gentium. Hæc supplices attingunt: ad hæc manus tendunt: hæc ut aras adorant: forsassis quia inest iis vitalitas.*
3 Prout se res habent nostræ, vel bene, vel secus, ita animos gerimus: vel superbos, vel humiles. In eam autem cogitationem incidit hic, ex Myrrhinæ, nobilis matronæ, miseranda specie, quæ dignitatis suæ oblita, ad pedes ejus se abjecerat. Apollod. ap. Don. ἕτερος ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἢ ταπεινός, & infra. sc. 5. *Quia paullulum vobis accessit pecuniæ, sublati animi sunt.*
4 Al. plerique libri *Quæque*. 5 Phorm. act. 5. sc. 6. 6 *Utrum hoc invidiose; an quasi fœmina quæ jus nesciat*, ait hic vetus nescio quis Interpres nempe, quia de jure dubitanter loquitur, in quo judicium Grammatici desidero. est enim pulcerrima, & usitatissima figura. quam etiam Apostolus adhibet in re omnium gravissima: Εἴ τις ἀρετὴ, εἴ τις ἔπαινος, &c. Philip. 4. 8.

Si unquam erga te animo esse amico sensisti eam, mi Pamphile,
Sine labore 1 hanc gratiam 2 te, uti sibi des pro illa nunc, rogat.
Cæterum de reducenda id fac, quod in rem sit tuam. 3
Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus conscius. 4
Nam ajunt tecum post duobus concubuisse eam mensibus:
Tum postquam ad te venit, mensis agitur hic jam septimus:
Quod te scire 5 ipsa indicat res 6. nunc si potis est 7, Pamphile,
Maxume volo, doque operam, ut clam partus eveniat patrem,
Atque adeo omneis. sed si fieri id non potest, quin sentiant,
Dicam abortum esse. scio nemini aliter suspectum fore,
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum natum 8 putent.
Continuo exponetur. hic tibi nihil est quidquam incommodi: &
Illi miseræ indigne factam injuriam contexeris:
Pollicitus sum, & servare in eo certum est, quod dixi, fidem.
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum 9 esse arbitror,
Nec faciam: etsi amor me graviter, consuetudoque ejus tenet.
Lacrumo, quæ posthac futura est vita cum in mentem venit,

1 Ex quo tibi *nihil incommodi*: ut mox.
2 *Hanc gratiam* (silentii scil.) *rogat te ut sibi des pro illa*: gratia scil. vel pro amico illo, quo erga te fuit animo.
3 Quod commodum tibi videbitur. Nam nisi reducatur, reddenda dos erit.
4 Dextre insinuat, posse eum (si ita velit) uxorem sine mala fama retinere, ut qui solus sciat eam non ex se gravidam esse. Quo pertinet etiam quod de mense septimo mox sequitur, in quem cadebat abortus suspicio.
5 Rationem temporis inivisse.
6 Quia contristatus corripuisti te foras. D.
7 Si fieri possit, ut Phorm. act. 2. sc. 2.
8 Infantem abortivum. nam alioquin minus proprie dicatur abortus *nasci*.
9 εὔφημον, decorum.

Se-

Solitudoque. O Fortuna, ut nunquam perpetuo es bona! 1

Sed jam prior amor me ad hanc rem exercitatum reddidit.

Quem ego consilio 2 *missum feci, idem nunc operam huic dabo.* 3

Adest Parmeno cum pueris: hunc minime est opus

In hac re adesse: nam olim soli credidi, 4

Ea me abstinuisse in principio, cum data est.

Vereor, si clamorem ejus hic crebro audiat,

Ne parturire intelligat. aliquo mihi est

Hinc ablegandus, dum parit Philumena.

1 Andr. act. 5. sc. 5. *Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror, quod voluptates eorum propriæ sint.* Plaut. *ita quoque comparatum est in ætate hominum; ita Dis placitum, voluptati ut mœror Comes consequatur.*
2 Ratione & prudentia.
3 Quod in illo amore feci, idem nunc in hoc conabor, vel operam dabo; ut faciam scil. vel *idem*, idest, dē ego, ut Dō.
4 Vide supra Act. 1. sc. 2. *Diebus sane pauculis post Pamphilus me solum seducit foras, &c.*

ACTUS III. SCENA IV.

PARMENO, SOSIA, PAMPHILUS.

PAR. *A In tu, tibi hoc incommodum evenisse iter?*

SO. *Non hercle verbis, Parmeno, dici potest*

Tantum, quam re ipsa 1 *navigare incommodum est.*

PAR. *Itane est?* SO. *o fortunate, nescis quid mali*

Præterieris 2, *qui nunquam es ingressus mare.*

Nam alias ut omittam miserias, unam hanc vide:

Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,

Cum

1 Plaut. *Nimio pol hominum fortunæ minus miseræ memorantur, quam reapse experiundo iis datur acerbum.*
2 *O fortunatos nimium, bona si sua norint, Agrico.* Virg.

Cum interea semper mortem exspectabam miser:
Ita usque advorsa tempestate usi sumus.
PAR. *Odiosum.* SO. *haud clam me est: denique hercle aufugerim*
Potius, quam redeam, si eo mi redeundum sciam.
PAR. *Olim quidem te caussae impellebant leves,*
Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia. 1
Sed Pamphilum ipsum video stare ante ostium.
Ite intro. ego hunc adibo, si quid me velit.
Here, etiam tu hic stas? PAM. *equidem te exspecto.* PAR. *quid est?*
PAM. *In arcem transcurso* 2 *opus est.* PAR. *cui homini?* PAM. *tibi.*
PAR. *In arcem? quid eo?* PAM. *Callidemidem hospitem*
Myconium, qui mecum una advectu'st, conveni.
PAR. *Perii. vovisse hunc dicam* 3, *si salvus domum*
Rediisset unquam, 3 *ut me ambulando rumperet.* 4
PAM. *Quid cessas?* PAR. *quid vis dicam? an conveniam modo?*
PAM. *Imo, quod constitui me hodie conventurum eum,*
Non posse; ne me frustra illi 5 *exspectet: vola.*

1 q. d. Facile credo tibi te tanti mali, quantum videtur esse navigatio, vitandi caussa fugam arrepturum, cum jam olim levibus de caussis fugam adornaveris. ita jocosè ut servum nequam & fugitivum perstringit.

2 Nescio quid illis hic in mentem venerit, qui arcem, Pyreum interpretantur. Pyreus portus longe extra urbem, sed longo muro urbi junctus: arx, in medio urbis, ἀκρόπολις proprie, & olim πόλις dicta.

3 Facete alludit ad eorum morem, qui longis itineribus maris periclitati, (ut hic Don.) vovent aliquid si domum pervenerint. Et convenit Pamphilo, quem male navigasse supra audierat.

4 *Rumpi* dicuntur, quibus ex nimia intensione vocis aut laboris, vel vena, vel peritoneum rumpitur.

5 Pro illic.

PAR.

PAR. *At non novi hominis faciem.* PAM. *at faciam* 1 *ut noveris.*
Magnus, rubicundus, crispus 2, *crassus, cæsius,*
Cadaverosa facie 3. PAR. *dii illum perduint.*
Quid, si non veniet? maneamne usque ad vesperum?
PAM. *Maneto: curre.* PAR. *non queo: ita defessu' sum.*
PAM. *Ille abiit. quid agam infelix? prorsus nescio*
Quo pacto hoc celem, quod me oravit Myrrhina,
Suæ gnatæ partum: nam me miseret mulieris.
Quod potero, faciam tamen, ut pietatem colam: 4
Nam me parenti potius quam amori obsequi
Oportet. at at at. eccum Phidippum, & patrem
Video: horsum pergunt. quid dicam hisce, incertu' sum.

1 Bene monet Don. stomachose hæc esse pronunciande. Nam quod irati solent, cum colloquentium verbis offenduntur, ut regerant illis sua verba, sed vel pronunciando, vel leniter immutando, perversa, & detorta: ita hic fit a Pamphilo. *At non novi hominis faciem.* dixerat Parm. servus. *At faciam* (*faciam* pro *faciem*) regerit ille, tristis, & intempestiva servuli sedulitate irritatus.

2 Quanquam Myconii ut plurimum calvi, unde Proverbium Μυκώνιος φαλακρὸς: nihil obstat tamen quin inter illos etiam *crispi* nonnulli, ex alio fortasse genere, ut rufi inter Anglos. Aut fortasse Poeta ita consulto maluit, ut Myconium istum non hominem verum, sed merum Pamphili commentum, ad eludendum servum, intelligeremus.

3 Sublivida ac personata, rubore, & livore; ut Don. vel ut alii, fœda, & turpi: tetra & exangui facie. Quod si *cadaverosa facies*, quod vulgo dicimus, *a pockie face*: scabiosa facies a papulis & variolis erosa, & frequentibus maculis & cavernulis conspersa, tamen variolos ut nunc vulgo vocantur, vel eo vel alio quocunque nomine veteribus notos fuisse concedent medici.

4 Id est, si ita potest fieri, ut sine parentum graviore offensa & ira hoc uxoris vitium celem, (quod sane difficile, quia dimittendæ uxoris legitimam aliam caussam reperire non in promptu) libenter celabo, & uxoris famæ consulam. Sin aliter, pietatem erga parentes amori præferam. Multus hic Don. qui tamen mentem verborum non videtur assecutus.

ACTUS

ACTUS III. SCENA V.

LACHES, PHIDIPPUS, PAMPHILUS.

LA. *Dixtin' dudum, dixisse illam, se exspectare filium?*
PH. *Factum.* LA. *venisse ajunt: redeat.* PA. *quam caussam dicam patri,*
Quamobrem non reducam, nescio. LA. *quem ego hic audivi loqui?*
PA. *Certum obfirmare est viam* 1 *me, quam decrevi persequi.*
LA. *Ipsus est, de quo hoc agebam tecum.* PA. *salve, mi pater.*
LA. *Gnate mi salve.* PH. *bene factum* 2 *te advenisse, Pamphile,*
Et adeo, quod maxumum est, salvum atque validum. PA. *creditur.* 3
LA. *Advenis modo?* PA. *admodum.* LA. *cedo, quid reliquit Phania*
Consobrinus noster? PA. *sane hercle homo voluptati obsequens*
Fuit, dum vixit: & qui sic sunt, haud multum heredem adjuvant.
Sibi vero hanc laudem relinquunt 4: *vixit, dum vixit, bene.* 4
LA. *Tum tu igitur nihil attulisti huc plus una sententia?*
PA. *Quidquid id est, quod reliquit, profuit* 5. LA. *imo obfuit:*

1 Firmiter & pertinaciter insistere viam (i. rationem, consilium) quam mihi insistendam sive persequendam proposui, nempe, ut dimittam uxorem, & dimittendæ caussam veram celem. 2 Id est, gaudeo. vide supra. 3 Vide act. 5. sc. 4. *factis ut credam facis.* 4 Loquitur hic, ut Epicuri de grege porcus; si tamen ex sua, & non potius ex vulgi sententia; qui quid homo distet a bestia, parum intelligit. Aliter Philosophi, & quibus humanæ præstantiæ sensus aliquis. *Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est, &c. Alter post mortem quoque est; alter ante mortem perit.* Sen. *Multi mortales, dediti ventri atque somno, &c. verum enimvero, is demum mihi vivere, & frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit.* Sall. 5 Non est quod ejus pœniteat.

Nam illum vivum & salvum vellem.
PH. impune optare istuc licet. 1
Ille reviviscet jam nunquam: & tamen, utrum malis, scio.
LA. 2 Here Philumenam ad se accersi hic jussit. dic jussisse te. 3
PH. Noli fodare 4. jussi. LA. sed eam jam remittet. PH. scilicet.
PA. Omnem rem scio, ut sit gesta. adveniens audivi omnia. LA. at
Istos invidos dii perdant, qui hæc libenter nunciant.
PA. Ego me scio cavisse, ne ulla merito contumelia
Fieri a vobis posset: idque si nunc memorare hic velim,
Quam fideli animo & benigno in illam & clementi fui,
Vere possim; ni te ex ipsa id magi' velim resciscere:
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio 5 fides,
Cum illa, quæ nunc in me iniqua est, æqua de me dixerit. 6
Neque mea culpa hoc dissidium evenisse, id testor deos.
Sed quando sese esse indignam 7 deputat matri meæ,
Cui concedat 8, cujus mores toleret sua modestia;
Neque alio pacto potest componi inter eas gratia; 9
Segreganda aut mater a me est, Phidippe, aut Philumena.

1 Si optata evenirent, nunquam optares ut ille reviviseret. D.
2 Alii, *Heri*.
3 Hoc ille in aurem Phidippo, qui non adeo callidus.
4 Latus scil. quod faciunt interdum, qui minus promptos (digito pungentes) excitare volunt.
5 Meis factis, moribus.
6 Bonum argumentum: (ab hoste, aut irato) Virg. *ipse hostis Teucros insigni laude ferebat*. & Cic. *Te ipso teste iniquo atque improbo, &c*. D.
7 Injurium putat, id a se exigi, ut ad socrus suæ mores se componat. Indignum se putat, eo usque se demittere, &c.
8 Sensus: quæ concedat matri meæ. Syntaxis autem, *indignam matre mea*, postularet. Sed antecedens hic sequitur casum relativi, ut in Eunucho, *Eunuchum quem dedisti*: & Virgil. *Urbem quam statuo, vestra est*: & alibi non raro.
9 Phor. 4. 3. *cum bona componantur gratia*.

Nunc

Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi. 1

LA. *Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus,*
Cum te postputasse omnes res præ parente intelligo.
Verum vide, ne impulsus ira prave insistas 2, *Pamphile.*

PA. *Quibus iris nunc in illam impulsus iniqui' sim?*
Quæ nunquam quidquam erga me commerita est, pater,
Quod nollem: & sæpe, quod vellem, meritam scio.
Amoque, & laudo, & vehementer desidero:
Nam fuisse erga me miro ingenio, expertu' sum.
Illique exopto, ut reliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui sit fortunatior:
Quandoquidem illam a me distrahit necessitas.

PH. *Tibi in manu est* 3, *ne fiat.* LA. *si sanus sies,*
Jube illam redire. PA. *non est consilium pater:*
Matris servibo 4 *commodis.* LA. *quo abis? mane,*
Mane inquam: quo vadis? PH. *quæ hæc pertinacia est?*

LA. *Dixin', Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.

PH. *Non credidi ædepol adeo inhumanum fore:*

1 Non mirum, ubi divortia tam frequentia & minimis ex caussis, si uxor potius quam parentes deferuntur: at ubi jus connubii sanctum & inviolabile, aliter res habet.

2 Vide Phor. Act. 1. sc. 5. ex Thucyd. Eun. act. 2. sc. 3. *quam insistam viam?*

3 Infra, act. 4. sc. 4. *Uxor quid faciat, in manu non est mea.*

4 *Ut scibo*, & alia non pauca, antiquis usitata.

Ita nunc is sibi me supplicaturum putat?

Si est 1, *ut velit reducere uxorem, licet:*

Sin alio est animo, renumeret dotem huc 2, *eat.* 3

LA. *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*

PH. *Percontumax redisti huc nobis, Pamphile.*

LA. *Decedet jam ira hæc, etsi merito iratus est.*

PH. *Quia paullulum vobis accessit pecuniæ,*

Sublati animi sunt 4. LA. *etiam mecum litigas?*

PH. *Deliberet, renuncietque hodie mihi,*

Velit ne, an non; ut alii, si huic non sit, siet. 5

LA. *Phidippe, ades, audi paucis, abiit: quid mea?*

Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet:

Quando nec gnatus, neque hic mihi quidquam obtemperant:

Quæ dico, parvipendunt. porto hoc jurgium ad

Uxorem: cujus fiunt consilio omnia hæc:

Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est, evomam. 6

1 Si ita res habeat.

2 Vide supra, Act. 3. sc. 3.

3 Valeat.

4 Supra, act. 3. sc. 3.

5 Uxor scil. quod ut δύσφημον reticetur.

6 Adel. Act. 3. sc. 5. *Ibo, requiram fratrem, ut in eum hæc evomam.* Bene autem, *quod mihi ægre est.* quia ægritudinem solet vomitus relevare. D.

ACTUS

ACTUS IV.

SCENA I.

MYRRHINA, PHIDIPPUS.

MY. PErii, quid agam? quo me vortam? quid meo respondebo viro
Misera? nam audisse vocem pueri visu' est 1 vagientis:
Ita corripuit derepente tacitus sese ad filiam:
Quod si resciverit peperisse eam, id qua caussa clam babuisse me
Dicam, non ædepol scio.
Sed ostium concrepuit: credo ipsum ad me exire: nulla sum.
PH. Uxor ubi me ad filiam ire sensit, se duxit 2 foras.
Atque eccam video: quid ais Myrrhina? heus, tibi dico. MY. mihine,
Mi vir? PH. vir ego tuus? tu virum me, aut hominem 3 adeo esse deputas?
Nam si utrumvis horum, mulier, unquam tibi visus forem,
Non sic ludibrio tuis factis habitus essem. MY. quibus? PH. at rogitas?
Peperit filia? hem! taces? ex quo? MY. istuc rogare æquom est patrem?
Perii: ex quo censes, nisi ex illo, cui data est nuptum, obsecro?

1 Non erat certa, sed inde conjicit, quia *ira corripuit*, &c.

2 Subduxit.

3 Vide supra, act.2.sc.1.

PH. *Credo, neque adeo arbitrari patris est aliter: sed demiror,*
Quid sit quam ob rem tantopere hunc omnes nos celare volueris
Partum; præsertim cum & recte 1, *& suo pepererit* 2 *tempore.*
Adeone pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire,
Ex quo inter nos scires posthac amicitiam fore firmiorem;
Potius, quam esset cum illo nupta 3 *advorsus animi lubidinem* 4.
Tui 5? *ego etiam illorum esse hanc culpam credidi, quæ te est penes.*
MY. *Misera sum.* PH. *utinam sciam ita esse istuc. sed nunc mihi in mentem venit,*
De hac re quam locuta es olim, cum illum generum cepimus:
Nam nuptam filiam negabas posse te pati tuam
Cum eo qui meretrices amaret, qui pernoctaret foris.
MY. *Quamvis caussam hunc suspicari, quam ipsam veram, mavolo.*
PH. *Multo prius scivi, quam tu, illum amicam habere, Myrrhina:*
Verum id vitium ego nunquam decrevi 6 *esse adolescentiæ:*
Nam id omnibus innatum est. at pol jam aderit, se quoque etiam cum oderit. 7
Sed ut olim te ostendisti eandem esse 8, *nihil cessasti usque adhuc,*

1 Quod non monstrum peperit. D.
2 Quia & septimo mense nasci solent. D.
3 Antiqui, non *illi nupta*, sed *cum illo* D.
4 *Qui animum vincunt, quam quos animus, semper probiores cluent.* Plaut.
5 Al. edit. *Potius quam adv. animi tui libid. esset cum illo nupta. Ego etiam*, &c. minus bene Plantin. ut hic.
6 Κέκρικα judicavi, censui.
7 Don. ad senectutem refert, quæ vulgo onus grave habetur, & omnium rerum fastidium afferre solet: sed male meo judicio. Non enim id vult, opinor, eum ad senectam amori illicito indulsurum, quod perditissimi fuisset ingenii; sed mox, (ut qui talis pius alioquin, *ac pudicus*. act. 1. sc. 2.) ad saniorem mentem rediturum ac facti sui odium. Infra, act. 5. sc. 1. *Nam neque hoc animo erit ætatem*. Sen. *Demus illi spacium, quo despicari quod fecerit possit. Se ipse castigabit*, &c. 8 Ostendisse eandem te esse, quæ olim fuisti. Al. ed. *Sed ut olim te ostendisti, eandem esse nihil cess. usque adhuc.*

Ut filiam ab eo abduceres, neu, quod ego egissem, esset ratum.
Id nunc res indicium hæc facit, quo pacto factum volueris.
MY. *Adeon' me esse pervicacem censes, cui mater siem,* 1
Ut eo essem animo, si ex usu esset nostro 2 *hoc matrimonium?*
PH. *Tun' prospicere, aut judicare, nostram in rem quod sit, potes?*
Audisti ex aliquo fortasse, qui vidisse eum diceret
Exeuntem aut introeuntem ad amicam. quid tum postea,
Si modeste 3, *ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos*
Magis humanum est, quam dare operam id scire, qui 4 *nos oderit?*
Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Quicum tot consuesset annos; non eum hominem ducerem,
Nec virum sati' firmum gnatæ. MY. *mitte adolescentem, obsecro,*
Et quæ me peccasse ais. abi: solum solus conveni:
Roga, velitne an non uxorem. si est, ut dicat velle se,
Redde: sin est autem, ut nolit, recte consului meæ.
PH. *Si quidem ille ipse non volt, & tu sensti esse in eo, Myrrhina,*
Peccatum; aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.
Quam ob rem incendor ira, te esse ausam hæc facere injussu meo.

1 Deest ei, vel *circa eam*. D.
2 E re nostra, & filiæ.
3 Adhibito modo & cum pudore.
4 Unde, vel quamobrem. D.

Interdico, ne extulisse extra ædes puerum usque velis. 1
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc qui postulem:
Ibo intro, atque edicam servis, ne quoquam efferri sinant.
MY. Nullam pol credo mulierem me miseriorem vivere.
Nam ut hic laturus hoc sit, si ipsam rem, ut siet, resciverit,
Non ædepol clam me est; cum hoc, quod leviu' est, tam animo iracundo tulit:
Nec, qua via sententia ejus mutari possit, scio.
Hoc mi unum ex plurimis miseriis reliquom fuerat malum,
Si, puerum ut tollam, cogit: cujus qui sit nescimus pater.
Nam cum compressa est gnata, forma in tenebris nosci non quita est: 2
Neque detractum ei tum quidquam est qui 3 post possit nosci, qui siet:
Ipse eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens annulum.
Simul 4 vereor, Pamphilus ne orata nostra nequeat diutius
Celare, cum sciet alienum puerum tolli pro suo.

1 Don. separatim hæc legit, *Interdico*; *ne velis*: &c. quia, inquit, *interdico ne velis*, non est integrum. Id opinor vult, Ideo non integrum, quia voluntas non cogitur: nec votis leges feruntur, sed factis. Sed hoc subtilius; cum, *ne velis extulisse*, valeat hic, *ne efferas*.

2 Antique, pro *non potuit*.

3 Unde.

4 Præterea.

ACTUS

ACTUS IV. SCENA II.

SOSTRATA, PAMPHILUS.

SO. *Non clam me est, mi gnate, tibi me esse suspectam, uxorem tuam*
Propter meos mores hinc abiisse: etsi ea dissimulas sedulo.
Verum ita me dii ament, itaque obtingant ex te, quę exopto mihi, ut
Nunquam sciens commerui, merito ut caperet odium illam mei:
Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem: 1
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Præpositam amori tuo. nunc tibi me certum est contra gratiam
Referre, ut apud me præmium esse positum pietati scias.
Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum famæ arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre,
Ne mea præsentia obstet, neu caussa ulla restet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. PA. *quæso, quid istuc consilii est?*
Illiu' stultitia victa 2, *ex urbe tu rus habitatum migres?*
Haud facies: neque sinam, ut qui nobis mater maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, haud tua modestia 3.
Tum tuas amicas te, & cognatas deserere 4, *& festos dies,* 5

1 Deest. *tam*: ut sit ordo: & quam te amare merebar: tantum firmasti fidem ei rei. Don. Sed nec sic male fortasse, ut nihil desit: *Et firmasti fidem ei rei quam ante rebar, te amare.*

2 Impulsa, adacta.

3 Moderatione, facilitate.

4 Quæ vitam urbanam, ut in re lauta, omnes amplectuntur. hinc *ab hominibus relegati*, Cic. 3. de off. dicuntur, qui ruri habitare coguntur.

5 Tum enim præcipue convivia & compotationes: unde Plaut. *Festo die si quid prodegeris, profesto egere liceat, nisi peperceris.* nisi *Charistia* quæ vocabant, proprie intellexerit: de quibus Ovid. *Proxima cognati dixere charistia chari: Et venit ad socios turba propinqua* (i.e. cognati) *deos.* de quibus plura doctiss. Lindenbr. hic.

Mea caussa, nolo. SO. *nihil pol jam istæc res mihi voluptatis ferunt:*
Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum: satias jam tenet
Studiorum istorum: hæc mihi nunc cura est maxuma, ut ne cui meæ
Longinquitas 1 *ætatis obstet, mortemve exoptet* 2 *meam.*
Hic video me esse invisam immerito: tempus est concedere.
Sic optume, ut ego opinor, omnes caussas præcidam omnibus:
Et me hac suspicione exsolvam, & illis morem gessero. 3
Sine me obsecro effugere, volgus quod male audit mulierum. 4
PA. *Quam fortunatus cæteris sum rebus, absque una hac foret,* 5
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem. SO. *obsecro, mi Pamphile,*
Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum inducas pati. 6
Si cætera sunt ita, ut tu vis, itaque ut esse ego illam existumo,
Mi gnate, da veniam hanc mihi 7, *reduc illam.* PH. *væ misero mihi!*

1 Longitudo, diuturnitas.
2 Alii, *exspectet*, quod puto verius: sed eadem sententia.
3 Obsequens, indulgens fuero.
4 Propter quod, ut alibi non semel.
5 Vide Phor. act. 1. sc. 4. sed aliæ edit. *absque una hac foret*: ut Tò *absque* sit adverb. non præpositio: q. d. hæc una res si abesset, aut extra foret. Don. utriusque lectionis meminit.
6 Ita omnes quas vidi edit. claudunt hic sententiam, sed, ut arbitror, perperam. Id enim dicit: obsecro te, mi Pamphile, non tu ita sponte tua animatus es, ut si quid tibi contra animi tui sententiam accidat, id æquo patiaris animo; dum certe reputas, alia esse, plura, & majora, quæ tibi pro voto succedant? Hoc certe est, quod passim ethnici inculcant Philosophi; quodque Græci vulgatiss. ista (qua Cic. non semel utitur) sententia jactant, Ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς τόνδε ἀπωθοῦν λόγον. Apud Virgil. autem, *fatis contraria fata rependere*. Ita igitur solum hunc locum distinguendum censeo: *Obsecro mi Pam. Non tute incomm. rem, ut quæque est, in an. ind. pati. Si cætera sunt ita ut tu vis, itaque ut esse illam existumo?* per interrogationem scil. Pamphilus enim cætera laudabat uxorem, ut optimam: hoc unum erat quod illi vitio verteret, quod ad mores socrus suæ mores suos componere non poterat. 7 Concede hoc mihi, ut Cornelius Nepos sæpe loquitur. Ita & Adel. act. 5. sc. 8.

SO. *Et mihi quidem: nam hæc res non minus me male habet, quam te gnate mi.*

ACTUS IV. SCENA III.

LACHES, SOSTRATA, PAMPHILUS.

LA. *Quem cum istoc sermonem habueris, procul 1 hinc stans accepi uxor:*

Istuc est sapere, qui 2, ubicunque opus sit, animum possis flectere,

Quod faciundum fortasse sit post idea, hoc nunc si feceris. 2

SO. *Fors pol fuat* 3. LA. *abi rus ergo hinc: ibi ego te, & tu me feres.*

SO. *Spero mecastor.* LA. *i ergo intro, & compone, quæ tecum simul*

Ferantur: dixi 4. SO. *ita ut jubes, faciam.* PA. *pater.*

LA. *Quid vis Pamphile?* PA. *abire hinc matrem? minime.* LA. *quid ita istuc?* PA. *quia*

De uxore incertus sum etiam, quid facturus siem. LA. *quid est?*

Quid vis nisi reducere? PA. *equidem cupio, & vix contineor: sed*

Non minuam meum consilium: ex usu quod est, id persequar.

Credo, si non reducam, ea gratia concordes magis fore. 5

1 Τὸ *procul*, pro *prope* antiquis usitatum fuisse notant Grammatici.

2 Id est, quomodo: vel, ut post Τὸ *flectere*, semicolon, quod in quibusdam edit. reperio, rectè puto. Duo enim videtur dicere, quæ tamen eodem recidunt: nempe, in eo veram sapientiam præcipue versari, ut ubic. opus sit animum possis flectere; & quod faciendum tibi fortasse sit postea ingratiis, id si voluntate tua (ut alibi loquitur) prius quam cogat necessitas, feceris.

3 Fortuna faveat. D. 4 Vide Phorm. 1. sc. 2. 5 Credo si non ostendam me cupidum, & exspectem dum illa cupiat, & parentes offerant; eo magis in posterum fore obsequentem matri, &c. Don. aliter: Sed hoc verius puto.

LA. *Nescias. verum tua refert nihil, utrum illæ fecerint, 1*
Quando hæc abierit 2: odiosa hæc ætas est adolescentulis:
E medio æquom excedere est: postremo nos jam fabulæ
Sumu', Pamphile, senex, atque anus. 3
Sed video Phidippum per tempus 4 egredi. accedamus.

1 Utrum ab ipsis, & earũ cõsilio fuerit (matre scil. & filia) quod redeat: quod tu tibi pollicearis, si ipse reducere non festines: & inde fore eas magis concordes in posterũ. 2 Absente matre tua, non est quod sollicitus sis de earum concordia. 3 *Cinis & manes & fabula fies*. Pers. Donatus putat alludi ad veterem fabulam, quæ ut plurimum ab his verbis, *Senex atque anus*, incipiebat. Ita certe etiam in Plauto, nescio quis exorditur apologum, *Fuit olim quasi ego sum senex &c.* 4 *Opportune*, ut mox.

ACTUS IV. SCENA IV.

PHIDIPPUS, LACHES, PAMPHILUS.

PH. *Tibi quoque ædepol sum iratus, Philumena,*
Graviter quidem: nam hercle abs te factum est turpiter:
Etsi tibi caussa 1 est de hac re: mater te impulit:
Huic vero nulla est. LA. *opportune te mihi,*
Phidippe, in ipso tempore ostendis. PH. *quid est?*
PA. *Quid respondebo his? aut quo pacto hoc operiam?*
LA. *Dic filiæ, rus concessuram hinc Sostratam.*
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. PH. *ab*
Nullam de his rebus culpam commeruit tua;
A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.

1 Πρόφασις, quo excuses te.

PA.

PA. *Mutatio fit.* 1 PH. *ea nos perturbat, Lache.*

PA. *Dumne reducam, turbent porro, quam* 2 *velint.*

PH. *Ego, Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,*

Affinitatem hanc sane perpetuam volo:

Sin est, ut aliter tua siet sententia,

Accipias puerum. PA. *sensit peperisse. occidi.*

LA. *Puerum? quem puerum?* PH. *natus est nobis nepos:*

Nam abducta a vobis prægnans fuerat filia,

Neque fuisse prægnantem unquam ante hunc scivi diem.

LA. *Bene, ita me dii ament, nuncias: & gaudeo*

Natum illum, & tibi illam salvam. sed quid mulieris 3

Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?

Nos ne hoc celatos tandiu? nequeo satis,

Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.

PH. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi Laches.*

PA. *Etsi jam dudum fuerat ambiguum hoc mihi,*

Nunc non est 4, *cum eam consequitur alienus puer* 5.

LA. *Nulla tibi, Pamphile, hic jam consultatio est.*

1 Commutatio, conversio rerum, καταστροφή.

2 Quantum.

3 Qualem; quod genus? ut Heaut. Act. 4. sc. 7. *Quæso, quid hominis es?*

4 Etsi antea de reducenda, vel non uxore dubius animi eram, (vel, fuissem) quid statuerem; nunc non sum: certum est, non reducere, cum, &c.

5 Metaphora a pecoribus, quæ ut mox nata fuerint, matrem sequuntur. D.

PA.

PA. *Perii.* LA. *hunc videre sæpe optabamus diem,*
Cum ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.
Evenit. habeo gratiam diis. PA. *nullu' sum.*
LA. *Reduc uxorem, ac noli advorsari mihi.*
PA. *Pater, si ex me illa liberos vellet sibi,*
Aut se esse mecum nuptam, satis certo scio,
Non me clam haberet, quod celasse intelligo.
Nunc cum ejus alienum esse a me animum sentiam,
Nec conventurum inter nos posthac arbitrer,
Quamobrem reducam? LA. *Mater quod suasit sua,*
Adolescens mulier fecit 1. *mirandumne id est?*
Censen' te posse reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt viri? 2
PH. *Vosmet videte jam, Lache, & tu Pamphile,*
Remissam opu' sit vobis an reductam domum: 3
Uxor quid faciat, in manu non est mea.
Neutra in re vobis difficultas a me erit.
Sed quid faciemus puero? LA. *ridicule rogas.*

1 Supra, *Etsi tibi* Philumena (adolescenti mulieri) *caussa est de hac re, mater te impulit.*
2 Si nec ipsi viri sunt immunes a culpa; quanto magis ferendæ mulieres?
3 *Opus hanc rem:* & *opus hac re:* utrumque legitimum. Sed Don. magis probat illorum codicum lectionem, qui habent, *Remissan'* (i. e. remissane:) *opu' sit vobis, an reducta domum:* id autem dicit: Videte vos, an malitis exspectare, dum illa repetatur a nobis, (quo pertinet illud act. 3. sc. 5. *Ita nunc is sibi supplicaturum me putat?*) an ipsi reducatis.

Quid-

Quidquid futurum est, huic reddas; suum scilicet,
Ut alamus nostrum. PA. *quem ipsa* 1 *neglexit, pater,*
Ego alam? LA. *quid dixti? eho! an non alemus Pamphile?*
Prodemus quæso potius? quæ hæc amentia est?
Enimvero prorsus jam tacere non queo.
Nam cogis ea, quæ nolo, ut præsente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lacrumarum esse me?
Aut quid sit id, quod solicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti caussam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea, se concessuram ex ædibus.
Nunc postquam ademptam hanc quoque tibi caussam vides;
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc 2 *animum ut adjungas tuum,*
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quam animo æquo tuli?
Egi atque oravi tecum 3, *uxorem ut duceres:*

1 Mater scil. quem mater ipsa celatum voluit infra, act. 5. sc. 1. *Sin autem est ob eam rem iratus gnatus, quod peperit uxor clam.*

2 Ad uxorem.

3 Ita Plautus. sæpe, *orare mecum, tecum. &c.* pro, *me te. &c.*

Tem-

Tempus dixi esse: impulsu duxisti meo.
Quæ tum, obsecutus mihi, fecisti ut decuerat.
Nunc animum rursum ad meretricem induxti tuum:
Cui tu obsecutus, facis huic adeo injuriam.
Nam in eandem vitam te revolutum denuo 1
Video esse. PA. *mene?* LA. *te ipsum: & facis injuriam,*
Confingis falsas caussas ad discordiam,
Ut cum illa vivas, testem hanc 2 *cum abs te amoveris:*
Sensitque adeo uxor: nam ei caussa alia quæ fuit,
Quamobrem abs te abiret? PH. *plane hic divinat* 3: *nam id est.*
PA. *Dabo jusjurandum, nihil esse istorum, tibi.* LA. *ah*
Reduc uxorem: aut, quamobrem non opus sit, cedo.
PA. *Non est nunc tempus.* LA. *puerum accipias: nam is quidem*
In culpa non est: post de matre videro.
PA. *Omnibus modis miser sum* 4: *nec, quid agam, scio:*
Tot nunc me rebus miserum concludit 5 *pater.*
Abibo hinc, presens quando promoveo parum.

1 Ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου Pet. 2. v. 22.

2 Uxorem tuam, testem (quandiu domi tecum) tuæ impudicitiæ, & impuritatis.

3 Verum dicit, ita quidem credebat Phidippus. Vide supra, act. 4. sc. 1.

4 Sive reducam, sive non reducam. & hæc ille seorsim, ut senes non audiant.

5 Translatio de fera indagata. D.

Nam puerum injussu credo non tollet meo;
Præsertim in ea re cum sit mihi adjutrix socrus.
LA. *Fugis? hem, nec quidquam certi respondes mihi?*
Num tibi videtur esse apud sese 1? sine:
Puerum, Phidippe, mihi cedo, ego alam. PH. *maxume.*
Non mirum fecit uxor, si hoc ægre tulit:
Amaræ mulieres sunt, non facile hæc 2 ferunt.
Propterea hæc ira est; nam ipsa narravit mihi:
Id ego præsente hoc tibi nolebam dicere:
Neque ei credebam primo: nunc verum palam est.
Nam omnino abhorrere animum huic video a nuptiis:
LA. *Quid ergo agam, Phidippe? quid das consilii?*
PH. *Quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo:*
Oremus: accusemus gravius: denique
Minitemur, si cum illo habuerit rem postea.
LA. *Faciam, ut mones. puer, eho, curre ad Bacchidem hanc*
Vicinam nostram: huc evoca verbis meis.

1 Animi compos?

2 Pellicatum scil. & furtivos maritorum amores.

Et te oro porro in hac re adjutor sis mihi. PH. *ah,*
Jam dudum dixi, itidemque nunc dico, Lache,
Manere affinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo est ut possit; quod spero fore.
Sed vis ne adesse me una, dum istam convenis?
LA. *Immo vero abi. aliquam puero nutricem para.*

ACTUS V.

SCENA I.

BACCHIS, LACHES.

BA. *Non hoc de nihilo est, quod Laches me nunc conventam esse expetit:*
Nec pol me multum fallit, quin, quod suspicor, sit, quod velit.
LA. *Videndum est, ne minus propter iram hanc impetrem, quam possem;* 1
Aut ne quid faciam plus, quod post me minus fecisse satius sit: 2
Aggredior. Bacchis, salve.
BA. *Salve, Laches.* LA. *Credo aedepol te nonnihil mirari, Bacchis,*
Quid sit, quapropter te huc foras puerum evocare jussi.

1 Vide Phor. act. 1. sc. 5. Etiam Quintil. *Bonus altercator vitio iracundiae careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus & fert extra caussam.*

2 Quod satius sit me non fecisse. Alludit ad vulgatum illud, *Ne quid nimis.* Dicebant etiam vulgo, *plus minusve aliquid facere:* quo etiam Ter. usus Phorm. act. 3. sc. 3.

BA.

BA. *Ego pol quoque etiam timida sum, cum venit in mentem quæ sim,*
Ne nomen mihi quæsti obsiet 1: *nam mores facile tutor*. 2
LA. *Si vera dicis, nihil tibi est a me pericli, mulier: nam*
Jam ætate ea sum, ut non siet peccato 3 *mihi ignosci æquom:*
Quo magis omnes res cautius, ne temere faciam, accuro:
Nam si facis, facturave es bonas quod par est facere;
Inscitum offerre injuriam tibi immerenti, iniquom est. 4
BA. *Est magna ecaston gratia de hac re quam tibi habeam* 5. *nam qui*
Post factam injuriam expurget, mihi parum prosit 6. *sed*
Quid istuc est? LA. *meum receptas filium ad te Pamphilum*. BA. *ah!*
LA. *Sine dicam. uxorem hanc prius quam duxit, vostrum amorem pertuli.*
Mane 7: *nondum etiam dixi id, quod volui. nunc hic uxorem habet.*
Quære alium firmiorem tibi, dum consulendi tempus est.
Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol eadem ista ætate tu. 8

1 Ne genus quæstus, quem exerceo, mihi fraudi sit apud te. meretricium scil. non enim omnis quæstus male audit. Unde Cic. *De artificiis & quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc fere accepimus*. *quæsti*, pro quæstus, antique, ut infra, sc. 3.

2 Hoc dempto, quod quæstus caussa sum meretrix, cæteros mores facile præstabo innoxios, infra sc. 3. *Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam partes*. & leno pariter, Adelph. act. 2. sc. 1. *Leno ego sum: at ita ut usquam fuit fide quisquam optima*.

3 ἡμαρτηκότι, si peccaverim: ut *jurato mihi &c.*

4 Non inscitum tantum (ut vos mulieres amatis loqui) & inelegans; sed palam injustum. Alii, iniquum fuerit, inscitum (i. insulsum) me offerre, &c. ut sit accusativus. Alii cum Faerno legunt: *Inscitum offerre injuriam tibi*, mulieri scil. *immerenti, iniquum*. i.e. immerenti autem, & innocenti, etiam iniquum est.

5 Incitatur hic & senile & fœmineum tardiloquium. Suffecerat enim, *Ago gratias*.

6 Λιτότης, pro, multum nocuerit.

7 Interpellabat enim Bacchis, non sustinens audire, quæ sibi falso objici sciebat.

8 Sup. act. 1. sc. 1. *cur non aut isthæc mihi ætas & forma est, aut tibi hæc sententia?*

BA.

BA. *Quis id ait?* 1 LA. *socrus.* BA. *mene?* LA. *te ipsam: & filiam abduxit suam,*
Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui est, exstinguere.
BA. *Aliud si scirem, qui firmare meam apud vos possem fidem,*
Sanctius quam jusjurandum 2, *id pollicerer tibi, Laches:*
Me segregatum habuisse, uxorem ut 3 *duxit, a me Pamphilum.*
LA. *Lepida es. sed scin', quid volo potius sodes facias?* BA. *quid cedo?*
LA. *Eas ad mulieres huc intro, atque istuc jusjurandum idem*
Polliceare illis. exple animum iis 4, *teque hoc crimine expedi.*
BA. *Faciam. quod pol, si esset alia ex hoc quæstu, haud faceret, scio,*
Ut de tali caussa nuptæ mulieri se ostenderet:
Sed nolo falsa fama esse gnatum suspectum tuum,
Nec leviorem 5 *vobis, quibus* 6 *est minime æquom, viderier*
Immerito. nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.
LA. *Facilem benevolumque lingua tua jam tibi me reddidit:*
Nam

1 Moraliter meretrix missa fecit omnia quæ in medium senex contulit. & soli intentioni (criminis) *Meum receptas filium ad te Pamph.* respondet. D.

2 *Nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jure jurando majores arctius esse voluerunt.* Cic.
3 i.e. ex quo duxit.

4 Exonera sollicitudine: Si quidem, ut Don. censet, Tò *ex* ex *explere* sit privativa (ut interdū) particula. Sed præstat ut pro satisfacere accipiamus; ut & And. act.1. sc. 2. *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.* & ita videtur Ipse Terent. infra explicare, sc. 2. *exquire, adest; quod satis sit, faciet ipsa.*
5 Minus constantem, infidum.
6 Parentibus, uxori.

Nam non sunt solæ arbitratæ hæ: ego quoque etiam credidi.
Nunc cum ego te esse pręter nostram opinionem comperi;
Fac eadem ut sis porro. nostra utere amicitia, ut voles.
Aliter si facis. Sed reprimam me, ne ægre quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum, qualis sim amicus, aut quid possiem,
Potius quam inimicus, 1 *periclum facias.* BA. *faciam sedulo.*

1 Contra quam ille (ut Don. hic) nescio quis apud Sall. *Nam vim magis quam benevolentiam ejus experiri mallem.* Est autem, in his Terentii, tacita comminatio, cum professione benevolentiæ.

ACTUS V. SCENA II.

PHIDIPPUS, LACHES, BACCHIS.

PH. *Nihil apud me tibi defieri* 1 *patiar, quin, quod opus sit, benigne præbeatur.*
Sed cum tu satura, atque ebria eris 2, *puer ut satur sit, facito.*
LA. *Noster socer, video, venit: puero nutricem adducit.*

1 Deesse, ut supra. & in Eun. *Nihil cum est, nihil desit tamen.*

2 Hoc est in nutricibus non solum non turpe, sed etiam necessarium: ait hic Don. De saturitate concedo: Sed ebrietas nutricum perniciosa sæpe infantibus non una ratione. Sed & apud Aul. Gell. *Si improba, si informis, si impudica, si temulenta est*, malę nutricis signa, & nota. Conjiciebam igitur Tò *ebria* hic ἐκ παραλλήλου, ut grammatici loquuntur, positum, non aliud quam bene saturam significare. Ita enim vocem *ebrium*, pro *pleno*, usurpari interdum, satis notum est. Etiam apud Plaut. *cœnam ebriam* lautam, copiosam, exponunt vulgo. Idem, *saturitate ebrium*, dixit in Captivis. Sed contrarium suadet apertiss. Plauti testimonium; *Opus nutrici atrum habeat veteris vini, largiter ut dies noctesque potet.* Sed & vino *ali vires, sanguinem coloremque*, tradit Plin. Nec tamen ista satisfaciunt, ut vinum nutricibus conducere credam ego; viderint medici.

Phi-

Phidippe, Bacchis dejerat persancte. PH. *hæccine ea est?* LA. *hæc est.*

PH. *Nec pol istæ metuunt Deos: neque has respicere Deos opinor.* 1

BA. *Ancillas dedo, quolibet cruciatu per me exquire.*

Hæc res hic agitur: me facere Pamphilo ut uxor redeat,

Oportet: quod si perficio, non pœnitet me famæ,

Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant. 2

LA. *Phidippe, nostras mulieres suspectas falso nobis,*

In re ipsa invenimus: porro hanc nunc experiamur. nam si

Compererit falso crimini tua se uxor credidisse,

Missam iram faciet: sin autem est ob eam rem iratus gnatus,

Quod peperit uxor clam, id leve est, cito ab eo hæc ira abscedet.

Profecto in hac re nihil mali est, quod sit dissidio 3 *dignum.*

PH. *Velim quidem hercle.* LA. *exquire. adest: quod satis sit, faciet ipsa.* 4

PH. *Quid isthæc mihi narras? an quia non tute audisti dudum*

De hac re animus meus ut sit, Laches? illis modo exple animum.

1 Vel præmiis vel pœnis afficere, ut quas non omnino dignentur Dii sua cura & providentia. Nam malos extra providentiam Deorum esse putabant antiqui non pauci.

2 Ut uxores scil. maritis reconcilient. D.

3 Divortio. D.

4 Vide supra sc. 1.

LA.

LA. *Quæso ædepol, Bacchis, quod mihi es pollicita tute, ut serves.*

BA. *Ob eam rem vis ergo introeam?* LA. *I, atque exple animum iis, ut credant.*

BA. *Eo, etsi scio pol his fore meum conspectum invisum hodie:*

Nam nupta meretrici hostis est, a viro ubi segregata est 1.

LA. *At hæ amicæ erunt* 2, *ubi, quamobrem adveneris, rescíscent.* PH. *atqui*

Easdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognorint:

Nam illas errore, & te simul suspicione exsolves.

BA. *Perii. pudet Philumenæ.* 3 *me sequimini intro ambæ.* 4

LA. *Quid mi est, quod malim, quam quod huic intelligo evenire: ut*

Gratiam ineat sine suo dispendio, & mihi prosit? 5

Nam si est, ut hæc nunc Pamphilum vere ab se segregarit;

Scit sibi nobilitatem 6 *ex eo, & rem natam* 7, *& gloriam esse:*

Referet gratiam ei, unaque opera nos sibi amicos junget.

1 Invisa semper ut meretrix: sed tanto magis tum, ut pellex.
2 Tibi scil. ut mox.
3 Impura meretrix, (sed in hoc pudica) pudicæ mulieris conspectum non sustinet.
4 Ancillas alloquitur.

5 Gratulatur sibi senex ita rem commode cadere, ut dum sibi studet, & suo ipsius obsequitur animo meretrix, eadem opera & quod sibi quoque gratissimum, factura sit. Hoc autem dicens ideo inducitur a Poeta, ne alioquin præter morem & verisimilitudinem bonam nimis & ingenuam meretricem fingeret, si totum hoc quod agit, studio commodandi aliis & gratificandi ageret. Quæ præcipua laus Terentii, & in quo palmam aliis Comicis præcipue præripuit, quod nihil fingit, nisi quod credi facile possit, & ad naturam omnia solertissime exigat.
6 Bacchis, ut videtur, ante Pamphili amorem obscurior. ex ejus nobilitate parta ipsi nobilitas, & gloria.
7 Supra, Act. 4. sc. 4. Sumptus quos fecisti in eam, quam æquo animo tuli.

ACTUS

ACTUS V. SCENA III.

PARMENO, BACCHIS.

PA. *ÆDepol næ* 1 *esse meam herus operam deputat parvi preti,*
Qui ob rem nullam misit: frustra ubi 2 *totum desedi diem,*
Miconium hospitem dum exspecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic sedeo, ut quisque venerat,
Accedebam: adolescens, dic dum 3, *quæso, tun' es Myconius?*
Non sum 4. *at Callidemides? non. hospitem ecquem Pamphilum*
Hic habes? omnes negabant: neque eum quemquam 5 *esse arbitror.*
Denique hercle jam pudebat: abii. sed, quid Bacchidem
Ab nostro affine 6 *exeuntem video? quid huic hic rei est?*
BA. *Parmeno opportune te offers: propere curre ad Pamphilum.*
PA. *Quid eo?* BA. *dic me orare ut veniat.* PA. *ad te?* BA. *immo ad Philumenam.*
PA. *Quid rei est?* BA. *tua quod nil refert, percunctari desinas.*
PA. *Nil aliud dicam?* BA. *etiam cognosse annulum illum Myrrhinam*

Gna-

1 Alii *ne*, pro *non* scilicet: eodem redit ut *floccifacio* & *non floccifacio*.

2 Deest *illic* ut sit illic ubi frustra totum desedi diem. D.

3 *Dic dum*, ut *adesdum*, *facito dum* & similia. Grammatici vocant *parelcon*, & syllabicam adjectionem.

4 Respondebat ille scil.

5 In mundo. D.

6 Affine heri mei; ut supra *noster socer*. D.

Gnatæ suæ fuisse, quem olim mibi ipsus dederat. PA. *scio.* 1
Tantumne est? BA. *tantum: aderit continuo, hoc ubi ex te audiverit.*
Sed cessas? PA. *minime equidem: nam hodie mihi potestas haud data est:*
Ita cursando, atque ambulando totum hunc contrivi diem.
BA. *Quantam obtuli adventu meo lætitiam Pamphilo hodie?*
Quot commodas res attuli? quot autem ademi curas?
Gnatum ei restituo, qui pene harum ipsiusque opera periit.
Uxorem, quam nunquam est ratus posthac se habiturum, reddo:
Qua re suspectus suo patri, & Philippo fuit, exsolvi. 2
Hic adeo his rebus annulus fuit initium inveniundis.
Nam memini, ab hinc menses decem 3 *fere, ad me nocte prima* 4
Confugere anhelantem domum, sine comite, vini plenum,
Cum hoc annulo. extimui illico: mi Pamphile, inquam, amabo,
Quid exanimatus es obsecro? aut unde annulum istũ nactus?
Dic mihi. ille alias res agere se simulare. postquam id video;

1 Audio te, intelligo.

2 Exolvi ejus rei suspicione, quam ob rem, vel, qua re susp. &c.

3 Nono mense exacto, vel certe quadragesima præcise septimana parere fœminas hodie vulgo credunt; unde quæ in veteribus de decem mensibus, de lunaribus quidam (Turnebus aliique) interpretantur. At medici tum veteres, tum recentiores decimum mensem totũ pro legitimo non minus habent, quam nonum, ut mirum non sit, si, ut nos noni, ita veteres decimi mensis meminerint. Gellius adeundus, Noct. Attic. l. 3. c. 16. Sed & Sennertus, aliique nostri temporis præstantissimi medici.

4 Ineunte nocte, vel noctis prima parte, quam alii *concubium*, alii *conticinium* appellatam volunt. Ita alibi, *prima fabula* pro, prima parte fabulæ: *ultima platea, &c.*

Nescio quid suspicarier magis cœpi; instare, ut dicat.
Homo se fatetur vi, in via, nescio quam compressisse:
Dicitque sese illi annulum, dum luctat 1, detraxisse:
Eum hæc cognovit Myrrhina in digito modo me habentem:
Rogat unde sit: narro omnia hæc: inde est cognitio facta:
Philumenam compressam esse ab eo, & filium inde hunc natum.
Hæc tot propter me gaudia illi contigisse lætor:
Etsi hoc meretrices aliæ nolunt: neque enim est in rem nostram,
Ut quisquam amator nuptiis lætetur. verum ecastor
Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam partes. 2
Ego, dum illo licitum est 3, usa sum benigno & lepido, & comi.
Incommode mihi nuptiis 4 evenit: factum fateor.
At pol me fecisse arbitror, ne id merito mihi eveniret.
Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda 5 æquom est ferre.

1 Antique, pro *luctatur*.

2 Vide supra, sc. 1.

3 Dum licitum est, usa sum illo benigno, &c. trajectio, sive transpositio: quales apud optimos scriptores non paucæ.

4 Nuptiæ illæ non in rem meam: mihi incommodæ: fateor; sed id nulla mea culpa, quæ impedire non potui.

5 Vide supra act. 4 sc. 2. *incommoda ejus*, pro *incommoda quæ ex eo*. Vide Phor. act. 5. sc. 8. *odio tuo*, &c.

ACTUS

ACTUS V. SCENA IV.

PAMPHILUS, PARMENO, BACCHIS.

PAM. *Vide, mi Parmeno, etiam sodes, ut mi hæc certa & clara attuleris:*
Ne me in breve hoc conjicias tempus, gaudio hoc falso frui. [1]
PAR. *Visum est* [2]. PAM. *certone?* PAR. *certe*. PAM. *Deus sum* [3], *si hoc ita est*. PAR. *verum reperies*.
PAM. *Manedum sodes. timeo ne aliud esse credam, atque aliud nuncies*. [4]
PAR. *Maneo*. PAM. *sic te dixisse opinor, invenisse Myrrhinam,*
Suum annulum habere Bacchidem. PAR. *factum*. PAM. *eum quem ego olim ei dedi:*
Eaque hoc te nunciare mihi jussit: itane factum? PAR. *ita inquam*.
PAM. *Quis me est fortunatior, venustatisque* [5] *adeo plenior?*
Egon' te pro hoc nuncio quid donem [6]*? quid? quid? nescio.*
PAR. *At ego scio*. PAM. *quid?* PAR. *Nihil enim*.
Nam neque in nuncio, neque in me ipso, tibi boni quid sit,

1 Quod misere cupimus, id etiam tarde credimus. D.

2 Dixerat Pamph I: *Vide mi Parmeno &c.* id est cave diligenter, provide: &c. respondet eodem verbo Parmeno, *visum est*. i. cautum a me est. provisum diligenter, &c. ita mox, *Manedum: maneo*.

3. Heaut. Act. 4 sc. 3. *Deorum Vitam adepti sumus*.

4 Insperatum gaudium, somnio simile.

5 Id est felicitatis. Vide And. Act. 1. sc. 5, ad illa. *Adeon' hominem invenustum esse, aut infelicem quenquam, ut ego sum?*

6 Phor. act. 5. sc. 7. *Argentum quod habes condonamus te*.

Scio 1. PAM. *egone, qui ab orco mortuum me reducem in lucem feceris,*

Sinam sine munere a me abire? ah nimium me ingratum putas.

Sed Bacchidem eccam video stare ante ostium:

Me exspectat credo. adibo. BA. *salve, Pamphile.*

PAM. *O Bacchis, o mea Bacchis, servatrix mea!*

BA. *Bene factum, & volup' est.* PAM. *factis, ut credam, facis:* 2

Antiquamque adeo tuam venustatem obtines,

Ut voluptati obitus 3*, sermo, adventus tuus, quocunque adveneris,*

Semper siet. BA. *at tu ecastor morem antiquum atque ingenium obtines,*

Ut unus omnium homo te vivat nunquam quisquam blandior.

PAM. *Ha, ha, hæ, tun' mihi istuc?* BA. *recte* 4 *amasti, Pamphile, uxorem tuam:*

Nam nunquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem 5*, videram.*

1 An. act. 2. sc. 1. *Ego Char. neutiquã officiũ liberi esse hominis puto, Cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.* 2 Olim cum lætum aliquid alicubi gratulabatur, & gaudere se solenni formula profitebantur, respondebat ille, cui gratulabantur: *credo*: vel *creditur*. Supra, Act. 3. sc. 5. *Bene factum te adven. Pamph. Atque adeo* &c. P. *Creditur*. Phorm. Act. 2. sc. 1. *Mi patrue salve. salvum advenire*: gaudeo scil. vide ibi. D. *credo*. Alibi quoque exempla observantibus occurrent. Hic igitur cum Bacchis solita formula Pamphilo felicitatem suam gratularetur, non contentus ille simplici responsione *credo*: *factis* (inquit) *ut credam facis*: q. d. Si alii crederem, aut credere me saltem pro more responderem, qui se gaudere profiteretur; quanto magis tibi cui potissimum debeo hanc felicitatem, quam mihi gratularis? Hæc vera loci sententia, quam Don. non est assecutus. Hinc etiam lux non uni Plauti loco. in Sticho, Antipho senex, Pamphilippo adolescenti solita formula incolumem reditum in patriam gratulatur: *Ita me dii bene ament*, &c. respondet ille, jocose, *Satis abs te accipiam, nisi videam mihi te amicum esse Antipho: Nunc quia te amicum mihi experiar esse*, CREDITUR *tibi*. 3 Occursus. 4 Non sine caussa. 5 Potuit enim vidisse, cum non nosset.

Per-

Perliberalis visa est. PAM. *dic verum.* BA. *ita me dii ament, Pamphile.*

PAM. *Dic mihi, harum rerum num quid dixti jam patri?* BA. *nil.* PAM. *neque opus est.*

Adeo mutito 1 *: placet hoc non fieri itidem, ut in comœdiis,* 2

Omnia ubi omnes resciscunt: hic, quos par fuerat resciscere,

Sciunt: quos non autem scire æquom est, neque resciscunt, neque scient.

BA. *Imo etiam, hoc qui occultari posse facilius credas dabo:*

Myrrhina ita Phidippo dixit, jurijurando se meo

Fidem habuisse, & propterea te sibi purgatum. PAM. *est optume:*

Speroque rem hanc esse eventuram nobis ex sententia.

PAR. *Here, licet scire ex te, hodie quid sit quod feci boni?*

Aut quid istuc est, quod vos agitis? PAM. *non.* PAR. *suspicor tamen.*

Egone ab Orco hunc mortuum? quo pacto? PAM. *nescis, Parmeno,*

Quantum hodie profueris mihi, & ex quanta ærumna extraxeris.

1 Vel tenui dicto. D. And. act. 3. sc. 2. *Itaque hercle nihil jam mutire audeo.*

2 Mire, quasi hæc Comœdia non sit, sed veritas. D. Sed Terentio præivit Plautus, ut in Amphit. *Nam mihi quidem hercle qui minus liceat Deo, minitarier populo, ni decedat mihi, quam servulo in Comœdiis?*

PAR. *Imo vero scio, neque hoc imprudens feci* 1. PAM. *ego istuc sati' scio*. PAR. *an*
Temere quidquam Parmenonem prætereat, quod facto usu' sit?
PAM. *Sequere me intro, Parmeno*. PAR. *sequor: equidem plus hodie boni* 2
Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem unquam. *Plaudite*.

1 Non hoc serio dicit Parmeno, sed servili quadam jactantia & exultatione, neque aliter accipienda responsio Pamphili.

2 Bonum facere recte potest & imprudens: bene facere nemo nisi prudens. Sen. *Non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus*.

FINIS.

IN-

INDEX VERBORUM

VETERUM ET RARO USITATORUM APUD TERENTIUM.

Primus numerus Actum, secundus Scenam, tertius Versum indicat.

A

ABligurire. Eunuch.2.2.4
Absente nobis. Eun.4.3.7
Abstineo cum accusativo. Hea.3.3.4
Abutor cum accusativo. Prolog.And.5
Ad Dianæ. Adel.4.2.43
Adjurit. Phorm.3.3.4
Adventi. Ph.1.3.2
Advorsum. Ad.4.5.42
Æcere. Ph.2.2.5
Æsculapius, & Salus. Hecyr.3.2.3
Ædepol. Ad.5.9.4. & alibi, ut Hec.1.2.passim.
Ætatem adverbium Eu.4.5.8. Hea.4.2.38
Agellus. Ad.5.8.26
Ago me. An.4.2.25
Ain tu. Hea,2.3.3
Alteræ. Hea.2.3.30
Altercare. An.4.1.29
Amittere, pro dimittere. Hea.3.1.71 (5.4.20
Andros, vel Andrus. An.
Angiportus masc. Ph.5.6.52
Anicula Ph.1.2.48.
Anuis. Hea.2.3.46
Apollinis responsum. An.4.2.15
Apellere se. An.4.6.12
Arrhabo. Hea.3.3.42
Astu. Eu.5.6.17
Asymbolus. Ph.2.2.25
Attemperate. An.5.4.13

B

BAbilo. Ad.5.7.17
Benevolens. Ph.1.2.47

C

CÆdere sermones. Hea.2.3.1
Calvier. Eu.1.2.84
Caprificus. Ad.4.2.38
Careo cum Genitivo. Hea.2.4.20
Caria. Eu.1.2.46. Hea.3.3.47
Catus. An.5.2.14
Caudex. Hea.5.1.4
Cedo dum, Ph.2.2.15
Celere. Ph.1.4.1
Certe quidē pol. Eu.4.5.5
Chremes, pro Chreme. An.3.3.29
Chremis, pro Chremetis. An.2.2.31
Cistella. Eu.4.6.16
Clanculum cum accusat. Ad.1.1.27
Claudier commodum. An.3.3.42 (3.44
Cœperet, al. cœperit. Ad.3.
Coitio. Ph.2.2.32
Colaphus. Ad.2.2.73
Colet vitam. Hea.1.1.84

Co-

Columen. Ph.2.1.57
Comissator. Ad.5.2.8
Comissatum. Eu.3.1.52
Commorat. Ph.1.2.51
Commotus in aliqua. Eu. 3.5.19.
Comparari ad aliquem. Eu.4.4.14
Compersit. Ph.1.1.10
Complacita est. An.4.1.21
Complusculi. Hec.1.2.102
Composito. Ph.5.1.30
Compressus, pro vitio. Ad. 3.4.29
Conclussem. Eu.4.3.25
Concordare. Ph.2.3.86
Condono cum gem. accus. Ph.5.7.54
Congrueo. Hea.3.1.91
Confit. Ad.5.8.23
Conger. Ad.3.3.24
Consuescere alicui. Ad.4. 5.32
Consuescere cum aliqua. Ph.5.6.34. Hec.4.1.40
Convasare. Ph.1.4.13
Creduas. Ph.5.8.4
Cujam, id est cujusnam. An.5.4.30
Curriculo. Hea.4.3.11
Cum maxime. Hec.1.2.40
Cyprus. Ad.2.2.16.& 22

D

DAnae. Eu.3.5.37
Dare bibere. An.3.2.4
Debacchatus. Ad.2.1.30
Decet cum dativo. Ad.5. 8.5
De die. Ad.5.9.8
Deduce. Eu.3.3.32
Defervisse. Ad.1.2.72
Defetiscar. Ph.4.1.23
Defrudo. Ad.2.2.38. Ph. 1.1.10
Delibutus. Ph.5.6.17
Demensum. Ph.1.1.9.
Dimidium. Ph.4.2.4
Despicatus. Eu.2.3.92
Diecula. An.4.2.27
In Diem. Eu.5.7.19
Diique, id est, dieique. Eu.4.7.31
Digitulus. Eu.2.2.54
Diphilus. Prolog. Ad.6
Dis. Ad.5.1.8
Discordare. An.3.3.43
Dispudet. Eu.5.1.16
Distædet. Ph.5.8.22
Diverticulum. Eu.4.2.7
Dividuum. Ad.2.2.33
Divitiores. Ph.1.1.8
Duco. Hec.4.1.7
Duint. An.4.1.43. Ph.3.2. 34

E

ECcā ipsam. Eu.4.5.12
Educere. Eu.1.2.37
Ebodum. An.1.2.13.& 2. 1.24. Eu.2.3.68
Ellum. An.5.2.14
Elephāti Indici. Eu.3.1.23
Emergo active. An.3.3.30
Emoriri. Eu.3.1.42
Emungere. Ph.4.4.1
Enico vel eneco. Eu.3.5. 6. Ph.2.3.37. & 5.8.5
Enim in principio. Hec. 2.1.41
Ergo. Ph.5.1.29
Ergo propterea. Hec.1.1.6
E re nata. Ad.3.1.8
Erumpo active. Eu.3.5.2
Esse in honorē. Eu.2.2.29
Exadvorsum. Ad.4.2.45.

Excl-

Exossare. Ad.3.3.24
Exporgere. Ad.5.3.53

F

F*Abrica, pro fallacia.* Hea.3.2.34
Facito dum. Hea.3.2.39
Falsus animi. Eu.2.2.43
Fame. Hea.5.2.27
Fenero. Ad.2.2.11
Fervit. Ad.4.1.18
Flabellum. Eu.3.5.47
Fors fortuna. Hec.3.3.26
Foris nominat. singularis. Ad.2.3.11
Fructi. Ad.5.4.16
Fuat. Hec.4.3.4.
Fungor cum accus. Hea.3.3.19. Ad.3.4.18. Ph.2.1.51

G

G*Racilæ.* Eu.2.3.22
Gynæceum, Ph.5.6.23

H

H*Æc, pro hæ.* Eu.3.5.34. Hea.4.6.10
Hariolor. Ad.2.1.48. Ph.3.2.7
Hercules. Eu.5.8.3
Hice nominativus. Eu.2.2.38 (3.56
Hilarus. Ad.4.7.38.
Horunc. Hec.1.2.97

I

I*Lli, pro illic.* Ad.1.2.36. Hec.1.2.19. & 3.4.24
Iligneus. Ad.4.2.46
Illico. Ph.5.2.13
Illudo aliquem. Hea.4.3.19. Ph.5.7.22. *in aliquẽ.* Eu.5.4.20. *in aliquo.* An.4.5.19
Illuvies. Hea.2.3.54
Imbrus. Hec.1.2.96
Inmisericorditer. Ad.4.5.29
Impendere cum gem. accus. Ph.1.4.2
Indicente me. Ad.3.4.62
Indulgeo cum accus. Eu.2.1.16. Hea.5.2.35
Inscitia. Eu.5.9.41
In honorem esse. Eu.2.2.29
Ingratiis. Eu.2.1.14. Hea.3.1.37 (7.26
Inque. Hea.4.6.1. Ph.5.
Insisto cũ accus. Eu.2.3.3
Insomnia. Eu.2.1.13
Introspicere. An.2.2.28
Interea loci. Eu.1.2.46. & 2.2.24. Hea.2.3.16
Interloqui cum dat. Hea.4.2.13
Intuitur. Hea.2.4.23
Irruo active. Ad.4.2.11
Justa, pro jure. Ph.2.1.50
Justa, injusta. Ad.5.9.32

L

L*Abos.* Hec.3.1.6
Lacrumæ. An.1.1.99
Latere tecto. Hea.4.1.59
Lavatum. Eu.3.5.44
Lemnus. Ph.1.2.16
Liberum, pro liberorum. Ad.5.3.7
Licitum est. An.2.6.12.
Limis Eu.3.5.53
Logi. Ph.3.2.8
Longule. Hea.2.2.10
Luciscit. Hea.3.1.1
Luctat. Hec.5.3.31
Lucu pro luce. Ad.5.3.55
Ludere. Ad.3.3.23

Ma-

MAgnificare. Hec.2. 2.18
Mancupium. Eu 2.2.43
Mansum. Hea. 1.2.26
Mastigia. Ad.5.2.6
Mavolo. Hec.4.1.25
Maxumo opere. Eu. 3.3.26
Maxumum fecit, pro maximi. An.3.3.42
Mea tu. Eu.4.3.22. Ad. 3.1.2 (18
Meditata, passive. Ph.2.1.
Mercenarius a villa. Ad. 4.2.2
Miletum. Ad.4.5.20
Minerva. Hea.5.4.13
Minueris, mutaveris. An. 2.3.18. & alibi, ut Hec.4.3.10
Mirificissimus. Ph.5.6.32
Miseritum. Hea.3.1.54 Ph.3.2.16
Misit orare. Eu.3.3.22
Modo non. Ph.1.2.18
Morigera. An.1.5.60
Multare. Eu.4.7.4. Ad.1. 2.10
Multimodis. An.5.4.37. Hea. 2.3.79. Ph.3.1.1. Hec.2.3.7
Mussitare. Ad.2.1.53
Mutire. An.3.2.25. Hec. 5.4.25

N

NAm quæ. Ph.5.1.5
Nisi si. An.5.1.5. Eu.5.2.63
Non sciunt. Hec.3.2.25
Nulli pro nullius. an.3.5.2
Nullus. An.2.2.33. Eu. 2.1.10.

OBgannire. Ph.5.8.41
Obitus. Hec.5.4.19
Obsitus annis. Eu.2.2.5
Obsitus pannis. Eu.2.2.5
Obsita pannis. Hea.2.2.53
Oedipus. An.1.2.23
Olet unguenta. Ad.1.2.27
Omphale. Eu.5.8.3
Ornare fugam. Eu.4.4.6
Ornati. An.2.2.28. Eu.2. 2.6
Ossuum. Eu.2.2.34
Ostensa. Ph.5.4.7.

P

PÆdagogus. Ph.1.2.94
Papæ. Eu.2.2.48.& 3.1.26
Parcere. Ad.5.3.27
Parsi. Hec.3.1.2
Patrisso. Ad.4.2.25
Paupera. An.4.6.3
Pax. Hea.2.3.50.&4.2.39
Pendeo animi. Hea.4.3.5
Penniculus. Eu.4.7.7
Penus, masculinum. Eu. 2.3.18 (1.98
Percussit animum. An.1.
Perduint. Hea.4.5.7. Ph. 1.2.73. Hec.1.2.59.& 3. 4.27
Perpetuum. Ad.4.1.6
Pertendere. Hea.5.5.9
Pessum dare. Ph.1.4.5
Phalerata dicta. Ph.3.2. 15
Phy. Ad.3.3.59
Piræi. Eu.2.2.59.& 3.4.1
Pistrilla. Ad.4.2.45
Plerique omnes. An.1.1. 28. Ph.1.3.20

Plu-

Pluscula. Ph.4.3.60
Postidea. Hec.4.3.3
Postilla. An.5.4.34.Eu. 1.2.47.Hea.3.1.38.Ph. 4.4.24.& 5.8.29
Postremum. An.2.1.24
Potis est. Eu.2.2.32
Poteretur. Ph.5.5.2
Potesse. Eu.4.3.23
Potior cũ acc. Ad.5.4.17
Præbit. Ph.2.2.31
Præter. Hea.1.2.27
Praut. Eu.2.3.9
Precator. Hea.5.2.23. Ph.1.2.90
Preci, pro precibus. An.3. 4.22
Primulum. Ad.3.1.2.& 5.6.10
Prodeambulare. Ad.5.1.4
Produxe. Ad.4.2.22
Proluvium. Ad.5.9.27
Promittere, pro minari. Hea.4.3.7
Pro patre. Ad.5.8.28
Proruo, active. Eu.3.5.51
Protelo. Ph.1.4.37
Protinam. Ph.1.4.13
Publicitus. Ph.5.7.85
Pudet cum gemino accus. Ad.4.7.36
Pulpamentum. Eu.3.1.36
Pulto. Hea.2.1.34.&3.1.3
Puto. Eu.4.2.4
Pyrrhus. Eu.4.7.13

Q

Quadrupedē constringere. An.5.2.24
Quæsti. Hec.5.1.9.& 5.3. 38 (3.41
Quantus quantus. Ad.3.
Quemquem. Hec.1.13
Quidem hercle certe. Ph. 1.3.12
Quisquam genere fœm. Eu. 2.3.82.& 4.4.11
Quita est. Hec.4.1.57
Quivis pro quovis. Ad.2. 3.1

R

Raptio. Ad.3.3.2
Referire. Ad.4.2.28
Remitto. Hec.1.2.112
Riscus. Eu.4.6.17
Ruo active. Hea.2.3.128

S

Sævidicta. Ph.1.4.37
Salus. Ad.4.7.43.Hec. 3.2.3
Satagit. Hea.2.1.13
Sati, animu, opu, peropu, priu, & similia pro satis, animus, opus, peropus, prius, &c. passim. (2.18
Satias. Eu.5.6.3.Hec.4.
Satrapes. Hea.3.1.43
Scibam. Eu.1.2.33.
Scibo. Ph.5.1.39
Sciri. An.2.1.39.& 5.4. 19.Hea.2.3.38
Scirpus. An.5.4.39
Scirtus. Hec.1.2.3
Senium cum accusat.mas. Eu.2.3.10
Sensti. An.5.4.11
Sentus. Eu.2.2.5
Seria. Hea.3.1.51
Servat domi. Eu.4.7.10
Servibo. Hec.3.5.45
Sibi, abundat. Ad.5.8.35

Si-

Silicernium. Ad.4.2.48
Similis cum genitivo. Eu. 3.2.43.
Socors rerum. Ad.4.5.61
Solæ, pro soli. Eu.5.7.3
Sorbillant. Ad.4.2.52
Sperare, pro timere. An. 2.3.21
St, silentii nota. An.4.1.59. Hea. 3.3.36. Ph.5.1.17
Statim. Ph.5.3.7
Sterquilinium. Ph.3.2.41
Studet se. Prolog. Eu.1
Suffarcinata. An.4.5.31
Subagitare. Hea.3.3.6
Subtemen. Hea.2.3.52
Succenturiatus. Ph.1.4.54
Sunium. Eu.1.2.35.& 3.3.13
Sycophanta. An.4.6.20
Symbolam. An.1.1.61
De symbolis esse. Eu.3.4.2

T

Tamen etsi. An.5.2.2
Tantidē. Ad.2.1.46
Techna. Eu.4.4.51
Te indulgebant. Hea.5.2.35
Templa cœli. Eu.3.5.42
Tetuli. And.4.6.13
Traducere. Ad.5.7.19
Transdere. Prolog.Ph.2
Tumulti. An.2.2.28.Hec. 3.2.21

V

Vacivom. Hea.1.1.38
Vecti. Eu.4.7.4
Ventulū facere. Eu.3.5.47
Videre somnū. Hea.3.1.82
Villum. Ad.5.2.11
Volupe. Hec.5.4.16
Usus, pro opus. Hea.1.1.28. Ad.3.3.76

FINIS.